KÂZIM KARABEKİR

TARİH BOYUNCA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Cumhuriyet Tarihi Serisi

36

EMRE

Kâzım KARABEKİR

TARİH BOYUNCA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Emre Yayınları : 99
Cumhuriyet Tarihi Dizisi : 36
Emre Yakın Tarih Serisi : 61

Emre Bas. Yay. Ltd. Şti. Adına
Sahibi
Sami ÇELİK

Yayın Danışmanı
Prof. Faruk ÖZERENGİN

Hazırlayalar
Yrd. Doç. Dr. Orhan HULAGÜ - Ömer Hakan ÖZALP

Dizgi - İç Düzen
Emre Ajans

Sayfa Mizampaj
Emre Ajans

Redaksiyon
Hüseyin BEKİROĞLU

Tashih
Y. Emre AKPINAR
Gökhan PULAT

Baskı - Cilt
Umut Mt. Ltd. Şti.

Kapak Baskı
Has Matbaacılık

Kapak Hazırlık
Emre Ajans

Kapak Resmi
Timsal KARABEKİR
(Özel Arşiv)

ISBN 975-8496-32-8
1. Baskı - Haziran/2001

Kâzım KARABEKİR

◆

TARİH BOYUNCA
TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Hazırlayanlar

Yrd. Doç. Dr. Orhan HÜLAGÜ - Ömer Hakan ÖZALP

EMRE YAYINLARI
Piyerloti Cd. Dağhan Sk. Muğla Apt.
No: 10/1-2 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: (0212) 516 97 15 - 517 95 84 - 517 95 82
Faks: (0212) 516 97 08

Eskikitaplarim.com

© All rights reserved Copyrights, translation, Video, Tv, film etc. rights reserved.

Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen de olsa iktibas edilemez.

Emre Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9
TARİHTE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ
ŞARK MESELESİ VE BAĞDAT DEMİRYOLU 17
TÜRK-ALMAN MÜNASEBETLERİN TARİHİ GEÇMİŞİ 19
Almanya'da Türk Kanı 19
Eski Alman devrinde Türk-Alman münasebetleri 30
Ehl-i salip 34
Anadolu'nun göbeğinde Alman kanı dökülüyor 35
Yeni Türk akınları 40
Osmanlı ve Habsburg hanedanları devri 41
Şark meselesi karşısında Türk-Alman münasebetleri (Prusya ittifakı) 45
Almanların ilk dostluk münasebetleri 46
Politikada ve harpte kazanmanın üç sırrı 47
Türkiye-Prusya ittifakı 48
Prusya ittifaknamesi 49
Cihanın siyasi bir tablosu ve Osmanlı devletinin yeri 52
TÜRKİYE'DE ALMANLAR VE ŞARK MESELESİ 55
Türkiye'de Almanlar 55
Türkiye ve Türklük duygusu 59
Türkiye'de tanzimat oyunu 65
Grandük Aleksadr'ın hatıraları 67
TÜRK-ALMAN DOSTLUĞU 73
Almanların 1327 de Türk-Alman dostluğu kurma teşebbüsleri 73
Şark meselesinin son safhası 74
Türk-Alman münasebetleri 77
Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdikine dair kanun layihası ve Hâriciye encümeni mazbatası 85
Mucip sebepler layihası 85
Hâriciye Encümeni mazbatası 86
Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı hariçi gönderdiğimizle mukayese 96
Birlikte döktüğümüz kanlar ve müşterek düşmanlar 96
Bir Saksonya prensi Aydın'da 99
Almanca'da kullanılan Türkçe kelimeler 101
Almanca cem' kaideleri 104
BAĞDAT DEMİRYOLU ALMANLARIN ŞARK SİYASETİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE İLİM-KÜLTÜR
TARİHİMİZDE ALMANLAR 107
ALMANLARIN ŞARK SİYASETLERİ VE BAĞDAT DEMİRYOLU 109
Bağdat hattı 114
Bağdat şimendüferi ve Türkiye'nin iktisadi taksimi 114
Fransız sefirinin Bâb-ı Ali'ye beyanatı 126
Rus-Türk çekişmesi 131
Musul-Re'sü'l-Ayn şimendüferi 136
ALMANYA'NIN TÜRKİYE'YE VE ŞARK A BAKIŞI 139
Kendi eserlerinden Almanların Türkiyeye bakışları 139
Anadolu'yu sömürgeleştirme emelleri 144
Enver Paşanın Almanlarla Türkleri kaynaştırma düşüncesi 146
OSMANLI ÜLKESİNDE ALMAN POLİTİKASI 151
Memâlik-i Osmaniye'de Alman politikası 151
İLİM VE KÜLTÜR TARİHİMİZDE ALMANLAR 165

Eskikitaplarim.com

Türk tıbbı ve Almanlar Türkiye'de Tıbbiye'nin açılması 165
Tıp alemimizde Almanlar 166
Şehrimizde çalışan değerli bir ilim yuvası Gülhane 173
Doktorluğumuzun mazisi ve Gülhane'nin kuruluşu 174
Müessesât-ı zirâiyemiz hakkında hususi malumat 179
1.Halkalı Ziraat Mekteb-i Alîsi 179
2. Bursa Ziraat Ameliyyat Mektebi 180
3. Ankara Ziraat Mektebi 181
4. Adana Ziraat Mektebi 182
5. İzmir Seydiköy Ziraat Mektebi 182
6. Balıkesir Ziraat Mektebi 183
7.Konya Numune Çiftliği 183
8.İstanbul'da Erenköy, Göztepe. v.s. 183
9. Edirne Ziraat Mektebi 183
10. Kırkkilisede Amerika asma fidanlığı 183
Teşkilatı 184
TÜRK ORDUSUNUN SUKUTU ISLAH HEYETLERİ VE HARBİYE
MEKTEBİ TÜRK ORDUSU VE ISLAH HEYETLERİ 189
Sultan Mahmud 189
İbret alınacak bir sahife Sultan Mahmud ahdi 192
Hülasa 195
İç vaziyet 195
Yeniçerilerin lağvından sonraki ordu 198
Mektepler 199
Talim ve terbiye 200
Ordumuzda ilim ve irfan teşkilatı ve gençliğin askerliğe ihzârı 1339 201
1259/1843 tensikâtı 202
Kırım'da muhtelif askerlerin imtihanı 203
Yeniçeriliğin ilgasından sonra 205
Avrupa'ya talebe gönderilmesi 206
Mahmud zamanındaki yeniçeriler 208
1828 harbinde Osmanlı kuvveti 208
Akkerman mukavelesi ve Türk-Rus ilişkileri 211
Sefere gönderilen kuvvetler 213
Harekât Türkler 217
Kuvvetlerin taksimi 218
Türk-Rus harbi 219
1842 askerî kanunu 223
Türkiye ve Tanzimat 224
Türkiye ve Türklük duygusu 226
Türkiye'de tanzimat oyunu 232
Tanzimattan sonra ekalliyetler hangi büyük devletlere teveccüh etti? 234
Portreler 235
Nadir Paşa/General Vent 235
Ferik Vilyams 236
İmhof Paşa 236
Ditford Paşa 236
Hobart Paşa 236
Boğazların tahkîmi teşebbüsü neden neticesiz kaldı? 238
Amiral GambelMeşrutiyetten sonra 240
Amiral Vilyams 242
Mahmud Şevket Paşa ve Almanlar 243
Almanların gelişi 244
Ordu-yı Osmânî için istihdam edilecek heyet-i ıslahiye reisi hakkında
"Almanlar tarafından teklif olunan" proje 245
HARBİYE MEKTEBİ 253
Harbiye 253

İlk Harbiye 253
İlk harbiye mezunları 255
İlk erkan-ı harbiye 256
Harbiyenin dördüncü nakli 256
Pangaltı binası yanıyor 256
Pangaltı harbiyesi tamiri 257
İhtiyat zabit mektepleri 258
Mütarekede 289
Milli Mücadele'de harbiye 260
1720-1765 (1133-1179) 261
Alman muallimler ve askerî teşkilat 263
Namzedler ve staj Heyet-i zabitânımız 277
Erkan-ı harp zabitanımız 277
Erkan-ı harp zabitanının stajları 279
Mektepli zabitlerimiz 282
Alaylı zabitanımız 285
Istidrat 285
İKİNCİ VİLHELM VE
HARB-İ UMUMİ'YE GİRİŞ 287
ALMAN İMPARATORU II. VİLHELM 289
Kayser Wilhelm'in hayatı 289
İmparator, Alman ordusu ve ordu erkanıyla çekişmesi 291
Askerî ve siyasi hataları 293
Rus-Alman ilişkileri 299
İngiltere ile ilişkileri 301
İstanbul ziyareti 303
Hülasalar 306
Kralların Sonu eserinden 308
İmparator Vilhelm veliahd Vahdeddin'i tesir altına almak istiyordu 306
Harp sonları 319
Çar hakkında 320
Büyük harbe sebep olan adam 79 yaşına basan sâbık Alman
imparatoru hakkında İngiliz gezetelerinde çıkan
şâyân-ı dikkat bir yazı 322
Vilhelm ve İngiltere 325
Nazırları ve ordu erkanı ile ilişkileri 328
Habsburg ve Osmanlı hanedanları 329
Vilhelm ve sosyalistlerin başkanı Victor Adler 330
Wilhelm'in son sözleri 331
HARB-İ UMUMİ ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER 333
Fas'ta Fransa, İspanya ve Almanya 333
Fas'ın işgalindeki mana 335
İkinci Vilhelm Tanca'da 335
Agadir vakası 336
Hasta adamın mirası 337
Kuvvetli bir rehine 337
Almanları en ziyade işgal eden iki mesele 338
Almanya ve Akdeniz 339
Almanya-İngiltere rekabeti 339
Abdülhamid'in dış siyaseti 345
Garp Trablusu'nda harp ilanı sırasında Dolmabahçe'de
toplanan Meclis-i Vükelâ'da neler oldu?
Yakın tarihin kapalı bir sayfası 345
Trablus'un işgali 352
Almanların galebesi nokta-i nazarından Avrupa'nın İstikbali 353
Balkanlar harbinin buhranı 1912-1914 357
TÜRK-ALMAN İTTİFAKI VE HARB-İ UMUMİ'YE GİRİŞ 361

Eskikitaplarim.com

Müttefik-i sâdıkımız(!) Bakü'de İslâm katliamı olurken ne yapıyor? 376
Almanlardan alınan iki gemiye Barbaros ve Turgut Reis adları konmuştu 382
Boğazlar 385
HARB-İ UMUMİ ÖNCESİNDE ERKAN-I HARBİYE-İ UMUMİYEDE ALMAN SUBAYLARIYLA 387
OSMANLI ERKAN-I HARBİYE-İ UMUMİYESİ VE ALMANLAR 389
Balkan harbinden önce 389
Balkan harbinden sonra Osmanlı erkan-ı harbiyesinin düşünce ve hazırlıkları 390
Erkan-ı harbiye-i umumiye 393
Alman şube müdürleri 394
Almanların tahakkümünden şikayet 395
Enver Paşa'nın Alman muhaciri getirterek Türklerle kaynaştırma düşüncesi 396
Müdür Toveney ve Goben 397
Askerî gizli casusluk teşkilatı kurma girişimi 400
Edirne kalesi meselesi 400
Son Alman heyeti 407
Enver Paşa'nın Şûrâ-yı Askerî'yi lağvetmesi 418
İş takvimi 423
Tarih 424
Görmek, işitmek, zannetmek 425
Bakmak, tedkik etmek, bir hata aramak 426
Diğer dairelerde iş takibi 427
Almanların pratikliği 430
Yırtılan kağıtlar 431
Mühim daire hizmetçileri 431
Gevezelik tehlikesi 432
Mâ-dûnların kıymetini takdir etmek 433
İşten bunalma 433
Bir vazife verildimi, sorulmayan teferruata dahi cevap hazırlamalı 434
Vazifede sürat 435
Zamanda kat'îlik 436
Hesapta titizlik ve iktisat 436
Temiz kıyafet ve tuvalet 437
Mâ-fevka takrir vermek (fortrag) 438
Mâ-fevka veya alakadara haber vermek (meldung) 439
Teftiş veya hususi bir iş için ziyarete gelenler 440
Evrak kaydiyesi ve tebyiz 440
Miladi tarih kullanımı layihası 443
İstikşaf seyahati 444
EDİRNE'NİN KALELİKTEN TECRİDİ VE LAHİYALARIM 447
Edirne'nin kalelikten tecridi fikri 447
Harb-i Umumi'den evvel Bulgarların âmâli hakkındaki layiham 451
Mülahazat 452
Hülasa 454
1914/28 Mart layihamın esbâb-ı mucibesi 455
Cafer Tayyar Paşa'dan 456
Felaket sebepleri 458
Almanlarla ilgili layiham 458
Savaş ilanı üzerine şubelerdeki değişiklikler ve itirazım 463
Almanya seyahatim 469
Türk konsolosluğu katibi Rum 471
Münih'ten mektup 473
Almanya'da gördüklerim 476

ÖNSÖZ

Kökü çok eskilere dayanan Türk-Alman ilişkileri -günümüze dek uzanan boyutuyla- tarihimizin en ilginç safhalarından birini teşkil etmektedir. Osmanlı'nın son döneminde yaptıkları kader birliği ve Osmanlı devletinin yıkılışında oynadıkları rol, bu ilişkiyi, ilgincin ötesine taşıyarak önemli kılmaktadır.

Konu, askerî okullarda -daha ziyade- Alman irfanıyla yetişip Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde Alman subaylarla çalışan, son dönem Türk askerî sîmâlarının en tanınmışlarından Kâzım Karabekir Paşa'nın da ilgisini çekmiş ve bunun sonucu olarak da üç eser ortaya çıkmıştır:

Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu adını taşıyan ilk eserde, Alman tarihi ile Alman ordusu ve askerliğinin gelişimi anlatılmaktadır. Türk-Alman ilişkilerinin askerî yönünün ele alındığı *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar* adlı ikinci eser, Osmanlı ordusunda önemli görevler üstlenmiş üç büyük Alman komutanın (Moltke, Golç ve Liman Paşalar) Türkiye'ye gelişleriyle faaliyetlerinden bahsetmektedir.

Üçüncü cilti oluşturan bu kitapta ise, Türk-Alman

Eskikitaplarim.com

münasebetlerinin tarihî geçmişi, Şark meselesi, Bağdat demiryolu, Almanların Anadolu ve İslâm ülkeleri üzerindeki emelleri gibi, sözkonusu ilişkinin –daha ziyade- siyasi ve ekonomik boyutu irdelenmektedir.

Eser, merhum Karabekir'in el yazması notlarıyla, Arap ve Latin harfli gazete ve dergilerden derlediği yazı ve makalelerden oluşmaktadır. Esere kendisi tarafından son hali verilemediğinden, biz, ilgili konuları mümkün mertebe biraraya getirerek konu bütünlüğünü sağlamaya çalıştık. Bundan dolayı, konular arasında bazı kopukluk ve bağlantısızlıklar ve tekrarlar olması muhtemeldir. Bunlardan -ve de, bazı siliklik ve kesintilerin olduğu fotokopiden çalışıp aslıyla mukabele imkanı bulamadığımızdan- okunamayan veya eksik kalan yerlerden dolayı okuyucularımızın engin hoşgörülerine sığınıyoruz. Eserin orijinaline ulaştığımızda bunlar da giderilmeye çalışılacaktır.

Cümle düşüklüklerine varıncaya kadar aynen korunan ve diline herhangi bir müdahalede bulunulmayan eser dipnot ve fotoğraflarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu konuda sözü daha fazla uzatmaktansa, notlandırma ve çalışmalarımız sırasında tesbit ettiğimiz, Türk-Alman ilişkileriyle ilgili Türkçe kitapların bir listesini vermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Bitirirken, eserin orijinal müsveddesinin fotokopilerini lutfeden sayın Prof. Faruk Özerengin Beyefendi ile, özel arşivinden faydalanmamıza müsaade etme inceliğinde bulunan sayın Timsal Karabekir Hanımefendi'ye ve kütüphane çalışmalarımız sırasındaki ilgi ve alakasıyla fotoğraflandırmadaki yardımlarından dolayı -Bayezid

devlet kütüphanesi çalışanlarından- Latif Dinçaslan, tashihlerin işlenmesindeki yardımlarından dolayı Mehdi Seçkin ve ilgi ve alakalarından dolayı, başta yayınevi sahibi Sami Çelik olmak üzere, Emre Yayınları çalışanları Hüseyin Bekiroğlu, Y. Emre Akpınar ve Gökhan Pulat kardeşlerimize teşekkürü borç biliriz.

Hazırlayanlar

TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ KİTAPLAR

1 *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Lothar Rathmann, çev. R. Zaralı, İstanbul, 1976.

2 *Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Padişahlığı Arasında Münʿakid Şehbenderlik Mukavelenamesi*, 208 s., Türkçe-Almanca. (Özege, V/23967)

3 *Almanlar Âtîmizi Nasıl Görüyorlar?*, çev. Emin-Arif, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330 (1914), 51 s., Kitabhane-i İntibah, adet: 18, (Özege, I/499)

4 *Almanya İmparatoriçesi ve Alman İrfanı*, H. Nazmi, İstanbul, Kadınlar Dünyası Matbaası, 1335 (1917), 16 s., Türk-Alman vedadı faide-i irfâniye kütüphanesi: 2, (Özege, I/515)

5 *Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm Hazretleri ve Alman İrfanı*, H. Nazmi, İstanbul, Kadınlar Dünyası Matbaası, 1335 (1917), 16 s., Türk-Alman vedadı faide-i irfâniye kütüphanesi, adet: 1, (Özege, I/517)

6 *Almanya Türk Talebe Cemiyetleri Birliği 1923 Nizamnamesi*, 4 s. (Özege, V/23974)

7 *Almanya ve Avusturya'daki Türk*, Bon, Karl Georgi Matbaası, 59+1 s. (Özege, I/524)

8 *Almanya ve İslâm*, Daviç Triç (Devis Trietch), çev. Mustafa Subhi, İstanbul, İfham Matbaası, 1331 (1915), 126 s., İfham kütüphanesi, adet: 1 (Özege, I/525)

9 *Almanya ve İtilaf Devletleri ve Son Safhalar*, Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1337 (1921), 48 s., Matbuat Hülasaları, no: 4 (Özege, I/526)

10 *Almanya'da Türk ve Turkisch-Deutsches Conversationbuch*, Hâbil Adem, 3. baskı, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1335/1917, 144 s. (Özege, I/508)

11 *Almanya'daki İhtisasâtım*, Mehmed Celâl, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332 (1916), 5 s. (Özege, I/507)

12 *Almanya'nın Meşhur Bon Ziraat Darülfununu Muallimlerinden Anadolu Şimendifer Kumpanyası Tarafından Celb ve İstihdam Olunan Mösyö Herman'ın Şehr-i Haziran'da Ankara Şimendifer Hattı Güzergâhında Geşt ü Güzâr Ederek Mahalli Ziraatının ve Eşcâr-ı Müsmirenin Islah ve Terakkisi İçin Vâki Olan Meşhûdât ve Mütalaâtını Hâvi Verdiği Raporun Suretidir*, Hermann, İstanbul, Matbaa-i De Kastro, 1894, 26+22 (Fransızca) s. (Özege, I/518)

13 *Almanya-Şark Münâsebât-ı Düveliyesinin Safahât-ı Mâziye ve Hâzırasıyla İnkişafât-ı Müstakbelesi*, çev. Salahaddin, Berlin, Hükümet Matbaası, 1917, 72 s., 12 pl., Şark-ı Cedîd kütübhanesinin Türkçe külliyât-ı âsârı, adet: 1 (Özege, I/522)

14 *Anılarım, Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Prof. Ernst E. Hirsch, çev. Fatma Suphi, üçüncü basım, Ankara, 1997.

15 *Balkan Harbinden Sonra Şark'ta Almanya*, Dr. Bek (J. Bezk/Dr. Ernst Jackh), İstanbul, İfham Matbaası, 1331 (1915), 256 s., İfham Kütübhanesi, aded: 5 (Özege, I/1641)

16 *1933 yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü*, Klaus-Detlau Grothusen, Ankara, 1981.

17 *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, Kemal Beydilli, İstanbul, 1984.

18 *Berlin-Bağdat*, Lothar Rathman, İstanbul, 1982.

19 *Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri*, Jehuda Wallech, çev. Fahri Çeliker, Ankara, 1977.

20 *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları*, Akdes Nimet Kurat, Ankara, 1966.

21 *Bismark'tan Sonra Alman Siyaseti*, George Blondelle, çev. M. Raşid Edhem Alemdarzade, İstanbul, Kader Matbaası, 1332 (1916), 60 s. (Özege, I/2458)

22 *Bismark'tan Sonra Alman Siyaseti, II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İlber Ortaylı, Ankara, 1981.

23 *Çanakkale Savaşı -Bir Alman Subayının Notları-*, Carl Mühlman, çev. Sedat Umran, İstanbul, 1988.

24 *General Falkenhayn'ın Hatıraları*, Erich von Falkenhayn, çev. M. Nihat, İstanbul, 1346.

25 *Golç (Goltz) Paşa'nın Hatıraları*, çev. M. Kayakuşu, İstanbul, 1932.

26 *Hatt-ı Saltanat Bağdad Demiryolu*, Paul Rohrbach, İstanbul, İfham Matbaası, 1331 (1915), 122+3 s., İfham kütüphanesi, aded: 3 (Özege, II/7050)

27 *I. Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar*, Veli Yılmaz, İstanbul, 1993.

28 *İntibâh-ı Târihî*, Hüseyin Hakkı, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1331, 44 s.

29 *İttihad-ı İslâm ve Almanya*, Celal Nuri (İleri), İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1333 (1915), 64 s., *İttihad-ı İslâm*'ın zeyli (Özege, II/9628)

30 *Kürtler, Tarihî ve İctimai Tedkikat*, Dr. Fritz, İstanbul, Matbaa-i Orhâniye, Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umumiyesi neşriyatından üçüncü kitap, tab' ve nâşiri: Kütübhane-i Sûdî, İstanbul, 1334 (1918), 384 s. (Özege, II/11.517)

31 *Maziye Bir Nazar, Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumi'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri*, Mahmud Muhtar Paşa (Katırcıoğlu), sadeleştirerek ve eklerle yayına hazırlayan: Erol Kılıç, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

32 *Maziye Bir Nazar*, Mahmud Muhtar Paşa (Katırcıoğlu), İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1341 (1925), 275+5+2 s. (Özege, III/12.349)

33 *Muharebeden Sonra Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*, Prof. Vayt, çev. Hâbil Âdem (Pelister), İstanbul, Şems Matbaası, 1331 (1915), 187+1 s, 8 pl. (Özege, III/14106)

34 *Muharebeden Sonra Türkiya ile Almanya Arasındaki Münasebat-ı Ticariyeye Dair Muhtıradır*, Joseph Przedecki, İstanbul, F. Leffler Matbaası, 1917, 14 Türkçe+12 Almanca (Özege, III/14107)

35 *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İlber Ortaylı, İstanbul, 1983.

36 *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, A. P. Novicv, Ankara, 1978.

37 *Osmanlı Padişahlığı ile Alman İmparatorluğu Arasında Mün'akid Mukavelât-ı Hukukiye*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334 (1918), 190 s., Türkçe-Fransızca (Özege, III/15965)

38 *Osmanlı-Alman Mukavelât ve Muahedâtı*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1333 (1917), 80 s. (Özege, III/15850)

39 *Osmanlılar Muharebeleri Nasıl Gaib Ettiler, Şimdi Nasıl Telafi ve Ierakki Edebilirler?*, C. F. Von der Goltz-İmhoff Paşalar, çev. Âdil Nâmi, İstanbul, Sancakcıyan Matbaası, 1331 (1915), 303 s. (Özege, III/16024)

40 *Osmanlılar ve Büyük Fredrik 1133-1179*, Ahmed Refik (Altınay), İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1333 (1917), 48 s., Tarih-i Osmânî Encümeni külliyatı, adet: 4 (Özege, III/16025)

41 *Rusya Devletinin Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'ye Karşı Olan Vaziyet-i Siyasiyesi ile Bağdad Şimendüfer ve Almanya Devletinin Hafayâ-yı Siyaset-i Şarkiyyesi*, Paul Rohrbach, çev. İbrahim Latif Cevdet Paşazade, İstanbul, Metin Matbaası, 1325/1327 (1909), 84 s. (Özege, IV/17163)

42 *Sonsuz Nöbette Görev, Paul Leverkuehn'ün Anıları*, Paul Leverkuehn, çev. Zekiye Hasançebi, Arba Yayınları, İstanbul, 1998.

43 *Şanlı Yavuz ve Midilli*, Kraus Th-Dönitz Karl, çev. M. Çağrı-G. Yalvaç, İstanbul, 1974.

44 *Şark'ta İngiliz-Alman Rekabeti*, Bvnyar Vaylet, çev. Bedi Fikri (Hâbil Adem Pelister), İstanbul, Sancakcıyan Matbaası, 1332 (1916), 202+1 s. (Özege, IV/18622)

45 *Tarihte Türk-Alman Dostluk İlişkileri*, Ruhi Turfan-M.S. Yazman, İstanbul, 1969.

46 *Tarihte Türkler ve Almanya*, Süleyman Kocabaş, İstanbul, 1985.

45 *Türk, Cermen ve Islavların Münasebat-ı Tarihiyeleri*, Yusuf Akçuraoğlu (Akçura), İstanbul, Kader Matbaası, 1330 (1914), 32 s. (Özege, IV/21398)

47 *Türk-Alman Dostluk Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332 (1916), 16+3 s. (Özege, IV/21338)

48 *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihî Gelişimi*, Kemal Turan, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.

49 *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)*, Rıfat Önsoy, İstanbul, 1982.

50 *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Cemil Koçak, Ankara, 1991.

51 *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Yavuz Özgüldür, Ankara, 1993.

52 *Türk-Alman Kültür Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Fahrettin Kerim Gökay, İstanbul, 1955.

53 *Türk-Alman Tarihi, Kader Bağı*, Cemal Kutay, İstanbul, 1986.

54 *Türkiya Ne İçin Harb Ediyor?*, Libach, çev. Hâbil Âdem (Pelister), (İstanbul), 119 s., Türk-Alman kütüphanesi, adet: 1 (Özege, IV/21698)

55 *Türkiya'da Beş Sene*, Liman von Sanders, çev. Heyet, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1337 (1921), 12+331 s., 3 le., 1 pl., Erkan-ı harbiye-i umumiye tarih-i harp neşriyat-ı hususiye külliyatı, no: 2 (Özege, IV/21709)

56 *Türkiye 1916*, Franz Carl Endres, yayına haz. Gürsel Köksal, Ankara, 1994.

57 *Türkiye Cumhuriyeti ve Almanya Hükümeti Arasında İkametgah ve Ticaret Mukavelenamesi*, İstanbul, Feniks Matbaası, 1928, 34 (Türkçe)+30 çift (Almanca-Fransızca) (Özege, IV/21779)

58 *Türkiye Mektupları*, Helmuth von Moltke, İstanbul, 1969.

59 *Türkiye'de Beş Yıl*, Liman von Sanders, trc. M. Şevki Yazman, İstanbul, 1965.

60 *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, K. von Kressenstein, Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, 1943.

61 *Türklerle Harbe*, Von Hoch Weachter, çev. Kemâl, İstanbul, Hürriyet Matbaası, 1331 (1915), 99 s. (Özege, IV/21913)

62 *Umumi Harb Neticelerinden: Almanya Galib Gelirse*, Parvus (Alexander Helphand), İstanbul, Kader Matbaası, 1330 (1914), 24 s. (Özege, V/22030)

63 *Yavuz ve Midilli-Göben ve Breslav*, Emil Ludwin, İstanbul, 1968.

64 *Yükselen Hilal-Dünkü, Bugünkü ve Yarınki Türkiye*, Prof. Ernest Jaeckh, çev. Perihan Kukutman, İstanbul, 1946; aynı tercüme: Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

65 *Yüzyıllar Boyu Alman Gerçeği ve Türkler*, Burhan Oğuz, İstanbul, 1983.

TARİHTE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ
ŞARK MESELESİ
VE BAĞDAT DEMİRYOLU

TÜRK-ALMAN MÜNASEBETLERİNİN TARİHÎ GEÇMİŞİ

Almanya'da Türk Kanı[1]

Hukuk Fakültesi profesörlerinden *Doktor Kesler, Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nın son sayısında[2] "Almanya'da Türk Kanı" adıyla bir etüt neşretmiştir. Muhtelif harplerde esir sıfatıyla Almanya'da kalan ve orada yerleşen Türkler ne oldular? Ne ad aldılar? Neler yaptılar? Bu yazı bunları dikkate değer tarzda gösteriyor.

Almanlarla Osmanlı Türkleri uzun asırlar birbirleriyle mücadele ettiler. Silahlar ilk defa *Niğbolu*'da[3]

---

1 Yazan: Profesör Kesler, *Tan*, 26.11.1937. [Makalenin ilk yayınlandığı *Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda buraya alınmayan birçok ilginç bilgi yeralmaktadır. (Haz.)]

2 Dr. Refiî-Şükrü Suvla tarafından çevirilen makale, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nın 10. sayısında yayımlanmıştır. Yıl: 3. 1937, s. 237-246. Mecmuanın bu sayısında yayımlandığı kendisi vasıtasıyla öğrendiğimiz Ahmed Parlakışık kardeşimize teşekkürü borç biliriz. (Haz.)

3 Vurgular Kâzım Karabekir'e aittir.

1378'de Bayvera'nın Hallern şehrinde doğup, sonradan Almanya imparatoru olan Macar kralı Sigismund'un kumandasındaki haçlı

karşılaştı Oradaki meydan muharebesinde *(1396)* Birinci Bayezid, sonradan Alman Kayzeri olan kral Sigisn silahları son defa olarak *1789*'da Belgrad'da çatıştı.

Bu iki tarih arasında Almanya'da Türkler hakkındaki alaka daima uyanık kalmıştır.

Matbaa mucidi Gutenberg'in ilk bastığı kitaplardan birinin ser-levhası *"Hıristiyanlığın Türklere Bir İhtarı"*dır.

XV'inci asır sonlarına doğru Almanya para sıkıntısı içinde kalınca Türklere karşı olan dinî taassuptan istifade maksadıyla 'Türk vergisi' adlı bir vergi kurmuştur. Luter Türklere dair birçok yazılar yazmıştır. Fakat, bir

---

ordusuyla birlikte Niğbolu savaşına katılarak yaralanan Alman Schiltberger Türklere esir düştü. Yıldırım Bayezid kendisini hizmetine aldı. Schiltberger 1402'deki Ankara savaşında Timur'un ordusuna esir düştü. Kendisiyle birçok yeri dolaştığı Timurleng'in ölümüne şahit oldu. Bilahare haleflerinin hizmetine giren Schiltberger bir Tatar beyiyle Sibirya yolculuğuna katıldı. Bu seyahat vesilesiyle Sibirya adının Batı literatürüne girmesini sağladı. Çikre adındaki bu beyin Orta Volga'da Eski Bulgaristan'a yaptığı akına iştirak etti. Aşağı Volga'da Saray şehrini ziyaret etti; Kırım, Abazistan ve Gürcistan'da bulundu. Sonunda, Batum civarında kaçarak İstanbul'a geldi ve buradan ülkesine döndü. 1473'te Almanya'nın Ulm şehrinde yayımlanan ve Avusturyalı tarihçi Hammer tarafından da kullanılan hatıraları, Timur'un oğlu Şahruh'un, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yûsuf Bey'le olan muharebeleriyle son bulmaktadır.

"XV. Yüzyılda Türklere esir düşen bir Alman. Schiltberger'in Hatıraları", sadeleştiren: Midhat Sertoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 2, 1 Şubat 1974, yıl: 10, cilt: 1, sıra no: 110, s. 55-63; sayı: 3, 1 Mart 1974, yıl: 10, cilt: 1, sıra no: 111, s. 64-71 ve müteakip sayılar. Eserin yazma nüshası Ali Emîrî kütüphanesindedir. (Haz.)

Roma-German imparatoru Charles Quint'in Kanuni'ye gönderdiği elçi Ogier Chiselin von Busbeck

taraftan da, Türklerin disiplin bakımından model tutulabileceğini söylemiş, bir yerde de şu cümleyi kullanmıştır:

"Türkler bizim prenslerden on misli akıllı ve zühd ve takva sahibidirler".

Eski asırlarda Türkiye'den Almanya'ya yalnız kahve, çiçek ve mutena kumaş ithal olunmakla iktifa olunmamıştır. *XVI'ncı asırdan beri birkaç damla Türk kanının da Alman milletine karıştığını görüyoruz.* Tabii Almanlarla komşuları Fransız, İtalyan ve Slavlar arasında kan ihtilafı daha çok geniş ölçüde olmuştur. Fakat, otuz seneden beri aile şecereleri üzerinde yapılan ince araştırmalar, Almanya'da Türk kanı hakkında hayrete değer neticeler vermiştir. *Almanya'ya Türk kanının yayılmasına hemen daima Türk ordularının bozulması veya Türk kalelerinin düşmesi neticesi Almanların eline esir düşen Türk kız ve erkek çocukları vasıta olmuştur.*

En haşin askerler bile bu çocukları himaye ettiler. Alman prens-zade ve zabitleri bunları Almanya'ya götürüp yetiştirilmelerine uğraştılar. Bu kız ve erkek çocuklar hristiyan olduktan ve yeni muhitlerine intibak ettikten sonra çok defa Almanlarla evlendiler ve bugünkü velût bazı Alman ailelerinin cedleri vaziyetine geçmiş oldular. Bu hususta bazı misaller vermek istiyorum:

Bence malum en eski vaka Andres Gorg isminde bir Türk evladının (Türk oğlu) [Türkenson (Genç Türk)] vâlidesiyle beraber *1538*'de Sachs şehirlerinden Kamenz'de hemşehri yazılmasıdır. 1599'da Breslau'da

bir *Türk kızı*nın [Türkisch medlen] vaftiz edildiği yine tarihen malumdur. *1605*'te, Jena'da, Hasan isminde 10 yaşında bir Türk çocuğunun vaftiz edildiği de bir hakikattir. Bu çocuk vaftizden sonra Johann Michael ismini almış ve daha sonra galiba Şarkî Prusya'da Königsberg şehrinde yaşamıştır. Fakat, bütün bunlar münferit vaka şekli çerçevesinden harice çıkmamıştır. Macaristan'da 1686'da Ofen (bugünkü Budapeşte) ve Sırbistan'da 1688'de Belgrad şehirlerinin Alman orduları tarafından zaptı dolayısıyla esir düşen mühim miktarda Türk çocuğu da Almanya'ya götürülmüştür.

1683 (Viyana'nın ikinci muhasarası) ile 1707 tarihleri arasındaki 250 sene içinde muhtelif Alman şehirlerinde 53 Türk'ün vaftiz edilmesine dair kayıtlar buldum.

Bu çocukların vaftizi o zamanlar içtimai bir mesele halini alıyordu. Hatta vaftiz için tertip edilen alaylarda, ileri gelenler, asilzâdeler, prens ve prensesler ve saltanat süren hükümdarlar bulunuyordu. Bu ileri gelen kimseler, vaftiz olunan Türk çocuklarına kendi küçük isimlerini vererek onları ekseriya hususi hizmetlerine alıyorlardı. Prens ve hükümdarlar Türk kızlarını kendi memur ve zabitleri ile evlendirerek, bunların ahfâdına da, o zamanki cemiyetin ancak ileri tabakasına münhasır bulunan, yüksek memuriyetlere yükselmek imkanını vermiş bulunuyorlardı. Bu çocuklardan bazıları, vaftizden sonra aile ismi olarak Türk adlarını muhafaza etmişlerdir.

İşte bu sebepten dolayı, mesela Hannover'de iki hristiyan ailesinin ismi 'Ali' ve 'Mehmed' olarak kalmıştır.

Diğer birçok esir Türklere Alman adları verilmiş; birçok defalar da, yerleştikleri şehrin adını soyadı diye almışlardır.

1686'da Ofen şehrinin sukûtu ile esir düşen müftünün karısı Christine Sophie adıyla Almanya'da yaşamıştır. Mustafa isminde bir Türk de, eski adına benzesin diye soyadı olarak Mustopf'u kabul etmiştir. Mustopf 'şurup çanağı' demektir.

Braunschweig'li Georg Mustopf'un sülalesine mensup kimselere bugün Almanya'da tesadüf [olunmaktadır]. Macaristan'da Neuhäusel şehrinde esir edilen bir Türk çocuğu da, vaftizden sonra, evvelce müslüman olduğuna kinaye Heinrich August Moselmann ismini almıştır.

Moselmann 1759'da, polis komiseri [stadt-offizier] olarak Weimar'da bol bir zürriyet sahibi olarak ölmüştür.

Bu Türk çocuklarından bazılarının başına garip menkıbeler gelmiştir. 1688'de Belgrad'da esir edilen ve vaftizden sonra Bernhard Weissenburg adını alan, *Ali denilen bir Türk çocuğu, sonradan Katolik papazı olmuş ve elli senelik manastır hayatı yaşayarak Pater Joseph ismi altında ölmüştür.* Belgradlı diğer bir Türk çocuğu Christlieb ismini almış, Stuttgrat'ta hükümdar sarayında ressam olarak çalışmış ve halen [Württembergli] Protestan papazı ve devlet memuru yetiştiren bir ailenin ceddi vaziyetine geçmiştir. Moralı Ali isminde bir Türk çocuğu Georg Wilhelm Aly adı ile Hannover prensinin maiyyet zabiti olmuş, sonra orduda en yüksek rütbeye

erişmiş ve sulbünden, bugün Hannover'de gelişmiş Aly ailesi meydana çıkmıştır. Bu çocuğun Mehmed ismindeki kardeşi, vaftizden sonra Hannover prenslerinden ikisine izafeten Ludwig Maximilian Mehmed tesmiye edilmiştir. Sonradan Birinci Jorj ünvanı ile İngiltere tahtına geçen Hannover hükümdarı Georg'un hususi hizmetkârı olmuş, nihayet 1726'da Londra'da Kensington şatosunda ölmüştür. Mehmed, Hannover'in ileri gelen ailelerinden Wedekindler'in kızı ile evli bulunuyordu. Bu izdivaçtan üç çocuk meydana gelmiştir.

Mehmed von Königstern asalet ünvanını alan iki erkek çocuk, 1752 ve 1775 tarihlerinde evlatsız ölmüşlerdir. Fakat, kızkardeşleri, yarbay Von Wangenheim ile evlenmiş, sonradan general Von Wangenheim olan bir erkek çocuk doğurmuştur. Asilzâde tabaka sırasındadır. Bugün Von Wangenheim ailesi müntesipleri Almanya'nın şimâl-i garbîsinde asilzâde tabaka sırasındadır. 1681'de Ofen'de Almanların eline düşen bir Türk kızı, Sachs hükümdarı ve Polonya kralı August der Starde'nin sarayına getirilmiş ve kraldan Graf Rutowski isminde bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Graf Rutowski 1754'te Kesseldrof'ta Büyük Fredrik'e karşı harp etmiştir.

Tabii bunlardan başka Almanya'ya başka Türk çocukları da gitmiş ve türlü tarzda hayat geçirmişlerdir. Bunlar, ekseri prenslerin yanında kâhya, hizmetçi, seyis gibi işlerde kullanılmışlardır. Türk kızları da gümrük memurları, katipler, küçük sanat erbabı ve orman işleriyle uğraşan kimselerle evlenmişlerdir.

Bunlar, hristiyan olmak için vaftiz edildikten sonra, herhangi bir güçlüğe uğramadan Alman cemiyetine kabul edilmişlerdir. Bugün birçok Alman ailesi, bugün bile, şu veya bu suretle esir düşerek Almanya'ya getirilen herhangi bir "Zeliha", "Fatma" veya "Ayşe"nin sülalesi olduklarını biliyorlar.

Fatma isminde Moralı bir Türk kızı, prensin verdiği tahsisatla Süne (Hannover) manastırında yetiştirilmiş, sonradan gümrük memurlarından Johann Henrich Hentzel ile evlendirilmiştir. Dul kaldıktan sonra Süneburg şatosunda 1739 senesine kadar Marie Elisabeth Hentzel adı altında yaşayan Fatma, oradaki kiliselerden birinin bahçesindeki mezarının taşını, ölmeden evvel bizzat yerine koydurmuştur. Taşın kitabesi Fransızca'dır. Hâmisi olan Prens Georg von Hannover'e şu teşekkür satırlarını yazmaktadır:

"Türkiye'nin bir köşesinden büyük bir prens beni sarayına aldı, bahşettiği nimetlerle beni ihya etti. Bin türlü huzûz içinde bu hayatı bitirdim".

XVIII'inci asrın içinde de, *1683-1699* muharebelerinden sonraki kadar olmamakla beraber bazan yine harp esiri Türk çocukları Almanya'ya getirildi. Bu çocuklar da, hristiyan olduktan sonra Alman cemiyetine karışmışlardır. Kim derdi ki, George Rudolf Miethke'nin aslı, 1742'de Torgau'da (Sachs) vaftiz edilmiş bir Tatar'dır?

Prusya kralı Büyük Frederik'in Türklerle olan dostâne münasebetlerine sebep olarak, yalnız harp esirlerinin Alman milletine soktukları Türk kanı gösterile-

mez. Büyük Frederich, Şarkî Prusya'da ilk muharebesini yaptığı 1745 tarihinden beri, hassa alayında bir Boşnak taburu vücuda getirmişti. Bu Boşnaklar, kendi Türk zabitlerinin emir ve kumandası altında bulunuyorlardı. Bu taburlardan bir kısmı, 1745'ten beri Şarkî Prusya'da, Goldap şehrinde mülâzım Osman'ın idaresindeki garnizonda bulunuyordu. Bu Türk zabiti bir Alman kızı ile beraber yaşıyordu. İtikat ayrılığı resmen evlenmelerine mani oluyordu. Osman vatanına avdet ederken Goldap'ta iki erkek evlat bıraktı. Bu çocuklar hıristiyan edilmişler ve babalarının bıraktığı mühim bir para sayesinde itina ile büyütülmüşlerdir. Bir tanesi, bilahare, Prusya'daki Boşnak taburunda küçük zabit olmuş, diğeri Jozef Osman da Garbî Prusya'da mülk sahibi ve devlet çiftliklerinde mültezim olarak yaşamış ve 1849'da, ilerlemiş bir yaşta ölmüştür.

Jozef Osman asilzâde bir kadınla evli bulunuyordu; kızı Agnes Jozefa Osman'ı Selle'li asil ve emlak sahibi bir zabitle evlendirmiştir. "Osman" yahut "Osmann" yahut "Ossmann" isimli ailelere bugün Berlin'de tesadüf olunmaktadır. Bu aileler ağleb-i ihtimal mülâzım Osman'ın zürriyetini teşkil etmektedir. Türk kanından gelme kalabalık ve gelişmiş Selle'li aile, ceddi Osman'ı daha yakından tanımak için hâl-i hazırda tedkikata girişmiş bulunmaktadır.

Burada bahsettiğimiz vakalar kütle hareketleri değil, münferit birtakım avâkiptir. Fakat, bu ferdî ve şahsî hâdisât, nihayet, milletler hayatının yek-diğerine mütetâbi bulundukları bağ içindedir. Sosyologlar, sulh zamanında hiçbir zaman müşterek meskûn hududa

mâlik olmayan iki memleket arasında ancak harp netâyici kan ihtilatı meydana geldiği hususiyet(iy)le alakadar olmalıdırlar.

Alman kanının da, yine XV ve XVI'ncı asırlardaki muharebeler neticesinde Türkiye'ye getirilen Alman esirleri vasıtasıyla Türk kanı ile ihtilat peyda ettiği, Türk şaheserlerini tedkik edenler tarafından meydana çıkarılmıştır.

Alman ilmî bibliyoğrafyasında bu mesele hakkında Erich Moeller tarafından yazılmış ve neşredilmiş bir etüt vardır.

XIX'uncu asırda Türk olan Almanlar pek çoktur. Bunlar arasında *Magdeburg'lu Karl Detroit'*in Türkiye'de generalliğe kadar yükseldikten sonra Mehmed Ali Paşa ismi altında 1878 Berlin sulh kongresinde Türkiye'yi temsil ettiğini; 1860'da Üsküdar'da vefat eden Ferik Sabit Paşa'nın, evvelce Viyanalı Freiherr Wetzlar von Planckenstern olduğunu, Ali Nuri Paşa'nın, an-aslin Helle'li bir Avusturya zabiti olduğunu; *Abdülhamid'in yaverlerinden kaymakam Münir Bey'in de evvece Del Monte adlı bir Avusturya zabiti olduğunu* saymak icap eder. *Mareşal Ömer Paşa da Kırım harbi esnasında bir Avusturyalı küçük zabit idi.*[4]

Beynelmilel bir şöhrete sahip Alman hekimi Neisse'li Dr. Eduard Schnitzer de, Antivari'den sonra bir müddet Trabzon ve Janya'da çalışmış, 1878'den

4 Bu son cümlenin kenarına "!" işareti konulmuştur. (Haz.)

1898'e kadar Emin Paşa ismi altında Yukarı Nil'deki Mısr-ı Ulyâ vilayetini idare etmiştir.

XIX'uncu asırdan beri bir hayli Alman kadını Türk diplomat, zabit ve bilginleri ile evlenmişlerdir. Moeller, eserinde bunlardan bahisle birçok misal zikretmektedir. İleride Türkiye'de de şecere tedkiki ilerlediği zaman, birçok Türk aileleri Alman milleti ile akraba olduklarına kanaat getireceklerdir.[5]

5 İstanbul Üniversitesi linguistik profesörü ve TTK üyesi Dr. R. Özdem, Kessler'in bu makalesi üzerine kalcme alıp *Belleten*'de (no: 10, s. 357-361) ve bilahare ayrı basım olarak yayımlanan makalesinde (İstanbul, 1939, s. 357-361) Hun Türklerinin Gotlarla olan münasebetiyle, Batı Almanya'da Hunlardan kalma arkeolojik eserlerden sonra bu iki milletin kan teması hakkında şunları söylemektedir: "Türck evvelce Silezya asılzadelerinden sayılan bir soy ki, Liegnitz'te emlakleri vardı. 1654'te Münsterberg prensliğinin ve Frakenstein belediye bölgesinin murahhası olan Emanuel von Türkck bu aileye mensuptur. (*Adelslexion*, cilt: IX, s. 37). Aynı sayfada "Tück, Türcke (armasında kalay kaplı bir duvar üzerinden boyunu gösteren oklu yaylı bir Türk), Saksonya ilinde Ernestein sülalesinden türemiş bir asılzade soyu ki, bilhassa, içlerinden çıkan baba ve oğul iki uzuv ile şöhret almıştır: Otto Philipp v. Türck ki 1798'de Sachsen-Weimar prensliği müsteşarı ve baş-mirahoru olarak ölmştür ve bunun oğlu Carl Wilhelm ki 31 Temmuz 1846'da Potsdam'da mülkiye ve maarif müsteşarı idi. Bu sonuncusunun Teltow kasabasında kâin Klein-Glinicke'de Türkhof adlı bir çiftliği vardı ve bilhassa Mark (Berlin) vilayetinde ipekçiliğin yeniden müessisi ve Potsdam'da Sivil-Öksüzler evinin kurucusu sıfatıyla şerefli bir ad kazanmıştır". Aynı ciltin Türckeim, Türkheim maddelerinde de aynı cinsten kayıtlar bulunduğu gibi, kitabın (s. 622'deki) Osmann maddesinde de şu sözler okunmaktadır: "Carl Ernst Osmann isminde bir müslüman ki, 1794'te imparatorluk içerisinde iskan hakkı ile birlikte, imparatorluk asılzadeler sınıfı beratını almıştı". (Haz.)

Eski Alman devrinde

Türk-Alman münasebetleri

Tarihte Türk-Alman münasebetleri Atilla Devrinden başlar.

Karadeniz ve Tuna şimallerinde Türk, Islav, Germen ırkları tarihten önceki devirlerde olduğu gibi yine birbirine karışıyordu.[6]

Hun Türklerinin müthiş akını, Romalıları bir müddet için Germen istilasından kurtardı.

375'te Hun Türkleri Şark Gotlarının memleketlerini işgal ettiler.

405'te Germenler Islavlarla birlikte Roma'yı istilaya çalışırken Hunlar bunları mağlup ederek Roma'yı kurtardı.

Artık Bizans ve Roma şehirlerine akın yapan Germenlerin Got kolları artık bu hareketi Türk milleti idaresinde ve Türk ordusu safları arasında yapmaya başladılar.

Atilla, bu büyük Türk hükümdarı payitahtı Budapeşte'de tesis etti ve hemen bütün Germanya'yı, yani bugünkü Almanya ve Avusturya'yı da tamamıyla Türk idaresine aldı. (375-435)

451 Miladi' yılında Atilla Türk ordusunu birçok Germen (Alman) askeriyle de takviye ederek, mevcu-

6 Bugün Alman ve Rus tanılan ırkların kanlarının yarısı Türk'tür. Tarihten önceki karışmalardan sarf-ı nazarla, yalnız sonrakilere dikkat etsek de bu böyledir.

ilimu 500.000'e çıkardı ve Paris üzerine yürüdü. Meç ve Strazburg şehirlerini de Türk idaresine aldı.

452'de (?) Şalon'da Türk ve Alman kanı aynı saflarda, aynı maksat uğruna aktı. Roma safları arasında dahi Saksonlar ve Vizigotlar, yani bir kısım Almanlar bulunuyordu. 453'te Atilla'nın ölümünden sonra Gotlarla (Almanlarla) Türklerin arası açıldı. Gotlar, ordularıyla Roma imparatorunun hizmetine girdiler.

Koca Hun imparatorluğu, Atilla'nın ölümüyle parçalanmıştı. Roma imparatorluğu da bitkin bir halde kendisini Gotların himayesine bırakmıştı. Nihayet 493'te (476'da mı?), Got kralı ve Roma valisi olan Teodorik kendisini Roma imparatoru ilan eti. Bu suretle, 1200 yıllık koca Roma devleti yıkılmış, yerine Ostrogot (Şark Gotları) devleti çıkmış oluyordu.

Teodorik; Roma-Germen ırklarını karıştırarak bir Germen birliği kurmaya çalıştı. Fakat, 524'te, emeline kavuşamadan öldü. VI'ncı yüzyıl başlarında Orta Asya'dan Avar Türkleri Avrupa'ya akına başladı. *Bunlar da Hunların yerleştiği yerlere geldiler.* 562 yılında Avusturya, Macaristan ve Şimâlî Sırbistan'a yerleşmiş bulundular. Avarlar; Avrupa ortasında -Cihan Harbi'nden önceki Avusturya-Macaristan imparatorluğu sahasında- hükümet kurarak, kendilerinden önce buraların hakimi olan Hun Türkleri ile de kuvvet buldular. Oralardaki Islav ve Germenlere de hakim oldular. Bu hadiseler olurken Arabistan'da Hazret-i Muhammed dünyaya gelmişti. (570)

600 yılında da Büyük Britanya (İngiltere) adası halkı

da, papa tarafından gönderilen papaslar cemiyetinin 35 yıllık gayretiyle Katolik oldular. Bundan sonra Şark'ta İslâmlık, Garp'ta Hristiyanlık büyük hızla yayılmaya başladı. İran'dan sonra, Orta Asya'daki Türkler müslüman olurken, Garp'ta dahi Germenler Hristiyanlık'ı kabul ediyorlardı. Bunu başaran da, Britanya'ya giden heyetti. Britanya'da işlerini bitirince Germanya'ya geçmişlerdi. Her iki dinin dışında kalan Avar Türkleri, etraflarındaki Islavları da, Germenleri de, Bizans(lı)ları da sarsmaya başladılar.

625 yılında İstanbul'a kadar da akın yaparak, ortalığa dehşet saçtılar. Küçük kayıklarla Kasımpaşa önüne kadar gelmişlerdi.

Hunlar 441'de İstanbul'a geldikleri zaman Ayasofya henüz ahşaptı, Avarlar bunu kargir büyük kubbesiyle gördüler. (Gördüğümüz büyük kubbe 537'de yapılmıştı).

İspanya'ya, İtalya'ya, Balkan yarımadasına, Anadolu'ya, Suriye'ye ve Mısır'a ve Şimâlî Afrika'nın diğer parçalarına hakim olan Roma imparatorluğu buralardan cebr ve zulm ile topladığı servetlerle bilhassa Roma'da müthiş israf ve sefâhatlere dalmıştı.

Fakat, cenuptan ve şimalden korkunç kuvvetler kendisini rahatsız etmeye başladı:

Cenuptan Roma'nın istibdadına karşı Filistin'de yahudiler arasında dinî ve ihtilalkâr bir hareket başgösterdi. Bu kurtuluş davasını Mesih temsil ediyordu. Fakat İsa, mensup olduğu cemiyetten müzâheret yerine hiyanet gördüğü için, hayatında eserinin inkişafını

göremedi. Roma, Hristiyanlık'a karşı çok şiddetli davrandı; fakat, gariptir ki, İsa'nın yaktığı meşaleyi birkaç asır sonra (312 yıl) Roma yakaladı ve birçok istilâlelerden sonra günümüze kadar da elinde tuttu.

İsa'dan 570 yıl sonra Roma'yı yine cenuptan tehdit eden başka bir kuvvet belirdi:

Bu sefer, davanın başına geçen şahsiyet, muvaffakiyet şartlarıyla daha ziyade mücehhezdi:

Hazret-i Muhammed'in açtığı mücadele, nihayet, ezici istila orduları halinde Roma hudutlarına dayandı ve Suriye, Mısır, Roma hudutlarına dayandı ve bütün Şimâlî Afrika'yı Romalılardan kurtardı. Hazret-i Muhammed'in davasını kendilerine mal eden Türkler, Roma hakimiyetine ve tahakkümüne son darbeleri de indirdiler.

Nihayet, Avrupa ortalarında Cerman ve Islavlar arasında yerleşemeyen ve birleşemeyen Türkler İslâm olduktan sonra Anadolu'ya, tekrar eski yurtlarına girerek emeklerine kavuştular: Önce Balkanlar'dan milli ihata yapıldı. 1395'te, Yıldırım Bayezid zamanında İstanbul'un muhasarası yapıldı. Timurlenk'in düşüncesiz hareketi tatbikine mani oldu. 1453'te, Fatih Mehmed zamanında İstanbul zaptolundu.

Türk-Alman münasebetlerinde baş rolü oynayan İstanbul iki defa da Avrupalıların eline geçti:

1) 1204'te Haçlı orduları tarafından zabtolundu ve 57 yıl Latin imparatorluğu idaresinde kaldı;

2) 1918 Cihan Harbi mütarekesi neticesinde İtilaf

devletleri eline düştü.

İstanbul'suz ve Boğazlarsız yaşayamayacağını bilen milletimiz, sağlam düşünce ve keskin iradesiyle kendi idealinin (ülküsünün) timsali olan bu güzel vatan parçasını bir daha kurtardı ve hudutları içine aldı.

Ehl-i salip

1098'de I

1148'de II

1188'de III

1200'de IV

1217'de V

1222'de VI

1245'te VII

1270'te VIII

Osmanlı(nın) Anadolu'ya, Söğüd'e yerleşmesi ve Selçuk şubesi oluşu: 1233

Osmanlı beyliği tasdik: 1279 (688 H.)

Yüz Sene muharebesi: 1337'den 1453'e kadar.

Neticede mağlup olan İngilizlerin Fransa'dan çekilmesini temin etti.

İstanbul'un zaptı Yüz Sene muharebesinin sonuna tesadüf eder.

Yüz Sene muharebesi içinde ve 1348'de dehşetli

veba İtalya, Almanya, İngiltere, Fransa'yı baştanbaşa harabe-zâra çevirdi. Avrupa nüfusunun 1/3'ü telef oldu.

Şarlken'le Osmanlı harbi, diğer Avusturya harpleri hülasası Prusya ittifaknamesi metni (Ahmed Rasim, sahife 1172).

Anadolu'nun göbeğinde Alman kanı dökülüyor.

1000 Miladi yılı, cihan tarihinde pek çok insan kanı dökülmesine malolan korkunç hadiseler için bir başlangıç sayılabilir.

Şöyle ki:

Papasların ortaya yaydığı bir hayal, o zaman pek mutaassıp olan Fransız halkını telaş ve galeyana getirmişti. Bu şâibeye göre: İsa'nın doğumunun 1000'inci yılı dünyanın sonu imiş!

Herkes işini gücünü bırakmaya ve mallarını kiliselere vakfederek Kudüs'ü ziyarete kalkıştı. Bu suretle, o vakte kadar Avrupa Hristiyanlık aleminin pek de alakadar olmadığı Kudüs dillerde destan oldu. Yıllar geçti. Dünyada birşey olmadığı görüldü. Fakat, bu şayia kiliseleri ve mensuplarını pek zengin etmişti.

1041'de papalık müsbet bir tehlikeden bahsetmeye başladı ve halkın alakasını bu tehlike etrafında toplamak istedi:

"Türkler de kâmilen müslüman oluyor. İran'daki Selçuk Türkleri günden güne kuvvet buluyor,

Berlin'e giden ilk Osmanlı elçisi
Giridî Ahmed Resmî Efendi

Anadolu'yu tehdit ediyor. Türk, Arap, Acem ırkları İslâm câmiasını kuvvetlendirdiği halde hristiyanlar Avrupa'da birbirini boğuyor. Büyüyen tehlikeye karşı hristiyanlar arasında umumi bir musâlaha lazımdır".

Avrupa devletleri bu fikri iyi karşıladılar ve "ilâhî müsâreke" adıyla bir muahede yaptılar.

Hakikaten, Avrupa'da ve bilhassa Balkanlar'da hristiyanlar arasında kanlı çarpışmalar eksik değildi. Mesela, 1014'te Rumlar, esir ettirdikleri onbeşbin Bulgar'ın gözlerine mil çektirerek kör ettirmişler ve yüz körü, bir kör edilmeyen Bulgarla elele tutuşturarak, hepsine Bulgaristan'ı dolaştırmışlar ve bu suretle Bizans hakimiyetini tedhiş yoluyla Bulgaristan'da yeniden kurmuşlardı. Daha önce de Bulgarlar buna benzerini Rumlara yapmışlardı.

Ruslar da korkunç bir surette büyüyerek Tuna'yı geçmişler ve Bulgaristan'ı istila etmişlerdi. Nihayet 1071'de papalık makamının korktuğu ve önlemek istediği tarihî hadise vukua geldi: Alparslan kumandasındaki Selçuk Türk ordusu Malazgirt'te on misli kuvvetteki Bizans ordusunu mahvetti, imparatorlarını da esir aldı. Türkler Anadolu'ya, eski yurtlarına bu sefer İslâm bayrağıyla geliyorlardı.

Bizans şehrinin kurulduğu zamanlarda bile Boğaz içleri Türk köyleriyle bezenmişti. Anadolu'da da hayli Türk vardı. Fakat, Hristiyanlık'tan doğan din birliği dolayısıyla, kiliseler Türklüğü Rumluk içinde eritmişti.

Avrupa'ya puta taptıran bir dinle giren milyonlarla Türkler de, yer yer katıştıkları ırklar tarafından temsîl

olunmuşlardı. Bilhassa Balkanlar'daki, Tuna boylarındaki Türkler Rus istilasıyla büsbütün Islavlaşmışlardı.

1096'da papalık Türk-İslâm tehlikesine karşı ilk Haçlı seferini açtı: Hedef, müslümanların elinden Kudüs'ü kurtarmaktı.

Şarlman vasıtasıyla Avrupa'ya dinî çekidüzen veren papalık, Kudüs'ün hristiyanlar için mukaddes bir yer olduğunu da öğretmişti. Haçlı orduları Kudüs'e giderken Anadolu'da Türkleri karşılayacak ve ilkin onlara, sonra da Araplara güzel bir satır atacaktır. Eğer bu yapılmazsa, Orta Asya'dan vakit vakit akın eden Türkler, bu sefer İslâm bayrağıyla Karadeniz şimalinden de -eskiden yaptıkları gibi- gelirlerse, bu sefer Avrupa'nın Türk istilasından ve İslâm dinine girmesinden kurtulması kolay olmayacaktı.

Papalık makamı bu yeni tehlikeye karşı üç çare buldu:

1. Haçlı ordularını mütemadiyen Anadolu, Suriye ve Filistin'e sevkederek, Türklerin oralarda yerleşmelerine mani olmak, hiç değilse Filistin'de Türklerle Araplar arasında bir hristiyan krallık kurmak;

2. Türk, Arap, Acemler arasına sürekli bir surette fesat sokarak, bu milletleri birbiri aleyhine düşürmek;

3. Donanmaları kuvvetli olan hristiyan devletlerini, Asya'nın cenup denizleri yolundan Arabistan, Hindistan... gibi müslüman memleketlerine saldır(t)mak.

Papalık bu üç tedbiri yüzyıllarca yıl içinde ve hakkıyla, sebatla ve maharetle tatbike muvaffak oldu.

Haçlı seferleri 174 yıl, yani 1270'e kadar sekiz defa tekrar etti. Vaktiyle Avrupa'nın ortasında vukubulan Türk Avrupa harpleri bu sefer Anadolu'ya intikal etti. Alman imparatorları da birkaç defalar bu seferlere iştirak ettiler ve Anadolu'ya yüzbinlerce evletlarını gömdüler. Ve gördüler ki, Türkler yine eski Türklerdir. Vaktiyle Almanya içlerinde ne idiyseler şimdi Anadolu içlerinde de onlardır. Müslüman olduktan sonra da kahramanlıklarını, ölümden yılmazlıklarını muhafaza etmişler, hatta yeni dinin verdiği hamle ile bir kat daha arttırmışlardı.

Birinci Haçlı seferinde hayli Alman Türk kılıncı altında can vermişti. İkinci seferde Almanya imparatoru III. Konrat kumandasındaki Alman ordusu, Fransız ordusunu beklemeden Anadolu'ya geçti. Birinci seferin intikamını tek başına alacaktı. Fakat, 1149'da Konya ovasında Alman ordusunu Türkler mahvettiler. İmparator biraz askerle İznik'e ancak kaçabildi.

Üçüncü Haçlı seferinde Konya muharebesinin intikamını almak için 100.000 kişilik bir Alman ordusunun başına imparatorları Frederik Barbaros geçti. Fakat, Türkler, 1187'de bu orduyu da Anadolu'da mahvettiler, imparator da bir suyu geçerken boğuldu.

Türklerden yılgın olan Haçlılar 4'üncü seferde İstanbul'u zabt ile orada yerleşmişlerdi. Nihayet 6'ncı Haçlı seferinde yine Almanlar ileri atıldılar.

1228'de Almanya imparatoru II. Frederik bir ordu ile harekete geçti. Denizden Mısır ve Filistin sahillerine çıktı. Fakat, Türklerle temasa gelince, neticenin geçmiş

seferler gibi felaket olacağını gören Almanlar bu sefer Türklerle anlaştılar ve Türklerin istediği şekilde yapılan bir muahedeyi imzaladılar. Kudüs'ün sahibi(nin) Türkler olduğunu kabul ettiler. Buna karşılık, Türkler de, hristiyanların Kudüs ziyaretlerini ve Mescid-i Aksa'ya taarruz olunmamasını aynı muahede ile kabul ettiler. Bunun üzerine papa Alman imparatorunu afaroz etti ise de, Almanlar artık Türklerle bu dava yüzünden harp etmekten vazgeçtiler.

Yeni Türk akınları

Bu sıralarda Osmanlı Türkleri de Anadolu'ya geliyorlardı: 1230 (628 H.)

*

* *

1236'da, Cengiz soyundan Kıbçak hükümdarı Batuhan, 600.000 kişilik bir Moğol ordusuyla Volga ırmağını aşarak Rusya'yı istila etti ve Prusya'da "Altunordu" devletini kurdu. Birkaç yıl sonra Macaristan'a da akın yaptı.

[Ruslar 227 yıl, yani 1462'ye kadar bu istila altında kaldılar.]

*

* *

Şimalden ve cenuptan iki kardeş ırk Avrupa'ya yeni akınlar yaparken iki uğursuz hadise vukubuldu. Bu hadiselerin başgöstermesinde papalığın teşvik ve tahrikleri de müessir olmuştu.

1. Endülüs'te tefessüh eden Arap devleti yer yer yıkılmaya başlamıştı;

2. Moğollar Anadolu'da Türk kardeşlerine de saldırmaya başladı. İstanbul boğazına kadar geldiler, Anadolu'yu da, Suriye'yi de harabeye çevirdiler. (1258)

Avusturya Şark'tan gelen Avarlardan çabuk kurtulduysa de, cenuptan gelen Osmanlı Türkleriyle çok uğraştı. Türkler iki defa Viyana'yı muhasara dahi ettiler.

Prusya ise Osmanlı Türkleriyle Büyük Frederik zamanına kadar temas etmedi. Bu, arada Avusturya-Macaristan'ın bulunmasından ve Prusya'nın denizci millet olmamasından ileri geldi.

Osmanlı ve Habsburg hanedanları devri

Bu tarihlerde Almanya imparatorluğu kuru bir namdan ibaretti. Bir intihap meclisi vardı. Bu meclis, imparatorluğu müzayede ile satardı.

1270'de 8'inci Haçlı seferi ancak Tunus'a karşı bir hareket yapabildi. O da vebadan Arapların kılıncından akâmete uğradı. Böylelikle Haçlı seferleri de bitmiş oldu.

Aynı yıl içinde Rudolf de Habsburg adında ufak ve servetsiz bir senyör imparator olarak Viyana'ya geldi. Habsburg hanedanının saltanatını kurdu ve Bohemyalıları da mağlup ederek etraftaki İslav milletlerini idaresi altına topladı.

1299'da (699 H.) Osman Gazi Osmanlı Türk devleti-

ni kurdu.

Osmanlı Türk devleti Anadolu'da ve Boğazlar etrafında yıldan yıla büyürken, Habsburg hanedanının kurduğu devlet de Viyana etrafında büyüyor ve genişliyordu.

Bir zamanlar bütün Almanya'ya ve Islav memleketlerine hakim olan Türkler, şimdi müslüman olarak bu memleketlere doğru daha kudretli geliyorlardı. 1356'da Çanakkale boğazını aşmış, Avrupa'ya geçmişlerdi.

Papalık artık bu yeni istilaya karşı taarruzî olmaktan ziyade tedâfüî bir cephe tutmuştu; çünkü, müslüman Türklerin karşısında hiçbir ordu duramıyordu. Türkler 1453'te (857 H.) İstanbul'u zaptederek Bizans Şark imparatorluğunun yerine geçmişlerdi.

Türkler durmuyorlardı, mütemadiyen ilerliyorlardı: Macaristan'ı kâmilen zaptederek bir vilayetleri haline koydular. Artık "Türk-Alman harpleri" insafsızca iki ırkın varlığını sarsıyordu:

Viyana Türk ateşi altında yanıyordu, Türk süvarileri Almanya içlerinde geziyordu da.

Her iki devlet de, kendi ırklarından olmayan bazı kumandanları da aralarına katıştırmıştı. Hususiyle, her iki tarafın idaresinde birkaç Islav kolu da vardı.

Türlü milletlerden şişkin, fakat içi kof bir siyasi câmia kuran bu iki devlet birbiriyle kıyasıya vuruşurken, her ikisinin müşterek düşmanı için için hazırlanıyordu.

(Bu) Rusya çarlığı idi.

[Tarihin bir cilvesidir ki bu tarihlerde Endülüs Arap devleti de can çekişiyordu ve 1492'de Abdullah es-Sagîr elinde son nefesini verdi].

Ruslar şarktan ve cenuptan gelen Türk tehlikesini daha büyük görüyorlardı. Hedefleri olan Boğazlar da Türklerin elinde idi. Genişleye genişleye nihayet Kırım'a sahip olmuşlardı, Kafkasya'ya da girmişlerdi. Şu halde ilk önce Avusturya-Macaristan'la anlaşarak Türkleri mahvetmek, sonra Almanlarla hesaplaşmak planını kurdular.

1618'de Almanya'nın hali fenalaşmıştı. Din kavgaları azıttı ve 30 Yıl muharebelerine yol açtı.

1648'de Vestfal muahedesi Şimâlî Almanya'nın parçalanmasını ve kudretsizliğini tasdik etti ki, bundan yavaş yavaş Prusya devleti çıktı ve kuvvet buldu, 1700'de krallığa yükseldi. Artık Almanya devleti yerine Avusturya adı çıktı ve İspanya verâset, Avusturya verâset harpleri ve 7 Yıl harpleri esnasında bu devlet zayıfladı. Türk darbeleri Avusturya'yı büsbütün sarsıyordu. 1683'te, yani birinci Viyana muhasarasından 153 yıl sonra ikinci defa olarak Türkler Viyana'yı muhasara ettiler. Fakat, artık karşılarında yalnız Almanlar bulunmuyordu. Ruslar, Lehliler, Venedikliler Osmanlı Türkleri aleyhine ittifak ettiler.

Bu tarihlerde bazı sarhoş ve deli padişahların şehvet ve cehaletleri yüzünden, Osmanlı devleti başsız denecek bir halde idi. Sadrazamlıklara mühtedi Hırvat, Fransız, Rus ırkından olan mühtediler geçebiliyordu. Yeniçerilik bozulmuş, ordunun zapt u raptı kalmamıştı. Papalığın ve

düşman devletlerin elleri, sarayın içindeki dönme cariyeler vasıtasıyla dahi her oyunu oynuyorlardı. Halbuki, Rusya'da çar Aleks mektepler açtırıyor, madenlerin çıkarılmasına, her türlü sanatın terakkisine çalışıyordu. Arkasından, 1689'da Büyük Petro çar olunca işler daha büyük hızla yürüdü. Ruslar ve Avrupalılar hızla terakki ediyor, Türkler de aynı hızla geriliyordu.

Viyana'da Türkler müttefiklere karşı bozuldu. Artık bu dönüş Macaristan'ı, Sırbistan'ı terke mecbur etti. Ruslarsa Karadeniz'e indikleri gibi, 1723'te Kamçatka yarımadası da dahil olduğu halde Sibirya'yı da kâmilen zabtettiler:

Asya'daki Türkler artık Rusların esiri oluyorlardı. Büyük Petro'nun vasiyetnamesi Osmanlı Türklerini de mahvetmeyi ve İstanbul'u ve Boğazları almayı Rus milletine ideal olarak göstermişti.[7]

Bereket versin ki, Islav birliğinden korkan sâir ırklar Türklerle Rusları sonuna kadar başbaşa bırakmadı.

Sahaya Prusyalılar, Fransızlar da atıldı. Napolyon Bonapart da Boğazlar ve İstanbul için teşebbüslere girişmişti. Osmanlılık zaafa uğradıkça İstanbul'un ve Boğazların tâlipleri artıyordu: Artık Alman, Islav, Fransız, İngiliz devletleri gözlerini Boğazlara dikmişlerdi. Kimi Hindistan yoluna hakim olunduğundan, kimi Akdeniz'e çıkmak için, kimi de cihana hakim olmak sevdasıyla İstanbul'da yerleşmeyi kendisi için emel

7 Kâzım Karabekir, burada "Katerina'nın Kırım'da Avusturya imparatoruyla Türkiye'yi paylaşma planı buraya." notunu düşmüştür. (Haz.)

olunmuşti. Fakat, yarış esnasında bunlardan biri hizayı geçince diğerleri çelme vuruyor, hiçbiri hedefe doğru hızla koşamıyordu.

1781'de Kırım'da Rusya ve Avusturya'nın Balkan paylaşmasını, 1800 yıllarında Napolyon'un emellerini, aynı koşu yolları üzerinde bulunan diğer devletlerin görmemesi bunun birer misalleridir.

1855'te de İngiliz, Fransız ve İtalya (o zamanki Sardunya) devletleri, aynı sebeple Osmanlı devletiyle ittifak ettiler ve Karadeniz'deki Rus harp limanı olan Sivastopol'u, donanmasıyla beraber mahvettiler. Bu suretle Rusların İstanbul'a karşı hazırladığı hareketi menettiler.

Şark meselesi karşısında Türk-Alman münasebetleri (Prusya ittifakı)

Dinî husumetler, iktisadi hırslar, siyasi emeller, Napolyon Bonapart karışınca Şark meselesi son hızını almış bulundu. Bonapart'ın Mısır'ı istila ve oradan Suriye'ye yürümesi, Rusların Kırım'da boğazları istila için hazırlıkları. Daha sonraları Fransızların teşvik ve yardımıyla Mısır ordusunun Orta Anadolu'yu işgalleri birer siyaset cilvelerini gösteriyordu. Fransızlara karşı İngilizlerin Osmanlı devletine yardım etmesi tabii görülürken Ruslar bile Fransızlara karşı Sultan Mahmud'u ve devletini himayeye koşmuştu.

Bu vaziyetler; Boğazların, iyi idare edilirse

Türklerden başkasının eline geçmeyeceğine bir alametti. Nitekim de, en sonunda Almanlar sahneye çıktı ve Boğazların müdafaasını Türklerle beraber yaptı.

Almanların ilk dostluk münasebetleri

(Bu ayrı bir bahis olarak görülecektir). 1756'da Prusyalılar İngilizler(le) ittifak ederek Fransa Avusturya ve Rusya'ya karşı yedi yıl süren bir harbe girişmişti. Bizde Üçüncü Sultan Mustafa zamanına tesadüf eden bu uzun muharebeler Prusyalıları ve kralları Büyük Frederik'i Türklere de tanıtmış ve sevdirmişti. Prusya kralı da Türklerle münasebete girerek müşterek (düşmanları) olan Rusya ve Avusturya(ya) karşı bizden de istifade etmek istiyordu. İstanbul'a daimi sefir göndermişti.

Yedi Yıl harbi bittikten sonra Sultan Mustafa da Prusya kralı büyük Frederik'e bir sefir gönderdi. Bu sefir hem ittifak akdini temin edecek, hem de üç müneccim isteyecekti. Büyük Frederik'in birçok zaferlerini müneccimlerinin kuvvetli oluşuna atfediyordu! Padişahın şimdiye kadar muhtelif orduların ve bilhassa Türk ordularının kazandığı zaferler hakkında müneccim masallarından başka birşey bilmemesi çok gülünçtür. Hususiyle padişah olduğu zaman 40 yaşında idi! Güya Avrupa'yı en iyi tanıyan sadrazamı Ragıb Paşa idi. Ne bu ve ne de Hâriciye nâzırı, sefiri de aynı kafada imişler ki padişahı ikaz edemiyorlar. Padişahın müneccimlere itikadı pek kuvvetli idi. Cülusunun ertesi yılında, Ramazan'da *Kadı Beydâvî*'den(!) huzur dersini ihdas

etti (1758). Bu tarihlerde Avrupa'da ise her şubede bilgi lüzumu gibi inkişafını yapmış bulunuyordu. Parlemento ile idare olunan İngiltere devleti Hindistan'a el atmıştı, müstemlekecilik siyaseti başlamıştı. Ruslar da, bir Avrupa devleti kudretiyle gözlerini tamamıyla açmış bulunuyorlardı.

Padişah'ın gönderdiği sefir Giritli Ahmed Rasim (Resmî) Efendi Büyük Frederik'e Üçüncü Sultan Mustafa'nın üç kudretli müneccim istediğini bildirince kral istihza etmedi. Bunlarla ne yapılacağını sordu. Eşref saat tayini ve tâli'li komutanlar intihabı hususlarında saraydaki Fas, Mısır, Arabistan, Hindistan'dan gelme müneccimin maksada kafi gelmediklerini; Prusyalıların fâik kuvvetlere karşı kazandıkları zaferlere bakılınca haşmetmeâbın kudretli müneccimleri bulunduğuna hükmeden padişahın Prusya müneccimlerinden istifade emelinde bulunduğunu sefirimiz anlattı. Frederik gülmedi ve istihza etmedi. Fakat şanlı bir mazisi olan Türklerin düştüğü bu vaziyete acıdı ve samimi olarak padişaha şu haberi gönderdi:

Politikada ve harpte kazanmanın üç sırrı

1. Tarih mütalaa etmek ve eski tecrübelerden istifade etmek;

2. İyi bir orduya mâlik olmak ve sulh vaktinde dahi bu orduyu muharebe zamanı imiş gibi talim ve terbiye ettirmek;

3. Hazineyi dolu saklamak.

"İşte benim üç müneccimim bunlardır." diyerek sefirle padişaha haber gönderdi. Bir ittifak muahedesi de imzalandı (1761).

Türkiye-Prusya ittifakı

Prusyalılarla dostluk gerçi Üçüncü Mustafa devrinde yapılmış ve bu dostluk bazı Avrupa tarihlerinin dediklerine göre bir ittifak şeklinde yapılmıştı. Fakat bu bir sözden ibaretti. Nitekim bahsolunan bu 1761 ittifakının ne sulh zamanında ve ne de harp zamanında fiilî bir yardımı görülmemiştir. Birkaç Prusya zabitinin İstanbul'da muallimlik etmesi bir mana ifade etmez; çünkü, Fransızlar daha kalabalık bir heyetle daha çok yardım etmişlerdir. Fakat bu seferki 1789 ittifakı mühimdi ve tesirini göstermişti. Prusyalılarla Türklerin Avrupa'nın yeni siyaset meydanındaki bu ilk ittifakının esası Rusların ve Avusturyalıların Tuna cenubuna inmelerine karşı Prusyalıların müsade etmesi idi. İlerde bütün Almanların başına geçmeye namzet olan Prusya devletinin bu siyaseti Almanların şark siyasetinin başlangıcı ve Türk-Alman münasebetinin hakiki bir çehresi idi. Ruslar da boğazlara sahip olmak için Fransızların yardımına muhtaç olduklarını anlamış ve tatbikatına geçmişlerdi.[8]

---

8 Bu suretle şu ilk tarihî münasebetten 94 yıl sonra Türkiye-Alman heyetleri getirilmeye başlanmasının ve en sonunda aynı siyaset uğruna 1914 Cihan Harbi'ne birlikte girilmesinin hikmeti daha iyi kavranır.

1914 Cihan Harbi'ne ait gizli muhaberatı, Ruslar *Un Livre Noir* (*Bir*

Fransızlar da Türklerin yüzüne gülerek alttan alta onlardan fazla şeyler koparmak siyasetini gütmekte idiler. Bu hakikatı şimdiye kadar Osmanlı hükümeti de anlamıştı. Kaç kereler teşvikleriyle Avusturya ve Rusya ile harplere girişmişlerdi. Hele Girit adasında Venediklilerle uğraşılırken tam muvaffak olunacağı sırada Fransızların Venedikliler hesabına Girit'e imdat kuvvetleri göndermeleri ve bu seferde Türk ordusunu rahatı için bir heyet-i askeriyye göndermekle beraber Rus ordusuna da birçok gönüllü zabit göndermeleri ve Türkiye'deki heyetlerini geri çekmeleri devlet adamlarının gözlerini açmıştı. Biraz aşağıda göreceğiz. Napolyon Türkiye'yi Fransa müstemlekesi yapmaya kalkıştı ve yeniçerileri Nizâm-ı Cedit aleyhine ifsat için Fransız sefiri dahi çalıştı.

*

* *

Prusya ittifaknamesi

Beş madde olan bu ittifak muahedesinin hülasası şöyledir:

1. 1789 (1204 H.) ilkbaharında Prusya devleti bütün kuvvetiyle Nemse ve Moskof hükümetlerine harp ilan

---

Kara Kitap) adıyla bastırdılar. 1910-1917 arasındaki bu diplomasi muhabereleri birçok ciltler teşkil etmiştir.

Fransızlar Almanlara karşı Rusları kaldırmak için her arzularını kabul etmişler ve İstanbul'u Ruslara vermişlerdir. Gerçi Fransızlar 1854 harbine İngiliz ve İtalyanlarla birlikte iştirakle Türkiye'yi Ruslara karşı müdafaa etmiştir. Fakat Alman tehlikesi karşısında Türkiye'nin mahvına razı olmuş ve Suriye hediyesine kavuşmuştur.

edecektir. Karadan ve denizden İstanbul şehri için tam bir emniyet gelmedikçe ve Devlet-i Aliyye düşmanlarıyla şanlı bir sulh akdetmedikçe Prusya harpten çekilmeyecektir. Buna karşılık Devlet-i Aliyye de Nemse devletinin elindeki Galiçya ile Lehistan'ın paylaşmasında eline geçirdiği parça Leh cumhuriyetine geri verilecektir. Nemse ve Moskof devletlerinin Prusya devletiyle olacak münasebetlerinde Prusyalılar tarafına faydalı olacaktır.

2. 1757 (1171 H.) tarihinde akdolunan şartlar işbu yeni ittifak senedine de geçirilecek ve bu suretle Prusya gemileri Akdeniz'de diğer dost devletler gibi serbest gezecektir.

3. Devlet-i Aliyye, düşmanları eline geçen kaleleri ve hususiyle Kırım yarımadasını geri almadıkça düşmanlarıyla sulhe yanaşmamak niyetinde olduğundan, Prusya dahi harpten çekilmeyecektir. Buna karşılık Devlet-i Aliyye de Nemse ve Moskoflarla birden veya münferit olarak Prusya, İsveç ve Leh hükümetleri dahil olmadıkça sulh yapmayacaktır. Sulhten müteakip bir vakit geçtikten sonra da Prusya, İsveç ve Leh devletlerinden biri veya her üçü üzerine Moskof veya Nemse devletleri harp açarsa Devlet-i Aliyye bu harbi kendi üzerine açılmış sayarak derhal bu üç devlete var kuvvetiyle yardım edecektir.

4. Sulh akdolunduktan sonra Devlet-i Aliyye'nin elinde kalan memleketleri muhafazayı Prusya kralı tekeffül edecek ve buna İngiltere ve Felemenk ve İsveç ve Leh devletlerini de iştirake çalışacaktır. O zaman Osmanlı padişahı ile Prusya kralı arasında tedâfüî bir

ittifak akdolunacak ve sulh esnasında Devlet-i Aliyye ve Prusya devletleri memleketlerinin emniyet ve rahatı için birbirine yardım meselesi bu ittifak senedine yazılacak. Ve Moskof veya Nemse devletleri Devlet-i Aliyye ve Prusya'ya karşı harbe kalkışırsa akdolunacak ittifak şartlarına riayetle ya bütün kuvvetleriyle veyahut şart edecekleri bir miktar askerle Devlet-i Aliyye ve Prusya devleti yek-diğerine yardım edecekler; bu yeni ittifak yapılmazdan önce taarruza uğrarlarsa bütün kuvvetleriyle yardım edeceklerdir. Bu karşılıklı dostluk dolayısıyla Osmanlı memleketlerinde Fransa ve İngiltere devletleri hakkındaki muamele ve muahedeler Prusyalılar hakkında dahi câri ola(cak) [yani kapitülasyonlardan istifade!]

5. Bu muahedenin tasdiki beş ayda ve mümkün olursa önce İstanbul'da mübadele olunacaktır.

*

* *

Ruslar Prusyalıların hazırlığını görünce Fransızları bunlara karşı çıkarmak istediler. Karadeniz'de harbe iştirake karar veren İngilizlerin harbe iştirak etmemesi ve Fransızlar diye endişe Prusyalıları da durdurdu. Yalnız Avusturya ile dokuz aylık mütareke, sonra da sulh yapıldı. Zaten Fransız inkılabı bütün Avrupa siyasetinin çehresini değiştirivermişti. Bu bahsi görmeden önce Üçüncü Selim'in memleket idaresinde ve ordu(yu) ıslahtaki teşebbüslerini ve karşılaştığı faciayı görelim.

Cihanın siyasi bir tablosu ve
Osmanlı devletinin yeri

Avrupa'nın uyanan devletleri, Asya ve Afrika'ya yayılmak için yolları üzerinde Osmanlıları buldular. Boğazlar (ve) Anadolu bu kıtaların yolu (idi). Garp'taki İngiltere ve Fransa deniz yoluyla gidebilirlerdi; fakat Rusya ve Almanya'nın yolu Osmanlı ülkesinden geçecekti. Rusların Asya yolunda (.....)[9] fakat Afrika'ya inişleri de aynı Osmanlı ülkesinden geçecekti..

Bu bahsi kısaca yazmalı. Kırım harbinin Rusya'nın cenup yolunu kapadığı bu yolun Şarkî Afrika ve Cenûbî Asya'ya gittiği.[10]

Harb-i Umumi'den evvel Ruslarla İngilizler arasında İran nüfuz mıntıkası ve İran Azerbaycanı'nın Ruslar tarafından işgal olunarak Van üzerinden Ahlat'a hareketi hazırlanmış yakın bir harbin en güzel delillerinden biridir.

Almanların kelek bağladıkları yerden taş toplamaları. Mütehassıslar bunu Almanya'ya götürüyor.

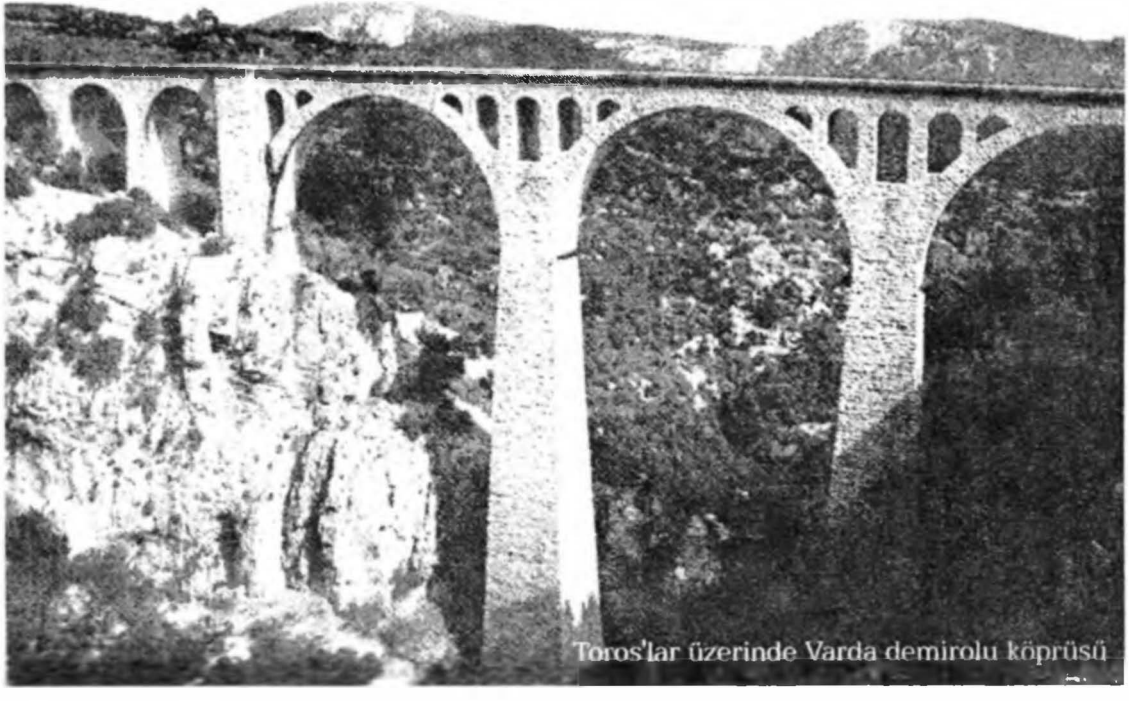
Ermeni eserinin[11] 15'inci sahifesinde yazdım. Irak seyahatinde mufassal yazacağım.

---

9 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

10 Kâzım Karabekir burada şu notları düşmüştür: "Mısır ve kanalı muhtasar yazılmalı ve *İtalya-Habeş* 11 eserimde tafsil ettiğim kaza (?) zikrolunmalı"; "Almanya imparatoru İkinci Vilhelm 1314 Teşrîn-i Evvel'inde İstanbul'a gelmişti. *Hamid'in Hayatı,* sahife: 545".

11 Bu eser Emre Yayınları tarafından yayımlanmıştır. *Ermeni Dosyası*, yayına hazırlayan: Faruk Özerengin, İstanbul, 1995. (Haz.)

Toros'lar üzerinde Varda demirolu köprüsü

TÜRKİYE'DE ALMANLAR VE ŞARK MESELESİ

Türkiye'de Almanlar[12]

1870 tarihlerine kadar Prusya İstanbul'da silik bir rol oynadı. Fransızlara karşı muzafferiyeti prestijini çoğaltmış olduğundan orada kımıldanmaya başladı; ta'biyesi, herşeyden evvel mukaddes makamlar (leux Saint) üzerine el atmak oldu. Fakat Fransa, her ne kadar hakir ve fakir düşmüş ise de, kendi asırlık eski haklarını orada müdafaa ediyordu. Ve Roma da ona yardım etti. O halde Almanya daha çok yaralanabilir bir noktaya doğru bataryalarını çevirdi. Onun ihtiyacı vardı genişlemeye, kudretini şa'şalandırmaya; askerleri olmadığı halde, Şark pazarı üzerine attı bir sürü seyyah memur (légion de commis voyageus).

12 *Abdülhamid (Kırmızı Sultan)*, Gilles Roy kitabından.

Almanlarla tarihî münasebetlerden sonra, Avrupa'nın siyasi hudutlarının tasvirinden sonra ilk Türk-Alman münasebeti siyasi değil askerîdir. Büyük Frederik'e gönderilen heyet... Moltke'nin gelişi... Siyasi münasebetler hayli geç başlamıştır. Şöyle ki: [diyerek aşağıdaki esasa geçilmeli. K.]

Bunlar orada muvaffak oldular, kendilerine iyi hisse çıkardılar. sokulganlıkla, yorulmamakla, sebatla alakalarının paylarını yalnız İstanbul'da değil, fakat en geri vilayetlerin pazarlarında dahi, her nerede ki insan faaliyeti satmak ve satın almak ile ifade olunursa, meşhur "Made in Germany" ticari, adi eşya Türkiye'yi istila etti; Fransız ve İngiliz sanayiinin eski müşterilerini inhisarına alarak, bu rekabetin şiddetine karşı mücadeleden aciz olan.

Bununla beraber Alman diplomasisi mütered(dit) idi. Değer mi idi ki, harekete geçmiş "hasta adam" için ki, Bismark'a göre "Onun için bir Pomeranyalı neferin kemiklerini fedaya değmezdi". Bu aynı Bismark 1886'da henüz vaktâ ki yeni zorluklar tehdit ediverdi. Balkanlar'a ateş vermeye diyordu. Rayştag kürsüsünde diyordu: "Eğer bir buhran Şark'ta patlarsa, biz bekleyeceğiz ki daha çok alakadar olan devletler kendi tarz-ı hareketlerini intihap etsinler, bizimkini tesbitten evvel".

Bununla beraber İstanbul'daki Alman sefiri M. de Hatzfeld ileriyi daha iyi görüyordu. Yerlerinde bulunarak, hissediyordu ticareti omuzlamak ve onun menfaatlerini korumak. Mahirane, aldatıcı.. hülasa Türksever bir diplomasiyle; o saattaki diğer devletler mütecaviz görüneceklerdir.

Rusya bir tebessüm siyasetini tam yapıyordu, fakat ne devamlı tali' ile? Menfaatlerine zıt idi. Türkiye'ninki ile ki, açıkça utanmaksızın, payitahta göz dikmiş, Karadeniz'in bu kapısını ki Akdeniz'e açılır, cihanın her tarafına giden yolları serbest bırakır. Fransa herşeyden evvel sulhü istiyordu. İngiltere, Kıbrıs'tan beri şüpheli

idi ve Gladstone'un Ermeni taraftarlığı siyaseti sultanı kızdırıyordu. Alınacak bir yer vardı faydalarıyla. M. de Hatzfeld Sanselise'yi taciz etmekten geri durmuyordu. Ta ki fırsattan istifade etmesi için "Şark'ın bütün yolları bizim için açıktır... Almanya Türkiye'nin dostu olacaktır. O Avrupa'da Türklerin kuvveti ve sultanın nüfuzu fikrini idame edecektir".

Bismark kaçıngan görünüyordu. Fakat, prens Guillaume kendi takdirini asla gizlemiyordu. Bir devlet için ki, kendi memleketinin ihtilalcilerinin tesvîlâtının önünü almak ve mutlak idareyi tutmak, ol zaman ki zaten demokrasi zayıflatıyordu âlî nüfuzu. Hatzfeld'in politikasını kabul ederek onun muvaffakiyeti için yardım ediyordu. Ve daha sonraları o politikayı faydalı kullanmayı va'dederek, kendi hesabına olarak halifenin o kadar mahirane olan şahsi teb'asını. Tahrikatı altında, Almanya Türkiye(ye) bazı cemîleler yaptı ve sultanın maliyesi bu avanslardan menfaat gördü.

Abdülhamid bu tarihte, Avrupa'ya tefâhur etmek için, istiyordu ki, kıymetli adamlar göndersinler, nezâretlerini ıslah için. Bu adamlar geldiler, hüsn-i niyetle dolu olarak hadiseden mestûr olarak, Türkiye'yi yükseltmek için oraya merbut olduklarından yalnız sistematik bir muhalefetle karşılaşmadılar. Fakat, mütebessim bir ataletle ki, onları silahsız bırakıyordu. Sa'ylerinin tesirsizliğini görüyorlardı. Asla onlar azlolunamıyorlardı:

Faydasızlıklarını görerek onlar çekildiler.

Sultan anlar anlamaz ki Prusya kendisine yardım

deyneğini uzatıyor, onu tehâlükle yakaladı ve payitahttaki boş kalan bütün mevkilerin işgaline Almanları davet etti. M. d. Wettendorf Maliye Nezâreti'ne girdi; M. Gescher Hâriciye Nezâreti'ne, M. Bertram gümrük idaresine. Bir Prusyalı mütehassıs Bandırma'daki padişahın çifliklerinin idaresini aldı. Alman spektörler nâfia ve ticaret işlerine tayin olundular. Hakiki ehliyette olan herkes epey ihtiyacı temin edebildiler. İsraf olunan servetler, kaybolan kuvvetler: Aşılmaz duvarlara çarptılar ki, kendi seleflerinin hamleleri orada durmuştu. Bununla beraber bir farkla: Vaktâ ki Almanlar da, cesaretleri kırılmış, istifalarını verdiler. Başka Almanlar onların yerine geldi. Türkiye inanmaya başladı ki, Almanya hariç olmak üzere Avrupa'ya güvenilmez.

Bu adamlardan yalnız birisi muvaffakiyetlere nâil oldu ve iftihar edebildi ki, Şark'ın ihmal ve kayıtsızlığına galebe çaldığından dolayı: Von der Goltz, orduyu ıslah için İstanbul'a davet edilmiş, 1883'te liva general rütbesiyle gelmişti. Onun sadeliği, derhal ona sempati kazandırdı. O, takdirkârlar ve sâdık şakirtlere mâlik oldu, o derece ki Sultan, muvaffakiyetine haset edip, onun ardı sıra hafiyeler gezdirdi. Fon der Golç gücendi ve hükümdara hainliğini şiddetle şikayet etti. Beriki, çok ileri gittiğinden korkarak, ric'at etti ve generali serbest bıraktı, Türk ordusunu Prusya sisteminde tensîk için.

Fon der Golç bu vaziyette çok iyilik yaptı. Almanların kaz adımları ve sertliklerinden başka, askerlere disiplin öğretti ve genç zabitlere vazife hissi ve vatanseverlik aşkı verdi. Türk ordusunu bir seferberlik planıyla ve bir büyük erkan-ı harbiye ile techiz etti; ısrar

etti ki, askerî mektebin en iyi talebesi Prusya'da tahsilini ikmal etsin. Pangaltı askerî mektebini tamamıyla yeniledi. Fakat, orada tahribatını yapan hafiyeliği, cehdlerine rağmen kaldıramadı. Hocalar ve talebeler gözetleniyordu. Jurnal ediliyordu. Tevkifler orada müteaddiddi. Müsademeler, sürgünler, uykudan mahrum edilme câri cezalardandı. Çok miktarda gençler orada şuurlarını kaybediyorlardı. Bu kökleşmiş fenalığa, Fon der Golç, maharetine rağmen çare bulamadı. Teselli buluyordu, selamlıkta her cuma geçit resmini seyrederek, Prusya ordusunun nisbet kabul etmez güzel tanzim olunmuş bir ma'kesini. Ve meftun kalan Sultan, bazan arabasından dışarı başını çıkarırdı, bu sert piyadelerin duruşunu seyretmek için.

Guillaume, dikkatli, Alman prestijinin terakkilerini takip ediyordu. O, saatını bekliyordu.[13]

Türkiye ve Türklük duygusu[14]

Tanzimat oyunu: İstanbul hükümetinin iflasına tevcih edilen zekalar, hisler, fikirler senelerin, asırların teselsülü ile tekâsüf etmiş ve ensâl-i siyasiyeye intikal ederek anlaşılmayan, fakat her an "hırslaştıran" bir an'ane, bir tahrip an'anesi olmuştu. Türkiye'deki tanzimat oyunu, bu meseleye ait bir hakikattir ki tanzimatı *Türk paşaları*

13 Gilles Roy'un kitabından yapılan alıntı burada son bulmaktadır.

14 *Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*, Profesör Vayt (mütercimi: Hâbil Adam (Pelister), *Muharebeden Sonra Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*, İstanbul, Şems Matbaası, 1331 (1915). (Haz.)

değil... yalnız belki Avrupa diplomatları ihzar etmişti...[15] Türkiya'nın en derin, en mühlik girdabını "tanzimat-ı hayriye" kazdı.. Yalnız, Türklerin terakki etmemesine ve İstanbul'un inkılâb-ı kebîr rayihalarından uzaklaşmasına sebep oldu. Bu tanzimattır ki İslâm, Türk ınaneviyetini sarstı... Hangi istiklal, hangi siyaset vardır ki, *ecnebilerin vesâyâsıyla, ecnebilerin planlarıyla yükselsin*!..[16] İstanbul paşaları takviye-i siyaset hayalinde koşarlarken iflas-ı siyaset vadisine yaklaşıyorlardı.

Dünyanın yegane cihangiri Türkiya'dır. Şarlmanlar, Şarlkenler, Napolyonlar birer aktörden başka simalar olamazlar! Onların hayatlarına mukabil Türkiya'nın asırları vardır.

"Cihangir maneviyetinin iflası oyunu icra edilerek Türkiya'ya başka bir maneviyet telkin edilecekti. Herşey Avrupalılaştı. *Bu teceddüt önünde İslâm sanatkarları da sefilâne mahvoldular.* Babadan evlada intikal eden sanat, babalarla birlikte öldü. Evlatları ya mahvoldu veyahut memur, arabacı, kahveci, hamal oldu. Bu maddi sukûtla birlikte manevi sukût da başladı. Türk edebiyatı, Türk felsefesi, Türk ilmi de bu tekallüp/tegallüp düellosuna mukabele edemiyordu. Berlin kongresi her devletin hesaplarını bozarak mahsûs bir rekabet kapısı açmış ve istikbal için yeni bir an'ane-i siyasiye tesis etti. İngiltere başta olarak bütün devletler Türkiya'ya yük-

15 Kâzım Karabekir Paşa. italik kısımların, altını çizerek yanına "İbret!"notunu düşmüştür. (Haz.)

16 Kâzım Karabekir Paşa, italik kısımların, altını çizerek yanına "İbret!"notunu düşmüştür. (Haz.)

lendiler; tekrar birtakım ıslahat, birtakım tanzimat -ki bu tanzimat idi- istediler. Bu tazyikler, bu hulûs-i niyetler arasında idi ki Filibe'yi Bulgarlar işgal etti. Girit, Yunan hükmü, Makedonya kontrolünü gördük. "Statüko" sözüne yalnız Türkler inanıyordu. Londra'da, Viyana'da, Berlin'de bulunan Türkiya diplomatları işitiyorlardı ki, "Büyük devletler statükonun inhilâline müsade etmezler. Bu arzu-yı düveliden emin olunuz!"

İngiliz Balkan komitesi ve sâir İngiliz diplomatları ilan etmişlerdi ki, "Balkanlar Balkanlılarındır!" ve İngiliz siyasetinin an'anesinde yazılmıştı ki, Cermanlar Selanik'e inmemelidirler. Sonra Hindistan imparatorluğunun tacına nakşedilmişti ki, kavî bir Türkiya, İngiltere için en büyük bir düşmandır.

Avusturya diplomasisi kavî bir Balkan Türkiyesi'nden memnun değildi. Selanik siyasetinin gayesi bu idi. Avusturya Türkiya'yı zayıf bulundurmalı ve bir Avrupa buhranından bilistifade Bosna-Hersek gibi Makedonya'yı da işgal etmek isterdi. Arnavutluk ihtilalleri en müsbet bir misaldir. Avusturya Almanya'yı da sürüklüyordu. Almanlar Avusturya fikrini kabul etmişlerdi; Türkleri de idare ediyorlardı.

Rusların Balkan siyaseti ise "bir miras" gibi idi. Her diplomat Türkiya mirasından birşey koparmakla iştihar eder ve Rusya'nın Türkiya inkırazından sonra yaşayabileceği bir kat'iyyet-i riyâziye addediliyor idi.

Rusya iki siyasetle Türkiya'ya hücum ediyordu:

1. Balkanlar'da kuvvetleşecek ve Avrupa muvâzenesine girecek bir Türkiya Balkan Slavlığını mahvederdi;

2. Türkiya'yı istihlaf edecek bir Avusturya da aynı tahrip planını takip eder. Rusya Balkan siyaseti "Orada İstanbul ile Viyana'dan hiçbir eser kalmamalıdır".

Avusturya"nın Selanik siyasetini bilen bazı Türk ricâli Ruslara yaklaşmakla ve bilhassa sefir Çarikof'un Klüp Doryan'ın mükellef salonlarında temâdi eden ziyafetlerde Arnavutluk te'dîbâtı ve Türkiya-Sırbistan mukâreneti tavsiyelerini ve bazan da Balkan ittifakını münakaşa ederek Avusturya'ya karşı parlak planlar tertip ederlerdi.

İngiltere'yi en ziyade tehdit eden mesele Cermanların Bahr-i Sefid'e inmeleri idi. İngiltere bu tehdit için meseleyi teşri' etti.. İşte meşhur statükonun mahiyeti!

[Balkan harbinden evvel Araplara yem borusu! K.] İngilizler bir "câmiiyyet-i Arabiyye" [Suriye, Hicaz, hatta Kürdistan da dahil olmak üzere Mısır idaresi altında bir hükümet, İngiliz himayesinde] serabı yaptılar. (Arabistan'ı istila için yemleme). Yeni Türkiya Anadolu zararına da herşey; ordular, silahlar, teşkilat, terakkiyat, bütün ıslahat bu müthiş Rumeli için yapılıyor. "Anadolu yine "bir anbar" telakkisi doğrudur. [Arnavutluk isyanını tedkikimden sonra Rumeli'nin Aziz-Kahire[17] gibi Türk

17 Kâzım Karabekir, bu kimse ve Arap birliği meselesi hakkında şunları söylemektedir:

"Manastır'da ilk tahlif ettiğimiz bu Aziz-Kahire'dir ki, 31 Mart isyanının tedibinden sonra apaçık bana 'Arap birliği' için çalıştığını, Türklerin mahvolacağını, fakat Arapların birlik yaparak yaşayacağını, bunun için Arapların yakasını bırakmaklığımızı söyledi. Ben de, 'Türklerin kendi varlıklarını muhafaza edecek kadar kuvvetli bir seciyeye mâlik olduklarını söyleyerek gittiği yolun tehlikesini; bunun. Araplığı büsbütün yutmak isteyen devletlerin propagandası

erkan-ı harplerinde câmiiyyet-i Arabiyye fikrini görünce Araplığın, kangren olmuş uzuvlarımız olduğunu ve "herşey Anadolu'ya!" nazariyesini ortaya atmıştım; fakat, az kaldı hayatımla ödüyordum. Zaman beni tasdik etti. K.]

Ruslar der ki: Kuvvetli bir Asya Türkiyası Rusya Türklerinin isyanı demektir. İngiliz diplomasisi Anadolu'nun Ruslaşmasına muvâfakat edemez; çünkü, bütün İslâmiyet bir Rus tehdidi önünde kalır. İngiltere beynelmilel bir Anadolu ister... İngilizler Ruslara karşı Rumeli'nde Bulgaristan'ı, Anadolu'da Ermenistan'ı

---

olduğunu uzun uzadıya anlattım. Bu Aziz Bey Trablusgarp muharebelerinde de Enver'le arası açılmış, Enver'in Harbiye nâzırlığı zamanında Divan-ı Harb-i Örfî ölümüne karar vermişti. Bunu haber alınca, Enver Paşa'ya, Manastır'da kendi evlerinde Hürriyet Cemiyeti için tahlîf ettiğimiz ve ilk numarayı aldığını hatırlatarak bu vahim kararı önledim".

İttihad ve Terakki Cemiyeti s. 186-187, dipnot. Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995.

"31 Mart hadisesinden sonra, yani 1909'da bu tezi (Arap birliği) ilk defa ordumuzun kurmay adaylarından olan Kahireli Aziz Bey'den işitmiştim. Bu zatız Manastır'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin henüz bu adı alınadığı ilk kuruluş döneminde ben yemin ettirmiştim. Fedakar bir arkadaştı. Bu yolun tehlikesini anlatmak için çok uğraştım. O, fikrinde sabitti. 'İngiliz propagandası uğruna Arapları da, Türkleri de tehlikeye atacaksınız. Manastır'da Osmanlı birliğini korumak için yaptını yemininiz nerede kaldı?' dedim. Fikrinde ısrar etti ve yeminini hpabersiz bozmama mertliğini gösterdiğini söyledi ve Cemiyet'in rehberi olan Enver'in de bundan haberdar edilmesini rica etti. Diğer Arap subaylarda gördüğüm bu ayrılık arzuları üzerine bende de 'Anadolu Türklüğü' düşüncesi uyandı. Bu önemli konu İttihad ve Terakki adlı eserimde anlatılmıştır".

Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?, cilt: II, s. 133, dn. 40, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

barikat yapmak istedi; fakat, Ermeniler bir hükümet teşkil edecek kabiliyet gösteremediler. Bazı Genç Türkler "Hilafet siyasetinin gayesi bir İslâm konfederasyonudur." fikrinde idiler. [Enver de bu fikirde idi. Ben de Harb-i Umumi bidâyetinde İttihâd-ı İslâm hakkında ne düşündüğümü İsmet vasıtasıyla sordu. Felaket olacağını ve beyhude emek ve para ve insan sarfından ve düşmanları çoğaltmak ve kudurtmaktan başka bir hedefe varamayacağını yazmıştım. Maatteessüf İttihâd-ı İslâm için hayli para sarfettiler. Şurada burada cemiyetler yaptılar. Harb-i Umumi sonlarında Yavuz'un hançerini zabitana taktırması çocukluğu da bunun neticesidir. K.]

İngiltere daha bir oyuna cüret edecektir: *Türk siyasetinin İslâm siyasetine takaddüm etmesi. Bu suretle Türklerle Araplar arasında bir girdap açacaktır.*[18] Londa diplomatları düşünüyorlar ki: "Türklerde kalacak olan hilâfeti Vatikan nüfuzuna indirmeli". Bir Türkizm Türkiyası Rusya'nın kâtili olduğu gibi, bir İslâmizm Türkiyası da İngiltere'nin kâtili ve Fransa'nın cârihi olur.

İnsanların hakikatten ziyade his ile, mecburiyet ile hareket ettikleri dünyada pek feci akislere tesadüf edilmiştir.

..Herkes dimağının tekamülüne göre bir netice veriyor...

Afganistan: Ruslar Şimâlî Afganistan'dan bir parça kopardıkları sırada İngilizler de Cenûbî Afganistan'dan

18 Kâzım Karabekir, vurgulu kısmın üstüne "İbret!" notunu düşmüştür. (Haz.)

ayrı parçayı koparmakta tekâsül göstermediler; nihayet, bir İngiliz-Rus hududunun tahakkuk etmemesi için Afgan istiklali muhafaza edildi.

Londra istikbali hâzıra tercih eder.

İctimaiyyat gösteriyor ki, medeniyet üç safhadır:

1. Eski medeniyet: Henüz tekâşüf etmemiş kanların eseri idi. Kuvvetsiz kaldı;

2. Bugünkü medeniyet: Mutavassıt bir tekâşüfün mahsulü addolur. Hayatı mutavassıttır;

3. Müstakbel medeniyet: Kanın tamamıyla ve kat'iyyen tekâşüfünden sonrakidir.

Türkiye'de tanzimat oyunu[19]

Türkiye'deki tanzimat oyununu Türk paşaları değil (münevverleri demeli K.) belki Avrupa diplomatları ihzar etti.

Türkiye'nin en derin, en mühlik girdabını Tanzimat-ı Hayriye kazdı. Bu tanzimattır ki İslâm-Türk maneviyatını sarstı. [Tanzimata kadar "Türk'üm!" demek, Türklükten bahsetmek bir şerefken, bundan sonra bahsedilmez oldu. K.] Acaba hangi istiklâl, hangi siyaset vardır ki ecnebilerin vesâyâsıyla, ecnebilerin planlarıyla yükselsin. Tarih böyle bir hadise karşısında bulunmamıştır. [Başka milletlerde bu görülmemiştir. Yalnız Büyük Petro Prusya'yı taklîden, ona yetişmek için

19 *Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti.* (Haz.)

kamçılı medeniyet kurdu. Hak tabakasına inemedi. İki tip insan yarattı. Ve Rusya'nın izmihlali oldu. K.]

Bütün Avrupa devletleri bilirler idi ki, bir hükümetin, bir siyasetin, bir milletin terakkisi için o milletin büyükleri lazımdır. [Bu hakikatı, bilmeyen veya kulak kabartmayan ve milletin büyüğü ne demek anlamayanlarına demeli. K.]

[Tek ve müstesna çocuğu olan millet bugün ancak geri, bozuk bir millettir. Lucien Romier].

Tanzimatla, askerlikten iğneciliğe kadar herşey Avrupalılaştı. Bu teceddüt önünde İslâm (Türk) sanatkarları da sefîlâne mahvolmaya başladılar. Ve bir zamanlar evlattan evlada intikal eden sanat, o sefil pederle beraber öldü. Evlatları ya mahvoldular veyahut başka sanatlarda memur, arabacı, kahveci, hamal gibi yerli işlerinde kaldılar.

Bu maddi sukûttan sonra manevi sukut başlamış idi. Türk edebiyatı, Türk felsefesi, Türk ilmi değişiyor. Zaten Türkiye'nin o mebzul harpleriyle bir an inkişaf bulamayan "Türk tefekkürat ve tahassüsatı" bu taklit düellosuna mukabele edemiyordu. Eğer Türkiye muhitinde bir Türklük resmiyeti başlar ise bu taze maneviyet inkişaf ederek Türkiye'yi kurtarabilir.

*

* *

Berlin kongresinden hiç kimsenin memnun olmadığı ayandı. Berlin herbir devletin hesaplarını bozarak mahsûs bir rekabet kapısı açmış ve istikbal için yeni bir an'ene-i siyasiye tesis etmişti. Berlin'in bu siyaseti

tahakkuk etti. İngiltere başta olarak bütün devletler Türkiye'ye yüklendiler; tekrar birtakım ıslahat, birtakım tanzimat -ki bu tanzimat idi- istediler.

İngiliz siyasetinin an'anesine yazılmış idi ki: Osmanlar Selanik'e inmemelidirler. Sonra Hindistan imparatorluğunun tacına nakşedilmiş idi ki: Kavî bir Türkiye İngiltere için en büyük bir düşmandır.

Avusturya, Türkiye'yi zayıf bulundurmak ve bir Avrupa buhranından istifade ile Bosna-Hersek gibi Makedonya'yı işgal etmek istedi. Arnavutluk ihtilalleri (Avusturya küçük zabitleri yakalanmıştı. K.) bunun için-di Almanya'yı da sürüklüyordu. Almanlar Balkanlar'da Avusturya, müstakbel Türkiye'den daha ziyade ehem-miyetli idi.

XVIII'inci Asırda Mesele-i Şarkiyye ve Kaynarca Muahedesi[20] mukaddimesinden:

Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark meselesi zuhur etti. Ve Rusya bir Avrupa hükümeti olalı bu meseleyi kendi menfaatine halletmek iddiasında bulundu. Rusya bir Avrupa hükümeti olmak için Prusya'ya istinat etmek ve Şark meselesini hall için Avusturya'yı hesaba katmak iktizâ etti.

Grandük Aleksadr'ın hatıraları

25-26 İkinci Teşrîn tefrikasından hülasa (benim tarafımdan bazı eklerle. K.)

---

[20] Albert Sorel'den Yusuf Ziya, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1911, 372+1 s, Millet kütübhanesi, aded: 1. (Özege, III/15702) (Haz.)

1902'de Almanya ve Rusya imparatorları Reval'de yatlarında buluştular. Giyom Uzak Şark hakkında çar'a cazibeli şeyler anlattı, sonra da:

-Bundan böyle ben sana Pasifik amirali, sen de bana Atlantik amirali diyelim!

İki hükümdar bu zihniyetle askerî ve siyasi çalışıyorlardı. Bu mağrur başlardan Ruslarınki Japon kayasına çarpmıştı. Alman imparatoru Rus imparatorunu harbe teşvik ediyor ve galebe çalacağını muhakkak gösteriyor ve Avrupa cephesinden korkmamasını, istediği kadar hudutlar üzerinden asker almasını teşvik ediyordu.

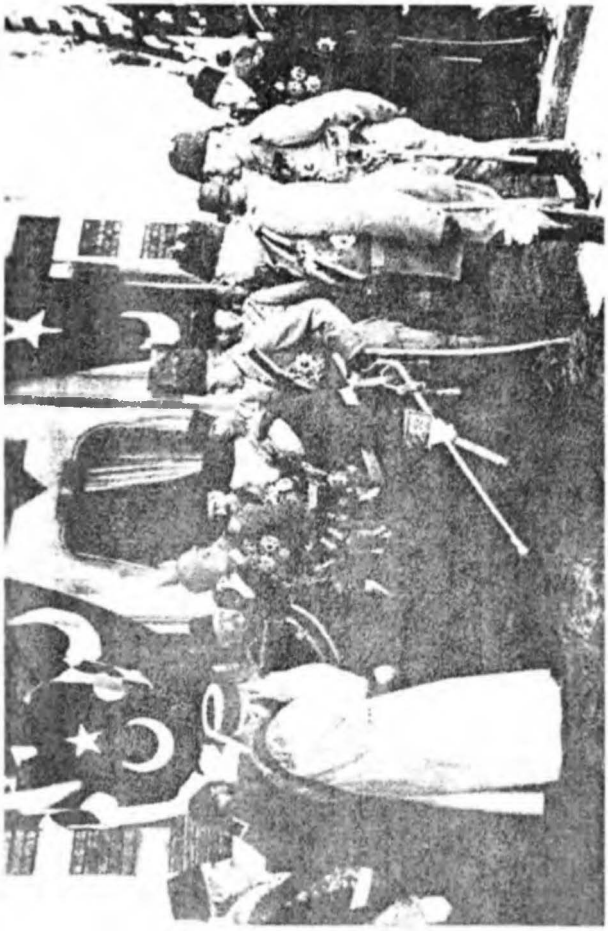
Japonya 2.5 yıldan beri İngilizlerle ittifak yapmıştı. Üçüncü bir devlet işe girerse İngiltere de Japonya ile birlikte harbe girecekti. Fakat ona bu halde dahi istediği kadar silah ve mühimmat veriyordu.

Fransa da Ruslara aynı yardımı yapıyor, müstemleke limanlarından her türlü istifade ettiriyordu.

1904'te Fransa ile İngiltere itilaf etmişlerdi ki sonradan "Antand Kordiyal" vücuda geldi. Bu itilaf Rusya'ya bildirilerek onun da muvâfakatı alınmıştı.

Giyom bu vaziyetten istifade ederek, amcasının oğluna (çar'a) Fransa ile İngiltere(nin) Kırım harbini canlandırdıklarını ve Ruslara (karşı) zelîlâne bir sulhe çalıştıklarını mütemadiyen telgraf ve mektuplarla yazıyordu. Ve hala çarı *Pasifik amirali* diye anıyor ve kendi de *Atlantik amirali* imzasını atıyordu.

Çar da Japonları kâmilen Mançuri'den kovmadıkça sulh yapmayacağı hakkında cevaplar veriyordu. Halbuki

II. Vilhelm Türkiye ziyaretinde Sultan Reşad, Vahdeddin ve Enver Paşa ile

Ruslar denizde olduğu gibi karada dahi birbiri ardınca vukubulan meydan muharebelerinde mağlup olarak Mançuri'den kâmilen kovulmuşlardı.

Rus milleti de artık harpten bıkarak çar'a ve çarlığa karşı nefret başlamış, ihtilalciler de şurada burada kıpırdanmışlardı. Bunu haber alan Alman imparatoru da tâc u tahtı tehlikede kalan amcası oğlunu artık teşvikten vazgeçerek, ona mağlubiyeti kabul ederek Japonlarla sulh yapmasını teklif etti. Fakat çarı Fransızlar aleyhine körüklemeye başladı. Güya Fransa Rus ittifakına sadık kalsa imiş Ruslar mağlup olmazlarmış!

1905 Temmuz'unda Rusya'da ihtilal çok şiddetlendi, artık harbe devam imkansızdı. Amerika cumhurbaşkanı Ruzvelt'in davetiyle her iki taraf delegeleri Amerika'ya gittiler. Bu arada çar da Finlandiya körfezi sahillerini yatıyla gezmeye çıktı. Alman imparatoru da yatıyla Bjorka adası önünde 24 Temmuz'da ona mülâki oldu. Ve onu methederek ve muhabbetler göstererek siyasal ve sözel bir ittifak imzalamaya onu razı etti. Almanya bu suretle Fransa-Rusya kıskacından kurtuluyordu, bu ittifak İngilizler aleyhine idi. Fransızları da bu ittifaka alacaklarını görüştüler, çar bunu temin edecek, çar bu suretle Japonların müttefikinden intikam almış olacaktı! [Çarın veliahtlık zamanında Japonya'da dayak hikayesi buraya]. Bu sıralarda da Portsmut'ta Japonlarla sulhü imzalayabilmişti. Başvekil Rusya'ya dönünce Hâriciye nâzırı çarın imzaladığı muahedeyi ve bunun ne felaketli birşey olacağını anlattı.

Paris'teki Rus sefirine Fransa'nın böyle bir ittifaka girip girmeyeceği soruldu. İngiltere aleyhine Almanlarla

mutlaka girmeyi düşünmenin bile bir delilik eseri olduğu cevabı alındı.

Çar da Giyom'a, Fransızlar bu ittifaka girmediklerinden, imzaladığı ittifakın "olmamış sayılmasını" bildirdi. Giyom çarın dinî duygularını gıcıklamaya başladıysa da artık cevap almadı. Çarın aklı da artık Giyom'un şeytanlığına ermişti; aldatıldığını iyice anladığından Giyom'a kızmıştı. İki hükümdarın arası açıldı. Giyom çarın aleyhine atıp tutmaya başladı.

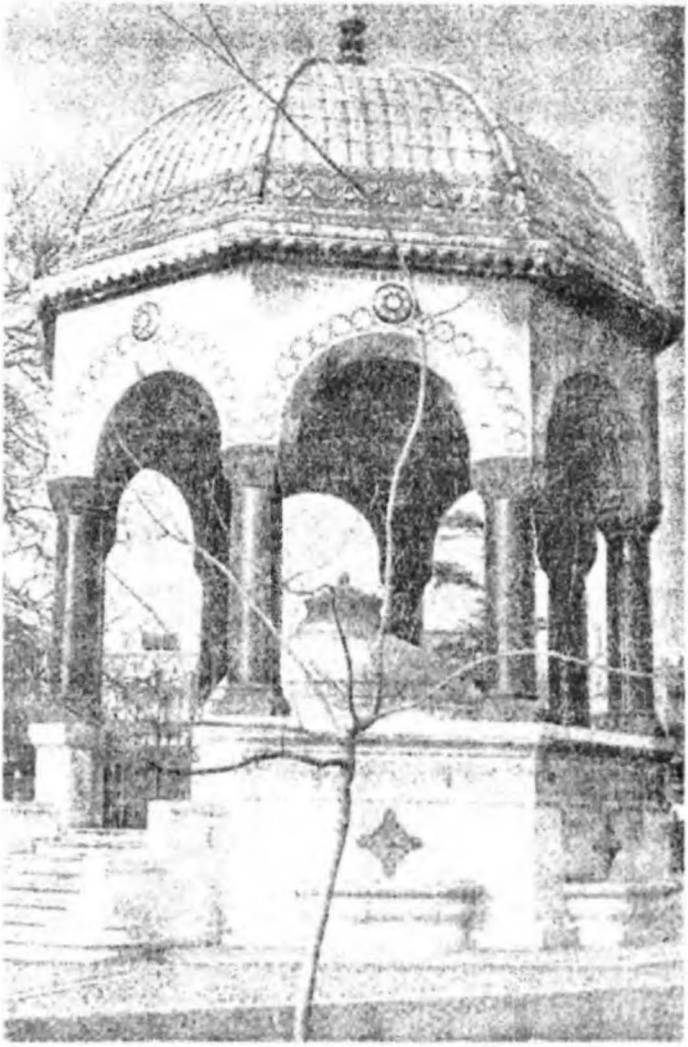
1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilgası ortalığı karıştırmıştı. Almanların kendilerine yardım ettiği (.....)[21]

Rusya'da ve bütün Slav aleminde galeyanlar oldu. Birkaç günler harbin patlaması beklendi. Fakat Alman gürültü karşısında Rusya diplomasisi büyük yanlışlıklar yaptı. [Veliahtının öldürülmesi üzerine Avusturya'nın Sırplılara verdiği ağır nota anlaşılıyor ki Bosna-Hersek'in ilhakındaki sükuttan alınmış bir cürettir. K.K.]

(1)912-913 Balkan harbinde Ruslar gözlerini dört açmışlardı. Artık İngiltere ile anlaşarak hareket (etmek) ve Fransa ile ittifakını kuvvetlendirmek lüzumunu anladı. İşte "itilaf-ı müselles"i doğuran hadise. Giyom bunu tezyif etmiş ve "İngiliz balinasının Moskova ayısıyla evlenmesi" adını vermişti. [Bundan sonra Cihan Harbi geliyor].

---

[1] Birkaç satır noksandır. (Haz.)

Alman çeşmesi

TÜRK-ALMAN DOSTLUĞU

Almanların 1327'de Türk-Alman dostluğu kurma teşebbüsleri

1327 yılı başlarında Almanlar Türk-Alman dostluğu kurmak teşebbüsünde bulundular. Bu teşekküle esas olmak üzere Almanya'ya bir Türk heyetini misafir olarak davet ettiler. Bu heyet halktan; münevverler, tacirlerle mebuslar, memurlar ve zabitlerden mürekkep olmak üzere 50'den fazla olarak 1327 Haziran 2'de İstanbul'dan hareket ettiler.

İçlerinde Fon der Golç'un da bulunduğu yüksek mevki sahibi zatlardan mürekkep bir heyet mihmandar tayin olunmuştu. Giden heyeti Berlin'de istasyonda karşıladılar. Her sahadaki terakkilerini bir bir heyetimize gösterdiler.

Her gün iki heyet beraber yemek yiyorlar ve karşılıklı birçok nutuklarla samimi bağlar tesisine çalışıyordu.

Ayrıca Berlin belediyesi ve ticaret odası da resmî

ziyafetler verdi. Bu ziyafetlerde, buralara mensup yüksek Alman şahsiyetleri de bulunuyordu.

Almanya'nın bazı mühim şehirlerini de gezdiler.

Şark meselesinin son safhası[22]

Rusya'nın XIX'uncu yüzyıl tarihi, Boğazlar üzerinde hakimiyet tesisi için teşebbüsler ve mücadelelerden ibarettir. Bismark buna *"evinin anahtarlarını elde etmek için"* der.

Rusya'nın Boğazlarda yerleşmesine karşı İngiltere daima büyük bir muhalefet göstermiş ve bu hususta lazım gelen fedakârlıklardan çekinmeyerek harbi gözüne de almıştır (Kırım). 1878'de ise Ruslar İstanbul önüne geldikleri zaman İngiliz filosu da harbi göze alarak Adalar önüne demir atmıştı. Berlin kongresidir ki, o zaman bir cihan harbinin önünü aldı. Fakat, bu kongrede Bosna-Hersek'in Avusturya, Tunus'un Fransa tarafından işgaline müsade olunması Avrupa için ilerisini tehlikeye koymuştu, ki Cihan Harbi ve sonraları bunların ne olduğunu gösterdi. Boğazlar meselesine gelince ne Berlin muahedesinde[23] ve ne de Cihan Harbi'nden sonra halledilmiş değildir. Buna sebep:

22 *Frankfurter Tsanvig*'teki makale, 21.5.935, İstanbul Alman sefirlerinden sonra Hâriciye nâzırı Von Gülbenkyan'ın. İbare benim tarafımdan.

23 Bu kongrenin zabıtları için bkz. *Afrika-yı Garbî İşlerine Dair Berlin'de Mün'akid Konferans Mazbatalarının Tercümesidir*, İstanbul, Matbaa-i Osmâniye, 1302 (1885), 208 s. (Özege, I/134) (Haz.)

1. Rusların Brest Litovsk muahedesiyle menfaatlerinden edilmesi;

2. Türklerin istiklal harbi neticesi isiklallerini kazanmalarıdır.

Müttefiklerin Çanakkale mağlubiyeti Boğazların serbest bırakılmasında ısrarlarını mûcip oldu. Son senelerde İngiltere için Akdeniz meselesinin ehemmiyeti günden güne artmıştır. Umumi siyasada Hindistan, Avustralya, Çin ve Pasifik'in ehemmiyeti arttıkça İngiltere için de Akdeniz ve Bahr-i Ahmer'den geçen ve Uzak Şark'a giden en kısa ve en emin yolun da hayati ehemmiyeti o kadar artmıştır. Buradan ticaret ve harp filolarının muhtaç bulunduğu petrolü getiren borularının Şark Akdeniz sahillerine getirilmesi dolayısıyla Akdeniz İngiliz gemiciliği için a'sâb merkezi halini almıştır.

Ruslar ise Karadeniz'de şimdiye kadar yapamadıklarını şimdi başarmışlardır: 'İmparatoriçe Marya dritnot'unun inşasıyla Karadeniz Rus tersanelerinin birçok mühim işlere kudretli olduğunu isbat etmiştir. Sovyetler ise Karadeniz'de pek kuvvetli bir filo yapmaya kudretlidirler. Bunun için İngilizler Boğazlarla yakından uğraşıyorlar. XIX'uncu asrın en mühim siyasal meselesini teşkil eden Boğazlar meselesinin bu kerre yeniden canlanması pek sessiz oldu. Türkler Cenevre'de bunu istedi ve Almanların, Avusturya-Macaristan'ın, Bulgarların silahlarını çoğaltmak istemeleri kararı arasına bu da karıştı ve Rusların tam bir yardımıyla bunu ileri sürdü. Bu İngilizlerin hiç de hoşuna gitmedi. Şimdilik duymamazlığa geldi. Fakat, Türkler bundan vazgeçmiyorlar. Attıkları tohum büyüyor; bunun dallı budaklı bir

ağaç halini alması ve büyük devletlerin gruplar şeklinde mühim bir rol oynaması hiç de gayr-i mümkün değildir. Cihan Harbi'nden önce Almanya takip ettiği Türk siyasası ile İngiliz siyasasına yardım ve Rusya'ya karşı mukâvemetin büyük bir kısmını deruhte eylemek gibi büyük bir siyasal hata yapmıştı. Almanya'nın bu şekl-i hareketinden Rusya'ya mümkün mertebe yaklaşmak için istifade etti. Fakat, bugün İngiltere'(nin) aynı şansı yoktur; İngiltere kendi menfaatını kendi müdafaa mecburiyetinde kalacaktır.

Vaktiyle, Rusya'nın Pasifik'te serbest bir mahreç elde etmek emelleri Portsmuth muahedesi ile mahvolmuştu. [Boğazları elde etmenin zorluğu ve bu elde edilse dahi Kanal ve Cebel-i Târık kapılarıyla yine cihanın müstemlekelerini hâvi olan büyük denizlerde serbestî-i hareketini göremeyince Ruslar Uzak Şark'a ehemmiyet vererek Pasifik'e Por Artür limanıyla çıkmıştı. Fakat, Japonlardan darbe yeyince bu emel mahvoldu. Viladivostok, Japon kontrol ve tehdidi altında ikinci derece bir yerdir. K.]

Ruslar mecburi olarak dış siyasalarını Avrupa'ya tevcih ettiler ve Uzak Şark siyasasını ikinci dereceye indirdiler. Rusların bu tarz-ı hareketlerinden de Balkan harbi ve dünya harbi doğdu. Bugün Bolşevik Rusya da bütün kuvvetiyle Garp siyasetine dönmüş bulunuyor. [Japonya'nın müthiş kudreti Mançiko'yu yarattıktan sonra, artık Rusların oralarda misafir oldukları telakkisi umumidir (benim fikrim) K.]. Küçük insanlarıyla derin dostluklar, Fransa ve Çekoslovakya ile ittifaklar bu yeni kuvvetler grupları teşkilinin birer neticesidir.

Boğazlar meselesinin yeniden mevzu-i bahs edilmesi ile bittabii bu yeni kuvvet gruplarının teşekkülü ile alakadardır. Çarlık Rusya siyasasından ne kadar başka olursa olsun Sovyet siyasasının da netice itibariyle eski yollar üzerinde yürüyeceği çok muhtemeldir; zira, Boğazlar ve Akdeniz istikameti coğrafi vaziyetin tabii olarak çizdiği mecburi bir istikamettir.

Türk-Alman münasebetleri[24]

Bu münasebet eskidir. İki devletin bilhassa ordu mensupları ve askerî kültürleri, en az büyük Moltke'nin İstanbul'da Sultan Mahmud'un huzuruna kabul olunduğu 21 İkinci Kânun 1837'den beri, yekdiğerini tanır ve sıkıca temas halindedir.

Moltke'den sonra general Von der Freiherr Colmar Goltz, Prusya'nın o faziletli büyük askeri, Türkiye'ye ve Türk ordusuna hizmet etmiş ve Türklerin kalbinde yalnız usta bir muallime layık itibarlı bir mevki kazanmakla kalmayarak, aynı zamanda müşfik bir ağabeye karşı duyulan derin ve saygılı bir de sevgi bırakmıştır.

Ondan sonra birçok Alman generalleri ve üssubayları ordumuzda muallimlik ve rehberlik ettikleri gibi, bizden birçok zabitler Alman ordularında yetişmiş ve bunlar yalnız askerî bilgi ve görgülerini memleketimize getirmekle kalmayarak, aynı zamanda Alman dil ve kültürünün de aramızda yayılmasına hizmet etmişlerdir.

---

24 yazan: General H. Emîr Erkilet, 30.4.1939, *Son Posta*, s. 7.

Türk-Rus harbinden Büyük Harb'e kadarki müddette, Türk-Alman münasebetleri Bosna-Hersek ve Taşlıca eyaletlerimizin Avusturya'ca işgali ve sonra da ilhakı hareketleri ve gene Avusturya'nın Arnavutluk'ta ve umumiyetle Balkan'da takip ettiği istilacı siyaset yüzünden, bir müddetler kararmışsa da gene düzelmiş ve Büyük Harp'te çok sıkı ve devamlı bir siyasi ve askerî ittifak haline gelmişti. Türk ittifakının, Genel Harp'te, Almanlara nasıl hayatî bir hizmet gördüğünü anlamak için sadece, Türklerin, Akdeniz boğazını, dünyanın en büyük kuvvetlerinin yüzüne nasıl bir cür'et ve azimle kapamış olduklarını bir kere daha hatırlamak kifayet eder.

Eğer Türkler, Çanakkale ve Gelibolu topraklarında 250.000 insan gömerek, Alman cephelerinin arkasını vuran Çanakkale yolunu kapamamış olsaydılar, bu yoldan, her türlü harp techizatı ve silah alabilecek olan Rusların Almanlar için nasıl mühlik bir düşman kesilecekleri malum bir hakikattir. Büyük Harp'te Rusları yıkan ve harbi İtilafçılar aleyhine dört sene sürdüren, Çanakkale'nin Türkler tarafından kapanması olmuştur.

Türklerin Büyük Harp'te Almanlara yardımı yalnız Çanakkale'yi kapamak ve birer büyük Rus ve İngiliz ordusunu Kafkas, Filistin ve Irak cephelerinde işgâl etmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin dışında, Galiçya, Romanya ve Makedonya'ya 2-3'er fırkadan mürekkep birer kolordu göndermekle de azami bir fedakârlık şeklini bile almıştı.

Büyük Harp'ten biz harap ve mahvolmuşa yakın bir halde çıkmış idik. Galipler; nüfusunun işe yarar genç ve

ölüm unsurunu, yani iki milyona yakın bir mevcudunu ateş veya hastalıktan kaybetmiş, serveti hemen hemen yok olmuş, açlık, hüsran ve esaret içinde çırpınan Anadolu'yu bile bize çok görüyor ve elimizde bırakmak istemiyorlardı. Biz bu halde iken ve müteaddit, galip, kuvvetli düşmana karşı harbe devam ederken bile Almanların düçar oldukları haksızlıklar(l)a alâkalanıyor ve eski müttefiklere acıyorduk. İtiraf etmelidir ki, Almanlar da bizim bilhassa İstiklal Mücadelesi zaferimizle daima iftihar duyarak alakalanmışlardır. Avrupa ve Amerika'da Türklüğü tezyif etmek ve Türkler aleyhinde yazı yazmak bir moda olduğu halde, bütün Almanya'da bu yolda bir edebiyat dahi yoktur veya yok derecesinde ehemmiyetsizdir.

Bütün bunlarla beraber gene açıkça söylemelidir ki, Büyük Harp'teki Almanlar, biz kendilerine hayatımızı verirken bile, *büsbütün dürüst değillerdi;* iki tarafın askerleri, muhtelif cephelerde müşterek düşmanlara karşı yanyana harbederken, birçok üniformalı ve üniformasız gayretkeşler, cephe gerilerinde, kâh Bağdat ve Iran istikametlerine ve kâh Irak, Arabistan ve Suriye Arap aşiretleri alanlarına müteveccih ve Türk'ün itibar ve menfaatlerini kırıcı bir Alman istila ve hulûl siyaseti güdüyorlardı.

Toroslardan itibaren Suriye demiryollarının askerî işgal altına alınmalarının ve Halep ve Şam'da *Alman casusla* mücadele, askerî polis teşkilatının hedef ve hareketleri bir an bile Türklerin gözünden kaçmamıştı. Bunlar, müttefiklerimize karşı itimatlarımızı selbediyordu. Fakat, ortada bir harp ve bir vazife vardı.

Harbin sonlarında, Gümrü ve Erivan dolaylarından Azerbaycan istikametlerinde yürüyen 9'uncu Türk ordusu kıtalarının önüne çıkan ve yolu bize kesen Alman kuvvetlerini[25] harekete getiren ve gene dokuzuncu

25 Almanların Osmanlı erkan-ı harbiyesinden habersiz yaptıkları faaliyetlerden, burada bahsi geçen hadisenin bir benzerini, Kâzım Karabekir Paşa şöylece nakletmektedir:

"O tarihe kadar olan en mühim hadise Almanlarla çatışma oldu. (...) Karşımızda bir Alman faaliyeti görerek hayrete düştük. Şöyle ki: 28 Mayıs Karakilise muharebesini kazandığımız bir sırada, ben Kışlak'ta bulunuyordum. Şose boyunca Karakilise'den bir kamyon geldi. İçinden, üniformalı ve başında heybetli helemi ile bir Alman zabiti çıktı. Almanvârî bir cakalı selam vererek kendini takdim ve vazifesini bildirdi:

"Karakilise, Talaşiram ve Sanahin istasyonlarının muhafazası ve bu civardaki anarşinin bastırılması için Tiflis Alman misyonu tarafından memur edildiğini ve emrinde Karakilise'de elli Alman neferinin bulunduğunu, beraberinde getirdiği(nin) Karakilise ileri gelenleri ile onbir Alman neferi olduğunu; bunların, kasabaya bir an önce Osmanlı kıtalarının girerek asayişi temin etmeleri ve civar İslâm köylerinin tecâvüzlerden vikâye olunmalarını istirham ettiklerini ve Karakilise'de ahaliden bir miktar silah topladığını ve yanında muhafaza ettiğini anlattı.

"Elli Alman neferinin nereden geldiği sorusuna, "Bunların, Rusya'daki Alman esirlerinden olup, Bolşevik ihtilali sayesinde Kafkasya'ya geldiklerini ve bu defa Almanya hükümeti tarafından eski Tiflis konsolosu ve harp zamanında bizde lejyon taburu kumandanlığı yapan Graf von Schulenberg Tiflis'e memur edilmiş. Bunlar lazım gelen talimatı ondan almışlar".

"Ermeni ordusuyla muharebe ettiğimiz sırada bir Alman zabitiyle elli neferinin Karakilise'de bulunuşu pek hoş birşey değildi. Demek Ermeniler mağlup olunca Alman Melmi'nin himayesine girmek üzere bir pazarlık yapılmış! Doğruca Kars'a gönderilmelerini 11. fırka kumandanına emrettim. Grup kumandanına bunu etrafıyla bildirdim. Şevki Paşa da hayretler içinde kaldığını bildirdi. Aradan iki gün geçti. 30 Mayıs'ta grup kumandanlığından gelen resmî tebliğde şu bildirildi:

mahzâ Azerbaycan ve Hazer denizi sahillerinden

Ermeniler ve Gürcüler Almanlara müracaatla Güney Kafkasya'nın Almanya hükümetinin himayesinde bir hükümet olarak kalmasını temin etmişlerdir".

" Haziran'da cephelerimizde müsâdeme olmamıştı. Gümrü güney kışlalarındaki gazinomuzda mûtadım vechile müzikle yemek yiyordum. "Gruptan acele bir emir var!" dediler. Nöbetçi zabitini sofradan kaldırıp telefonla gönderdim. Az sonra şu emri getirdi: "Süvari alayı (üç bölük) en kısa yoldan Penbek'teki Cellavus'a gidecek! Alay kumandanı binbaşı Zihni Bey tren veya otomobil ile serîan bu akşam veya yarın sabah Celavus'a varsın!" Sebebi bildirilmiyordu. Merak ettim. Grup erkan-ı harbiyesine sordurdum. Bu sebebi hayretle öğrendik: "Bir Alman taburu Tiflis-Karakilise demiryolunu işgali altına almış. Süvari alayım demiryolunu bu taburdan alacakmış. Karargâh-ı umuminin bu Alman taburundan haberi yokmuş". "Ne alâ!" dedim. Eğer Tiflis'teki Alman esirleri bu becerikliliği yapıyorsa bravo onlara!

Fakat, bir hafta evvel ahaliden Kafkasya'ya Almanlar geliyor diye işittiğimiz şayialar doğru çıktı da, karşımızda muntazam Alman kıtaları varsa, âferinin büyüğü bizim karargâh-ı umumîye! Süvari alayının trenle gitmesini uygun buldum ve bunu temin ettim. Haziran'da Zihni Bey ve bir bölük ve gece de diğer bölük trenle Gümrü'den geçtiler ve Karakilise'ye indiler. Buradan Celavus'a gideceklerdi; orada ikinci kolordunun iki bölüklü süvari alayıyla birleşerek Kazak-Gence demiryolunu ve Almanların elindeki kısımları da işgal edeceklerdir. Eğer Almanlar karşı koyarsa, harp esiri olarak silahlarının alınması hakkında da grup emri geldi. Almanların silah vermeyeceğini ve müsâdeme olacağını tabii görüyordum. Bu gün Ahilkelek 123. alay tarafından işgal olundu. Cemil Cahid Bey'in emrindeki dokuzuncu alayın Gence'ye giderken Nuri Paşa'nın (başkumandan vekili Enver Paşa'nın kardeşi olup, paşalığı hudut dışı içindir) emrine gideceği, gruptan bildirildi. Sonraları öğrendik ki Almanlar Fon Kres kumandasında 3 bin kişilik Bavyeralı bir kuvveti Sivastopol'dan Poti'ye çıkarmışlar. Bunlar Bakü'yü işgal edeceklermiş. Fakat, bizim ordumuz orayı daha önce işgal etmiş bulunduğundan Kuzey Kafkasya'ya kadar uzanmışlar".

Birinci Cihan Harbi'ni Nasıl İdare Ettik? Sarıkamış, Kars ve Ötesi, cilt: IV, s. 288-291, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

uzaklaştırmak için onu Cenup Batı İran içerilerine sokup tevcihe çalışan Alman emellerini Türkler anlamamış değillerdi; fakat, arada bir ittifak ve önümüzde henüz düşman vardı.

Yeni Alman büyükelçisi, yani eski Yıldırım, yahut Fon Falkenhayn[26] karargâhı harekat şubesi müdürü, binbaşı Von Papen, bereket versin ki bütün bunları yakından bilir ve Türklerin bu gibi şeyleri ve entrikaları ne derece sevmez olduklarını müdriktir. Bundan başka, onun zeka ve görgüleri eski Türk-Alman münasebetlerinin iyi ve kötü cihetlerinden istikbal için yeni ve en iyi bir Alman-Türk münasebetinin kurulmasına fevkalade yardım edebilir.

Şimdiki Türk-Alman münasebetleri, Karadeniz,

26 General von Falkenhayn: 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a geldi. Suriye ve Irak'a bir tedkik seyahatinde bulunduktan sonra müşir rütbesiyle Yıldırım orduları grup kumandanlığına getirildi. 1917 yazında kurduğu ve pek çok Alman subayının görv aldığı İstanbul'daki karargâhını bilahare Halep'e nakl ile, Bağdat'ın geri alınması için umumi bir plan hazırladı. Enver ve Cemal Paşalarla bir türlü anlaşamadı ve Suriye ve Filistin'de güçlükler ortaya çıktı. Birara Sina cephesini tefliş etti. Ordu komutanlarıyla arasında bazı anlaşmazlıklar çıktı ki bunlardan biri, VII. ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya gönderdiği 20 Eylül 1917 tarihli uzun bir raporda Falkenhayn'ın Alman çıkarlarını herşeyin üstünde tuttuğunu, Irak harekatının başarılı olamayacağı daha ilk günden bildiğini, asıl amacının tüm Arap yarımadasını Alman idaresi altına alma olduğunu, bunun sonucunda da Osmanlı memleketinin bir Alman müstemlekesi halin geleceğini yazdı. Nitekim, Filistin cephesinin çöküşüne mani olamayan Falkenhayn 1917 yılı sonunda Yıldırım orduları grup kumandanlığından istifa ile yerini Liman fon Sanders'e bıraktı. (Haz.)

Akdeniz, Ege, Balkanlar ve daha bilmem nereleri için ortaya çıkan ve Arnavutluk'un işgali ve Yugoslavya'nın tazyikle teyit olunmak istenen birtakım Alman ve İtalyan istila tevatürleriyle kuvvet bulmuş sayılmaz. Bu yüzden, arada hâsıl olmuş bir bulut varsa bunu dağıtmak yalnız Almanya'nın elindedir.

Biz, Almanya'nın, dün de yazdığımız vechile, Danzig, Koridor ve müstemleke meselelerindeki davalarını anlayanlardanız. Fakat, Türkiye bir milletin hayat, hürriyet ve istiklaline vâki tecavüzleri ne hoş görür ve ne de onun yakınlarında cereyan eden bu gibi hadiselere göz yumabilir. Bizce Hitler'in evvelki günkü büyük nutkunun yegane kara noktası, mesela Arnavutluk'un işgalini alenen tasvip etmesi olmuştur.

Fakat, bu kara nokta, Türk-Alman münasebetlerini takviye ve tasfiyeye yarayacak değildir; çünkü, diğerlerinin tecavüzlerini bir marifet diye zikredenler, zayıf, fakat müstakil ve hür komşulara tecavüzü, kendileri için fena ferah mübah addedebileceklerdir. Bundan dolayı, Türkiye, Almanların Doğu ve Balkan siyasetine şimdilik şüpheli bir nazarla bakmakta tamamıyla haklıdır.

Biz Türk-Alman münasebetlerinin iyiliğine ve sağlamlığına taraftar olduğumuz için, eski arkadaşımız Von Papen'e Almanya'nın memleketimizdeki büyük sefiri sıfatıyla "Safâ geldin!" derken, bu mülahazaları açıkça yazmayı bir vazife telakki ettim.[27]

---

27 H. Emîr Erkilet'in yazısı burada bitmiştir. (Haz.)

Berlin'de Osmanlı klübü heyeti

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdikine dair kanun layihası ve Hâriciye encümeni mazbatası (1/654)

T.C.

Başvekâlet

Kararlar dairesi müdürlüğü 20.VI.1941

Sayı: 6/3124

Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdiki hakkında Hâriciye Vekilliği'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nce 20.VI.1941 tarihinde Yüksek Meclis'e arzı kararlaştırılan kanun layihası esbâb-ı mucibesi birlikte sunulmuştur.

Başvekil

Dr. R. Saydam

Mûcip sebepler layihası

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde Ankara'da imza edilen muahede; mahiyeti itibariyle iki tarafın arazilerinin masûniyetine ve tamamiyet-i mülkiyesine mütekâbilen riayet ve yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekattan tevakki edecekleri ve iki memleketin müşterek menfaatlerini

alakadar eden meselelerde dostâne temaslarda bulunacakları taahhütlerini tazammun eden bir anlaşmadır.

On senelik bir müddet için yapılmış olan iş-bu muahede, şimdiye kadar diğer devletlerle de aktedilmiş olan bu mahiyetteki anlaşmalarla teâruz etmediği gibi, bu husus ayrıca mukaddemeye mevzu' ve her iki tarafın mevcut taahhütlerinin muteber kalacağını mutazammın bulunan kayd-ı ihtirâzî ile de teyit edilmiş bulunmak itibari ile hem hükümetimizce takip ve Büyük Millet Meclisi'nce tasvip edilmiş olan siyasete, hem de hâl-i hazır şerâitinin icabâtına tamamen mutabık bulunmaktadır.

Bu itibarla, muahede, Meclis'in yüksek tasvîbine arzolunur.

Hâriciye Encümeni mazbatası 23.VI.1941

T.B.M.M.

Hâriciye Encümeni

Esas no: 1/654

Karar no: 42

Yüksek Reisliğe

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdiki hakkında Hâriciye Vekilliği'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nce 20.VI.1941 tarihinde Meclis'e arzı kararlaştırılan kanun layihası esbâb-ı mûcibesiyle birlikte encümenimize havale buyurulmakla, Hâriciye vekili

Şükrü Saracoğlu'nun huzûru ile tedkik ve müzakere olundu.

İ'sbâb-ı mûcibe layihasında dermeyân olunan mütalaalara ve verilen izahata göre muahede, iki tarafın topraklarının masûniyetine ve tamâmiyet-i mülkiyesine karşılıklı olarak riayet ve birbirinin aleyhine müteveccih her türlü harekattan tevakki edecekleri ve iki memleketin müşterek menfaatlerini alakadar eden meselelerde dostâne temaslarda bulunacakları taahhütlerini tazammun eden bir anlaşmadır.

Muahede on sene müddet için yapılmıştır ve diğer devletlerle giriştiğimiz taahhütlerle teâruz etmediği gibi, bu nokta, her iki tarafın da mevcut taahhütlerinin muteber kalacağını mutazammın bir kayd-ı ihtirâzî ile de mukaddimede teyit edilmiştir.

Hükümetçe takip edilen ve Büyük Millet Meclisi'nce de tasvip edilmiş olan sulh siyasetine uygun olan muahedenin tasdikini der-pîş eden kanun layihası encümenimizce aynen ve müttefikan kabul edilmiştir. Müsta'celen müzakere kaydıyla umumi heyete arzedilmek üzere yüksek reisliğe sunulur.

Hâriciye E. Reisi	M. M.	Katip
Konya	İstanbul	Tokad
M. Göker	A.Ş. Esmer	N. Poroy

Bolu	Çoruh	Elazığ
H.C. Çambel	Asım Us	Fazıl Ahmed Aykaç

Gümüşane	Manisa	Seyhan
Edip Servet Tör	H. Bayur	Naci Eldeniz

Hükümetin teklifi

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdikine müteallik kanun layihası

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında Ankara'da 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahede tasdik olunmuştur;

Madde 2. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir;

Madde 3. Bu kanunun hükmünü icraya Hâriciye vekili memurdur.

20.VI.1941

Bş. V.	Ad. V.	M.M.V.
Dr. R. Saydam	H. Menemencioğlu	

Dâ. V.	Hâ. V.	Ma. V.
Fâyık Öztrak	Ş. Saracoğlu	F. Ağralı

Mf. V.	Na. V.	İk. V.
Yücel	A. F. Cebesoy	H. Çakır

S. I.M.V. G.İ.V. Zr. V.

Dr. H. Alataş R. Karadeniz Muhlis Ökmen

Mü. V. Ti. V.

C. K. İncedayı M. Ökmen

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı

Aralarındaki münasebetleri mütekabil itimat ve samimi dostluk esasına istinat ettirmek arzusuyla ve herbirinin el-yevm mevcut taahhütleri kayd-ı ihtirâzîsi tahtında, bir muahede akdetmeye karar vermişler ve bu maksatla murahhaslarını tayin etmişlerdir; şöyle ki:

Türkiye reisicumhuru:

İzmir mebusu ve Hâriciye vekili Şükrü Saracoğlu'nu;

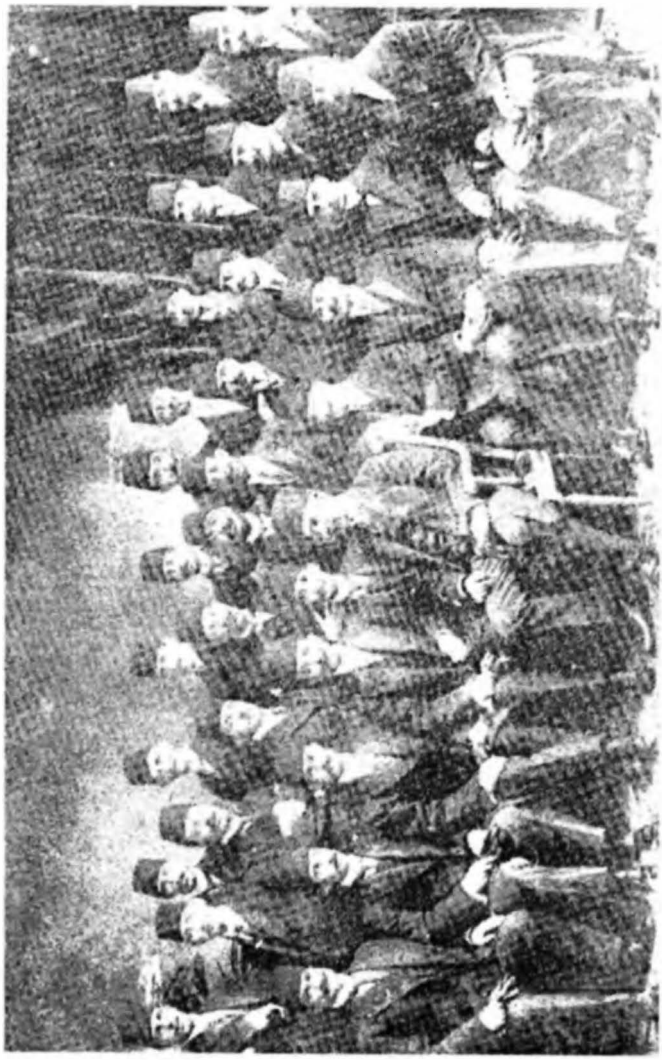
Almanya Reich şansölyesi:

Ankara büyükelçisi ekselans Franz von Papen'i;

Bu murahhaslar, usulüne muvafık bulunan salahiyetnamelerini teati ettikten sonra âtideki ahkâmı kararlaştırmışlardı:

Madde 1.

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı arazilerinin masûniyetine ve tamâmiyet-i mülkiyesine mütekâbilen riayet ve doğrudan doğruya veya dolayısıyla yek-diğeri aleyhine müteveccih her türlü harekattan tevakki etmeyi taahhüt ederler.

İçlerinde Enver Bey'in (Paşa) de bulunduğu, Almanya'da tahsil ve ihtisas yapan Osmanlı zabitleri (sivil kıyafetle)

Madde 2.

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı, müşterek menfaatlerine taalluk eden bütün meselelerde, bunların halli için mutâbakatı temin etmek üzere, aralarında âtiyen dostâne temasta bulunmayı taahhüt ederler.

Madde 3.

İmzası günü mer'iyet mevkiine girecek olan bu muahede on sene müddetle muteberdir. Yüksek âkit taraflar, muahedenin temdîdi hususunu vakt-i merhûnunda aralarında kararlaştıracaklardır.

Bu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler sürat-i mümkine ile Berlin'de teati edilecektir.

Türkçe ve Almanca lisanlarında, her iki metin de aynı veçhile muteber olmak üzere iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Ankara,
18 Haziran 1941

Ş. Saracoğlu Franz von Papen

(19)41 Şubat 28 Hitler İsmet İnönü'ye bir mektup yazmış.

41 Mayıs 4'te de Alman devlet reisi merasimindeki mukunda Türkler, Türk devlet adamı ve büyük Atatürk(?) için güzel sözler söyledi.

Mülahaza

Bu muahede hakikatin hayale galebesidir. Ne Alman milleti ve ne de Türk milleti zaten tarihin en karanlık günlerinde birbirinin mevcudiyetini kurtarmak için milyonla evladının kanını akıtmış, yüzbinlerce

hânümânını söndürdüğünü unutmuş bir zaman fasılasına henüz girmemiştir.

Biz, o günleri görmüş, o günlerin hadiselerinin içinde vazifeler yapmış insanlarız.

Almanlar da, o günlerin eşsiz kahramanı olan Türk milletini yalnız kendi hudutlarında değil Balkanlar'da, Tuna boylarında, Galiçyalarda da gördüler.[28]

---

28 "I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıldıktan sonra ülkedeki Alman asker ve sivil tüm uzmanlar sınırdışı edildi. Kısa bir aradan sonra, genç Türkiye'nin de asker-sivil alman uzmanlardan yararlanma yoluna gittiğini görüyoruz. Almanya'nın savaştan sonra silahsızlandırılması üzerine işsiz kalan birçok alman subay başka devletlerin hizmetine girmişti. 1924-33 arasında Weimar cumhuriyetinin Türkiye cumhuriyetine gönderdiği büyükelçi Rudolf Nadolny'nin anılarından, bu dönemde Türk kara ve deniz kuvvetlerinde alman subaylarının danışman olarak çalıştığını öğreniyoruz. Nadolny, hatta Dışişleri bakanının kendisinden istihbarat örgütlenmesinin yeniden organizasyonu için Almanya'dan isim de vererek bir uzman istediğini (albay Nicolai) ve bu uzmanın Ankara'ya gelip kuruluş faaliyetlerinde görev aldığını yazıyor". (Rudolf Nadolny, "Bir diplomatın anıları", *Cumhuriyet-Hafta*, derleyen: Sezer Duru, 1-7 Mayıs 1992, s. 15.

"Anadolu'daki Kemalist hareketi sadece Alman-Bolşevik politik oyunlarının sonucudur. Doğu'da anarşi tohumları ekmekten, onu Anadolu'nun en ücra köşelerine yaymaktan ve her fırsattan yararlanarak İtilaf devletlerine durmadan güçlükler yaratmaktan başka bir hedefi yoktur." şeklinde tanımlayan (s. 21); Mustafa Kemal'in "İkbal peşinde koşmalarından dolayı Pangermanist ihtirasa çabuk yakalanıp, bunun için de Anadolu'yu fethetmeyi ve onu bir Alman kolonisi haline getirmek isteyen Almanların gözü kapalı hizmetçisi olan, Selanikli Dönmeler sınıfına ait; Alman fikriyatının ve Alman teşkilatlanma fikrinin hayranı olduğunu (s. 21); Almanya ile hiç ara vermediği ilişkilerinin, Almanların İstanbul hakimiyetleri zamanında, o zaman güçlü olan Enver'in yanında önemli bir mevki elde

olmesini sağladığını; Çanakkale'de Türk askerî birliğinin şefi olan Liman von Sanders'in hatıralarında, o zaman sadece fazla tanınmaz bir subay olan kendisinden heyecanla bahsedip, ona Alman düşüncesinin bütün faziletlerini öğretmeye çalıştığını (s. 22); Çanakkale'de birlikte çalıştığı Alman albay Schwartz aracılığı ile, Katz takma adıyla bilinen, Bolşevizm'in İstanbul'daki baş ajanı Koudisch'le tanıştığını ve Alman çevrelerinin girişimi ve bilhassa Moskova'ya giden Koudisch'in sözlü açıklamalarıyla Enver'e karşı tercih edildiğini (s. 23); Yakub Cemil'in kurşuna dizilmesine karşın, kendisini 'Türk ordusu içinde Alman fikrini destekleyebilecek en iyi elemanlardan biri' olarak değerlendiren Liman von Sanders'in şahsi müdahalesi sayesinde kurtulduğunu ve onun dönüşünü istemesiyle, gönderildiği Mezopotamya sınırından çabucak geri döndüğünü (s. 41) ve Türk askerlerine yayımladığı bir beyannamede "Bolşevizm, bu saygıdeğer güç bize yardım elini uzattı ve hiçbir zaman yenilmeyen Almanya daima bize yardıma hazırdı. Bizimle bir anlaşma yapmış olan Bolşevikler, Almanya ile de benzer bir ittifak yapmışlardır." dediğini (s. 44)" ve Almanların müttefiklere mümkün olan bütün güçlükleri çıkartabilmek için, önceden hazırladıkları plana uygun olarak, bilhassa Kilikya ve Mezopotamya olaylarıyla ilgilendiklerini ve aktif olarak katılmak için oraya kadar gittiklerini; 10 Temmuz 1921 tarihli *Adana Postası* gazetesine göre, Türk-Arap çeteleriyle savaşmak için gelen Fransız müfrezelerinin, Kirissi-Hare (Kilikya) yakınlarında Heinrich Moser adında bir Alman subayını imha ettiklerini (Albay Bremond, *1919-1920 Arasında Kilikya*, Paris, 1921)" söyleyen Ömer Kâzım'a göre (1921'de Paris'te Fransızca yayımladığı *L'Aventure Kémaliste* adlı eserinde) Almanlar Kurtuluş Savaşı'nda da Ankara ile ilişkiye girerek yardımlarda bulunmuşlardır. Şöyle ki:

Büyük savaş boyunca, hiçbir zaman Alman tesiri ve Alman entrikası, bugün Ankara'da ve hatta İstanbul'da oldukları kadar rahat olmadılar. Kemalist başkentte efendi olarak hüküm sürüyorlar ve çoğunlukla geçmişteki uğursuz faaliyetleriyle tanınan insanlar, uzaklığa rağmen, ulaşım kolaylığından, Berlin ve Ankara arasında gelip gidiyorlar; Alman tesirine katkıda bulunarak ve onu gözeterek, 1870'ten beri sağlam bir şekilde yerleştirilen bu etkiyi (nüfuzu) tehlikeden uzak bir şekilde oraya yerleştiriyor ve çoğaltıyor.

Kemalist devlette, ne kadar az teşkilatlanmış olursa olsun görünen herşey bir Alman işidir. Şimdi orduya bir göz atalım. Harbiyenin bütün teknik hizmetleri Alman subayları tarafından görülmektedir. General Liman von Sanders'in eski karargâhında çalışan yarbay Widecke, Mustafa Kemâl'e danışmanlık görevini üstüne alan binbaşı Drensen, Baron von Andretten ve daha birçokları Ankara'ya yerleştiler. Ordunun ihtiyaçlarını sağlayan bütün fabrikalar ya Alman mühendislerin idaresinde veya gözetimleri altında bulunuyordu.

"Kütahya ve Eskişehir tahkimatı, Yunanlıların burnunun kırılmasını sağlayan modern savunma hatları hp Alman eseridir. V. Yunan'a karşı ilk zafrden sonra, Ankara'nın tahkimi sözkonusu olunca, bu yine Mustafa Kemâl'in güvendiği Alman uzmanlara verildi. Arızalanan uçakları tamir maksadıyla son olarak şhir dışında bir fabrika kuruldu. Harp esnasında, İstanbul'da Harbiye Nezâreti'nde yüksek bir görev üstlenen ve bugün onu yöneten Alman mühendis Engel Schidemann bunlardan biridir. Kemalist ordunun bütün teknik malzemeleri gibi bütün uçak motorları da Almanya'dan gelmektedir. Ayrıca, Mustafa Kemâl, Ankara'yı modern bir şehir yapma fikrine kapıldığı zaman, bunu Budapeştli bir Alman mimara emanet etti. Ve Alman gazeteleri, gururla kuracağı şehre model olarak Berlin'i alacağı haberini verdi.

Hemen hemen her gün Sofya veya İtalya'dan geçerek, Berlin Türk konsolosluğunca verilmiş sahte pasaportlar taşıyan Almanlar Ankara'ya gelmektedirler. Böylece, Berlin'deki Pangermanist çevreler sürekli Ankara ile ilişki içerisinde bulunurlar. Berlin ve Sofya arasında Baron von Keller ilişkiyi sağlar. Geçen Haziran ayında, o yanında bizzat general Liman von Sanders tarafından hazırlanmış Kemalist ordunun savunma planları olduğu halde Berlin'den ayrılıyordu. Diğer taraftan Berlin, Kemalist ordunun ihtiyaçlarının temin edildiği bir merkezdi. Kemâl, "Moskova veya başka bir yerde bulamadığı herşeyi Berlin'de arıyor ve oradan alıyordu. Enver'in patronajı altında kurulan bir komite özellikle ihtiyaç temini maksadıyla Berlin'de görevyalıyordu. Görev alanı çok genişti; zira, o aynı zamanda Kemalist orduya gönderilecek subay ve teknisyenlerin toplanması işiyle uğraşıyordu. Bunlar genellikle İtalya tarafından gönderilmişlerdi. Türk ve Rus personelden oluşan bir ekiple Roma'da bir büro ve Genova, Napoli ve Brindisi'de diğer bürolar mevcuttu.

Bu aynı komite, geçenlerde İsviçre'den çok sayıda sandık gönderdi. Onların içinde, tam olarak Türkçe matbaa kurmak için gerekli malzemeler vardı. İdaresi Türkiye'nin eski Berlin konsolosu Ziya Bey'in damadı İzzet Bey'e emanet edilmişti. Propaganda broşürleri orada basılıyordu. Onlar Tunus, Cezayir, Fas, Mısır ve Hindistan'a kadar yayılıyorlardı. Bu komite, tabiatıyla Almanya'nın dış propagandasıyla meşgul olan diğer komite ve teşkilatlarla sıkı bir işbirliğinde bulunuyor ve özellikle müttefiklerin müslüman sömürge (colonie) halkları içinde ihtilalci (revolutionnaire) bir şekilde çalışıyordu. Bu komiteden bağımsız olarak, özel bir görevle, geçen Nisan ayında Ankara'dan hareket eden bir ekip Berlin'e yerleşiyor ve hemen pangermanist teşkilatlarla ilişkiye geçiyordu. Bu ekip, Ankara'ya gönderilen silah, donanım, tıbbi malzemeler, teknik aletler, Kemalist ordunun kadrosu için gerekli subay ve teknisyenlerle meşgul olacaktı. Moskova'ya gittiğinde, Berlin nezdinde Çiçerin'in desteğini talep edecekti. Çiçerin servisi kontrol için bir görevli gönderdi ve hemen Alman ileri gelenleri arasında bu hareketin etkisi görüldü.

Amiral Von Tirpitz tarafından kurulan -bugün dağılmış- Vaterland's Partei'nin (Anavatan Partisi) kalan kadroları diğer Alman teşkilatlarını birleştirerek yeni bir dernek, teşkilat (association) kuruyorlardı: 'Bağımsızlığı İçin Mücadele Eden Türkiye'ye Yardım Derneği' (Deustches Hilfswerk Für die Kaempfende Türkei). Bu dernek, kuruluş gününde Enver'in bir tebrik mektubuyla şereflenir. Aynı zamanda Enver'in girişimleriyle bir yardım kampanyası (souscription) açılıyordu: 'Für die Kaempfende Turkei' ve Krupp firması 300.000 markhk bir meblağla yardıma katılıyordu.

Görüldüğü gibi, bütün canlılığı ile Alman etkisi Ankara'da varlığını sürdürüyordu. Bu etki, Dutsches Buero adıyla çalışan ve Ankara'da bulunan bir Alman bürosu aracılığıyla yürütülüyordu. Bilhassa bu büronun siyasi bölümü (Palitische Abteilung ders Deutschen Bueros in Angora) Alman etkisini yaymakta görevli idi. Büro, Ankara hükümetinin bulunduğu -sadece savaş bakanlığı hariç- binada (saray) bulunuyordu. Orada her bakanlığın ayrı bir odası vardı. Zaten iyi niyetli olan kamuoyunu, yazdıkları yanlış raporlarıyla yanıltmakla görevli olan Ankara'daki muhabirler ve diğer görevliler bu büroyu bilmiyorlar. Onu onlara göstermekte Ankara'nın hiçbir menfaati

Bizim Almanlara yardım için hudut harici gönderdiğimizle mukayese[29]

1918 Eylül ayında Alman askerî heyetin eli altında, yuvarlak rakam olarak 650 zabit, 6.700 küçük zabit vardı. Asya kolu da dahil olduğu halde bütün Almanların yekunu, yuvarlak rakam 18.000 insandı.

Alman askerî heyeti ilk işe başladıkları zaman 42 zabit iken, harp sonunda takrîben 800'e çıkmıştı.

Birlikte döktüğümüz kanlar ve müşterek düşmanlar[30]

1914 Ağustos'undan 1918 Teşrîn-i Sâni'sine kadar 52 ay süren Harb-i Umumi'ye iştirak eden kuvvetleri ve

---

yoktur. Fakat, Ankara'da, bu büro tarafından önceden haber verilmemiş hiçbir iş olmaz. Bu, başka bir şekilde, İstanbul'da bulunan resmî Alman ekibiyle birlikte entrikalarına devm eden bir teşkilattır; çok güçlü ve tehlikelidir".

Ömer Kâzım, *Kemalist Macera (L'Aventure Kemaliste)*, s. 19, çev. Dr. Durmuş Yılmaz, Konya, 1994.

15 Şubat 1339/1923 tarih ve 1861 nolu *Vakit* gazetesinde yayımlanan bir haberde "Türk zaferinden hararetli bir lisanla bahsettiği" bildirilen "sâbık Osmanlı müşîri Liman von Sanders Türk ordusunda bir tek Alman bulunmadığını söylemiştir". (s. 3): A(yn) A(yn), "Peşte mektupları: Liman fon Zanders'in Peşte'de bir konferansı".

Cumhuriyet sonrası Türk-Alman ilişkilerinin başlangıcı sayılabilecek bu konu, Türkiye'deki Alman nüfuzu içerisinde pek değerlendirmemiş olup, yapılacak çalışmalarda ilginç ve önemli bulgulara rişileceği kanaatindeyiz. (Haz.)

29 Almanca: *Cihan Harbinde Türk-Alman Silah Arkadaşlığı.*

30 Almanca: *Cihan Harbi'nden Neleri Bilmiyoruz*'dan.

dökülen en iyi kanları:

	Zâyiâtın mecmûu	Muhâriblerin yüzdesi	Esirler	Muhâriplerin yüzdesi
ALMANYA	7.650.000	9	1.000.000	41
Avusturya	4.800.000	22.5	1.800.000	25
Macaristan	1.200.000	18.7	300.000	37.4
Türkiye	440.000	25	150.000	33.3
Bulgarya	14.090.000	16.6	3.250.000	34.2

	Yaralılar	Muhâriblerin yüzdesi	Ölenler	Muhâripler
ALMANYA	4.500.000	19.6	2.150.000	11.000.000
Avusturya	2.000.000	12.5	1.000.000	8.000.000
Macaristan	600.000	18.7	300.000	1.600.000
Türkiye	200.000	15.0	90.000	600.000
Bulgarya	7.300.000	16.5	3.540.000	21.200.000

İtilaf devletleri

	Zâyiâtın mecmûu	Muhâriblerin yüzdesi	Esirler	Muhâriplerin yüzdesi
Rusya	10.480.000	18	2.500.000	41
Fransa	6.790.000	6	550.000	54
Büyük Britanya	3.100.000	3	200.000	30
İtalya	1.950.000	10	500.000	20
Sırbiya	480.000	33	200.000	27

	Zâyiâtın mecmûu	Muhâriblerin yüzdesi	Esirler	Muhâriplerin yüzdesi
Romanya	430.000	33	200.000	25
Belçika	300.000	14.5	70.000	33.5
Amerika Birleşik Devletleri	150.000	2	10.000	5
Karadağ	45.000	60	30.000	20
Yunan	30.000	8	16.000	5
Portekiz	20.000	17.5	10.000	17.5
Japon	2.000	3.3	-	-
Yekün	23.777.000	12.0	4.286.000	38.0
Umumî yekün	7.867 000	-	7.536 000	-

	Yaralılar	Muhâriblerin yüzdesi	Ölenler	Muhârip
Rusya	5.730 000	16.0	2.250.000	14.000.000
Fransa	4.340.000	21 1	1.900 000	9 000.000
Büyük Britanya	2.100.000	11 5	800.000	7.000.000
İtalya	1.000 000	9.0	450.000	5 000.000
Sırbiya	160.000	20.0	120.000	600.000
Romanya	150.000	13.5	80.000	600.000
Belçika	160.000	14.5	70.000	480.000
Amerika Birleşik Devletleri	100 000	2.0	40.000	2.000.000
Karadağ	10.000	10.0	5.000	50.000
Yunan	10.000	2.0	4.000	2.000 000

	Yaralılar	Muhâriblerin yüzdesi	Ölenler	Muhârip
[illegible]	7.000	7.5	3.000	40.000
Japon	1.000	3.3	1.000	30.000
[illegible]	13.768 000	16.0	5.723.000	39.000.000
Umumu yekun	21.068.000		9 263.000	60.200.000

Birinci Cihan Harbi'nde yuvarlak rakam 60.000.000 insanı boğuştu. Yuvarlak rakam 38 milyonu zayiat verdi. (10 milyon ölü) [das Starkverhältuis 2/4 (1/2 dememiş)].

Bir Saksonya prensi Aydın'da

Cihan Harbi'nin son yılında bir Saksonya prensi, maiyyetinde iki Alman subayı ve iki Alman neferiyle ve mülâzımandar olarak da iki Türk subayı ve bir sivil tercüman ile Garbî Anadolu seyahatinde Aydın'a da uğramıştır. Eşraftan Cemal Bey'in [merhum kayınbabam] evine misafir edilmiş, orada dört gün ve üç gece kalmıştır.

Prens evin tertibatını ve mobilyalarını görünce tercümanına soruyor:

-Bu, eski bir aileye benziyor. Bu takımlar yüz yıllıktır. Ne dersin?

Tercüman cevap veriyor:

-Evet! Aydın'ın en eski ve en zengin bir ailesidir.

-Bu kadar eski bir ailenin kim bilir neleri vardır! Acaba bana antika gümüş ve el işleri hediyeler vermezler mi? Bilirsin ben böyle şeyleri çok severim.

*

* *

Tercüman bu muhâvereyi aynen Cemal Bey'e söylüyor. O da, dokuz parça kıymetli ve antika gümüş tarak, buhurdan ve tepsiye yapışık gülebdan ve antika el işlerini büyük bir gümüş tepsi üzerine koyarak, oğlu Ekrem vasıtasıyla prense takdim ediyor. Prens çok memnun oluyor, teşekkür ediyor ve büyük bir sevinçle küçük Ekrem'e tercüman vasıtasıyla soruyor:

-Bunların hepsi benim mi, bu tepsi de benim mi?

Ekrem cevap veriyor:

-Hayır! Tepsi bizim!

Prens tepsinin üstündekileri alıyor, çok memnun olduğunu söylüyor.

Prens evden ayrılırken, karşılık hiçbir hediye bırakmıyor, hatta bir fotoğrafını bile. Fakat, nasılsa, kullandığı kurşun kalemini unutuyor. Bu, adi bir tenekeden, ucu mahfazalı, sabit renkli bildiğimiz adi bir kurşun kalemdir ki o zamanki fiyatı on para idi.

Ekrem bunu bir hatıra olarak saklamış. Bana bunu gösterdi ve hikayesini de yazdığım gibi anlattı.

Almanca'da kullanılan

Türkçe kelimeler

traben=trotten——-tırıs yürümek

trab ——-tırıs

augur+augure——uğur=tâli'

magzin=magasin——mahzen (Arapça)

saftiyan/saftian (maroquin)

safran/safran=Zafran

Türkçe "an"dan: Evvelden hissetmek, keşf: Ahnen.

Siper etmek, kapatmak, setretmek: Sperren

Final, tesirli: Aätig

Korsan: Kaper

Kayıtlı olmak: Klid

Gasbetmek, çalmak: Kapern

Tesir: Tätigkled

Kel: Kahl

Savt: Laut

Titremek: Zıttern

Halk: Zolk

Titreme: (isim) Zıttern

Arz: Erde

Lata: die Latte

Eğer, eken, zürra: Egger

Kase: der Zase

Kiraz: die Kirsche

Çift sürmek, tarlayı nadas etmek: Eggen.

Tara (die): Tara (dara)
Tariesen: Darasını al
Sperren: Siper etmek, kapamak
Käfigs: Kafes
Spähen: Tecessüs etmek (sipahi'den)
Spählente: Gözcüler (sipahiler)
die Kafer: Kebere, Korsan
Kafern: Kopmak, gasbetmek
Zwischern: Cıvıltı yapmak (kuşlar)
di Koppe: Tepecik, kubbe
Kotzen: Kusmak
Zwicken: Çimdiklemek
der Saffian: Sahtiyan
Sach: Sahh
Sachlich: Sahih, hakiki
Sachlichkeit: Sahihlik hakikat [...][31]
Sappe (die): Sap
Heulen: Havlamak
Sinn: Zihin
Gering: Geri (en az)
Zopf (die): Sof, mensûca/iye
Brack: Enkaz (bırakılacak şey)
Kastaine (die): Kestane
Kichern: Kıs kıs gülmek

31 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

Zepter: Topuz, asâ.
Fasslich: Fasih
Bohrer: Burgu
Bohren: Burgu ile delmek
der Borg: Borç
Borgen: Borç almak
Kattin: Kadın (zevce)
die Kufe: Küfe
Schäker: Şakacı
Schäkern: şaka etmek
Schäkerei (die): Şakacılık
Satan: Şeytan
Satanisch: Şeytanlık
Schakal: Çakal
der Safran: Safran
der Sesam: Susam
die Spur: "Çapur"dan iz
Lallen: Kekelemek (lal olmak)
die Latte: Lata
Latten: Latalamak
Lich: "lik, lık" edatı
der Buckel: Bükümtü, kambur
Bücken (sich): Bükülmek, eğilmek
der Bückling: Reverans
Loschen: "Loş yapmak"tan söndürmek
die Bausch: "Boş"tan kabartma

Bauschen: Şişmek, kabarmak
die Aue: Ova
centner: Kantar
die gattin: Zevce (kadın)
gatten: Katmak, birleştirmek
sich gatten: Birleşmek, çifleşmek
die Gaukler: (Kavuklu) mukallit, soytarı
Stauen: İstif etmek
die Ugur: fal
Schief: Şiv (mâil)
die Schiefe: Şiv
Je eher je besser: Ne kadar erken o kadar iyi
Körperliche, geistize
und charakterliche
gerziehung halten
rich diewaage

Almanca cem' kaideleri

Dört çeşittir.

I. III Stark **IV.** Schwach

I.

a) Unverendor Hügel, onkel, flein

b) Mutfinit umbaut.. Vater, bruder, gärten

Vater, brüder, görten

II.

a) mit e .... hund, berg, tier(e)

b) mit umblaut... Baum, Söhn

und e Baüme Söhne

III

er (mit und ohne umlaut) der wald wâlder

der Haus Huhn dasgras, das Kind

Häuser Hühner gröser Kinder

IV.

(e) n.... Frav Blume Herr Fraven en " en

Kendinden sonra mef'ûlü'n-ileyh gelen edatlar: Von, nach, seit (dem, der, den) Zu, mit, bei avs

kendinden sonra mef'ûlü'n-leh gelen edatlar: Durch, gegen, ohne

(den, die, die) für, um

Kendinden sonra her ikisi gelen edatlar: An, neben

avf über, ina, var, hinter unter, zwisc hen

Tevakkuf gösterirse, yani "Ov wo bist du?" sualine cevap verirse mef'ulü'n-ilcyh(dat);

Hareket gösterirse, yani "Vers ov?" sualine cevap verirse mef'ûlü'n-leh;

Tevakkuf gösterirse, yani "Wohin gehst du?" sualine cevap verirse mef'ûlü'n-leh aklavs sahife: 38, Haydka'dan

فریق مرحوم محمد محلص پاشا

Kuckawski adında Prusyalı bir topçu subayı iken, Prusya prensi August'un tavsiyesiyle Türkiye'ye gelip bilahare müslüman olan Mehmed Muhlis Paşa

BAĞDAT DEMİRYOLU
ALMANLARIN ŞARK SİYASETİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE İLİM-KÜLTÜR TARİHİMİZDE ALMANLAR

ALMANLARIN ŞARK SİYASETLERİ VE BAĞDAT DEMİRYOLU

Almanya imparatoru İkinci Vilhelm Abdülhamid'e "Almanya Kayzeri'nin ilelebet ehl-i İslâm'ın muhibb-i vefâ-şiârı olduğunu temin etmiş idi"; son vaziyetlerdeki değişiklik üzerine onlara aleyhtar bir vaziyet ittihazı lazım geliyor. Bağdat şimendifer hattı imtiyazı kurtarıldığından, Selanik'e doğru genişlemek isteyen Avusturya'ya hoş görünmek, Adriyatik meselesiyle uğraşan İtalya'yı da ittifak-ı müsellesten (üçlü ittifak) çıkmasını menetmek iktiza ediyor.[32]

---

1) Kâzım Karabekir'in -'Bronsart'ın teklifinin ikinci maddesi' olan- "cihad-ı mukaddes" ilanı ve -Almanlar tarafından işlenen- "İslâm birliği" politikası hakkındaki görüş ve tenkidleri ile, Almanların Osmanlı matbuatını, asker ve devlet adamlarını bu hususta teşvik edip yönlendirmeleri, bu politikaya karşı İngilizlerin, bir dünya savaşı çıkması halinde hilâfet makamının İslâm alemini ayaklandırma girişimine karşı aldığı tedbirler; bir kısım Türk basınının da buna kız vermesi, Osmanlıları ittihâd-ı İslâm politikasına sürüklemedeki gayeleri hakkında ve "Cihad-ı Mukaddes" ilanına ilişkin beyannamenin metni için bkz. *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik?*, cilt: II, s. 37-56, 121-122, 130-141, 212-217, 384-401, 453-464, Emre Yayınları, ikinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

Vaktiyle Bismark'ın şöyle söylediği rivayet olunuyor: "*Ben İstanbul postasını okumam*".

Fakat, o zamanlar artık geçti. Almanlar artık Şark meseleleriyle hayrete değer bir surette uğraşmaktadırlar. Vilhelm hükümdar olur olmaz ve hususiyle 1899'da(?) Arz-ı Mukaddes'i ziyaret ettiğinden beri takibe başladığı politika İslâm politikasıdır. Almanlar yayılmaktan, ümit ettikleri yardımı göremeyince İslâm'dan istifade etmeyi düşündüler. [Beynelmilel *Mecmua-i İktisadiye*'de 1912'de Alman muharrirleri bir gün evvel Türkiya(nın) Almanların eline düşeceğinden ümitli olduklarını yazdılar].

Suriye ve el-Cezîre hakkında imrendirici makaleler yazıldı. "Kürre-i arzın hiçbir kıtası buraları kadar müsait değilmiş, tabii zorlukları olmadığından madenler için derinlere inmeden toprak üstünde işlemek pek kolaymış, buralar henüz büyük devletlerden hiçbiri tarafından benimsenmediğinden bu fırsat kaçırılmamalı imiş".

Almanlar hakikaten Suriye ve Filistin'de çok işlere başladılar, Yafa'da bir de hastahane yaptılar. Türkiye'den bir sürü imtiyazlar kopardılar.

Alman diplomatları ve maliyecileri birlikte çalışarak Anadolu'da Alman siyasi ve iktisadi nüfuzunu kuvvetli bir surette kurmaya muvaffak olmuşlardır.

Yollar ve nakliyatı ellerinde tutanların bu yol vasıtasıyla o memleketin her işinde hakim bir rol oynayacaklarına Almanlar kâni idiler.

Almanların Islav ırkı hakkındaki fikirleri de şu idi:

"Islavlar, büyük bir medeniyeti temsile muktedir olmayan aşağı bir ırktır. Onlar Alman medeniyetini kabul etmedikçe Islavların terakki etmelerine imkan yoktur".

Balkan harbi ilan olunduğu zaman Almanlar Osmanlıların neticede galip çıkacaklarına emin idiler. Kendi tensîk ettikleri ordular, Alman usul-i harpleri, Alman silahlarıyla atış da galebe çalacaktı. Balkanlar'ın usul-i harbi Fransızlar gibi, silahları da Fransızlar yapmıştı; elbette mağlup olacaklardı. Gafletin pek büyük olduğu sonradan anlaşıldı. Balkan devletlerinin galebesi Almanlar için de vahim neticeleri mûcip oldu: [Balkan harbi Alman-Fransız usul ve silah ve nüfuzlarının çarpışması demekti. Türk zabitleri nasıl Almanya'da tahsil ediyor idiyse Bulgar, Sırp, Yunan zabitlerinin büyük bir kısmı Fransa askerî mekteblerinden yetişiyordu K.]

Bulgarların intibah ve yiğitliğinde dahi Fransız diplomasisinin tesiri vardı. 1908'de Bosna-Hersek'in ilhakı üzerine, Sırbiye'nin Avusturya Macaristan'a ilan-ı harbine mani olan da Fransa diplomasisi idi. Yunan ordusunu tensîk eden ve yetiştiren ve emir ve kumandasını idare eden de Fransız zabitleri idi. Bundan başka Bulgar, Sırp, Yunan zabitlerinin büyük bir kısmı Fransız askerî mekteplerinden yetişmişti.

Balkanlar'da 20 yıldan beri Almanlar ticaretlerini genişletmişlerdi. 1911 yılında Alman imparatorluğunun Balkan memleketleriyle olan ticari muamelesi (idhalat-ihracat) yarım milyar frank kıymetinde idi. Balkan harbi sonunda safra attı. Ve tabii birçok Alman tüccar ve

sanat(kâr)ları sarsıldı. Fakat, asıl sarsıntı siyaset bakımındandı.

1878'de Bosna-Hersek'in işgali esnasında imparator Fransuva Josef "ahvalin zarureti ile Avusturya'nın Selanik'e doğru ilerleyeceğini" alenen söyledi. Tabii bu hal Sırplıların Adriyatik'te bir mahrece nâil olmalarıyla önlenebilecekti. [İstibdat devrinde olduğu gibi meşrutiyet devrinde dahi Şark meselesi hakkında zabitan ve memurîne lazımı gibi bir fikir verilmemiş, güzel eserler, konferanslarla vaziyetimizin hakiki çehresi gösterilmemişti. Her milletin memurları, zabitleri ve hatta fertleri bile nereden nereye gittiklerini mütemadiyen öğrendikleri halde, Türkler, başlarının üstündeki keskin kılınca bakmaktan men bile edilmişlerdi. K.]

[Şu halde Avusturya-Macaristan'la Sırbiye çatışmış demektir. Sırbiye'yi Ruslar himaye ediyor, Avusturya'yı da Almanlar. Artık işin bir cihan harbine gideceğine şüphe edilir mi? K.]

Almanlar Anadolu'da yaptıkları demiryolunun her iki tarafını bir müstemleke haline ifrağ edebileceği bir miktar arazi almaya teşebbüs etmesi muhtemel değil mi? [Bunu yaptılar, Enver de taraftar oldu, fikrimi sorduğu zaman felaket olacağını söyledim. Dedi: "Biz kendi kendimize adam olamayız, onlardan istifadeye mecburuz". Dedim: "Bizi müstemleke halkı gibi kullanırlar!" Bu fikrim benim erkan-ı harbiyeden ayrılmaklığıma, hatta memleketten İran'a, Turan'a sefere kadar sebep oldu! K.]

Osmanlı bahriyesinde görev yapan Alman deniz askerleri

Bağdat hattı

Ankara-Diyarbekir-Bağdat hattına Ruslar mani oldular. Şark'a hat yaptırmıyorlardı. Konya temdît edildi. 316 veya 317'de.

1888'de bir Alman grubu İzmit-Ankara hattı inşasını aldı. Diyarbekir'den Erzurum'a ve Bağdat'a kadar temdit hakkını da istihsal etmişti. (81'inci sahife, *Mazi'ye Bir Nazar*'dan aşağısı da faydalı...)

1900(?) tarihlerinde hattın Basra'ya kadar temdîdi meselesi İngilizleri korkuttu. Hamburg-Basra hattı şekli İngilizleri tedhiş etti.

Abdülhamid zamanında dahi İskenderun'dan geçirilmek istenilmiş, Sultan razı olmamış. Meşrutiyette Golç'un getirilmesini İzzet Paşa istemiş, Golç da hattın İskenderun'dan geçirilmesine uğraşmış. Mahmud Şevket Paşa da muvafık görmüş. Denize karşı sedlerle kapamak, İskenderun körfezine tahkim düşünülmüş. İzzet Paşa müsade etmemiş.

Bağdat şimendüferi ve

Türkiye'nin iktisadi taksimi (hülasa)

Bu hattın Almanlara terkinden itibaren bir mesele yükseldi: Anadolu ve Mezopotamya, ismen padişahın saltanatı altında kalmakla beraber Almanya'nın kat'i bir îrâdı olacak, iktisat bakımından ve hatta politika bakımından. Fakat parça, yutmak için pek büyüktü; Almanya mecbur oldu İngiltere, Fransa ve Rusya ile hesaplaşmaya, herbiri bir kısım ilan ederek ve tabii

olarak, hesabın tesviye masrafını verecek Türkiye idi. Türkiye ile bu dört devletten beherinin yaptığı muahedeler ve mükâlemeler biriyle diğerleri arasında, hususile öteki arasında fors halinde idi, Asya Türkiyesi'nin iktisadi paylaşma(sı)nın mukaddimâtı idi, ayrıca paralanmaya intizâren.

Sultan Hamid zannetti ki, Almanların kucağına atılırsa hükmündeki herşey te'mîn olunacaktır. Jön Türkler, bir müddet tereddütten sonra, onun gibi hipnotize oldular. Almanların takdirlerine; kâni oldular ki, Osmanlı hükumeti Avrupa ve Asya'da hiçbir tehlikeye düşmez. Abdülhamid'in yapmadığını bile yaptılar, hiçbir itirazsız Almanlara kendilerini büsbütün bıraktılar. İngiltere, Fransa ve Rusya(nın) orada, maddi ve manevi o kadar çok ve o kadar muhtelif maddi ve manevi menfaatleri vardı ki onları bırakamazdılar. Ve Osmanlı hükümeti Asya vilayetlerini Almanya'ya bıraktığı zaman, o devletler de, kendi taraflarından da Almanların her hususta akort olarak feragat ettiklerini ilan mecburiyetinde olduklarını zannediyorlardı. Ve bugün siyasi meseleler iktisadi meselelerden ayrılamadığından, birikiler ötekilere yol açtığından Avrupa'nın iktisadi meseleleri Türkiye Asyası'nı siyasi mücadelelere sürükledi.[11]

Osmanlı hükümetiyle Osmanlı Bankası arasında hesapların tanziminden sonra, 1886'da düyûn-ı

---

11 Kâzım Karabekir Paşa, buraya "*Said Paşa Hatıratı*, sahife 196'dan alınacak" notunu düşmüştür. 1500 sayfa tutarındaki hatırat üç ciltten oluşmaktadır: 1. cilt, 615 s.; 2. cilt, 415 s.; 2. cilt kısm-ı sânî, 488 s. (Özege, IV/17342) (Haz.)

tehavvüle artık mesele oldu; Londra ve Paris'te bazı banka hissedarları bir tasfiye icrasında ısrar ettiler. Tahmin ederek ki artık Türkiye'de yapılacak büyük işler kalmamıştır ve hasrolunacak basit banka muameleleri artık ancak zayıf kâr getirecektir. Aksi mütalaa galip geldi ve hatta Osmanlı Bankası muamelatının, daire-i faaliyetini(nin) tevsiine bile karar verildi; şol tarzda ki, Türkiye'deki bütün teşebbüslerin, her ne olursa olsun, inhisar altına alınmasını temin etsin. Bankanın başına daha genç ve daha müteşebbis biri getirildi. Ve banka sermayesi her teşebbüse açıldı. [Hülasadır]. O kadar ki, netice Osmanlı Bankası'nın iflasına gidiyordu. İmdada o sırada Doyç Bank (Deutche Bank) yetişti. İçine düştüğü çıkmazdan Osmanlı Bankası'nı kurtarmak için ona yardım verdi. *1897'lerin* başında Paris'teki Osmanlı Bankası Paris müdürü Berlin'e gitti, beş Fransız maliyecisi beraberinde olduğu halde ve Belçika'nınkilerin de iştirakiyle Fransız Syndicat namına Doyç Bank'la Türkiye'deki Alman şimendiferleriyle Fransız şimendiferlerinin ve keza Bağdat şimendiferi inşasının birleştirilmesi işine ait bir akordu neticelendirdi.

Bu demiryolları birleştirilmesinde Almanların yapılmış ve işletilmiş olan hatlardaki alakası Franszlarınkinden çok yüksekti. Ve berikiler farkı nakden tesviyeye mecbur idiler. Bundan başka, Bağdat demiryolunun inşası için lazım gelen sermayenin % 40'ını tedarik etmek mecburiyetinde olduklarından, şu netice çıkıyordu ki, Almanların tediyesi en basit bir miktar olduğu halde Fransızlar ise mâli teşebbüsü yüksek, en ağır kısmını yükleniyorlardı. Doyç Bank ve Fransız-

Belçika Syndicat'ı -ki başlarında Osmanlı Bankası bulunmuyordu- herbiri % 40 alıyordu; kalanı arzularına göre İngiltere'ye, Rusya'ya... ilh. tahsis olundu. Almanlar ancak işin beşte ikisini ortaya koyduğundan, Alman nüfuzu hakim olamazdı deniyordu ve Bağdat gimendiferleri milletlerarası bir eser olacaktı. Bu bir hile idi. İlk önce Fransız grubuna iltihakçılar Almanların kumtisi (paille) idiler. Türkiye'deki herhangi bir teşebbüse, herhangi bir sebeple Almanlar atılmak istemezlerse Belçika(lı)ları ileri sürerlerdi. İşte bu suretledir ki tüm rejisi işinde Almanların oyununu onlar oynadı; tramvay kumpanyasında, Osmanlı umumi borçlarında vakta ki reisliğin yalnız Fransız ve İngiliz delegelerine ait olmasın, fakat heyetin diğer azaları arasında dahi mübadeleşerek yapılsın. Bağdat demiryolu işinde onlar Alman fiyat kıranlarına hizmete mecburdular. (...)[34] İngiliz ve Ruslar kendilerine tahsis olunana iştirak ettikleri zamanda dahi, Bağdat demiryolunda Almanların Osmanlı-Doyç Bank kombine serveti bozulunca Bağdat hattının inşasını Almanlar yalnız başlarına üzerlerine aldılar.

Konya'dan Bulgurlu'ya kadar olan birinci kısım, düz memlekette, hatta işsiz yapılacak demekti. Herşey temenni olunduğu gibi gitti. O kadar daha fazla ki, bu kısım için çıkarılmış olan 54 milyonluk istikrazın üçte ikisine Paris'te müşteri bulundu. İşler hatta o kadar iyi gitti ki, Bağdat şirketi 54 milyon üzerinden 18 milyonu tasarruf etti ve mütedavil bir ayarla kendi aldı. Fakat, ikinci kısım, Bulgurlu'dan Adana'ya kadar Toros'un

34 Bir kelime noksan. (Haz.)

yüksek dağlarından geçmeye mecburdu. Birinci kısımdan kilometre fiyatı olarak üç misli, belki de daha fazla isteyecek kadar daha çok iş ve daha çok masrafı mûcip inşaat istiyordu. Osmanlı hükümeti tarafından tediye edilmiş olan yukarda zikrolunan 54 milyon, 18 milyon eklenerek birinci kısmın inşasını temin ettiğini gösteren, muhakkak surette kafi gelmeyen ancak 72 milyonluk bir meblağ teşkil ediyordu; Bağdat demiryolu inşası duracaktı.

Fakat Almanlar, bu adaleti onlara iade etmek lazımdır. Türkiye'deki her teşebbüslerinde, zeka ve sonra da metod göstermişlerdir. Yumuşak bir birlik durum, dikkate değer bir âlicenaplığa mâliktirler. Dört kısmı bir çırpıda inşa etmek müsadesini istediler ki, (1914 K.) şimdiki sonu olan Helif, istasyonu Mardin olacaktır, 840 kilometre; ol suretle ki üçüncü, dördüncü ve beşinci kısımları da kazıtıyorlardı ki, ovada idi ve inşası kolaydı; Toros'tan geçecek olan ikinci kısmın inşası için lazım gelen büyük masrafları telafi için iş neticelendi, 2 Haziran 1908. Icap eden parayı Doyç Bank temin etti. Hatta, Bağdat demiryolu için lazım gelen 226 milyon Frank'ı bulmak için de Almanlar sıkıntı çekmediler.

Türkiye'de demiryolu inşası için 1909'da Paris'te ve İsviçre'de 10 milyon frank sermayeli bir şirket teşekkül etti, işi Doyç Bank idare ediyordu. Paris borsalarında da te'min olundu. Burada tafsilata lüzum görmüyorum. Gerçi İngilizler Almanlara hayli zorluklar çıkardılar ve demiryolunun Basra körfezine çıkmasına mani olmak için Kuveyt'i (Kowéit) İngiliz himayesine koydular.

şirketi son nokta olan ve Khor-Abdallah'ta birleştirmeye mecbur etmek için, Makedonya ıslahatı için tütün rüsumu % 3 zammına bütün devletler razı (...)[35] hasılatı kısmen Bağdat hattına gârânını(?) göstermek hattın Almanlar tarafından ilerletilmesine sebep olacağı endişesiyle buna bile İngilizler zorluk gösterdiler.

Büyük bir parti de Almanlarla İngilizler arasında Irak'ta (Mésopotamie) vukubuluyordu. Sultan Hamid Irak'ın kıymetlenmesi için çok alakalanıyordu; çünkü, zirraate müsait arazinin büyük bir kısmı hükümetin değil padişahındı. Nehirde vapur işletmek hakkı da Hazine-i Hassa'ya verilmişti; fakat Hazine-i Hassa bu işleri başaramıyordu.

1907'de Almanlar Bağdat'ta bir banka açmaya karar verdiler. *Bu banka 1903 Mart 5 mukavelesi mucibince Almanlara bazı şube hatları inşası hakkını vermişti*; Bağdat-Kerbela (Şiilerin Mekkesi), Bağdat-İran hududu, aynı zamanda Musul'a doğru çıkarak Bağdat hattı işlerini karşılamak için İran hatları ile birleştirecek olan Bağdat hattını İran petrol mıntıkalarından geçerek sahile de bağlayacak, Tahran'a da gidecekti. Gerek buralarda ve gerekse Irak'ta İngiliz menfaatleriyle karşılaşıyordu. İran ve Türkiye inkılapları bütün bu projeleri düşürdü.

Abdülhamid Dicle ve Fırat'taki gemi işletme hakkını Liste Civil'e (hazine-i hassa, ceyb-i hümayun) terketmiş, bu da Bağdat Alman bankası vasıtasıyla bu hakkı işletecekti ki, her iki nehrin teşkil ettiği bataklıklar kuru-

[35] Burada düşme vardır. (Haz.)

tulacak ve tanzim de olacaktı. Gerçi iki gemi hizmetleri vardı: Biri Şattu'l-Arap'ta, Dicle ve Fırat üzerinde bir İngiliz kumpanyasına aitti. Lynch Brothers evi tarafından tesis olunan Euphrate, Tigris Steam Navigation Compagny, diğeri Şattu'l-Arap (Chatt'el-Arab) ve Dicle üzerinde bir Osmanlı şirketine, daha doğrusu bunun yerini tutan/yerine kâim olan hükümete aitti.

1834'de yüzbaşı Lynch Sultan Mahmud'dan bir fermana nâil olmuştu, Dicle ve Şattu'l-Arap üzerinde iki vapur işletmek hakkına müsaade ederek, hakikatte ise ferman Britanya hükümetine verilmişti; çünkü, hiçbir isim yoktu ve hakkı olan kimseye verilmek üzere İngiliz sefâretine tevdi olunmuştu. Yüzbaşı Lynch İngiliz hükümetinin nâm-ı müstearı (iğreti ismi) idi. Abdülhamid zamanında Linc evi Fırat üzerinde dahi bir vapur işletmek hakkını aldı ve *1841*'de işte bu vechile vaziyetini tanzim etti.

1859'da Bağdat valisi Gözlüklü Reşid Paşa, Bağdat tâcirlerinin verdiği sermaye yardımıyla bir vapur işletme şirketi tesis etti, "Oman idaresi" namı altında. Midhat Paşa, Bağdat valiliği zamanında, 1861'den 1863'e kadar, bu vapur işletme işine büyük bir inkişaf verdi; fakat, geri çağrıldığından sonra, fena idaresi yüzünden kumpanya tehlikeye düştü. Filosunu teşkil eden sekiz gemiden az zamanda ancak üçü kaldı, bunların da günden güne seyr ü sefere kabiliyeti azaldı. Diğerlerinden biri kazaya uğradı, ikinci biri yandı, sonuncusu da kullanıştan dışarı çıkarıldı.

1889'da Mustafa Asım Paşa, Bağdat valisi, kumpanyayı canlandırmaya teşebbüs etti, bir Osmanlı anonim

şirketi tesisiyle: Yeni gemiler satın almak için lazım gelen sermayeyi yerli sermayedarlardan bulacağını umuyordu.

Teşebbüs suya düştü. 1892'de hazine-i hassa iştirak ederek kendi hesabına, Osmanlı anonim şirketinin teşekkülü insiyatifini aldı. Kombinezon evvelkinden çok muvaffak olamadı. Nihayet, 1899'da bir irade-i şahane, hazine-yi hassaya Dicle ve Fırat'ta seyr ü sefâin işlerinin işletmesine müsade etti. İngiltere'den yeni vapurlar sipariş olundu; fakat Osmanlı kumpanyası İngiliz kumpanyasına karşı faydalı surette mücadele edemedi.

İngiliz gemileri, çok güzel bakılan, Bağdat'a dört-beş günde çıkıyor; tekrar Basra'ya da, suların haline göre üç dört günde iniyordu. Osmanlı vapurları Bağdat'a çıkmak için, suların yüksek halinde yedi-sekiz gün ve suların az halinde ise ondört-onbeş gün sarfediyorlardı. Çok malzeme nakledemediğinden, bu kifayetsizliğini gidermek için yedeğine dubalar alıyorlardı, bu da sürati ziyade azaltıyordu. İngiliz vapurları Hindistan sandıklarını taşıyor ve Osmanlı vapurlarına eşya ve insan nakliyatını taşımak hususunda rekabet ediyorlardı; çünkü, her ne kadar tarifesi daha yüksek ise de bunlar tercih olunuyordu.

1907 hazine-i hassa ile Almanlar arasında, bunlara Dicle ve Fırat'ta gemi işletme imtiyazı vermek, ırmakların yataklarını tanzim etmek ve Irak'ın sulama işleri, 1908 ihtilali üzerine inkıtaa uğradı. Meşrutiyet hükümeti karar verdi ki, hükümet bizzat sulama işlerine teşebbüs edecek ve İngiliz kumpanyasıyla görüşmeye girişti, bunun Osmanlı kumpanyasıyla birleşmesi için. Yeni şir-

ket Osmanlı olacak ve aksiyonların yarısı Osmanlı Bankası'na tahsis olunacaktır. Şirket iki nehirde işletme inhisarına mâlik olacak ve gemiler bir taraftan Musul'a kadar çıkabilecektir ve diğer taraftan da Diyarbekir'e kadar, istikbalin Bağdat demiryoluna en hassas bir darbe bu oluyordu; zira, bu onu en fena vaziyete koyuyordu; bu suretle Alman nüfuzu, ortaya çıkarabilecekleri her vasıtayı kullanıyordu, kombinezonu düşürmek için Hilmi Paşa kabine(si) tarafından Liynch evi ile yapılan ibtidai konvasyon Türk muhalif matbuatı tarafından şiddetle hücuma uğradı,[36] "Türkiye Türklerindir." diye komite tarafından formüle edilen bir doktrin namına, doktrin ki buna göre herhangi bir imtiyaz ancak Osmanlı bankasına verilebilir.

Meşrûtî bir hukuk meselesi ortaya çıkarıldı ki herşeyi suya düşürüyordu: Parlementonun müsadesine mazhar olmadan hükümet hiçbir imtiyaz veremiyordu. Bundan nâşi Liynch konvasyonu Meclis tarafından tasdik olunmadan nâzır tarafından imzalanamıyordu. A'yan bu doktrin lehinde karar verdi. Meclis'te bir istizah yapıldı ki iki celseyi işgal etti. 11 ve 13 Kânun-i Evvel 1909'da şiddetli ve karışık mücadelelerden sonra Hilmi Paşa kabinesi 168 rey kazandı, 8 muhalif ve 45 müstenkife karşı; öyle bir itimad-ı re'y ki Liynch konvasyonunu gömmeye tekâbül ediyordu. Liynch kumpanyası meseleyi İngiltere hükümetine tevdi ettiğini beyan ederek

36 Olayı daha ziyade, o günkü günlük gazetelerle Meclis zabıtlarından hareketle irdeleyen bir makale için bkz. Ahmet Mehmetcfendioğlu, "Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin istifası ve Lynch Şirketi", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 1997, c. 28, sayı 164, s. 13/77-19/83.

görüşmeyi kesti, 1834 ve 1841 tarihli fermanların ahkamına dayanarak. Birkaç gün sonra Hilmi Paşa kabinesi düştü. Sebebin büyüğü bu Liynch meselesini sona erdirmek arzusudur; o, Türkiye'nin Almanya'ya nazaran İngiltere ile daha ziyade menfaatleri olduğunu takdir ederek.

Bununla beraber İstanbul'da Alman nüfuzu -ki, mutlakiyetin düşmesinden sanra baltalandı zannolunuyordu- İstanbul'daki Alman sefiri Baron Marshall Fon Bieberstein'in mahareti sayesinde geç kalmadı ve İttihatçı zabitler partisi içerisinde bulduğu mesnet sayesinde tekrar tefevvuk eti. Alman diplomasisi lazımı olan ihtiyatı bulmak için zeka gösterdi, yalnız ikinci tranş (tranches) istikrazı olan Boulgourlou-Hélif (119 milyon frank) değil, fakat üç tranches, herbiri 54 milyon frank, Bağdat- el-Hélif isikrazının teşkili önünde, bunun için o istediği, Türkiye ki, kendi bütçesi heyet-i umumiyesi için, ithal olunan ecnebi mallar üzerine % 4 gümrük resminin yükseltilmesine müsade olundu. Rusya, İngiltere ve Fransa bu yükseltmeye razı olmuyorlardı ki; hiçbir halde, bu yükseltme Bağdat hattı için bir istikraza rehine hizmeti görmesin.

[Aşağısı hülasadır]

Akıbet 16 Mayıs 1913 Türk gazeteleri bildirdi ki, sabık sadrazam Hakkı Paşa ile Sir Edvar Grey (Edward Grey) arasında beş aydan beri devam eden mukavele (tegasyasyon) çok mesut neticelerle tamamlandı. Türkiye İngilizlerin Kowéit üzerindeki himayesini (protektora) tanıdı. İngilizlere Chatt'el-Arab'daki işletmenin inhisarını Basra'da bir liman inşasıyla beraber, Basra-

Kuveyt kısmının inşasını ve işletmesini de: Mohammenal'e gidecek ticari eşyanın Şattu'l-Arap vasıtasıyla serbest nakliyatına müsade olundu. Toprakkale-İskenderun hattı 30 Birinci Teşrîn 1913'te işletmeye açıldı. Karşılık olarak İngiltere Türkiye'ye beş milyon lira ödünç veriyordu, Suriye ve Ermenistan'da ıslahatın tatbikini kolaylaştırmak için. Bundan başka büyük bir istikraza razı oldu ki, Osmanlı imparatorluğu mali ihtiyaçlarına yardım etmek için. Velhasıl, İngiltere Türklerin taleplerini hoş görüyordu, gümrük haklarının patent vergisi, inhisarlar ve sâirenin çoğalmasını.

Fransız matbuatı Türk-İngiliz yaklaşmasından memnun görünmüyorlardı; çünkü, bu suretle İngiliz-Alman yaklaşması ihtimali çoğalıyordu. Halbuki İngilizler Bağdat hattı meselesinde daima Fransızlarla akort olarak hareket ediyordu. İmtiyazı Almanlara verilmiş olan Bağdat hattını onlardan almak imkansızdı. İngiltere Fransızlarla akort olarak 1909'da Trablus-Humus-Bağdat-Basra hattının imtiyazını almaya karar vermişlerdi. Bu suretle Almanlarla daha kuvetli tegosye edebileceklerdi. 1910'da Fransız diplomasisinin vazgeçmesi üzerine iki hükümetin karar verdiği tegosyasyondan vazgeçildi. Fransızlar Ermeni-Kürdistan'da, Türk resmî tabiriyle Şarkî Anadolu'da şimendifer imtiyazı istedi. Aynı imtiyazına ilave olarak Trans Tuna-Adriyatik ve Arnavutluk'ta diğer ikinci derece hatların inşa ve işletme imtiyazı da verilecekti, Suriye'deki Fransız hatlarının ıslahı da ki Hicaz hattı dolayısıyla bir rekabet husule gelmişti.

Balkan harbi Arnavutluk ve Makedonya demiryolları

işini kesti. Diğerlerine gelince, Fransa Suriye'ye bütün ehemmiyeti verdi. Çünkü, öteden beri orasıyla olan alakası ziyade idi. Hakikaten de şimalde Almanların Bağdat hattı, cenupta da Türklerin Bağdat hattı arasında Fransız hatları boğulmuştu. Fakat, hususi mali menfaatler İstanbul'daki Fransız sefâretini birinci plana almaya sevkediyordu. Ermenio-Kürdistan, 2.000 kilometrelik hattın inşası ve en pahalı hatların, Samsun'dan Sivas, Divrik, Harput, Erzincan, Erzurum'a.

Yalnız bu hattın esası için hukuki bir mesele vardı: Rusların müsadesini almak. Aksi halde birşey yapmak imkansızdı.

Filhakika 1900 konvasyonu Zinoview tarafından Abdülhamid'den koparılan Ermeniler lehine Rusların silahlı müdahalesi tehdidiyle, ki Rusya'ya Karadeniz havzasındaki muvâsala yollarının inşası rüchâniyet hakkını veriyordu, Türk hükümeti onları bizzat yapmaya başlamazsa. Türkiye hükümeti Bağdat hattı gibi imtiyaz vermiyordu; yalnız iki Fransız şirketi ile imzalıyordu ki biri hattı inşa edecek, diğeri onu işletecek, kontratolor onlara işin bedel hakkını veriyordu (remuneration). Rusya bu tarz-ı görüşü kabul etmiyordu, 1900 mukavelenamesine dayanarak reddediyordu. Hakikatte kendi Kafkas hududuna müntehî olacak ve Türk seferberliğini İç Anadolu'da kolaylaştıracak bir demiryolu istemiyordu. Rusya'ya seyahati esnasında, 1912'de, M. Puvankare (Poincaré), Fransa başvekili, Fransız şirketlerinin davalarını şikayet etti. Rus erkan-ı harbiyesi ısrar etti şu nokta üzerinde ki, bu demiryolları sevkü'l-ceyşî bir mesele ortaya çıkaracaktır ki, Kafkasya ordusunun çok

miktarda takviyesini zorlayacaktır, bu ki Polonya'da toplu bulundurulan kıtaların zararına olarak yapılabilecektir. Bununla beraber Rusya hükümeti, eğer demiryolu Erzincan'da kalırsa kendi vetosundan feragat edecektir.

Fransız sefirinin
Bâb-ı Âlî'ye beyanatı

24 Şubat 1913 W. Bompard, İstanbul'daki Fransız sefiri Bâb-ı Âlî'ye âtîdeki beyanatı hâvi listeyi verdi, onlara dayanarak cumhuriyet hükümeti müzakereye girişmeye razı oluyordu, gümrük ve patent haklarının çoğaltılmasına. Bu beyanat aşağıdakilerdir:

I. Bazı mektepler ve bazı müesseselerin açılmasına -ki şimdiki halde müsadeleri davalı bulunan- müsade eden fermanların ahkâmına müsade olunması, 1901 Fransa-Osmanlı akordu esaslarına tevfikan;

II. İstikbal için bu akordun tanzîmen tatbiki;

III. Fransız maktep lerinin Osmanlı umumi mekteplerine benzetilmesi, diploma kıymetlerinin, vergilerin muafiyeti ilh. cihetlerine ait olan;

IV. Osmanlı adliyesi önüne sevkolunan Fransız teb'alarının maznûnen tevkîfi, ancak Fransız konsolosluğu mahpuslarında yapılsın.

(Münazaralar ki, Avusturya kapitülasyonlarına adem-i sarâhat veriyordu, işi tanzim ediyor, sık(ı) ve kederli ve teb'aları tahrik ediyordu: Haksız ve uzun tevkiflerine Fransız teb'alarının; bazı Fransızların Türkiye'ye dönmelerinin imkansızlığı ilh.)

V. Tunus ve Faslıların Fransız teb'ası sıfatını hâiz olduklarının tanınması. (Cezayir(li)ler, malumdur, Türkiye'de Fransız teb'ası gibi addolunmak salahiyetnamesini hâizdirler, Türkiye teb'alığını kazanmak isterlerse bir bayanname vermeye mecburdurlar, bundan sonra Fransız konsoloslarının 75 günlük bir müddetleri vardır, buna lüzum var mıdır diye hüküm verebilmeleri için);

VI. Muallak bulunan bazı iddiaların (taleplerin) tesviyesi için hükm-i kadiyyete muvafakat;

VII. Demiryolları;

a) Ermenistan'da, kat'i imtiyazı (inhisar olarak) Samsun-Sivas-Harput-Diyarbekir hattının. Bu güzergâh Diyarbekir-Erzurum-Trabzon hattıyla ikmal olunacaktır;

b) Suriye'de:

1- Cenuba doğru uzatılması Şam-Hama hattının Riyak'tan başlayarak, Kudüs istikametinde;

2- Şam-Hama hattıyla Hicaz hattının her iki kısmı üzerinde ticaret taksimi için anlaşma, ki Suriye sahiline varacaklar, birincisi Beyrut'ta ve ikincisi Hayfa'da

(Bu iki tesviye kat'i surette lazımdır, tâ ki Fransız sermayesi, ki Şam-Hama demiryoluna hasredilmiştir, ona ait faaliyetten mahrum olmasın).

VIII. Limanlar.

Fransız teşebbüsüne imtiyazı verilecek limanlar şunlardır: İnebolu ve Karadeniz üzerindeki Ereğli, Trablus, Hayfa ve Yafa Suriye'de.

Türk matbuatı Fransız taleplerine karşı kayıtsız kalamadılar. Onlar ki tabii görüyorlardı, İngilizlerin Basra körfezindeki bütün şeyhlere karşı tâbiiyetini İngiliz menfaatine bırakmalı, Bahreyn adalarını dahi, ki polis hizmetini İngilizler görecektir. Osmanlı sularında, Kuveyt üzerinde İngiliz hakimiyetini tanımayı; onlar (Türk matbuatı) Fransızların teklifini "menfur bir şantaj yapma" ve "adi bir ticaret" hareketi diye ilan ettiler.

(*Tanin*'in bir sahife ağır beyanatını yazmış). Bu büyük bir tedbirsizlikti. Türk gazeteleri tarafından böyle bir dil kullanılması o zamandaki eski Maliye nâzırı Paris'te 700 milyon franklık Osmanlı istikrazı müzakerelerine teşebbüs ettiği zaman. Doğrudur ki tavır değiştirilmekte geç kalınmadı ve Cavid Bey emir aldı Fransız hükümetiyle müzakereleri canlandırsın, bir itilafa vâsıl olmak için. Eylül ayında bildirildi ki, itilaf akdolundu, haiz olarak, bir taraftan siyasi olduğu kadar da iktisadi olan Fransız programını kabul ederek, şimendifer ve limanlar meselesi Fransız gruplarıyla müzakere-lerde hususi itilaf ile -ki itilaf Cavid Bey tarafından parafa edildi- ve diğer cihetten Fransa hükümetinin muvâfakatıyla gümrük haklarının % 15 yükseltilmesi, verginin tarhında revenus mobiliars/seyyar irat üzerine tatbiki, inhisar tesisatı yahut istihlak resmi, petrol üzerine, kibritlere, alkole, cigara kağıdına, oyun kağıtlarına ilh.

Osmanlı hükümeti Cavid Bey tarafından kabul olunan itilafı gözden geçirmek (reviser) iddiasına başladı, bahanesi Ales'teki bu yeni murahhasının (Cavid) ve mukavele projesinin sırf siyasi kısmı gibi şimendifer ve limanlar üzerine itilafı aynı defada müzakereye sokmaya

salahiyeti olmadığı.

Fransız gruplarıyla Bâb-ı Âli arasında oldukça karışık yeni müzakerelerden sonra bir itilaf hâsıl oldu, Karadeniz şebekesinin inşa ve işletmesi hakkında Fransa uyruğundaki demiryolu hatlarının imtiyazına mazhar oldu ki Osmanlı Bankası'na verilmeye mecburdu ve şimendifer umumi inhisarı (regi générale) tarafından inşa olunacaktı.

1. Samsun-Sivas, Harput-Arghan (Ergani olacak);

2. Ergani-Bitlis ve Van;

3. Trabzon -Erzurum;

4. Erzurum-Erzincan-Sivas;

5. Samsun-Sivas hattının bir noktasından Kastamonu'ya.

İnebolu ve Ereğli limanları imtiyazı Schneider ve Cie Creusot evi tarafından represeite edilen Fransız gruplarına verildi, Osmanlı limanları şirketi namına hareket eden.

Suriye demiryolları için Şam-Hama ve temdîdi hattı için takviyesi esası kabul olundu. Hariç olarak, Paris'te kabul olunan takviye şekli üzerine bir bakış farkıyla ve Konya'ya doğru temdit güzergâhının tesbiti üzerinde. Suriye'nin Yafa, Hayfa ve Trablus limanları Schneider evine müsade olundu.

Siyasi meselelere gelince, Paris'te hallolunacaktı. Oraya Cavid Bey, 29 İlk Teşrîn'de gittiği Berlin'de işini bitirdikten sonra dönecekti; Alman hükümetiyle müza-

kere lüzumlu görülmüştü. Fransız ve Alman mıntıka-i nüfuzunun yeni taksimi ve 1900 mukavelesinin tadili üzerinde Rusya ile tamamıyla akort kalınmış olduğundan, sonra ve Osmanlı hükümeti tarafından istenilen yeni resmleri dolayısıyla.

Fransa istekleri Bâb-ı Âli'ye sokulur sokulmaz Almanlar(ın) mukabil teklifler formüle edildi. Karadeniz havzasında iddia ediyorlardı Ankara-Cesarée-Sivas ve Sivas-Harput-Diyarbekir, bu sonuncu Fransızların Samsun-Sivas hattının lâzımı ve tabii temdîdi idi. Şimâlî Suriye'de vaktiyle mali gruplar tarafından ki Fransız menfaatlerini taşıyorlardı, razı olunan terkleri ileri sürerek, Almanya mutantan surette tanıtmak herkesten evvel bir satın alma hakkı Mersin'le Suriye Trablusu arasında denize müntehî olabilecek bütün hatlar üzerinde.

1900'den 1903'e kadar vukubulan Bağdat hattının inşasına İngiliz ve Fransız sermayelerinin dahi iştiraki münakaşasında Fransa Almanya ile tam bir müsavat hakkındaki muvâfakatına tâbi ettirmişti. Fakat, sermayesine göre Fransız grubu Bağdat hattı meclis idaresinde 27 azadan 8'ini teşkil edecek derecede ekalliyette idi. Yani Fransız anâsır hareketsiz ve kuvvetsizdi. Bunun için, Bağdat hattı Alman demekti ve öyle de kalacak, yani milletlerarası olmayacaktı. [Balkan harbinin neticesindeki vaziyettir].

Rus matbuatı şu neşriyatı yapıyorlardı: [11 satır]

"Ankara-Sivas-Erzurum hattının inşası Rusya'nın Kafkas müdafaası üzerinde şayan-ı teessür aksi tesirler

yapacağı ve bu esnada Kafkas hududu yalnız Kars cephesinin tahkîmiyle değil, fakat aynı zamanda Ermenistan'da askerî harekata sahne olacak olan mıntıkada yolsuz'lukla dahi. Bu yol eksikliği hakikaten, pek ziyade işkâl eder ve bazan ihtiyatların seferberliğini ve kıtaların tahşîdini gayr-i mümkün kılar, kışın karla kapalı olan, ilkbaharda seller tarafından tahrip edilen keçi yolları arasında. Bunun için, Rusya, Kafkas mıntıkasının müdafaasını üç kolorduya tevdi etmiştir. Bunların da yalnız ikisi Kafkasların ötesindedir (Gembunda). Takviye kıtaâtımız gelmeden evvel Türklerin üstünlüğü sıkıntısı içinde kalarak tehlikeye düşmeden. Fakat Erzurum şimendiferinin inşası, bu müstahkem mevkiin Ankara, Karahisar, Konya, Harput, Diyarbekir, Musul ve Bağdat'la bağlanması, Ermenistan'daki, askerî harekatın sahne olacağı yerin şartlarını kökünden değiştirir. Türk ordusunun tahaşşüdü Kafkas ordusu kıtalarınkinden daha seri değilse de en az aynı süratte olacaktır".

Rus-Türk çekişmesi

Fransız-Türk-Alman müzakereleri Türk-Rus konuşmalarına kat'i surette bağlı idi. O noktaya kadar ki, bu muvaffak olmazsa o da neticelenemeyecekti. Rusya ve Türkiye çekişmeleri düşüyordu:

1. 1900 mukavelesinin revizyonu üzerine, şol vechile ki demiryolları inşasında müteallak Rusya'nın inşkalarına tercîhen préemptien (satın alma) hakkı üzerinde iki manaya gelen pürüz bırakmamak, Ermeni-

Kürdistan mıntıkasındaki demiryolu imtiyazının müsavi tarzda Rusya'nın dahi rızasının alınmasına, ki Rusya'nın hakkı olacak bu demiryolları üzerinde kontrole ve inşalarına kısmen iştirake;

2. Bazı iktisadi meseleler üzerine, Osmanlı düyûn-ı umumiyesi heyet-i idaresine bir Rus murahhas ilavesine, Osmanlı imparatorluğunda Rus ticari menfaatlerinin muhafaza altına alınmasına, petrol ticaretine;

3. Ermenistan'daki tensîkât (reform) üzerine ki, ister istemez Türkler münakaşayı kabule mecbur oldular, her ne kadar bütün bu meseleler kâmilen siyasi olup Bağdat demiryolu meselesi tarafından kaldırılan iktisadi davalarla görülecek hiçbir şey olmadığı halde, tensîkât ki esası Avrupalıların Ermeni-Kürdistan'da kontrolü idi, yani Türkiye Asyası'nın vesâyet altına alınması idi.

Fakat, Türkiye Asyası'ndaki Avrupalılar menfaatlerinin doğruca tasrîfine müteallik münakaşalarda, tasrif ki bir papasın hazırladığına çok benziyordu, Bâb-ı Âli yalnız Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya ile hesaplaşacak değildi. Avrupa ahengine iştirak etmiş olan diğer iki devlet, İtalya ve Avusturya, ki Anadolu'ya şimdiye kadar görecek hiçbir şeyleri yoktu, mühim menfaatleri çarçabuk orada keşfettiler ve hisselerini ilan ettiler.

Eylül ayında "Banco di Roma" bir demiryolu imtiyazına mazhar oldular, Akdeniz'de Antalya'dan başlayan, Trablusgarp harbinden beri İtalyanların işgalinde bulunan Rodos karşısından -ve dahilde Burdur'da müntehî olacak-, bu suretle ortaya çıkan

havadis doğru değildi; yalnız Osmanlı hükümetinin Mevlan'ın "Banco Commerciale İtaliane"sine Antalya'dan başlayan bir demiryolunun tesadüfen inşası için muktezî etüdlerin icrası için müsade vermesinden ibaretti. Bazı İtalyan gazetelerine göre, az müsade (mon des mains autorisér) edilmiş değil (yarı resmî?). İtalya bu işte Almanya ile menfaat birliğine mâlikti. Bağdat hattının Akdeniz'e çıkan yeni bir mahreci olması dolayısıyla bu hatt'a Alman siyasi mahfillerince de büyük ehemmiyet veriliyordu. Fakat hedef ittihaz edilen güzergâh Antalya-Burdur değil; bu Antalya-Konya idi.

Antalya-Dinar -Alman şahıslar(nın) tasdik ettiklerini *Mesajer* gazetesinin naklettiği bayanat- "Bu zamanda pek az iktisadi menfaat verir ve dağlık bir araziden geçer ki inşasını güçleştirir. O halde Dinar tamamıyla Antalya-Burdur hattının temdîdi üzerinde bulunur ve malumdur ki bir Alman projesidir bugün terk olunan, Antalya'yı Burdur gölü ve Dinar üzerinden Afyon Karahisar'a bağlamaktan ibarettir. Bugün mevzu-i bahs olan bu hat mıdır, yoksa Antalya-Konya hattı mı? İkincisi filhakika çok chemmiyetli olacaktır, birincisinin pek az".

Mesele üzerinde Alman şahsiyetleri iyi malumattar olmuşa benzemiyor. Filhakika bilmeye mecburdurlar ki Aydın şirketi çoktan beri Dinar ve Burdur'a varmış ve 1906 mukavelesi ile Dinar'dan Eğridir'e temdîdi için Osmanlı hükümeti Aydın demiryolu şebekesine rekabet edebilecek bir hat inşası imtiyazı serbestîsini menetmiş, hattın her iki tarafından 40 kilometrelik mesafeye kadar. Bu şartlar içinde nasıl İtalyan hattı Antalya'dan Dinar'a gider? Hususiyle Antalya-Burdur güzergâhı pek büyük

teknik zorluklar gösterir ve ancak çok meşkuk iktisadî menfaat arzeder.

Keza Denizli -Rodos karşısında- hattından da bahsolundu. Fakat Denizli-Aydın hattının bir kısmını teşkil eder bir İtalyan hattının bu noktadan Marmaris'e tutulması kâbil olacağı görülemez.

Afyon Karahisar'dan Antalya'ya gidecek bir hatt'a gelince, bu Alman projesi eskidir ve hiçbir zaman ciddî olarak ileriye sürülmemiştir. Zaten hükümetle Aydın şirketi arasında 1906'daki mukavele de yeniden teşebbüs halinde inşayı gayr-ı mümkün kılar.

Fakat Roma matbuatını pek ziyade alakadar eden şey, İtalya tarafından siyasi imtiyaz istihsali idi; zira, orada izi bulunabilirdi ki, Almanya ve İtalya Adalar işinde akort olmuşlardı. Adalar denizindeki bütün adaların İtalyan eline geçmesi ittifak-ı müsellesin takip ettiği umumi siyasetin tasmimlerine uygundu. Bu hususta Yunan kralı Kostantin'in ziyaretinde kendisininki dahi celp olunmuştu.

Sokolo gazetesine göre İtalya hattı Antalya'dan Konya'ya gidecek, diğer gazetelere göre de Antalya'dan Mersin'e gidecek diğer bir hattan bahsolunuyor, Ermenak ve Silifke yoluyla. Bu iki güzergâhtan birincisi anlaşılır, ikincisi bir işe yaramaz. Fazla olarak, Konya yahut Mersin'e temas edecek İtalyan rayını Aydın ile 1906'da yapılan mukavelenin 2'inci maddesi şerhi meneder, ki hiçbir imtiyaz verilemez, Antalya'dan başlayan ve gerek Aydın hattına, gerekse Anadolu ve Bağdat hattına müntehî olan. Belki Antalya-Mersin gü-

zorlukları yine hedef alınacak ki, bu sonuncu liman Bağdat hattına ait değildir ve Bağdat hattının geçtiği Adana'dan 40 kilometreden fazla uzaktır. Fakat, Mersin-Adana hattı Bağdat kumpanyasına aittir, ki onu satın aldı ve o bir ilave oldu; bu hatlardan biridir ve 1906 mukavelesiyle yazılmış olan memnûiyetten başlayarak onun için temas işine dahi.

Her ne hal ise, İtalyanlar Antalya'da büyük bir faaliyeti inkişafa başladılar, orada bir viskonsüllük tesis ettiler. Mektepler açtılar, bir hastahane vücuda getirdiler, bir filo kurdular (ils ont monté un escadre) [ticari olmalı. K.]

Avusturya'nın göz diktiği şeyler İtalyanlarınkinden daha ziyade kayda değer. Filhakika, Viyana gazetelerine göre, başta *Reieuve Freie Presse* oldukları halde Avusturya-Macaristan Anadolu'da bazı faaliyeti denemeye karar verdiler ve Avusturya-Macaristan teşebbüslerine en müsait olan mıntıka Cilicie [Kilikya] idi, "henüz işgal olunmamış olan son mıntıka"; orada pamuk ve şeker kamışı zer'iyyatı ve ki "Şimdiki halde zannolunuyor, gayr-i mezru ve terk olunmuş". Mersin'de bir Avusturya banker sindikası tesisi mesele idi. Cilicie'de demiryolu inşası ve maden işletmesi için. O halde Almanların henüz ehemmiyet verdikleri şey; onlar için tamamıyla kaz(an)ılmış sayılabilirdi. Bağdat hattı Kilikya'nın şimalinden ve Mersin-Adana hattı ki Cesarée'ye bağlanacaktı, eskiden Fransız, bugün Doyç Bank'a aittir. Bundan başka Alman şirketi ki Konya ovasını sulamak için teşekkül etmişti. Adana mıntıkasını da feyizli kılacaktı, oraya pamuk ekmek için. İşte yıllardan beridir ki Almanlar Kilikya'da bu pamuk hasılatı

işini etüd ettiler. Deutsch-Levantinische Boumiwoll Gesellschaft Delagaba'ın müessisi olan Dr. R. Fitzner, Rostoch üniversitesi profesörü ki Kilikya ovasını en iyi tanıyordu, bu hususta defterler işlemez idi. Velhasıl Mersin Alman harp gemileri için bir istasyon olduğu zannolunuyordu, ki 1909'da olduğu gibi katliamların tekerrürüne mani olmak için bulunuyormuş gibi yalandan (affecter) gösteriyordu. Mevcut Alman menfaatlerini Avusturyalıların temayülleri ile nasıl telif etmeli?[37]

Musul-Re'sü'l-Ayn şimendiferi

Musul-Re'sü'l-Ayn menzili Almanların elinde idi. Alman kamyonuyla şoförün yanında geldim. Biraz benzinle taze yumurta ve süt değiştirirlerdi. Arasıra da civarda kuşları görünce kamyonu durdurup tüfenk atarlardı.

Re'sü'l-Ayn'da tren tamamıyla Almanların elinde idi. İstasyon kumandanı nazikti. Bana üçüncü mevki bir vagonu göstererek ikram etti. Diğerleri hep müessesenin yüksek vagonu idi. Keşke bunlardan birine bineydim. Nitekim bunu tercih ettim. (Birkaç Suriyeli mebus idi. Sulh mütekarrer diye bahsettiler. Teslimiyet demektir. Ölümle yenemeyenler (...)[38] değil dedim). Vagona binerken bir gayr-i Türk yerli kıyafetli biri elini göğsüme "Yasak!" diye dokundurdu... ilh.

37 Jonkiyer'in tarihinden tercüme ettim.

38 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

Hülasa: Almanlar şimendiferi tamamıyla ellerine geçirmişlerdi. Bir ordu kumandanının nihayet bir yük vapuruna sözü geçiyordu. Fakat, bir Alman binbaşınınki daha çok yükseklere çıkıyordu. Demiryolu kâmilen Almanların elinde idi. Bizim memurlar kudretsiz ve hattâ, derece-i sâniyede hakir insanlardı. Şam sokaklarında Türk'ten fazla Alman zabit ve neferi görünüyordu. Şam'da inzibat işine karışan Alman askerî polisi bile vardı. Tekâlif ile işgal olunan birçok evlerin, karavanların üzerinde Alman bayrakları dalgalanıyordu. Şam'da Türk nüfuzu ve hükümet haysiyeti kalmamış gibi idi.[39]

Almanlar Kafkasya'ya göz dikmişlerdi. Enver'in kuvvetlerini Kafkasya'dan tebʻîd lazımdı.[40]

39 Hüsnü Emir'in kitabından.

40 *Türkiye'de Beş Sene*, 181. sahife.

ALMANYA'NIN TÜRKİYE'YE VE ŞARK'A BAKIŞI

Kendi eserlerinden Almanların Türkiye'ye bakışları

[Kâzım Karabekir Paşa'nın, Almanların Osmanlılara bakışı ile Türkiye üzerindeki ve Alman muhacirleri getirmek suretiyle Anadolu'yu sömürgeleştirme emelleri hakkında -Almanların kendi kitaplarından- yaptığı alıntıları başka bir eserinden buraya alıyoruz. (Haz.)]:

1878 Berlin antlaşmasının ardından Alman bilim ve siyaset kurumları Alman ulusunun karşılaştığı tehlikeleri gördüler. Osmanlı devleti çıkacak bir dünya savaşında düşman saflara geçerse, ya da belini doğrultamaz da düşmanlar tarafından işgal edilirse Almanya demir çember içinde ölüme mahkum duruma düşmüş oluyordu.

O halde alınması gereken tedbirler şunlar olabilirdi: 1. Osmanlı ordusunu ıslah etmek ve düzenlemek; 2. Osmanlı hükümetini daha fazla İslâm birliği politikasına sürüklemek; 3. Bağdat demiryolunu yapmak; 4.

Anadolu'ya Alman göçmenler yerleştirmek... Bunlar barış yoluyla Doğu'ya sokulma politikasının ana hatları demekti

Bunları sağlamak için Alman basın yayını ve diğer etkili güçleri faaliyete geçirildi. Bu maddelerin uygulamasına geçildi. Meşrutiyetin ilanından sonra da çalışmalar durmadı. 1910 Balkan savaşı sonucunda Osmanlıların Meriç ötesine atılmaları Almanları büsbütün endişeye düşürdü. Korktukları çember hareketi Balkanlar'da tamamlanmış, Almanya demir çember içine alınmıştı.

Almanlar şimdiye kadarki çalışmaların yeterli olmadığı ve yeni bir hız verilmesi gerektiğini düşündüler. Osmanlı ordusunun genelkurmayını bizzat ele alarak, köklü bir şekilde ıslah ederek askerî nüfuzlarını artırırken, basın ve yayınlarıyla da, Türklere maletmek istediler İslâm Birliği idealini ve hatta Türklerin daha fazla rağbet ettikleri Turancılığı yeniden canlandırmak. Türkiye'de Almanlar adlı eserimde askerî çalışmalar ve siyasi durum başından sonuna kadar görülecektir. Burada Türkçe'ye çevrilen Alman yayınlarının özellikle son çabalarından bazı örnekler okuyalım:

(...)

1912 ilkbaharında Rorbh tarafından yayınlanan *Dünyada Alman Düşüncesi* adlı kitapta:

"Toprak işgal etmek, herkese tahakküm etemk bizim hatırımızdan bile geçmemesi gereken şeylerdir. Bizim işimiz gücümüz Almanya'nın düşüncelerini yaymak

olmalıdır. Fikrî ve ruhî hâsılâtımızı, kitaplarımızı, gazetelerimizi, okullarımızı, sermayelerimikizi, ürünlerimizi dünyaya yaymak. İlkçağ'da Yunanlılar ne yaptı, şimdi yahudiler ne yapıyorsa onu taklit etmemez gerekir. Bizim, 'cihangir' bir millet olarak yaşamak hakkımız, ancak milli düşüncelerimizi genişlettiğimiz ve yaydığımız kadardır. Yani, karada ve denizde dünyanın düşüncesini ve milli terbiyemizi o kadar üstün bir şekilde lehimize açıklamalıyız ki, kimse bize saldırmaya cesaret edemesin. Bu psikolojiyi kazandıktan sonra, onun himayesi altında barışla hedefe yürümek mümkün olsun. Bizim için girilmesi mümkün olan topraklara sadece bu yolla ve Alman zihniyeti sermayesiyle doldurmak mümkün olur..." diyerek, savaşçılık yerine barışçı yollarla nüfuz etme politikasını tavsiye ediyor. yarı vahşi milletleri medeniyete sokan, Çinlileri, Habeşlileri kazanarak dünyayı imar edenleri takdir ederek Almanların da Osmanlı topraklarına bu şekilde girmeleri gerektiği sonucuna varıyor. Şu satırlar daha da dikkate değer:

"Son sistem bir ordu, güçlük çekmeden İstanbul-Anadolu üzerinden Mısır'a ulaşabilir. İngiltere'nin bütün korkuları ve ıstırapları da bu ihtimalden doğmaktadır. Bağdat demiryoluna karşı çıkardığı binbir siyasi problem de bundandır. Arabistan ve Suriye'yi ele geçirip Fırat, Dicle ve Nil arasında Mısır ile Hindistan'ı birbirine balayacak güvenli bir İngiliz bölgesi kurma düşüncesi de bu sebepten uyandı. Kap'tan Kahire'ye ve Kahire'den Kalküta'ya demiryolu yapmak bu planın içindedir. Vilkoks İngiliz parası ve çabalarıyla bu kıta-

lara uygarlık gücü kazandırmak, Muhammedî olup da İngiliz uyruğunu kabul eden milletlerle oraları yönetme düşüncesindedirler. Bağdat demiryolu Boğaziçi'ni Bağdat'a bağlayan bir Türk-Alman hattıdır. Bu sayede büyük imparatorluğun en uzak yerleri İstanbul'a, kıyıyı merkeze bağlamış olacaktır.

1914'te bu demiryolu Halep'e ulaşıyor. Böylece, Suriye'ye kadar olan yerlerin bağlantısı sağlanmış oldu demektir. Bu bile Türklerin ya da Türklerle güçlü bağları olan üçüncü bir ülkenin bunlarla beraber Mısır'a saldırmasını mümkün kılar. İngiltere bunu göz önünde bulunduruyor. Hiç şüphe yok k Türklerin harap edildiğini ne Almanya ne de Avusturya-Macaristan oturdukları yerden seyredemez. Türklerin yeryüzünden kalkması dünyanın dengesini İngiltere lehine şiddetle bozzacaktır.

"O kadar şiddetli ki, zaten çevirme politikasıyla rahatsız olan Avusturya ile Almanya'yı genişleme siyasetleri temelinden yıkılmış, berbat bir hale sokacaktır. Almanya'nın düşüncesi de kuzeyde İngiltere'nin denizden saldırısına maruz kaldı gün doğuda Türkler vasıtasıyla İngilizlere zorluklak çıkarmaktır. Oldukça uygun olan bu plandan Almanya vazgeçemez. Bu onun için hayati bir meseledir".

*

* *

Balkan harbnden sonra yayınlanan Dr. Von Vinter'in *Berlin-Bağdat* adlı eserinde, yukarıdaki eseri de tartıştıktan sonra şöyle bir konuya giriliyor:

"Her sene Amerika'ya, şuraya buraya gitmek, ülkesini terketmek zorunda olan 20-30 bin Alman var ki, eğer bunların düzenli şekilde bir yerde oturmalarını sağlayabilseydik bir milyona yakın koloni olurdu. Her yıl Rusya'dan, Almanya'dan, Macaristan'dan, Galiçya'dan, şuradan buradan 200.000 Alman gidiyor. Nereye gittiğin kimse bilmiyor. Bu kayıplara yön bulsaydık, on yılda 2.000.000 insan toplanırdı. Yani, hükümet tarafından zorla göç ettirilmelerine de gerek yok. Bir de yapay buhran üzerimize çöksün, o zaman kaçanların sayısı yüzbinleri bulacaktır. Sömürgelerimiz olmadığından buradan giden Alman Amerika'da başkasına tâbi oluyor. Dolayısıyla, düşmanınızın gücünü artırıyor.

"Bir Alman sömürgesi kurmak Alman hükümetinin ilk düşüneceği şeydir".[41]

---

41 *Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik?*, cilt: II, s. 120-125, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. Yine bkz. s. 125-130, 217-220, 227-232, 242-243.

Almanya'nın hedefi: Osmanlı devletini tamamen kendine boyun eğmiş hale getirerek İtilaf devletlerinin Cihan Harbi'nde Almanya'yı çember içine almalarına fırsat vermemek, Turancılık, İslâm birliği gibi idealler peşinde koşturacağı Osmanlı devleti vasıtasıyla İtilaf devletlerinin kendi sömürgelerinde daha fazla kuvvet bulundurmaya ve onları Osmanlı ordularıyla da uğraşmaya mecbur etmek". Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: II, s. 86, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995.

Harpten önce Almanların Türkiye ve Yakın Doğu'daki politikaları hakkında pek bilgim yoktu. Anladığım kadarıyla, Almanların -bunu açıkça itiraf etmekten kaçınmalarına rağmen- Türk topraklarının tamamını hâmilik yahut siyasi anlaşmayla tedricen ele geçirmeye çalıştıklarına dair ayrıca Orta Asya'ya, muhtemelen

Anadolu'yu sömürgeleştirme emelleri

[Hasan Amca'nın, *Doğmayan Hürriyet, Bir Devrin İçyüzü 1908-1918* adlı eserinden aynı konuyla ilgili şu ilginç bilgileri de buraya dercediyoruz]:[42]

"Mahmud Şevket Paşa'nın yüzbaşılığından sadrazamlığına kadar bir emir kulu gibi gözü kapalı hizmet ettiği Alman siyasetinin içyüzünü, Alman dostları maskelemeye lüzum görmeden açığa vurmuşlardır.

"General Keim, Tacht gazetesinde çıkan bir yazısında, K. Von Winsterstette'nin Orta Avrupa siyasetinde yeni hedefler: Berlin-Bağdat (Berlin-Bağdat: Neve Zele Mittelevropeeischer, Münih, 1913) adlı kitabını sözkonusu ederken diyor ki:

"Bu eser, Bismarck'ın düşüncelerinin ve ruhunun aynasıdır. Berlin-Bağdat denilen hayali abide, canalanması ve gerçek varlık olması için düşünülen ağacın esas örgüleri dokunmak üzeredir. Bir gün olmuş bir meyvanın çekirdeği gibi, yenirken meydana çıkacaktır.

"Ciddi bir Alman'ın gelecek için biricik ülküsü bir büyük alman-Avusturya-Türk imparatorluğu olmalıdır.

"Bu büyük imparatorluğun en büyük limanları Hamburg ve İstanbul olacak ve bu büyük devletin nüfuzu Küçük Asya ve Mezopotamya'dan Bağdat'a varacaktır...

Hindistan'a kadar uzanan planları vardı". Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 49-50, çev. Dr. Kemal Turan, İstanbul, 1990. (Haz.)

42 s. 133-138, İstanbul, 1989. (Haz.)

Enver ve Cevad Paşalar, Türkiye'ye davet edilen
Alman feldmareşali Makenzen'i Sirkeci garında karşılarken

"Elbe nehrinin ağzından Fırat ve Dicle'nin denize döküldüğü yere kadar uzanacak olan bu imparatorluğu kurmak, ancak milletlerin en büyüğü olanlara... yani Almanlara layıktır".

"Rohrbach adlı bir başka yazar da Dünyüdü Alman Fikri (Der Deutsche Gedanke in der Welt, Leipzig, 1912) adlı kitabının bir yerinde:

"Bağdat hattı, Boğaziçi'ni Bağdat'a bağlayan bir Türk-Alman hattıdır. Bu sayede büyük imparatorluğun en uzak yerleri İstanbul'a, deniz kıyısındaki bir merkeze bağlanmış olur".

Enver Paşa'nın Almanlarla
Türkleri kaynaştırma düşüncesi

"Görülüyor ki, onlarca, İstanbul ve Anadolu adeta kendilerinindir. Gerçi bu bir fikir, fakat sadece bir yazarın veya düşünen bir adamın değil, Alman emperyalistlerinin müşterek davasıdır. Bu davanın fikir cephesini kurmak üzere meydana getirilmiş çeşitli kurumlardan biri de 'Alman Anadolu Komitesi'dir. Bu komitenin sözcüsü Hugo Grate:

"Anadolu'ya göç etmeye taraftarız. Ancak Rusya'daki Almanları kurtarmak ve bunları Anadolu'ya yerleştirmek lazımdır".

"Mahmud Şevket Paşa'nın yakın dostlarından olması lazım gelen İmhoff Paşa'nın 1913 yılı Ekim ayında Berlin'de verdiği bir konferanstaki şu sözler dikkate değer:

"Anadolu'nun 60-70 milyon insan barmdırabilir. Halbuki bugün orada ancak 15 milyon nüfus vardır. Arazinin ancak % 3'ünden faydalanılmaktadır.

"Bir milyon üçyüzyirmibin kilometrekare toprak üzerinde onbeş milyon insan oturuyor. Hem sonra Türkler buraları ekip imar etmeyi de bilmemektedir. Nüfuslarında da bu geniş memleketin dolduracak bir artış yoktur. O halde tam kolonizasyon yapılacak yerdir".

"O zamanki Türkiye'nin başında bulunan Mahmud Şevketlerin, Enverlerin, daha doğrusu İttihadcıların Türk ordusunun başına 'paşa' ettikleri bu Almanlardan birinin bu sözleri Almanya'nın 'Türk dostluğu'ndan ne anladığının apaçık bir ifadesidir.

"David Tirgetsch adlı bir başka yazar da, Almanya ve İslâmiyet kitabında bunu teklif ediyor:

"1910'da Karl Mermann, bu fikrin ekonomi bakımından çok büyük bir mana ifade ettiğini söyledi." der.

"Alman siyasi yazarlarının çoğu artık maksatlarını 'Türk dostluğu', 'İslâm koruyuculuğu', 'medeniyet taşıyıcılığı' filan gibi yaldızlı kılıflara bile bürümeye lüzum görmemektedirler. Arthur Diks, Alman Emperyalizmi adını vermekten çekinmediği kitabında:

"İmparatorluğun selameti Güney Avrupa'ya el uzatmaktadır. Bu sayede anadolu ve oradan Hind denizi elde edilir. Orta avrupa (yani almanya!), Güney Avrupa, Anadolu ve Mezopotamya birleşmelidir".

"Diks, kitabının başka bir yerinde de diyor ki:

"Şu felaketli Balkan harbinde Almanya ile Avusturya'nın takındıkları aptalca seyirci rolü Sırbistan'ı büyüttü. Romanya'yı bizden ayırdı; Asya yolunu kapadı. efradımıza demir bir çember koydu. Fakat biz istersek bu halkayı kırabiliriz. Çabuk hareket lazımdır. Ekilecek yeni arazi elde etmek, yeni, büyük bir ekonomi siyaseti. Almanya ile avusturya'nın kurtulması, Büyük Cermen Birliği; Güney yolunun açılması Berlin-Bağdat hükümetini kurmak. bütün bunlar yeniden dünyaya gelmek demektir.

"Bu meseleler aksine hallonursa, dünya çekiç, biz örs olacağız. Bunları lehimize halledemezsek bizim için her kapı kapandı demektir. İşimiz gübrecilik etmekten ibaret kalacak".

"Gelişen Alman kapitalizminin İngiltere'yle giriştiği hammadde ve pazar kapışmasında, yani sömürgecilik yolundaki savaşındaki bu akıl hocaları kaleyi içinden fethetmek pan-Türkizm', 'Pan-İslâmizm' diye acayip ideolojiler de icat etmişlerdi. Memleketimizin fikir pazarını dolduran bu sakat ithal mallarının altındaki 'Made in Germany' damgasını bizim düşünürlerimizden, yazarlarımızdan çoğu bilerek veya bilmeyerek görmediler.

"Bütün Birinci Cihan Harbi boyunca Türkiye'nin rakipsiz diktatörü olan Enver'in Almanya'nın emperyalist gayelerini gerçekleştirmekte bel bağladığı sâdık dostu olduğunu yukarıda adı geçen Alman yazarının şu sözleri ortaya koymaktadır:

"...Bir aralık son bir ışık, bütün mesut ihtimalleri

aydınlatacak sanıldı. Enver Bey harp sahnesine atılmıştı. ama, Berlin ve Viyana'dan umduğu mukabeleyi göremedi".

"Yalnız bu kötümser Alman'ın yüzü bu satırları yazdıktan sonra gülecekti. Enver Bey, tıpkı Mahmud Şevket Paşa'nın olduğu gibi, birden bütün kademeleri aşarak ve 'Harbiye nâzırı', 'başkumandan vekili', 'Enver Paşa' adını takınarak, Türkiye'yi gözü kapalı Almanya'nın dümen suyunda Cihan Harbi'ne atacaktır.

"Almanlar, Anadolu'yu o kadar benimsemişlerdi ki, buradan, hiç sıkılmadan ve sıkıntı duymadan Almanya'nın bir vilayeti imiş gibi bahsedebiliyordu. 1913 yılında Alt Detschen Blatter adlı dergide şöyle bir yazı çıkmıştı:

"Rusya'daki 1.5 milyon Alman sefalet içindedir. Ruslar bunları kovuyorlar. Alman unsurlarının yabancı memleketler kuvvetlendirmelerin tahammül edilebilir mi? Gerçekten bunları Anadolu'ya yerleştirmek elimizde değil mi?"

"Eschpranger de Babil: İlk çağın ve Bugünün En Zengin Kolonisi adlı kitabında:

"Henüz yükselmek isteyen bir memleketin eline geçmemiş bir ülke varsa oda, doğudaki bu memlekettir. almanlar fırsatı kaçırmayıp Kazaklardan önce oraları kolonize edecek olurlarsa dünyanın taksiminde en kârlı çıkan millet olmuş olurlar. anadolu'da kendi milletlerinin her tabakasını iskan edebilirler; orada eli silah tutan birkaç yüzbin Alman oturacak olursa kayzerimiz Asya işlerine elini uzatabilir. Bu sayede bütün Asya'da

sulh ve refah(!) başgösterir. Tüccar da, sanatkâr da orada kendi yerini bulur; kapitalist de serlayesini genişletecek saha bulur. Almanya'nın beş parasız çingenesi bile gözünü açar, işe yapışırsa mükemmel bir tâcir olur".

"Almanlar böylece yazarı, askeri, pofesörü, diplomatıyla Büyük Almanya İmparatorluğu'nu gerçekleştirme ve Anadolu'yu sömürgeleştirme yolunda kitaplar, dergiler çıkararak, cemiyetle kurarak çalışırlarken bir taraftan da Türkiye'nin kaderine hükmeden İttihad ve Terakki iktidarı Alman generallerni paşa yaparak Türk ordularının başına geçirmekteydi".

OSMANLI ÜLKESİNDE ALMAN POLİTİKASI

[Kâzım Karabekir'in "*Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı* kitabının 1043'üncü sayfasından 1061'e kadar Almanlar hakkında." şeklinde işaret ettiği şu kısmı, Türk-Alman ilişkilerini derli toplu bir şekilde ele alması hasebiyle buraya derecediyoruz.(Haz.)]

Memâlik-i Osmâniye'de Alman politikası
Abdülhamid ve Kayzer Vilhelm-Kayzer
Vilhelm'in Kudüs ve İstanbul seyahatleri-Şark'ta
Alman bankaları-Alman seyr-i sefâin şirketleri
Bağdat hatt-ı kebîri

"Abdülhamid'den en kolay imtiyazlar, müsadeler istihsal eden, Memâlik-i Osmâniye'nin kanını emmeyi meslek-i yegâne ittihaz eden hükümet, Almanya hükümeti idi. Almanya hükümeti Avrupa aheng-i düvelîsine pek geç dahil olmuş, daha doğrusu 1870 senesinde Fransızlara karşı ihraz eylediği muzafferiyetten sonra sahne-i siyasette mühim bir vazife ifa eylemeye başlamıştı. Fransa, İngiltere, Rusya hükümetleri o zamana kadar hayli terakki eyledikleri ve Avrupa haricinde çok müstemlekeler elde etmeye muvaffak

oldukları cihetle Almanya'ya müstemleke ittihazı için hiçbir yer kalmamıştı.

"Bir taraftan da Almanya'nın nüfusu günden güne tezâyüd ediyor, bu tezâyüd eden nüfus için Almanya haricinden bir müstemlekeye lüzum görünüyordu. Kayzer Vilhelm Almanlara en mühim müstemleke olmak üzere Memâlik-i İslâmiye'yi pek muvâfık görmüştü. Onun fikrince hükümât-ı İslâmiyye elyevm hâl-i inkırazda bulunduğundan, onların şu halinden istifade etmek, hükümât-ı İslâmiyye'nin hakim bulundukları zengin ve mahsuldar memleketlerin menâbi'-i servetini elde eylemek, oraları ticâreten ve iktisaden fetheylemekti. Bu feth-i iktisadi Almanya için silah ile ihraz edilecek muzafferiyetten daha sehîl ve daha emin idi.

"Bundan başka, Almanya hükümeti Berlin kongresinden beri mesâil-i Şarkiye ile pek ziyade iştigal ediyordu. Mezkur kongrede Bikonsfild, Rusya'ya karşı Şark'ta bir düşman daha peydâ etmek için Almanya'yı Şark politikasına sokmuştu.

"Almanya hükümeti o zamanlar fakir olduğu halde bu politikaya girişmiş; fakat, bilahare kesb-i servet eder etmez bu politikayı musırrâne takip etmeye, Şark'ta idâme-i nüfuz eylemeye gayret etmişti. Vâkıa Prens Bismark o zamanlar "Şark meselesi bir Pomeranya askerinin kemiğine bile değmez!" suretinde idare-i efkâr eylemişti; fakat, Berlin kongresinden sonra Alman ricâl-i siyasiyesi mesâil-i Şarkiye'yi kemâl-i dikkat ve chemmiyetle takipten asla hâlî kalmamışlardı.

"Şark'ta Almanya menâfi'ine en ziyade istifade

cmniyi düşünen, Şark'ta Almanya için bî-pâyân servetler temin eden, imparator İkinci Vilhelm'dir. Almanya'nın Şark politikasında husule gelen bu tebeddül-i nâgehânî, ne tesadüfî bir hal, ne de bir hükümdarın zevk-i havâi-meşrebânesidir. Bu mesleği en ziyade Alman diplomasisi usul tahtında ve muntazam bir surette ihzâr eylemiştir.

"Almanya gayet cesîm, sınâi, ticari ve harice emti'a-i külliye ihraç eder bir memleket haline geldiği günden itibaren Almanya hükümeti bu emti'a için hariçte mahreçler, fabrikaları için siparişler, bankaları için işler aramaya başlamıştır.

"O zamana kadar düvel-i muazzamanın Şark'ta takip etmekleri politika Rusların İstanbul'a ve Boğazlara doğru ilerlemesi, Avusturya'nın Selanik'e doğru inmek azminde bulunması, Memâlik-i Osmâniye'nin istiklal ve tamâmiyet-i mülkiyesini muhafaza eylemeyi deruhte etmiş olan İngiltere'nin bütün bu tecavüzlere karşı muhteşem donanması ve metîn siyaseti ile mukavemet eylemesi, Fransızların da Osmanlı hükümdarlarının dostluğuna ve Fransız efkârının Şark'ta husule getirdiği tesir-i mehâsin-perverîye ve daha doğrusu 1870 mağlubiyeti ile bir dereceye kadar eski tesirini gaip eden Fransız medeniyeti hakkında alelumum Şark'ta perverde edilen hissin tesirine istinâden icra-yı nüfuz etmesi idi.

"Fakat, Almanya'nın Şark meselesine duhûlü, işi büsbütün başka bir renge soktu. Almanya hükümeti Şark'ta siyaseten ve iktisaden yeni yeni usullerin tatbikine meydan açtı. Almanya ticaret ve sanayiini terakki ettirmek için, asırlardan beri gunvude-i atâlet bir halde kalan Anadolu'yu bütün ihtirasâtına hedef ittihaz etti.

İngiltere'nin tesir-i medeniyeti ile zî-hayat, bir mebzûliyet-i servet içinde parlayan Hint yolu ile Bahr-i Sefîd beyninde âtıl ve uyuşuk bir halde duran Anadolu'yu yarmak, buranın münbit ve mahsuldar topraklarından, zümürrüdîn mer'alarından, zî-servet madenlerinden istifade eylemeyi düşündü.

"Anadolu düvel-i muazzamadan birinin elinde bulunacak olursa, Almanya hükümeti burada bir feth-i istimlak-perverâne icra edemeyecekti. Almanların burada takip ettikleri meslek Fransa ve İngiltere hükümetlerinin Afrika'da takip eyledikleri meslekten başka birşey değildir!

"Almanların fikrince, Anadolu'nun bu vâsi sahralarını, evvelce gayet münbit ve mahsuldar olduğu halde bugün çorak ve hemen hemen metruk bir halde kalan bu mer'âlar ıAlmanya'nın bir müstemleke-i iktisadisi haline koymak icap ediyordu.

"İşte Almanya hükümeti bu planı fevkalade bir gayret, muntazam bir usul tahtında tatbike gayret eyledi. Almanya hükümeti bu maksadı elde (etmek) için bütün kuvvetini sarfetti. Alman erbab-ı ticaret ve sınâatı Anadolu'ya akın akın muhâceret etmeye başladı.

"Bu işe evvela Kayzer Vilhelm girişti. Almanya'nın menâfi'i için gece gündüz çalışan imparator, Anadolu'yu bir Alman müstemlekesi yapmak için elden gelen gayreti sarfetti. Dinin herşeyden ziyade icra-yı ahkâm ettiği bu havalide istihsal-i muvaffakiyet için yegane şart(ın) 'İslâm muhibbi' görünmek, Abdülhamid ile hoş geçinmek olduğunu anladı. 1898 senesi sonbaharında İstan-

bulara, Filistin'e, Suriye'ye seyahatler icra etti. Salahaddîn-i Eyyûbî'nin mezarına ibrâz-ı hürmet etmek gibi ihtiramât-ı iktisat-perverâne ibrâzından bile hâlî kalmadı! Hatta, o zamanlar kendisi ile mülakat eden gazete muhabirlerine, Memâlik-i İslâmiye'de Alman nüfuzunu tezyîd için fes bile giyeceğini söyledi.[43]

"Abdülhamid, imparator Vilhelm'i fevkalade bir samimiyetle kabul etti. İmparatorun ne maksatla seyahat ettiğine vâkıf olmayan saf-dilân-ı ahali Alman dostlarına karşı fevkalade bir safvetle hürmet etmekten hâlî kalmadılar.

"Bu seyahat, Alman terakkiyat-ı iktisadiye ve ticariyesinde şayan-ı dikkat bir mebde' teşkil eyledi. İmparator 1897 senesinde irad eylediği bir nutukta "Almanya'nın kuvveti demek, bahren hakimiyeti demektir, bunlar yek-diğerinin lâzım-ı gayr-i mufârikıdır." demişti. Bu bahren hakimiyetten başka, bir de Memâlik-i Osmaniye'de tesis-i müsta'merât politikası vardı ki, işte bu politikanın temel taşını imparator Vilhelm, bu

43 "Almanya dünya siyaset pazarına geç girdi. Sömürgeler tamamıyla paylaşıldı. Almanya için Afrika'da yer kalmadı. Bizim bundan sonra sömürgeleştirebileceğimiz yerler ancak çökmekte olan İslâm ülkeleridir. Almanya buraları ekonomik sömürge haline getirecektir. Bu amaca ulaşmak için fes giymek gerekirse onu da giyeceğim!" diyen kayzer Vilhelm idi". s. 40.

"Alman nüfuzuna gelince, halkın bu felaketlerine aldırmaksızın, yurdu Alman mallarıyla baştan başa doldurmaya çalışıyorlardı. Musevîler bunu gördükleri için geleceğe hazırlanıyor, mütemadiyen Almanca öğreniyorlardı. Rum ve Ermeni dükkanlarının üzerine Almanca yazılar yazılmıştı. Kadınlar bile Almanca öğrenmeye çalışıyor(du)". s. 69. Ahmed Refik Altınay, *İki Komite İki Kıtâl-II, Ermeni Mezâlimi*, İstanbul, 1992. (Haz.)

seyahati ile atmış oluyordu!

"İmparator Vilhelm bir taraftan İstanbul'da Abdülhamid'e son derece âsâr-ı muhâlasat ibrâz ediyor, Şam'da Salahaddîn-i Eyyûbî'nin mezarına çelenkler vaz'eyliyor, diğer taraftan da Kudüs'te protestanlara ve katoliklere karşı âsâr-ı hamiyyetkârâne ızharından hâlî kalmıyordu; fakat, imparator bütün akvâmın muhabbetini bir günde kazanayım derken hepsini de kendinden soğuttu.

"İmparator Cebel-i Lübnan ile Filistin'den mürûr ettiği sırada, her taraftan Fransız bayrakları meydana çıkarak, bura ahalisi Fransızlara olan derece-i muhabbetlerini bu suretle ibrâz ettiler. Almanya imparatoru bunlara hiç ehemmiyet vermedi. Meslek-i siyasisinde kemâl-i azm ile devam ederek Ermeni kıtâli esnasında Abdülhamid'e son derece muâvenet etti. Abdülhamid ile imparator Vilhelm arasında samimiyet o tarihten itibaren başladı. Abdülhamid vatanın menâfi'ini kat'iyyen nazar-ı itibara almadan, Almanya'nın Anadolu'da talep eylediği imtiyazâtı birer birer vermeye başladı. O tarihten itibaren Almanya hükümeti Anadolu'da istila-yı iktisatkârâneye azîm bir hırs ile mübâşeret etmişti.

"Almanya fabrikaları Memâlik-i Osmâniye'de emin bir mahreç buldu. Silahlar, toplar hep Almanya'dan sipariş edildi. Siparişât-ı askeriyyeyi hemen kâmilen Almanya hükümeti taht-ı inhisara aldı. Alman ceneralleri hidmet-i Saltanat-ı Seniyye'ye dâhil oldu. Bunlardan ceneral Fon der Goltz, esasen necîb ve asîl bir zat olduğundan, hâiz olduğu dehâ-yı ilmî ve askerî ile Osmanlı ordusunu cidden müstefîd etti. Almanyalı bir-

ikı ceneral ise, esasen hâiz olmadıkları malumattan Osmanlı ordusunu zerre kadar müstefîd edemeyerek, birçok seneler aldıkları müşir ve ferik maaşlarıyla epeyce servet cem' ve idhârına muvaffak oldu.

"Osmanlı ordusuna lüzumu olan seri ateşli toplar Krup fabrikaları tarafından tedarik olundu. İşte bu suretle Almanya hükümeti birdenbire epeyce mühim bir ticarete girişmiş oldular.

"1906 senesinde garip bir hadise vukua geldi: Hükümet-i Osmâniye yeni bir istikrazda bulunmak arzu ederek bu istikraz için Paris kabinesinin de muâvenetini talep eyledi. Fransa sefiri, bunun üzerine, siparişât-ı askeriyye Fransa fabrikalarından icra edilmek şartıyla Fransa'nın bu istikraza iştirak edeceğini beyan etti. Almanlar, bu siparişlerin top olmaması için son derece ısrar ettiler. Almanların bu tavsiyesi üzerine Abdülhamid Fransa'dan yalnız torpido, elektrik projektörü ve koşum edevâtı sipariş etmekle iktifa eyledi...

"Artık o tarihten itibaren Almanya'nın nüfuz-ı iktisadisi Şark'ta tamamen teessüs etti. Bu nüfuz en ziyade Abdülhamid ile Almanya imparatoru beyninde mevcut samimiyetten dolayı fevkalade tezâyüd eyledi. Alman hayat-ı iktisadiyesi Memâlik-i Osmâniye'yi tamamen istila etti. Almanya'nın Memâlik-i Osmâniye'de görebileceği işler, çekeceği servetler önceden hesap ve tedkik edildi; Alman müverrihlerinden birçokları, ez-cümle Ranke ve Trayçke Almanya hükümetlerinin Prusya kraliyeti etrafında tecemmu' ve teşekkülü(nün) tabiatın eseri olmayıp birkaç kişinin arzu-yı dâhiyâneleri âsârından olduğunu dermiyan etmişlerdi. İşte Almanya

hükümetinin terakkiyat-ı iktisadiyesi, bahren tevessu'u, ticâreten Memâlik-i Osmâniye'deki fütûhâtı da aynı tesir ile husûle geldi.

"Almanya, saha-i ticaret ve sınâata atıldığı zaman bütün siparişler Londra'dan icra edilirdi. Fakat, Alman erbab-ı sınâatı temin-i maîşet etmek için Londra'nın müşterilerini celbine, teşkilat-ı sınâiyelerini tevsî'a gayret eylediler. Diğer hükümetler bu terakkiyi zaman ile, sabır ile vücuda getirdikleri halde, Almanlar usul tahtında, muntazam bir plan dahilinde kuvveden fiile getirdiler.

"Bankaların bu hususta pek ziyade yardımı görüldüğü gibi, hükümet de icap eden muâveneti ibrazdan hâlî kalmadı. Alman bankaları bu hususta büyük bir gayret-i vatanperverâne ibraz eylediler. Hariçte iş bulmak için bankalarla, fabrikalarla tevhîd-i âmâl ettiler. Bilhassa Memâlik-i Osmâniye'de imtiyazlar aldılar, Osmanlı ticaretini kendilerine has kıldılar, seyr-i sefâin şirketleri tesis ederek ihracatı temin eylediler. Vâkıa böyle bir teşebbüsün azîm bir buhran husûle getirmek gibi mehâzîri vardı; fakat, aynı zamanda da Alman mahsulatına birçok mahreçler temin ettiği gibi iş de tedarik ediyordu.

"İşte bu suretle bankalar Almanya'nın terakkiyat-ı iktisadiyesine fevkalade gayret ettiler. Şark'ta Fransa'nın nüfuz-ı iktisadisi rabıtasız, istinatsız, idaresiz bir halde devam etmekte iken, Alman bankerleri ile erbab-ı sınâatı, seyr-i sefâin müdürleri müttehiden hareket ederek ve hükümetten de muâvenet görerek çalıştılar. Fransız bankaları, bazı müstesnalardan sarf-ı nazar, hep eski işlerine devam ettikleri ve yeni işler için hiçbir teşebbüste bulunmadıkları halde, Alman bankaları bun-

dan istifade için elden gelen gayreti sarfettiler. İstikrazattan sonra akdedilecek sınâi siparişlerden hisse-mend olmak için hükümet-i Osmâniye'nin akdeylediği istikrazata derhal iştirak eylediler.

"Alman bankaları Venezuella, Şantong ve Anadolu'da en ziyade iş görmek istediler. Fakat, Venezuella'dan o kadar para çekemedikleri gibi Şantong'ta da hubb-ı milli mevcut olduğundan, en ziyade Anadolu'yu işlerine muvafık buldular. Suriye ve el-Cezîre'nin anâsır-ı servet ve hayatını çekmek için bütün faaliyetlerini ibrâz eylediler. Zaten buraları zî-servet ve mahsuldar bir kıt'a-i kıymettar idi; Almanlar için yalnız bu menâbi'i bir hal-i intizama koymak keyfiyeti kalıyordu.

"Alman ricâl-i maliyesi Memâlik-i Osmâniye'de temin-i muamelat için en ziyade şu düstura teba'iyyet ettiler: Bankaları ticarete pîş-rev etmek ve krediler teşkil ederek muamelat-ı ticariyeye bankalar vasıtasıyla yol açmak.. Artık bundan sonra 'Doyçe Bank', 'Diskonto Gezelşaft', 'Diresdner Bank' gibi en büyük müesseselerin Memâlik-i Osmâniye'de birer şubeleri küşâd edildi. Muamelat tezâyüd etmeye başlar başlamaz Alman bankalarının miktarı tezâyüd etti. Yeniden yeniye müesseseler teşkil edildi. İmparator Vilhelm Kudüs'e seyahat ettiği sırada Filistin'de 450.000 Mark sermaye ile 'Doyçe Palestina Bank' tesis olundu; bu bankanın Kudüs, Yafa ve Hayfa şubeleri küşâd olundu. 1904'te 'Oriyant Bank' İstanbul, Manastır, Selanik, İzmir, İskenderiye ve Kahire'de şubeler küşâd etti. Nihayet, İstanbul'da 'Doyçe Oriyant Bank' namıyla 20 milyon frank sermaye ile bir banka teşkil edildi. Bu banka Bursa ve Kahire'de

şubeler küşâd eylediği gibi Bağdat'ta da bir şube küşâdına karar verdi. İşte bu suretle Almanların banka şebekesi Memâlik-i Osmâniye'yi her taraftan sardı. Alman tâcirleri bundan evvel hep Avusturya bankalarına müracaat ederlerken, Almanların şimdi Memâlik-i Osmâniye'de bu kadar bankalar teşkil etmeleri cidden şayan-ı hayret idi!

"Almanlar yalnız banka tesisi ile de kalmadılar. Beynelmilel muvâsalât-ı telgrafiyeyi de elde etmek istediler. 1899 senesine gelinceye kadar beynelmilel münakalât-ı telgrafiye İngilizlerin elinde idi; bu kumpanya İstanbul ile Tenedos, Şîrâ ve Malta beynindeki kabloya sahip idi. Diğeri de, İstanbul'dan Odesa'ya kadar mevcut kabloyu idare eden 'Indo-Europan-Telgraf Company' idi.

"1899 senesinde Berlin'den Bükreş'e ve Bükreş'ten Köstence tarîki ile İstanbul'a bir muhabere hattı tesis etmek üzere Almanya ile Romanya beyninde bir mukavele akdedildi. Aynı zamanda da Almanya'nın Dersaadet sefirinin nüfuzu sayesinde 'Avrupa-yı Şarkî Telgraf Şirketi' İstanbul ile Köstence beyninde bir kablo imtiyazı aldı. Bu hattın resm-i küşâdı; Osmanlı, Alman ve Romanya murahhasları hazır bulundukları halde gayet parlak bir surette icra edildi. Daha sonra bu hattı Bağdat'a kadar temdît etmeye de karar verildi.

"Almanlar muhaberat-ı telgrafiyeyi de taht-ı inhisara almak istediler. İstanbul'dan el-Ariş'e kadar bir Alman kumpanyası tarafından telsiz telgraf imtiyazı alındı. Nihayet Alman sefirinin tavassutu sayesinde Taşoz adası ile sahil beyninde bir kablo tesis edildi; diğer bir kablo da

İmboz adası ile Çanakkale boğazı beyninde tesis olundu.

"Almanya hükümeti Memâlik-i Osmâniye'de bankalar tesis ve hutût-ı telgrâfiye imtiyazları elde ettikten sonra, bilhassa seyr-i sefâinin terakkisine de gayret eyledi. 1904 senesinde 'Doyçe Levan Lini' Şark'ta kemâl-i faaliyetle icra-yı seyr ü sefer etmeye başladı. Alman limanları ile Pire, Şîrâ, İzmir, Selanik, İstanbul, Suriye ve Anadolu limanları beyninde derhal münakalât başladı. Bu vazifenin ifasına otuz sefine tahsis olundu. Almanya hükümeti seyr-i sefâini terakki ettirerek en ziyade Bahr-i Sefîd'de Fransızlar ve Almanlarla[44] rekabete girişti. İşte bu suretle Almanlar Bahr-i Sefîd'de bir seyr-i sefâin şebekesi vücuda getirdiler. Vâkıa, bu şirketlerin kazançları o kadar fazla değildi; fakat, Almanlar evvelemirde kendilerine bir yer temin etmek istiyorlardı.

"Almanlar Bahr-i Sefîd'de seyr-i sefâin hususundaki faikiyetle de iktifa etmediler. Bahr-i Muhît-i Hindî ile Basra körfezinde de Alman bayrağını göstermek istediler. Irak'ta Alman menâfi'ini temin için Bağdat hatt-ı kebîrinin bitmesini beklemediler. 'Hamburg-Amerika Şirketi' derhal Hamburg ile Basra beyninde sefâin işletmeye başladı. O zamana kadar Basra körfezinde seyr-i sefâin yalnız İngilizlere mahsus gibi idi. Arada sırada da birkaç Rus gemisi Basra körfezine girip çıkıyordu. Fakat, şimdi Almanlar buraya da nüfuz ettiler. Az bir zaman sonra İngiliz ve Alman kumpanyaları arasında bir tarife mücadelesi başladı. Evvelce İngiliz kumpanyaları Marsilya'dan Maskat'a tonilato başına 50 frank alır-

44 "İngilizlerle" olmalı (Haz.)

larken, Almanlar bunu Anvers'ten Maskat'a kadar 15 franga indirdiler. Maskat'ta da kendilerine bir müessese vücuda getirdiler. Basra körfezinde seyr-i sefâine fevkalade bir ehemmiyet verdiler.

"İşte Almanlar Memâlik-i Osmâniye'nin menâbi'-i servet ve mahsulatını elde etmek için bu suretle bankalar tesis ederek, seyr-i sefâin şirketlerinin faaliyetini artırarak, hutût-ı telgrâfiyeyi elde ederek harikulade bir gayretle çalıştılar. Bir taraftan da bütün bu işleri teshîl için Abdülhamid'in pek ziyade muâvenetini gördüler. Hiçten işe başlayarak Şark'taki ticaretlerini hayli ilerlettiler. Almanya'nın Memâlik-i Osmâniye'ye idhalatı 1900 senesinde 34.265.000 mark iken, 1904 senesinde 75.120.000 mark'a bâliğ oldu. Memâlik-i Osmâniye'nin Almanya'ya ihracatı 1900 senesinde 30.449.000 mark iken, 1904 senesinde 43.421.000 mark raddesini buldu.

"Dört sene zarfında Almanya ile Memâlik-i Osmâniye beyninde ticaret iki misli tezâyüd etti. Almanya hükümeti bununla da iktifâ etmedi. Şark'ta sâir hükümetlerle rekabet etmek için en ziyade Bağdat hatt-ı kebîri ile meşgul olmaya başladı.

"Almanya hükümetinin Şark'ta işe girişmesi, Fransızlarla İngilizlerin öteden beri takip ettikleri usulleri birdenbire değiştirdi. Anadolu şimendiferinin inşası, Bağdat hatt-ı kebîrinin imtiyazı Şark tarih-i iktisadında azîm bir inkılap husule getirdi. O zamana kadar beynelmilel en cesîm yollar yalnız Memâlik-i Osmâniye etrafını dolaşıyor, fakat Memâlik-i Osmâniye dahilinden geçemiyordu. Karayolu Rusya'dan Asya-yı Vustâ'ya,

deniz yolu da Süveyş'ten Hindistan'a gidiyordu.

"Fakat, Bağdat hatt-ı kebîri inşa olunur olunmaz karadan el-Cezîre'ye, İran'a, Hindistan'a daha seri nakliyat icra edebilecek mükemmel bir tarîk küşâd edilmiş oluyordu. Fırat ve Dicle'nin bu tabiaten zengin ve mahsuldar vadilerinde birçok imparatorlukların, hükümdarlıkların enkaz-ı perişânî altında bütün servet-i feyz-nâkını gösteren bu el-Cezîre toprakları üzerinde Alman lokomotifleri her tarafa sulh ve sükunet, nizam ve gayret nisâr edecek ve bu sayede memleketin servet ve saadeti de tezâyüd eyleyecekti. Seneler tevâlî ettikçe, Ninova ve Bâbil şehirlerinin bulundukları bu havalide gayet cesîm binalar inşa olunacak, eski medeniyetlerine olanca şa'şaası ile bu semâ-yı saf altında saadetler temin edeceklerdi!

"Almanlar Bağdat şimendiferinin imtiyazını alır almaz Avrupa'da birçok eserler neşredildi. Evvelemirde Şark'a dair yazdığı âsâr-ı mühimme ile meşhur olan Viktor Berar bu mesele hakkında bir eser neşrederek hatt-ı mezkur hakkında gayet mühim malumat verdi. Viktor Berar bu eserinde Bağdat hatt-ı kebîrinin esrarını, Abdülhamid'in Almanya imparatoru ile olan münasebatını teşrih ve izah ettiği için Abdülhamid bu kitabın Memâlik-i Osmâniye'ye idhalini menettirdi. Maamafih, yine o esnada vatanının uğradığı muhâcemat-ı ecnebiyye esrarına vâkıf olmak isteyen Osmanlılar bu kitabı tedarik etmekte güçlük çekmediler.

"Gazetelerden bazıları Bağdat hatt-ı kebîrinden bahsederken, bu hattın Anadolu'da hakimiyet-i siyasiye iktisap etmek için Almanlar elinde bir alet olduğun beyan ettiler. Alman muhacirlerinin Anadolu'ya ve el-Cezîre'ye

muhâceret ettiklerini, bir gün olup da bu havaliyi Almanya'ya ilhak edeceklerini tasvir eylediler. Fakat, bu zan pek beyhude idi; çünkü, hükümet-i Osmâniye müstakil bir hükümet olarak kaldıkça, bu hatlar memleketin tevhîd-i kuvâsına yardım ederdi. Hatta hükümet-i Osmâniye düvel-i muazzama tarafından bir taksime bile uğramış olsa Almanya hükümeti yine bir harb-i umumi olmadan buraları elde edemezdi.

"Almanya'nın Bağdat hattından edeceği istifade sırf ticari ve iktisadi idi. Almanya hükümeti vasıtasıyla bu politika kendi mahsulatına bir mahreç temin etmiş oluyordu. Bağdat hatt-ı kebîri Almanya için bir âlet-i feth ü istila değildi; bu hat Almanya'nın fazla-i hâsılâtını, mahsûlat-ı sınâiyesini Anadolu'ya akıtacak bir oluk mesâbesinde idi!

"Fakat, Bağdat hatt-ı kebîri yegane bir tarîk-i ticaret vücuda getiremeyecekti. Bu hattın diğer tarîklerde müntehî olacak nukâttan birtakım yollar ayrılacaktı. Ez-cümle, Irak ticareti Basra körfezine inecek, Musul, Kürdistan, Adana ticareti İskenderun körfezine doğru akacaktı. Anadolu yaylalarının mahsûlatı ise kısmen İstanbul'a, kısmen İzmir'e ihraç olunacaktı. Anadolu'-nun ahval-i coğrâfiyesi böyle icap ediyordu.

"Almanya hükümeti bu maksada muvaffak olmak için Anadolu'da sâir düvel-i muazzamanın ihraz etmiş oldukları mevkileri de nazar-ı itibara almak mecburiyetinde idi..."[45]

45 *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Hususiyye ve Siyasiyesi*, muharriri: A. R., cilt: III, s. 1043-1054, İstanbul, 1327. (Haz.)

İLİM VE KÜLTÜR
TARİHİMİZDE ALMANLAR

Türk tıbbı ve Almanlar

Türkiye'de Tıbbiye'nin açılması

Cinci Hoca'nın saraydaki nüfuzundan sonra hekimlik felaket olmuştur. Uzun süren bu devirler nihayet eski tıp medreselerini batal edip, yerine asrî tıp mektebi vücuda getirmek lüzumunu gösterdi (1830).

Mikrop bulununcaya kadar hekimlik, makine çıkıncaya kadar sanat Türklerde en ileri idi.

İlk büyük hizmeti Yıldırım yaptı: Bursa'nın şarkında ve Keşiş dağı eteğinde bir 'dâru't-tıb' yaptırdı ve çok zengin bir vakıf verdi.

Fatih İstanbul'u zaptettiği zaman mükemmel bir tıbbiye/darülfünun yaptı. Tatbikat görmek için de bir bîmarhane yaptı. Her padişahın bir hekimbaşısı vardı ve hekimler her yerde hürmet görürdü. Fakat, sonraları her şube (gibi) bu da söndü. Sârî hastalıklar orduyu ve İstanbul'u (kırdı) geçirdi.

1243'te Tıbbiye Mektebi Şehzadebaşı'nda Ammioğlu kışlası cihetinde Tulumbacıbaşı konağında açıldı.

Tıp alemimizde Almanlar[46]

Avrupa'da tahsil görmüş gençlerin inzimâmıyla Türk hekimliği hayli ilerlemişti. Tıbbiye Mektebi için Haydarpaşa'daki yeni, muazzam (bir) bina yapılmasına ve Gülhane'de dahi bir askerî müessese açılmasına başlanmış ve esaslı ıslahat yapılmak üzere de bir Alman profesörü getirilmesine karar verilmişti. 1898'de Prusya darülfünun-akademi profesörlerinden Rider'le buna muavin olmak üzere Dayka adlı bir Alman doktor getirildi. Rider'e paşalık verildi ve Tıbbiye Mektebi'nin müfettişi ve serîriyyat-ı dahiliye ve hariciye muallimi ünvanı da verildi. Bunlar üç sene müddetle hükümetimizin hizmetine girmişlerdi.

46 Farih boyunca ilmî, tıbbî, askerî Türk-Alman eğitim ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihî Gelişimi*, Kemal Furan, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.

1916 yılı itibariyle, İstanbul darulfünununu reorganize etmek üzere Almanya'dan getirtilen ilmî heyette yer alan öğretim elemanlarının isim ve branşları (s. 80-81, 103-104); 1915'te Türk eğitim sisteminin yenileştirilmesi göreviyle getirtilen ve ülkemizde dört yıl kalarak bir araştırma raporu hazırlayan Prof. Franz Schmidt'in çalışmaları ve Türk eğitim sistemi hakkındaki görüş ve tavsiyeleri (Türk eğitim reformuyla ilgili raporu; Görevi ve bu konudaki tesbitleri; Türk eğitim kurumlarının iyileştirilmesiyle ilgili çalışmaları; Çalışmalarında kendisine yön veren esaslar; Türk-Alman Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetine katkısı) (s. 81-115); C.H. Becker'in Osmanlı-Türk eğitiminin problemleriyle ilgili tesbitleri, çözüm yolları, Türk eğitiminin İslâm anlayışı ile ilişkisi, Batı'nın Türk eğitimine tesirleri (s. 115-128); Eğitim için Almanya'ya gönderilenler (129-133). (Haz.)

Bu zamanda Harbiye Mektebi gibi Tıbbiye de yalnız İstanbul'da idi. Fakat, askerî ve mülkî olmak üzere birbirinden ayrı iki mektep halinde idi. Askerînin adı Tıbbiye-i Şâhâne olup Sarayburnu parkı içinde, Mülkiye Tıbbiyesi de Kadırga'da, Mülkiye Baytar Mektebi gibi bir konakta idi. Tıbbiye-i Şâhâne'ye Kuleli'deki Askerî Tıbbiye İdadisi'nden talebe gelir, Mülkiye'ye de Mülkiye idadilerinden. Her iki mektepte altı yıl tahsil vardı. Askerî gece yatılı, mülkî yalnız gündüzlü idi. Tıbbiye-i Şâhâne'den çıkanlar birden yüzbaşı olurlar ve ordulara giderlerdi. Mülkiye'den çıkanlar da hükümet emrinde beş yıl belediye tabipliği yapmaya mecbur idiler; çünkü tahsili meccânî görüyorlardı.

Tedrisat daha ziyade nazarî idi. Amelî vasıtalar pek az olduğu gibi, olanlardan lazımı gibi de istifade olunmuyordu. Bunun için, mektepten çıkan tabiplerimiz amelî bir kıymeti hâiz olmuyorlardı. Hafızası kuvvetli olanlar bir sürü nazariyat bellemiş oluyorlardı. İhtimal ki, amelî sahada büyük kabiliyet gösterebilecek olan bazıları, ezberciliğe ve hususiyle bir sürü Latin(ce) ve Arapça isimleri bilemediklerine kurban olup, mektepten diploma almaya muvaffak olamıyorlar, alaya gönderiliyor veya mektepten tardolunuyordu.

Asıl işin fena cihetı Abdülhamîd'in bu mekteplerden gözü yıldığından, Harbiye Mektebi'nde olduğu gibi üstüste idareler ve hususi kontroller mevcuttu. Mesela her iki tıbbiye mektebi de askerî mektepler nâzırı Tophane müşîri Zeki Paşa'nın idaresinde idi; fakat, aynı zamanda ferik rütbesinde ikinci bir nâzırı, livâ rütbesinde bir Tıbbiye-i Askeriyye müdürü, ayrıca

miralay rütbesinde bir dahiliye müdürü bulunuyordu. Askerî mektepler müfettişi İsmail Paşa'nın da askerî mekteplerde olduğu gibi bu mekteplerde dahi ucu padişaha bağlı teşkilatı vardı. Ayrıca seraskerlik makamının da idare cihetiyle aynı suretle bir rabıtası bulunuyordu.

Bu haller dolayısıyla, heyet-i tedrîsiyede en evvel sadâkat ve merbûtiyet aranıyor, sonra da ehliyet. Bunun için de, her mektep için olduğu gibi burada da, mümkün olduğu kadar ordularda ve taşralarda gözü açılmamış muallimler ekseriyette idi.

Golç Paşa'nın Harbiye ve Erkan-ı Harbiye mekteplerini ıslah için çektiği sıkıntılardan haberi olan Rider Paşa'nın mekteplerin ıslahı hususunda uğrayacağı zorlukları düşünerek müstakillen idare edeceği bir hastahane istedi. Bunu kontratosuna da koydurmuştu. Kendisine Gülhane Rüşdiye-i Askeriyesi verildi. O da burasını 150 yataklık mükemmel bir hastahane haline koydu. 1898 (1314) senesi 30 Kânun-i Evvel'de -Abdülhamid'in doğduğu gün- açılma merasimi yapıldı ve bugünkü Gülhane müessesesi bu suretle vücut buldu.

Rider Paşa bu müessesede üç maksat temin etti. Mektepten çıkan askerî tabiplerin buradan bir hastahanede bir sene staj görmeleri, orduya lazım gelen hasta bakıcıları yetiştirmek, daimi yüzelli hastayı tedavi altında bulundurmak.

Kendisi ve muavini Dayka Bey'den başka Raşid Tahsin Bey de buraya memur edilmişti. Almanya'da tah-

sile beş doktor gönderilmişti;[47] dönüşlerinde bunları da Gülhane müessesesine aldı. Bir masaj mütehassısı Alman (Hofman) da getirilerek Gülhane müessesesi tekemmül ettirildi. Kıymetli asistanlarımız yetişti. Fakat, Rider Paşa 1902'de [1318], Haydarpaşa Tıbbiye Mektebi inşaatını teftişi esnasında ikinci kattan düşerek ağır yaralandı, uzun zaman yatakta tedavi oldu ve sakat kaldı. Bu haliyle yeni Tıbbiye Mektebi'nin açılmasını temin etti ve 1904 yazında Almanya'ya gitti.[48]

Eğer Rider'in himmeti olmasaydı, ihtimal meşrutiyete kadar bu yeni mektebe geçilemeyecek idi. Sebebi, İngiliz mezarlığının mektebe yakın olması dolayısıyla, bir isyan zuhurunda efendilerin bu mezarlığa kaçmaları imkanı hakkında Sultan Hamid'de bir jurnal verilmişti. Padişah derhal inşaatı da tatil ettirmişti. Rider'in himmetiyle, Alman imparatorunun iltiması da temin olunarak, altıyüzbin altın sarfiyla vücuda getirilen ve henüz birçok eksikleri bulunan bu mektebin açılmasına irade çıkabildi. Fakat, Rider'in de Almanya'ya gitmesiyle birçok eksiklikleri tamamlanamadı. Rider'in Türkiye'ye yaptığı esaslı hizmet, asrî bir müessese olarak Gülhane'dir.

---

47 Almanya'ya ihtisas için gönderilen doktorlarımızdan bazıları ve branşları şunlardır: Süleyman Numan (dâhiliye), Tevfik Sağlam (dâhiliye), Âsaf Derviş (nisâiye), Kenan Tevfik (nisâiye), Ziya Nuri (KBB), Orhan Abdi (cerrah), Hamdi Suad (patoloji), Râşid Tahsin (psikiyatri), Mazhar Osman (psikiyatri), Eşref Rûşen (cildiye). *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihî Gelişimi*, s. 142.

48 Sakat haliyle de orada, ölümü tarihi olan 1913'e kadar darülfünunda profesörlük etmiştir. Türkiye'ye hakkıyla hizmet etmiş yüksek bir insandır. *Türkiye İçin* adlı iki ciltli kıymetli bir eseri vardır. Bizi iyi tedkik etmiş, iyi tanımış olduğu bu eserinden de anlaşılıyor

1916'da İstanbul Üniversitesi'ni yeniden yapılandırmak üzere getirilen Alman ilim heyeti

Kendisinden sonra 1907'ye kadar Gülhane Dayka Paşa'nın idaresinde kaldı. Bu da Almanya'ya dönünce yerine Viting liva rütbesiyle geldi. İki Alman doktoru da(ha) getirildi. Buradan yetişen asistanlar Askerî ve Mülkî Tıbbiye mekteplerinde muavinliğe ve Gülhane muallimleri de bu mekteplerde muallimliğe geçmişlerdi. 1909'da iki tıbbiye mektebi birleştirilerek Tıp Fakültesi tesis olundu ve hepsi Haydarpaşa'daki yeni binada yerleşti. Gülhane de Tabâbet-i Askeriyye Takbikat Mektep ve Seririyâtı haline konuldu. Viting Paşa asker olmamakla beraber burasını yine idare ediyordu. Hastahanede yeni tadilat yaptırıldı. Ve kıymetli tabiplerimiz(in), asistanlara burada ilmî ders vermeleri temin olundu. Tıbbî müsamereler verilmesini de Viting başlattı.

Bir taraftan da yine Viting'in himmetiyle, orduya kabul olunacak sıhhiye malzemesinin tecrübe ve muayenesini yapmak ve kabul veya reddi için rapor vermek, harkep(?) paketi yapmak [hariçten gelenlerin üçte bir fiyatına mal ediliyordu] ve Balkan harbini müteakip de suni aza yapmak temin olunmuştur. Bu işleri Türk doktorlarımız ve eczacılarımız muvaffakiyetle temin etmişlerdir. Mütarekeye kadar 1.487 suni aza yapılmıştır.

Gülhane müessesesinin en büyük muvaffakiyetlerinden biri de, 1912 yılında bizde ilk defa olmak üzere Reşad Rıza ve Mustafa Beyler tarafından "tifo aşısı" yapılmasıdır. Sonraları "kolera" ve "dizanteri" aşıları da muvaffakiyetle yapılmıştır. Harp zamanlarında gerek orduya ve gerekse halka karşı bu aşılarla büyük yardımlar yapılmıştır.

İşte 1898-1904'e kadar Rider ve Dayka tıp tahsili-

mizde ve 1908-1914'e kadar da Viting askerî tabâbette inkılap yapmışlardır. Memleketimizde asker tabipliğinin esasını kuran Viting'tir.

1913'te Alman heyet-i ıslahiyesi geldiği zaman bu heyet arasından Mayer müşavir olarak sıhhiye dairesine tayin olundu. 1914 başlarında Viting istifa ile Almanya'ya döndü.[49]

1915'te bunun yerine Zelling Gülhane müdürlüğü ve seririyât-ı dâhiliye muallimliğine ve Brong de seririyat-ı hâriciye muallimliğine getirildi.

1918'de mütarekeyi müteakip Alman doktorlar ve Alman hemşireler memleketlerine döndüler ve artık Gülhane değerli Türk doktorlarımızn eline kaldı. Bunlar Alman müdürlerin asistanlıklarında tecrübe görmüş ve muhtelif harp cephelerinde de pişmişlerdi. Gülhane müessesesi yirminci yılını tes'îde hazırlanırken İstanbul işgal kuvvetlerinden Fransızlar -Fransız medeniyetine yakışmayacak bir tarzda- bir baskın yapar gibi acele burayı işgal ettiler. Gülhane müessesesi Gümüşsuyu hastahanesine sığındı ve orada İstiklal Harbi müddetince beş sene kaldı. Fransızlar çekildikten sonra milli hükümetimiz zamanında yine Gülhane müessesesi eski faaliyetine başladı ve heyet-i talimiyesine "Askerî Tıp Encümen-i Âlîsi" namı verilerek Müdafaa-i Milliye Vekâleti sıhhiye riyâsetinin müşavir heyeti haline sokuldu.

---

49 Harb-i Umumi'de Alman ordusunda cerrahi müşaviri idi. 1922'de öldü. Türkiye'ye hakkıyla hizmet etmiş bir zat da budur.

Yirmi sene Alman baş tabip ve müdürleriyle vücud bulan bu kıymetli müessese istiklal sulhünden sonra da Türk evlatları elinde feyz vermektedir. Binlerce hasta tedavi etmiş ve yüzlerce genç tabip ve eczacılarımızı yetiştirmiştir.[50]

Şehrimizde çalışan değerli bir ilim yuvası Gülhane
Türk doktorluğu ne vakit ve nasıl başladı, nasıl gelişti, doktorluğumuzda Gülhane'nin rolü[51]

Doktorluğumuzun geçirdiği tekâmül safhalarını incelemek merakını duyanlar, en parlak dönüm noktasında bulunan mütevazi bir müessese ile karşılaşacaklardır. Bu müessese, modern hekimliğin temelinin atıldığı

50 Alman bilim adamlarının ilgisi tıp alanıyla sınırlı kalmamış, İstanbul surlarına varıncaya kadar, Türkiye'de pek çok şeyle ilgilenmişlerdir: "...İstanbul surları Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından uzun bir tedkike tâbi tutuldu. H. Lictzmann, 1928(de), Th. v. Lüpke 1930'da, A. M. Schneiden 1933(te) *İstanbul Karasuru-İkinci Ön Rapor*'da tedkik neticelerini neşrettiler. Nihayet enstitü, *Die Landmauer von Konstantinopel* ismi altında bu tedkiklerinin neticesini hâvi F. Krischen ve Th. v. Lüpke tarafından hazırlanan birinci ciltini 1939'da, profesör A. M. Schneider ve B. Mayer-Plath tarafından hazırlanan ikinci ciltini 1944'te neşretti". Feridun Dirimtekin, "İstanbul surları hendeklerinde su var mıydı?", *Tarih Dünyası*, cilt: 2, sayı: 15, s. 645, 15 Kasım 1950.

Cumhuriyet sonrasında yaşanan yoğun Alman bilim adamı göçü için ise bkz. Prof.Dr. Klaus-Detlev Grothusen, "1933 yılından sonra Alman bilim adamlarının Türkiye'ye göçü, Kemal Atatürk döneminde Alman-Türk ilişkileri", *Belleten*, cilt: XLV/2, Ekim 1981, sayı: 180, s. 537-550. (Haz.)

51 Yazan: Dr. Celâl Ertuğ.

Gülhane'dir. Bugün dünyanın her tarafındaki tıp cereyanlarına ayak uyduracak kadar olgunlaşan hekimliğimiz, ilk hızını Gülhane'den almıştır.

Yazımızın tetkikinden de anlaşılacağı üzere Gülhane'nin tesisi, Türk tıbbının çok önemli bir hadisesidir. Bunu anmak ve belirtmek, her hekimi zevklendireceği gibi herkesi de ilgilendirir zannındayız.

Doktorluğumuzun mazisi ve Gülhane'nin kuruluşu

Memleketimizde ilk askerî tıbbiye mektebi 1839'da İkinci Mahmud tarafından bir fermanla Galatasaray'da açılmıştır. İkinci Mahmud fermanında; insana evvelâ sağlık lazım olduğundan, açacağı mekteplerin başına tıbbiyeyi koyduğunu, yurtta tabâbet yapan bir sürü meçhul menşeli ecnebilerin halinden hoşnut olmadığını bildiriyordu. Tıbbiyede tedrisata evvela Fransızca başlanmış, 1869'da tekrar okutma Türkçe'ye çevrilmiştir. 1866'da bir de ayrıca mülkiye tıbbiyesi açılmıştır. Askerî tıbbiye Galatasaray'dan Humbarahane'ye, oradan takrar Galatasaray'a, sonra Demirkapı'ya ve nihayet 1903'te Haydarpaşa'daki yeni binaya nakledilmiştir. 1909'da askerî ve mülkî tıbbiye birleştirilmiş, tıp fakültesi açılmıştır. Fakültenin kuruluşuna kadar tıbbiye mektebi iptidai denecek bir halde, birçok noksanlıklar içinde idi.

Bu pek kısa bilgiyi Gülhane'nin kuruluşuna yakın senelerin hüviyetini biraz canlandırmak maksadıyla kaydettik.

1897-(1314) senesinde tıp tahsilinde ıslahat yapmak

ve hekimliğin ortalama seviyesini yükseltmek lüzumu duyuldu. Bu maksatla Almanya'dan mütehassıslar istendi, Prusya Maarif Nezâreti de Bonne Üniversitesi hocalarından Prof. Rieder'le[52] Hamburg'taki Eppendorf hastanesi asistanlarından Dr. Deyke'yi tavsiye etti. Lazım gelen muamele ve mukaveleler yapıldı.

Prof. Rieder'e Gülhane rüştiyesi binası verildi. Buraya 1.400 altın harcanarak 150 yataklı bir hastane kuruldu. Bu mektebe tıbbiyeden çıkan askerî tabipler geliyor tekâmül ediyorlardı. Rieder haftada 26 saat ders okutuyor ve diğer zamanlarını da hâriciye kliniğinde amelî derslerle geçiriyordu. Dâhiliye derslerini ve kliniğini de aynı şekilde Deyke idare ediyordu. Bu iki yabancı, hiç unutulmayacak kadar büyük bir feragat ve iyi niyetle, geceli gündüzlü didinip uğraşıyorlar, bir eser yaratmaya çabalıyorlardı. Hatta birçok akşamlar petrol ışığında işlerine dalan bu iki usta, evlerine dönmek için çıktıkları zaman hastane yolu üzerindeki Topkapı sarayının kapılarını kapalı buluyorlardı.

Artık kliniklerle laboratuvar çalışmaları beraber yürüyor, her ölen hastaya otopsi yapılıyor, uğraşmalar bir meslek zevki ve disiplini içinde geçiyordu. Rieder, Haydarpaşa'daki modern tıbbiye mektebi binasının yaptırılmasına da tesir etti. Hatta, inşaatı teftiş ederken ikin-

52 Robert Rieder/Rieder Paşa. 1861-1913. Alman hekim. Gülhane askerî tıp akademisi kurucularından. Bonn üniversitesi tıp fakültesinde prof. oldu. 1898'de geldiği İstanbul'dan 1904'te ülkesine döndü ve Bonn'da bir kilise hastanesi ile Bon üniversitesi tıp fakültesinde çalıştı. *Für die Türkei: Das Krankenhaus Gülhane* (*Türkiye İçin: Gülhane Hastanesi*) (1903) eserleri arasındadır. (Haz.)

ci kattan düşerek bacağı topal oldu ve ömrünce bir deyneğe dayanarak yürümek zorunda kaldı.

Rieder Paşa, birçok kabiliyetli gençleri seçip, yetişme programlarını tanzim eyledi, onları Avrupa'ya gönderdi, çalışmaya teşvik etti. Bu gençler sonradan doktorluğumuzun yüksek üstatları olmuşlardır.

Rieder Paşa, 1904'te Almanya'daki kürsüsüne dönmüş, orada, işi başında 1913'te ölmüştür. Prof. Rieder'in ayrılmasından sonra Gülhane'yi Prof. Deyke[53] 4 yıl idare etmiş, o da memleketine dönmüştür. Onun yerine de 1908'te Viting getirilmiştir. Viting Paşa, Gülhane'nin tedris usullerini geliştirmiş, binaya yeni kısımlar ilave etmiştir. 1918 İkinci Teşrîn'inden itibaren de tıbbî müsâmerelcri ihdas etmiştir. 1914'te Viting de memleketine dönmüştür. Yerine iki Alman profesör daha getirilmiştir.

Fakat bu esnada Gülhane harp dolayısıyla ancak bir askerî hastane halinde çalışıyordu. Büyük harpten sonraki mütareke esnasında Gülhane yeniden tatbikat mektebi olarak açılmıştır. Muallim kadrosu, çoğu genç elemanlar olmak üzere tamamlanmıştır. Bu sırada, ilk defa olmak üzere üroloji kliniği tesis edilmiş, hastabakıcılık derslerine başlanmıştır. 1918'de Gülhane 20'inci yıldönümünü kutlamak isterken Fransızlar tarafından işgal edildiğinden Gümüşsuyu'na naklolunmuştur. Bu esnada, hocalar-

53 Franz Georg Deycke/Deyke Paşa. 1865-1938. Alman hekim. Kiel üniversitesi tıp fakültesini bitirdi. 1898'de Osmanlı hükümetinin davetiyle Türkiye'ye geldi. 1904'te Gülhane hastanesi ve tatbikat mektebi müdürü oldu. 1907'de Almanya'ya döndü. (Haz.)

dan mühim bir kısmı da İstiklâl Savaşı'na karışmak üzere Anadolu'ya geçmişlerdi. Böylelikle Ankara'daki Cebeci hastanesi, o zaman, ordunun değil Anadolu'nun en mühim sıhhî merkezi olmuştu.

Savaş bitince, Gülhane, yeni kadrosuyla ilk yuvasında kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Bu yeni kuruluşun başında bu sefer profesör general Tevfik Sağlam[54] bulunuyordu. Hocaların hepsi Türk'tü; bu arada, sayın Sıhhiye vekilimiz Hulusi Alataş da ders veriyordu. Oradaki uzun emeklerden sonra Türk tıbbının devrimini yapan ve elli yıla yakın zaman içinde enerji ile çalışan Gülhane 22 Temmuz 1941'de Ankara'ya gelmiştir.

Gülhane; kadrosundaki genç şahsiyetlerle, hocalarıyla tıp fakültesinin kuruluşuna büyük yardımda bulunmuştur. Üniversite inkılâbında da Gülhane'den yetişen elemanlar birçok kürsülerde yer almışlardır. Böylelikle, Gülhane, Türk maarifine ve tıbbına devamlı hizmetlerden geri kalmadığını isbat etmiştir.

Bu arada, bütün dünyaca tanınıp sayılan üstatlar da yok değildir. Mesela, Profesör Hamdi Suad, Gülhane'nin öz evladıdır. Uzun senelerde tıp fakültesinde marazî teşrih hocalığı yapan Hamdi Suad'ın, dünyanın klasik tıp

54 Meşhur Türk hekimi. 1882-1963. Askerî tıbbiyeden yüzbaşı olarak çıktı. Gülhane'de çalıştı. Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında orduda görev aldı. 1919'da Gülhane hastanesi başhekimi oldu. Bilahare generalliğe terfi etti ve prof. ve ord. prof. olarak İstanbul üniversitesi rektörlüğünde bulundu. Pek çok tıbbî eseri olup, Türkiye'deki tıp tahsili konusunda önemli bir yeri olan okul anıları basılmıştır: *Nasıl Okudum?*, baskıyı yay. haz. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, 3. baskı, İstanbul, 1991. (Haz.)

literatürüne geçmiş birçok bulguları, çalışmaları vardır.

Müzmin bir hastalığa tutularak yavaş yavaş eriyip ölen ve son yıllarında ne yazık ki layık olduğu hürmeti gör(e)meyen Hamdi Suad'ın tıp sahasındaki milletlerarası şöhreti hakkında ufak bir delil göstermekten kendimizi alamayacağız:

Bir Avrupa şehrindeki milletlerarası tıp kongresine Hamdi Hoca da gitmek istiyor. Lazım gelen parayı temin işi uzadığından hareketi gecikiyor, trenden iner inmez kongre salonuna koşan üstad bütün gayretine rağmen birkaç saat geç kalmıştı. Hoca içeriye bir kenardan girmek istedi, o anda bütün başlar sessizlik içinde kapıya çevrildi ve herkes onu ayakta karşıladı.

Üstad bütün kongre azasının kendisini beklediğini anladı ve hayretini belli etti. Kongre reisi, şu sözlerle kendisine hitap etti:

-Hamdi Bey! Siz gelmeden kongreyi açamazdım...

Aynı kongrede tebliğini Fransızca hazırlayan üstad kürsüye gelince herkes bir ağızdan "Türkçe söyleyiniz!" diye bağırdı.

Hamdi Suad; sessiz ve mütevazi çalışan, fakat dev adımları atan Gülhane'nin övündüğü simaların olgun bir örneğidir.

*

* *

İstanbul'da yarım asırlık mazisini bırakıp Ankara'nın hayat ve enerji dolu olan havasında yeni ufuklara doğru

yol alan Gülhane'den çok ümitli sonuçlar beklememiz gayet tabiidir.[55]

Müessesât-ı zirâiyemiz

hakkında hususi malumat

Mekteplerin ekserisi çorak, kumsal, dar... arazide yapılmıştır. Sebebini sordum. Vaktiyle bir Ermeni, Ziraat nazırı iken kasten yapıldığını hayretle gördüm.

1. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlîsi

Mevkii: Ayastefanos'tan 8.5 kilometre uzaklıkta ve Büyük Halkalı köyü kurbunda.. Mektebin mevkiini tayin ve intihapta *şahsi menfaatler güdülmüş ve hasis emeller takip edilmiş olduğundan* arazisi çoraktır, nümune çiftliği ittihazına elverişli değildir. Maamafih imar ve ıslahı zımnında otuz senedir, şayan-ı şükran himmet ve mühim bir meblağ sarfedilmiştir.

Tarih-i tesisi: 1307-1308. Bidâyette baytar mektebi ile müşterek... Bilahare baytar kısmı Baytar Mekteb-i Âlîsi namıyla İstanbul'a, Sultanahmed civarına nakledilmiş; Halkalı'da tedrisat ziraat ile ormancılığa inhisar eylemiştir. Meşrutiyeti müteakip Büyükdere'de

55 Bu yazının hazırlanmasında Osman Uludağ'ın *Tıbbiye ve Tabâbetimiz* adlı eseriyle, Profesör Tevfik Sağlam'ın *Askerî Tıp Mecmuası*'nın 1927 kongre nüshasında neşrettiği "Gülhane tarihçesi" adlı yazısından ve general Mazlum Boysan ile Doktor Cezmi Türk'ün *Sıhhiye Hizmeti* adlı kitabından istifade edilmiştir.

bir Orman Mekteb-i Âlîsi tesis ve küşâd edilmiştir.

Müddet-i tahsili: 336 senesine kadar -birinci sınıfı ihzârî olarak- dört sene idi. Elyevm üç senedir.

Talebe kadrosu: Zaman zaman değişmiş ve bazı senelerde yüzyirmiyi tecavüz eden talebe mevcudu ahvâl-i harbiye ilcaatıyla otuzbeş-kırka kadar düşmüştür. Elyevm her taraftan müracaatlar vukubulmaktadır.

Gayesi: Büyük çiftlikler idaresinde muktedir erbab-ı fenn-i ziraat ve memurîn-i fenniye ve mekâtib-i zirâiyeye muallim yetiştirmek.

2. Bursa Ziraat Ameliyyat Mektebi

Mevkii: Bursa'dan 8-10 kilometre uzaklıkta, Bursa-Mudanya şosesi güzergâhında, Nilüfer deresi eski mecrası yatağında ve meyilli, *kumsal bir mahalde...* buranın *intihabında da yine şahsi menfaatler, hasis emeller.*

Tarih-i tesisi: (1309?)

Müddet-i tahsili: 3.

Talebe kadrosu: 60-80. Maamafih, bazı seneler talebelerin miktarı o kadar çoğalmıştır ki, ücretli olarak alınan efendilerin miktarı da mühim bir yekuna bâliğ olmuştur. Mektebe dühul için müracaat eden efendilerin miktarı, harpten evvelki senelerde yüzü tecavüz ediyor ve bu efendiler arasında ciddi bir müsabaka yapılarak kadro ikmal ediliyordu. Mesleğe pek büyük hizmet etmiş olan bu müessese maatteessüf Yunanlılar tarafından

yakılmıştır. Maamafih vali Hacı Adil Bey'in himmetiyle yakında aynı yerde ihyası mukarrerdir. Elyevm mezkur mektebin iki sınıfı teşekkül etmiş ve tedrîsâta mübâşeret edilmek üzeredir. Talebe, Çekirge'de temin edilen Cihangir Palas'ta ibâte etmekte ve tatbîkât-ı zirâiyeyi çiftlikte takip etmektedir. Elyevm Ankara Ziraat Mektebi'nde bulunan Bursa talebesinden bir efendinin numarası 890 olduğuna nazaran, Bursa mektebinin mesleğe şimdiye kadar yetiştirmiş olduğu mütefennin çiftçilerin miktarı mühim bir yekuna bâliğ olmaktadır. Bilahare Mekteb-i Âlî'ye kalbedilmiş olan Selanik Ziraat Mektebi de aynı tarihte aynı maksatla tesis edilmiştir.

Gayesi: Usul-i cedîde-i ziraatın ameliyyâtını, âlât-ı zirâiyenin suret-i istimalini ve sâireyi talim etmek, amelî ve mütefennin çiftçi yetiştirmektir.

3. Ankara Ziraat Mektebi

Mevkii: Malum.

Tarih-i tesisi: 1327. Elyevm Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye tahsis edilmiş olan bina 1327 senesinde kısmen(?) ikmal edilmiştir. Aşağıdaki elyevm Ziraat Mektebi ittihaz edilen bina nümune ağılı, çoban mektebi, nümune çiftliği gibi muhtelif istihâleler geçirmiştir.

Müddet-i tahsili: 3 sene.

Gayesi: Bursa Mektebi'nin aynı. Yalnız geçen sene tedrîsât proğramları tevsî' edilmiş, mıntıka ziraat mektebine kalbolunmuştur.

Talebe kadrosu: 60. Maatteessüf mektep Harb-i

Umumi'de bir müddet mesdûd kalmış; üç sene evvel hükümet-i milliyenin Ankara'da teessüsü üzerine tekrar küşâd edilmiştir.

Ziraat tahsili için her taraftan vukubulan müracaatlar nazar-ı itibara alınarak, bu sene talebenin yüz'e iblağı takarrur etmişti. Fakat, asıl mektep binasının tahliyesi için vukubulan istirhamatın is'âf edilememesi neticesiyle mezkur karar mevki-i tatbike konulamamıştır.

Yalnız mektebe mülhak olmak üzere bu sene ayrıca bir makinist sınıfı ilave edilmiş ve yirmi talebe kayıt ve kabul olunmuştur.

4. Adana Ziraat Mektebi

Ankara mektebi ile aynı tarihte ve aynı proğramla küşâd edilmiştir. Hatta binası bile hemen aynı plan üzerine inşa olunmuştur.

Maatteessüf elyevm mesduddur. Bütçenin tasdikinde ihyâen küşâdı mukarrerdir.

5. İzmir Seydiköy Ziraat Mektebi

Meşrutiyeti müteakip Aydın vilayetinin bilhassa bağcılık nokta-i nazarından ehemmiyetine binaen nazarî ve amelî bağcı yetiştirmek üzere tesis edilen Seydiköy Mektebi bu defa, proğramı tevsî'an Bornova'da tekrar küşâd edilmiştir.

6. Balıkesir Ziraat Mektebi

Bursa Ziraat Mektebi proğramı üzerine bu sene tesis edilmiştir. Müdür ve muallimleri tayin edilmiş; fakat, daha henüz tedrîsâta başlanamamıştır. Talebesi üç sınıf üzerinden 60 olacaktır.

Bunlardan başka Kastamonu ve Sivas'ta idare-i hususiyeye ait iki çiftlik mektebi vardır. Bunların gayesi: Mütefennin çiftçi-başı yetiştirmektir.

Erzincan'da da bir ziraat mektebi küşâdı mukarrerdir.

7. Konya nümune çiftliği, Aksaray ve Isparta fidanlıkları, İzmit nümune tarlası vardır.

8. İstanbul'da da Erenköy, Göztepe ve Beykoz Amerika asma fidanlıkları; İzmir'de Urla, Seydiköy ve Erdek asma fidanlıkları; Tarsus, Adana, Niğde, Kırşehir, Yozgat, Sinop, Karahisar-ı Şarkî, Bartın, Konya'nın beş kazasında, Ergani'de, Rize'de, Trabzon'da; Ma'mûretü'l-Aziz, Diyarbekir, Samsun, Kayseri, Antalya, Menteşe ve sâirede fidanlıklar.

9. Edirne Ziraat Mektebi

Bu sene tesis edilmiştir.

10. Kırkkilise'de de Amerika asma fidanlığı.

Halit[56]

Bizde adı: Yüksek ziraat enstitüleri [Almanya'da bunlar üniversite namı altına girer. Müstakildir, idarece

56 Halid Akmansü. Kâzım Karabekir Paşa'nın yâverlerinden olup Kanal harekatı sıralarında Alman generali Von Kresler ile bir yıl birlikte çalışmıştır. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927,* Kâzım Öztürk, s. 483, Ankara, 1995. (Haz.)

maarife bağlıdır. Ziraat Vekâleti'ne bağlı olan evvelce mevcut Ziraat Mekteb-i Âlîleri de bu ismi almıştır].

Doğrusu şöyle olmalı: Ziraat üniversitesi.

Beş fakülte

1. Ulûm-ı tabiiyye: İhzârîdir. Altı kadar mensubu vardır. Müstakil talebesi yoktur. 2, 3, 4'ü kileri yetiştirir;

2. Orman: İhzârî. Ankara'da 2 yıl, sonra Sarıyer'e son sınıflar gidiyor;

3. Baytar: İstanbul'da kalmadı;

4. Ziraat: İstanbul'da kalmadı;

5. Teknoloji: Sanayi-i zirâiye; müstakil talebesi yoktur. 2, 3, 4'ün talebesini yetiştiriyor. [Herbirinin 5-8 enstitüsü var; yani laboratuvarın büyüğü].

Teşkilatı

Bay Sabri Toprak[57] "Bizde adam yoktur!" diyerek Halkalı'yı kapatıp Avrupa'ya gençleri gönderiyor ve Almanlar getirtiyor -henüz tesisat duruyor- fakat, herşeyi vermiyor, Almanlar kızıyor, "Türkler de iş yaptırtmadı!" diyorlar.

Bay Muhlis zamanında: Ziraat vekiline bağlı olmak üzere idari ve ilmî her husus bir Alman doktor elinde idi. Ve 20'den fazla Alman vardı.[58] Gazi'nin arzusunu yap-

57 Sabri Toprak içik bkz. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927,* Kâzım Öztürk, c. III, s. 680-681, Ankara, 1995. (Haz.)

58 Türkiye'ye davet edilenlerden biri de Prof. Herman olup meyve

madı. Millete hediye etmeden evvel "Çiftliği hükümet alsın. Enstitü oradan kurulsun." diyor. Gazi ile arası açılıyor. İsmet kendisine diyor ki: "Sarhoşlukla söylemiştir, aldırma!" diyor. Gazi de bunu duyuyor. Az sonra da İsmet çekiliyor.

Kesebir zamanında: Aynı surette kaldı.

Bay Faik Kurdoğlu: Celal Bayar'ın zamanında geldi. İktisad Vekâletinde onun müsteşarıydı. Tokatlayan veya Pera Palas müdürüydü. Yine Ziraat vekiline bağlı olmak üzere, Gazi'nin arzusuna geliyor. Ona yaranmak için "Enstitüyü çiftliğe nakledeceğiz." diyor. Bu enstitü tatsız karşılanıyor. Fakat, Atatürk ölünce bu fikir de duru-yor. Bilhassa İsmet işbaşına gelince büsbütün ölüyor.

Son kongredeki tedrisat komisyonundaki sözleri hülasası:

"Bize yüksek ilim adamına lüzum yoktur. Bize daha ziyade pratik ilim adamı isterim." diyor.

Şimdi bu istikamete gidiyor. İşin fena tarafı, bazı fena kimselerle temastadır ve profesörlerden dört ve bazı idare memurlarını vekâlet adına aldı. Halbuki kanunda sarâhat vardır ki doçent ve profesörleri vekil emrine alamaz.

---

ağaçlarının ıslahı için bir rapor sunmuştur: *Almanya'nın Meşhur Bon Ziraat Darülfununu Muallimlerinden Anadolu Şimendifer Kumpanyası Tarafından Celb ve İstihdam Olunan Mösyö Herman'ın Şehr-i Haziran'da Ankara Şimendifer Hattı Güzergâhında Geşt ü Güzâr Ederek Mahalli Ziraatının ve Eşcâr-ı Müsmirenin Islahı ve Terakkisi İçin Vâki Olan Meşhûdât ve Mütalaâtını Hâvi Verdiği Raporun Suretidir*, İstanbul, Matbaa-i De Kastro, 1894, 26+22 (Fransızca) s., (Özege, I/518) (Haz.)

Sualler:

1. Ziraat alimleri meclisi/ziraat akademisi var mı?

2. Ziraat enstitüsü ve memleketin ziraatını proğramlayan ve sevk ü idare eden hangi makamdır?

Almanların yaptığı bir ziraat enstitüleri kanunu var (1933).

TÜRK ORDUSUNUN SUKÛTU
ISLAH HEYETLERİ VE
HARBİYE MEKTEBİ

TÜRK ORDUSU VE ISLAH HEYETLERİ

Sultan Aziz zamanında Fransız kopyası ile ordu yetiştirilmişti.İttihat ve Terakki hakimiyetinde (Balkan harbinden sonra) donanmayı İngilizler amiral Limpos, jandarmayı Fransızlar jeneral Bauman ıslah ediyor.[1]

*

* *

Sultan Mahmud

Sultan Mahmud 23 yaşında cülûs edip 32 yıl saltanat sürdü. En büyük hatasını; Hâlet Efendi, Hüsrev Paşa gibi nabız-gîr[2] ve cin fikirli müdâhinlere kapılıp onların her dediğini yapması teşkil etmiş, bunların ihtirasât ve fesadat ve adâvetleri yüzünden türlü gaileler tahaddüs edip, bu suretle kendisinin ve devletin başına nice beliyyeler açmıştır. Bu gibilerin tesiriyledir ki, hall ve idam veya

---

1 "Bizde Casusluk", Aziz Hüdâyî, 14.5.935, *Tan*.

2 Bir kimsenin hoşuna giden ve gitmeyen şeyleri öğrenip, hareketlerini ona göre ayarlayarak yaranmasını bilen kimse. (Haz.)

ref'-i vezâret ve rütbe ile nefyedilen vüzerâ ve ricalin veya irtihal eden zenginlerin servetlerini müsadere ettirir; bazı takdir eskilerini en yüksek makamlara çıkardıktan sonra, hidemât-ı fevkalade-i mesbûkalarına bakmayarak servet ve mal ve emlâkinin müsaderesiyle beraber idam ettirir veya vezâret ve rütbesinin ref'iyle taşraya nefy ve teb'îd eylemek suretiyle yere vururdu.

Mahmud-ı Sâni alafranga-meşrep, Avrupa usul ve âdâtını ve tece(ddü)dâtmı sever, kibar Rum ve Frenk aile ve familyalarıyla ihtilattan hazzeyler, bazı süfera balolarına gider, Türk musıkisini de pek sever, müntehap hânende ve esâtize-i musıkiyeden zeki, namdar ve sanatkar ve hanendeleri evkât-ı muayyenesinde celp ve istimal eyleyerek büyük zevk alır, kendisi de âşıkâne gazel ve şarkılar yapardı. Hattattı; Ayasofya camiinde güzel levhaları var(dır). Ok atmak, ata binmekte, ön öne koşulmuş müteaddit atlı faytonları sevk ü idarede mahirdi. Müntehap kemankeşlere, cündîlere Okmeydanı'nda, Büyükdere çayırında ve sâir mahallerde müsabakalar ve kemankeşlik, cündîlik, lobut ve cirit oyun ve talimleri ve müsâraalar yaptırıp müstehakları ihsanına garkeylerdi. Nişantaşı, Küçük Çamlıca ile Okmeydanı'nda hala meşhûd bulunduğu üzere, okların düştüğü yerlere mermerden kitâbeli taşlar diktirir; Sarayburnu'nda, Gülhane bahçesinde bu yolda talimlerle beraber tüfenk ile nişancılık ve endaht müsabakaları da yaptırır ve yapardı. Mevlevî tarikatını severdi. Çırağan sarayı mahallindeki Beşiktaş mevlevihanesine gider, ayakta seyreder, münacatlar, na'tlar, âyin-i şerifleri pek zâhidâne ve sâlikâne dinler, bazan

gözlerinden yaşlar döküldüğü de meşhûd bulunur idi.

Mağrur, vakarlı, dârât ve ihtişamatı sever idi.

İstanbul'daki 40 bin kişilik orduyu Edirne'ye gönderseydi, hasta ve yorgun Rus ordusuna galebe çalardı. Fakat, kumandan İşkodralı Mustafa Bey'in Alemdar olacağından vehme düşmüştü.

Bazı dâhiyâne hareketleri varmış:

1. Uzun püsküllü fese asker "Yunanlılara benzedik!" deyince, püskülü fes boyunca kesip "Alın! İşte sünnet ettim. Müslüman eyledim. Artık giyebilirsiniz!" diyerek askeri hayran etmiş.

2. Başıbozuk elbisesiyle bir kışlaya girmek için nöbetçiye rüşvet vermiş. Nöbetçi süngü(ye) davranıp Mahmud'u öldürmek isteyince "Böyle askerle Ruslara galebe çalabilirim. Bu tüfengi alınız! Gümüşletiniz, makâm-ı seraskerîde, arz odasında kalıp teşhir edilsin!" (demiş). Bir büyük müzede imiş (Mahmud Şevket Paşa göndermiş).

3. Yeniçerilerin lağvında şapkayı kabul etmek istemiş. Şeyhülislâm itiraz temiş. Bunu güneşte bir zıt elbisede terletmiş ve siperlikli "şapkaya itiraz etmeyin!" demiş. Fakat, itirazlardan korkarak ahlâfa bırakmış; yani 1241'den 1344 yılına.

Hünkâr İskelesi mukavelesinde Beykoz'a Rus donanması ile bir fırka asker çıkarılmış.

İbret alınacak bir sahife[3]

Sultan Mahmud ahdi

Avusturyalı ve Alman muallimler ve sonra yüzbaşı Moltke'yi celbetti...

Sultan Mahmud hemen hemen verâset suretiyle ihrâz-ı memuriyet etmiş olan ekâbir-i memurînin kesr-i nüfûzuna çalıştı. Büyük memuriyetleri sâdık bendegânına tefvîz eyledi ki, bu memurlar âdiyü'n-nesep olup herşeye sâye-i pâdişâhîde nâil olmuş olduklarından padişaha gayet muti' ve münkâd idiler. Padişah umûr-ı devleti nüzzâr ile suret-i hususiyede yegân yegân tedkik eylemek suretiyle Bâb-ı Âlî'nin veyahut Meclis-i Âlî'nin hüküm ve nüfuz-ı mutlakını kesr ü tenzîl ediyordu. Padişah ulemanın müddeiyâtına karşı dahi şedîden ızhar-ı mukaveınet ediyor ve hatta kavânînden daha kuvvetli olan örf-i milliyeye bile taarruz eyliyordu. Şarap içer ve maiyyeti zabitan ve nüzzârını nîm-mest etmekten zevk alırdı. Ve bir Mısırlı gibi elbise giyerek, sarık yerine başında fes bulundururdu. İcra edilen bilcümle ıslahat pek o kadar hâiz-i chemmiyet olmadığı gibi, pek çok zaman da devam etmedi. Mahmud'un nüfuzu ancak asâkir üzerinde müstemirr oldu. Fena ahlaklı ve sefîh olduğu kadar da merhametsiz olan hâkân-ı müşâru'n-ileyh asker üzerindeki bu hüküm ve nüfuzundan dolayı, XIX'uncu asırda gelen Osmanlı padişahları arasında

3 Edvar Dirol, *Şark Meselesi*, [*Şark Meselesi, Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar*. Ed. Drialuit'ten Mehmed Nâfiz, İstanbul. Tanin Matbaası, 1328, 509+2 s. (Özege, IV/18613) (Haz.)]

büyük bir yer işgal etti. Bununla beraber, bütün bu ıslahat ve teceddüdâttan kendisi istifade ed(e)medi. Hatta cevâhir-i saltanatında hükümet inkıraz tehlikesine maruz kaldı.

Padişah Yunan ihtilalini teskin eylediği zan ve zehâb-ı bâtılında iken Avrupa'yı Yunanlılara zahîr buldu. Kurûn-ı vüstâda Osmanlı harbini men için tevhîd ve teşrîk-i mesai etmiş olan Avrupa hükümâtının, Osmanlı imparatorluğunun mukâsemesi için bu asırda birleşmiş olmaları garip idi. [Garâbeti yok; müstemleke asrı inkişafta olduğundan büyük devletler her taraftan pay koparmaya bakıyordu. K.]

*

* *

Zamanımızda Çin hükümeti gibi, kendisine bu nazarla bakıldığından ıslahat ve tanzimat-ı esasiye icrasına veya hiç olmazsa Garp devletlerince müttehaz esbâb ve vesâil-i müdafaaya mümâsil esbâb ve vesâiti istikmâle karar verdi. O zamanlar Osmanlıların içinde Genç Türkler fırkası veyahut ıslahat taraftarları zuhur etti. Islahat icrası mevzu-i bahs oldu. 1830'da ümerâ-yı bahriyeden[4] Halil Paşa şöyle demiş idi:

"Avrupa'yı taklidde isti'cal göstermez isek Asya taraflarına geçmeye razı olmaklığımız iktiza edeceğine kanaat-ı kâmile hâsıl eyledim".

---

4 Rıza Nur'un tarihi (131): Rusya'dan dönen Halil Paşa, "Avrupa'yı taklit etmezsek Asya'ya ric'ata razı olmalıyız. Rusya'dan bu fikirle geliyorum!" diyordu.

.....

Yalnız yeniçerilerin katliam edilmesi kafî değildi. Avrupa ile mezhep hususunda bir münâferet mevcut idi. Memâlik-i Osmâniye'de Kur'ân-ı Kerim itikadât-ı İslâmiye'nin üssü'l-esasını teşkil ediyor; padişah peygamber ile hulefâ-yı râşidînin vâris-i meşruu, Osmanlıların kumandan-ı a'zamı bulunuyordu.

Kur'ân-ı Kerim'in cihadı âmir bulunan ahkâmının icrasından feragat etmek, hükümeti taassub-ı dinîden ve hâl-i hazırda Avrupa'nın kendisini papalık makamının daire-i hükm ü nüfuzundan kurtardığı gibi ulemanın hükm ü nüfuz-ı ruhanisinden tahlis eylemek, harp, vegâ, cevr ü eza devrine nihayet vermek; reayânın hukukuna riayet, galiplerle mağluplar arasında müsavatı temin eylemek... elhasıl Türklerin şimdiye kadar ancak haymenişîn kabâil-i vahşiye fâtihleri misillü yerleşmiş oldukları Avrupa topağında esaslı temellerle yerleşmek lazım geliyordu. Sultan Mahmud "Bundan böyle müslümanları camide, hristiyanları kilisede, Mûsevileri de sinagogta tanırım ve her ferdin bu mabedler dışında aynı siyasi hak(tan), baba himaye ve şefkatimden müstefît olmasını arzu ederim." demişti. [Bu ibare birçok terkiplerle yazılmış. K.]

Fakat bu kafi değildir. Ruslar Avrupalı idiler, yalnız medeniyete girmekte geç kalmışlardı. Halbuki Türkler Engelhard'ın dediği gibi "Omurgası, direkleri, yelkenleri ve tayfası yenilenmek lazım gelen bir gemiye benziyordu". Bu vaziyet de kafi değildir.

Sultan Mahmud'un vüzerâsından biri "Ahalimize

başka bir lisan talim ve tedris edilmelidir." demiş idi. Daha doğrusu söylenmek isteniyorsa, bu ahalinin âdet ve tabiatlarını değiştirmek lazımdı. Acaba böyle bir tahavvül vukuu kâbil mi idi? Türkler Avrupa kanının vücuduna telkîh edilmesinden telef olmayacak mı idi? Zaten hristiyan devletler arasında, telkîhe muhtaç adamın ifakatından dolayı telaş eden ve ameliye-i cerrahiye neticesinde mukavemet edemeyip telef olmasını arzu eden devletler bulunmuyor mu idi?

Hülasa

Yeniçeri ordusu lağvedilmiş, yerine Mansura ordusu kurulmuştu. 1828-29 harbinde umumi teşkilat yapabilen ordu 40.000 kişi idi. Talim ve terbiye noksan, komuta heyeti vukufsuzdu; mağlup oldu.

Bu mağlubiyet üzerine Avrupa'nın muhtelif hükümetlerinden muhtelif rütbeli zabitler getirildiyse de programsızlık ve bilgisizlik ve taassup yüzünden ıslahat akîm kaldı.

İç vaziyet

Merkezin (gayr-i Türk olan K.) vilayetler üzerinde nüfuzu kalmamıştı. Her taraf iğtişâş içinde, nüfuzlular istiklal davasında. Mısır'da Kölemenler eski hükümetlerini kurmak istiyor; Vehhâbîler bütün Arabistan yarımadasını işgal etmişler, hilâfet iddiasındalar. Fransızların milliyet propagandası, Rusların tahrikleri Balkan yarımadasının hristiyan kavimlerini isyana hazırlıyordu. Vidin valisi Pazvandoğlu'nun isyanını

gören Bulgaristan da karıştı. Sırbistan, Karadağ'da tehlike daha büyük. Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa müstakillen hükümet ediyordu. Tunus ve Cezayir merkezle bağları kesmişlerdi. En tehlikeli Mehmed Ali idi. Bu, 1801'de Napolyon'un Mısır'dan çıkarılması üzerine kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa maiyyetinde Mısır'a gönderilen askerlerden biriydi. Gittikçe kuvvetlendi. Kölemenlerle ittifak ederek vali Hüsrev Paşa'yı kaçmaya mecbur etti. Zorla 1805'te Mısır valisi oldu.

1822'de Kölemenlerle barışarak, asker çıkaran İngilizleri tardetti. Merkez hükümet bunun üzerine Vehhâbî isyanını bastırması emrini verdi. Mehmed Ali hem ordu ve donanmayı ıslah, hem de Mısır'ı imar ediyordu. [50 yaşından sonra okuma yazma öğrendi]. Muntazam ordu teşekkül etti. Avrupa'ya tahsile birçok köle gönderdi ve Avrupa'dan birçok fen ve maarif adamları getirtti. Şeker ve mensucat fabrikaları kurdu. Osmanlı ricâline de bol bol hediyeler gönderdi.

Bu esnada Mora isyanı başladı. Osmanlı hükümeti güç bir vaziyette idi. Mehmed Ali bu isyanı bastırmayı kendisine verilmesini istedi. Maksadı Girit, Mora valiliklerini elde etmek ve bu suretle bütün Şarkî Akdeniz'e hakim olmaktı. Osmanlı hanedanım istihdâfa biraz daha yaklaştı. Hükümet-i Osmâniye kabul etti. 17.000 nefer, 150 topla İbrahim Paşa 64 harp ve 100 nakliye gemisiyle Girit'e çıkarma yaptı. Kışın burada kaldı. Takviye edildi. İlkbaharda Mora'ya çıkarıldı. Fransız zabitleri ve Bebemonlu Kalossi tarafından talim ve terbiye edilen Mısır ordusu, Osmanlı ordusunun başaramadığı isyanı

tenkîle başladı. Reşid Mehmed Paşa, Türk ordusu da şimalden gelerek Mora kalelerini zaptettiler. Avrupa, Yunanlıları iltizâm etti. Bâb-ı Âlî müdahaleyi reddettiğinden Navarin'de donanma yakıldı. Rusya ilan-ı harp etti. İngilizler Mısır sularına donanma göndererek Mısır ordusunun masrafını istediler; Fransızlar ise Mora'yı işgal ettiler.

Yakılan donanma yerine donanma yapmaya kalkıştı. Fransa'dan deniz zabitleri ve teknisyenleri getirtti. Mösyö Dusernizi donanmayı ihya ve vazifesi aldı. Besson donanma efradını yetiştirdi. Doktor Tilo sıhhiye işlerini tanzim etti.

Orduda yeniden avcı, mızraklı, dragon, zırhlı süvari alayları teşkil edildi, Avrupa ordusuna benzetildi.

1829'da Süleyman Bey paşalığa çıkarıldı. Fellahlar, Araplar vergiden bıkarak Suriye'ye kaçıyordu; bu sırada sadrazam Hüsrev Paşa idi. Mehmed Ali, Hüsrev'i sevmezdi. Mora isyanı sırasında, "Bu işe yaramaz adamı azletmezseniz İbrahim Paşa ordusuyla çekilecek!" diye padişaha yazmıştı.

Mehmed Ali Şam valiliğini istedi. Hükümet İbrahim'i Girit valisi kafi gördü.

1828 Rus harbine Mısır'dan kuvvet istenildi, Mehmed Ali vermedi. Osmanlı devleti yıkılırsa onun yerine geçmeye veya büyük hisse kapmaya hazırlanmıştı.

Suriye'yi işgale başladı. Ve valiliğini istedi.

Yeniçerilerin lağvından sonraki ordu

1241-1825(?)'te:

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye evvela İstanbul'da "tertip" adıyla sekiz alay teşkil olundu. Bunların ikisi Serasker Kapısı'nda, altısı Davudpaşa ve Üsküdar'daki Selimiye kışlasında.

Bunlar serasker adı verilen bir paşanın emrinde olup İstanbul'un asayişini muhafaza, vazifesi idi.

Her tertip "saf" adı verilen onbeş bölüğe ayrılmıştı. Her safta bir de top bulunuyordu. Sonraları "tertib"e "alay", "saf"a "bölük" denildi. Teşkilat ilerledikçe her iki alay bir liva teşkil etti.

Ordu "hassa" ve "Mansura" olmak üzere iki kısma ayrıldı. Herbirine bir ferik komutan verildi.

Topçu ve humbara sınıfı, yeniçerilerin kaldırılmasına iştirak ettiklerinden lağvolunmamışlardı. Tensîk edilerek alaylara taksim edilmişlerdi.

1834'te topçubaşılık Tophane Müşirliği'ne kalbolundu. Süvari önce İstanbul'da 1.542 kişilik bir tabur teşkil olundu. Tuna boyunda da diğer süvari teşkilatı yapıldı: 1.200 kişilik Tatar ve Kazaklardan, Maçin'e(?) yerleştirildi.

Mansura ordusu 1829 seferine şu kuvvetle girdi:

Piyade: Mansura, beheri 500'er mevcutlu 33 alay, her alayda

Bir batarya	54.000
Gayr-i muntazam kıtalar	6.000

İki hassa alayı 97.000

Süvari: Dört Mansura alayı (6'şar bölüklü) 3.600

Sipahi 10.000

Topçu: 84 humbara, 4 süvari livası [topçu efradı hakkında malumat yoktur]

Lağımcı, humbaracı, baltacı 2.600

Sultan Mahmud'un öldüğü 1839'da ordu mevcudu 173.200 nefer-kişilik

2 hassa ordusu 12.000

37 Mansura piyade alayı 74.000

12 süvari alayı 15.000

4 topçu alayı 4.800

Humbaracı (4 alay K.) 4.800

4 Baltacı alayı 3.000

113.600 nefer

Bu kuvvetlerden hassa kıtaları topçu, lağımcı, humbaracı ve baltacılar kâmilen İstanbul'da bulunurlardı. Mansura ve süvari alayları memleket dahilinde müteaddit garnizonlara taksim edilmişlerdi. Redif teşkilatı bir seferberlik esnasında tekaüt üzerinde 250.000 kişinin silah altına alınmasını temin ediyordu.

Mektepler

III. Selim zamanında açılan Mühendishane'de yılda ancak 2-3 mühendis yetişiyordu. 1829'da Maçka kışlasında bir askerî mektep açıldı. Kafi muallim yetiştirmek ve Avrupa ordularındaki yenilikleri öğren-

mek için Viyana, Berlin ve Paris'e talebe gönderildi.

Talim ve terbiye

Gayet fena idi. Esasen bundan anlayan kimse yoktu. Mısır'dan getirilen birkaç zabit, orduya kabul edilen muhtelif milletlere mensup ecnebi zabitleri, herbiri başka bir tarzda talim ve terbiye ile meşguldüler. Esasen ecnebi zabitlere casus muamelesi yapıldığından, bunların mesaisinden istifade olunamıyordu. Taassup da istifa-deye ayrıca maniydi. [Donanmada da böyle idi. K.]

Moltke, yüzbaşı Seves'in Mısır ordusuna yaptığı hizmet derecesinde birşey yapamadan avdet etti.

Komutanlar kıtalarının ehli değildi. Mektepli zabit yoktu. Yeni ordunun yeniliği yalnız elbise ve silahlarında idi.

Moltke "Mansura ordusu"nu şu suretle tasvir ediyor:

"Islahat haricî şeylerden, isim ve tasavvurattan ibaret kaldı. Rus setresi, Fransız talimnamesi, Belçika tüfengi, Türk çarıkları, Macar eyerleri, İngiliz kılınçları, her milletten muallimler ile hayatlarının sonuna kadar silah altında kalan askerlerden mürekkep bir ordu teşkil edildi..."

Mehmed Ali Paşa'nın Suriye hareketinde donanmaya birçok İngiliz zabiti alındı. Mısır ordusu önce Serion adlı bir Fransız zabitinden istifade etti. Sonra, Napolyon ordusunda yüzbaşı olan Seves geldi. Mehmed Ali uzun tecrübelerden sonra buna tam itimat gösterdi. Sonradan

birkaç Fransız zabiti daha getirildi.

Ordumuzda ilim ve irfan teşkilatı ve gençliğin askerliğe ihzârı 1339

Nizam-ı cedîdin ihdâsına karar verildiği zaman, yalnız ümmi ve fedakârlardan yetiştirilen zabitlerle ordu ve donanma ihtiyacının temin edilemeyeceği anlaşılarak, fen ve ihtisas adamı yetiştirmek ihtiyacıyla 1795'(te) (1210 H.) Sultan Selim-i Sâlis tarafından Mühendishane-i Berrî-i Hümayun tesis edilmiş idi. Bidâyet-i tesisinde bu müessese bir fünûn-ı berriye ve bahriye mekteb-i âlîsi idi. 1264'te Topçu ve Mimar Mektebi oldu. Müddet-i tahsîliyesi o zamanları dört sene olan bu mektebe ordudan mülazım rütbesindeki zabitan girerek tahsil görür ve memleketin arz-ı ihtiyaç ettiği mühendislerden de tek tük yetişen olurdu. 1295'te topçu ve istihkam mektebi halinde tensîk edilen bu müessesede 1300 (1893) tarihinde hendese-i mülkiye mektebi de teşekkül etti. 1295'teki tensîkte küşâd edilen mümtaz sınıfları topçu ve istihkâm zabitanı için bir kat daha âlî derecât-ı tahsiliyeyi temin ediyordu.

1314 tarihine kadar topçu ve istihkâm talebesi dört senelik bir tahsilden sonra mektepten mülazım-ı evvellikle neş'et ediyorlardı. Bu seneden itibaren müddet-i tahsil, piyade ve süvari için olduğu gibi üç seneye tenzil edildi. Mühendishane harbiyesine mülhak bir de mühendishane idadisi vardı.

1250'de (1834) teessüs eden mekteb-i harbiye

bidâyette yalnız piyade ve süvari için olmayıp tekmil sınıflar için müşterek ve müttehid bir müessese halinde küşâd edilmişti. Tedricî terakkiyata mazhar olarak erkan-ı harbiye sınıflarını da ihtiva etmek üzere tevsi' edildi.

Topçu ve istihkâm sınıfları, mühendishanenin bu sınıflar için bir mektep haline konulduğu zaman, mekteb-i harbiyeden tefrik edilmişti. Mekteb-i harbiyenin müddet-i tedrîsiyesi, erkan-ı harp sınıfları hariç olarak dört ile iki sene arasında vakit vakit tebeddülâta uğradı.

1296 senesinden sonra piyade fırkaları gibi topçuların da topçu fırkası halinde teşekkül ettiği görülür. Topçular, ordu kumandanlarına merbut olmakla beraber aynı zamanda Tophane-i Âmire Müşiriyeti'ne de merbut bulunurlardı. [Sunûf-ı muhtelifeden mürekkep fırkalar teşkilatı 326 tensîkâtının neticesidir].

İdadi ve rüşd(iye) adedi, tedrîcen tevessü' ederek bidâyet-i meşrutiyete kadar mekâtib-i askeriye teşkilatı bütün memlekete feyiz vermişti. Yedi idadi-i askerî ve kırkbir rüşdiyemizde son zamanlarda 24.000 kadar talebenin bir anda feyiz-yâb oldukları mervîdir.

İstanbul Sefâretine tayin olunan general Ober dö Babiye, beraberinde mühendisler ve zabitler getirdi.[5]

1259/1843 tensîkâtı

1256 (1840) Muharrem'inde Hüseyin Paşa (...)[6] Prusya devletinin usulüne dair serasker Halil Rıfat Paşa'nın eline geçen Almanca bir kitap tercümesi murad buyurulmuş ve

5 *Selim-i Salis ve Napolyon*. sahife: 27'den.

6 Birkaç kelime okunamamıştır. (Haz.)

Avusturya devletinin Slav mektebinde hendese tahsil ederken, her ne sebebe mebnî ise 1244'/1828'de Bosna'ya firarla İslâm olan ve askerî hizmet arzusu gösteren Ömer Ağa'ya serasker Hüsrev Paşa binbaşı rütbesi vererek askere alınmış ve Almanca bildiğinden bu kitabın tercümesi vazifesi buna verildi. Fakat, Türkçe konuştuğu halde yazamadığından, bir katip olarak *Târîh-i Atâ* sahibi Atâ Bey verilmiş. Bir senede tercüme yapılmış. Fakat tatbiki senelerden sonra başlamış (1259/1843).[Mahmud Şevket Paşa'nın kitabına müracaat (K.K.)].

Hâşiye: Ömer Paşa-Michel Lattas (Mihaylo Latos) Hırvatistan'ın Plaşki kasabasında doğmuş, Avusturya'da harbiye mektebinde talebe iken 1828'de Türkiye'ye kaçmış (Bosna'dan İstanbul'a gelmiş). İslâm olarak Ömer Lütfi adını almış. Frenk Ömer Paşa derlerdi. Abdülhamid veliaht iken ona hocalık etmiş, yüzbaşılıkla Osmanlı ordusuna girmiş, binbaşı, kaymakam ve *Serasker Kapısı'nda mütercim,* miralay, liva, 1843'te mîr-i ümerâ rütbesiyle askerlikten çıkarılmış. Bir talimi düzelttiğinden Sultan Mecid tekrar askere almış. Ferik iken memleketine gönderilmiş. Bükreş'e muzaffer girmiş (1848); vezâret rütbesiyle Rumeli müşiri oldu. Arnavutluk ve Kürdistan isyanlarına memur edildi ve muvaffak oldu. 1852 Rus harbinde serdâr-ı ekrem ünvanıyla başkumandan oldu.

Kırım'da muhtelif askerlerin imtihanı

-Şu yardan atla!

İngiliz neferi:-Fakat parçalanırım ve bunda bir maksat yoktur!

Fransız neferi: -Fakat niçin?

İtalya neferi:-Yapıl(a)maz birşey!

Türk neferi: -Efendim! Baş üstüne mi, kıç üstüne mi?

"Saray ve Bâb-ı Âlî'nin İçyüzü" makalesinden:

1831'de general Çamovski, Slav ordu teşkilatı için İstanbul'a davet edilmişti. Hüsrev Paşa'nın konağında misafir iken, Nemse ordusunda çavuş, bize kaçıp müslüman olan Slav Ömer'i tanıdı. İki Slav'ın yıldızları pek barışmıştı.

Tanzimat'tan sonra her tarafta askerliği meslek edinmiş muharipler, macera peşinde dolaşanlar koşup Türkiye'ye geliyor, Osmanlı ordusuna giriyordu.

Bir Gürcü paşasının oğlu olan Mehmed Reşid Paşa ile iki vatandaşı Hayreddin ve Sa'dullah Beyler, Gözlüklü Yûsuf Paşa, Rus ordusu miralayı Softa Hidayet, Ahmed ve Mehmed Beyler, Polavski biraderler, Süleyman Bey, Jülyan Dahimski, Rus muhafız alayından ve Kırım Tatarlarından Murad Bey hep bu zümreden idiler.

Ömer Lütfi Bey Suriye'de harp ederek miralay, Kürdistan'da livâ oldu; 1259 H. (1843) tensîkâtı sırasında mîrü'l-ümerâlıkla askerî silkinden çıkarıldı.

Sultan Mecid huzurunda yapılan bir askerî manevrada bir kıta kumandanının hatası vâzıh oldu.

Ömer Paşa kendini tutamayarak kıta başına geçti, hatayı tashih etti. Padişah memnun oldu, rütbesini geri

verdi. Ömer Paşa Bükreş'te ferik, Bosna'da müşir, nihayet Kırım harbinde serdâr-ı ekrem oldu. Bayağı bir adam değildi. Değerli bir adamdı. Arşidük Şarl'ın sevkülceyş usulünü tatbik ederdi. [Ordusunu yormadan, tehlikeye maruz bırakmadan, işleri tesadüfe bırakmadan sevk ü idare].

Padişah ve Bâb-ı Âlî'nin emniyetini kazanmış, münevver adamlarla kendini ihata ederdi. Almanları sevmezdi. Slav kanı kendisine Rus ve Lehlileri beğendirirdi. 1848'de Ulah Boyar ailesinden evlendi. 1854'de ordu Bükreş'e girdiği zaman müsade ile karısını yanına getirdi. El öpme merasimi: Karısı mükemmel piyanist idi.

1844 (1266 H.) Şimdiye kadar mahalleri intihabıyla alınan ve bilâ-müddet istihdam olunan asâkir-i şâhânenin bundan böyle kur'a-i şer'iyye ile ahzı ve silk-i muvazzafta beş ve redifte yedi sene istihdâmı ve teferruat-ı sâiresi hakkında tensîkât icra olundu. Asâkir-i redîfe hakkında dört sene sonra, yani 1264, 15 Muharrem tarihinde dahi bir nizamnameler olmuştur.[7]

Yeniçeriliğin ilgasından sonra

Yeniçerilerin ilgasıyla Mansura askerinin ihdâsında, topçular için Prusya talimnamesi, piyade ve süvariler için Fransa talimnameleri kabul edilmiş; topçu askerine evvela bir İtalyan muallimi nasbedilmiş ise de sonra muallim sıfatıyla Nadir Paşa ve ba'dehû İskender Paşa,

7 *Nakdu't-Tevârih*'ten

İştraki Raşid Paşa gibi bazı Prusya topçu zabitleri celbedilmiş, sırf talimat-ı askeriye ve hidemât-ı muhtelife ve topçu sanayi-i askeriyeye müteallik bulunmak üzere sâir bazı ecnebi zabitler istihdam edilmiş ise de ordumuzda ecnebi erkan-ı harbiye zabitanı, ihtimal, o zaman güvenilmemesi yüzünden, kıtaât-ı askeriyeye harpte bilfiil kumanda edecek ecnebi ümera ve erkanı yok idi.

Çerkes Hafız Paşa ordusuna "erkan-ı harbiye zabiti" sıfatıyla yüzbaşı Moltke memur edilmiş idi. Ondan evvel ve bâhusus işbu 44-45 seferi hengâmında ecnebi hiçbir erkan-ı harbiye zabitinin hazar ve seferde ordumuzda istihdamı mesmu' ve menkul bulunmadığı gibi bilfiil asker kumandasında ecnebi zabitlerinin harpte istihdam edildiği de gayr-i mesmu' ve daha evvelleri Baron de Tott (Tot Beyzade), Boneval, ihtidâ etmiş Humbaracıbaşı Ahmed Paşa gibi bazı ecânibin ise Kaynarca seferi ve sair bazı vekâyi-i harbiyede muallim suretiyle celp ve istihdam edildikleri de malumdur.

Avrupa'ya talebe gönderilmesi

Mahmud zamanında. Bunlardan, Hüseyin Avni Paşa ve Mahmud Mesud Paşa gibi bazı meşâhir yetişmiş ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayun [topçu ve istihkam ve sivil ve askerî mühendis mektebi], Mühendishane-i Bahriye-i Hümayun (Mekteb-i Bahriye) Selim-i Sâlis zamanında ihdas kılınmış bulundukları halde Mekteb-i Harbiye ve idadiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Mahmud Hân-ı Sâni tarafından tesis ve küşâd edilerek

Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye'de[8] tafsil edildiği vechile Mekteb-i İdadi-i Askerî Maçka'da Silahhane mahallindeki bir kışlada tesis ve Mekteb-i Harbiye dahi Cihilhane'de Çinilikköşk'te bulunduklarından, birtakım mahaller dolaştıktan sonra Mecid zamanında Silistre müdafii, Sen Sir mezunlarından ferik Rıfat Paşa nezâretinde inşası ikmal edilen Pangaltı'daki mektebe nakledilmiş ve erkan-ı harbiye ve süvari ve piyade vasat zabitanının burada yetiştirilmesine başlanmış, Hüseyin Avni Paşa seraskerliği ve Süleyman Paşa sefâreti zamanında Fransa'nın Sen Sir Mekteb-i Askerîsi'ne tevfîkan mükemmelen ıslahat ve Fransa ve Belçika'dan muallim sıfatıyla bazı zabitler celbi ile bir mertebe-i mükemmeliyete getirerek, erkan-ı harplerin askerlikle beraber mütefennin bir askerî mühendis sıfatıyla yetiştirilmesine itina kılınıp, Süleyman Paşa himmetiyle mükafat-ı nakdiye verilerek birçok müellefât-ı askeriye ve fenniye vücuda getirilmiş. Hamid devrinde Alman heyet-i talimiye-i askeriyesinin celbinden sonra, genç Türk ordusunun üstad-ı azam ve muhteremi Baron Kolmar Fon der Golts Paşa'nın himmet ve gayretiyle gerek harbiye ve gerek erkan-ı harbiye ve gerek piyade ve süvari sınıfları ve mühendishanenin (topçu ve istihkâm mektebinin) tedrisatı Alman usulüne ve tatbikat ve ameliyyatına tevfîkan bilkülliye tadil ve ıslah kılınıp, askerî derslere ve talimat ve tatbikat-ı askeriyeye fevkalade ehemmiyet verilmekle... Gazi Paşa... Fevzi

---

8 *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Mehmed Esad, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310 (1892), 828 + 1 s. (Özege, III/13729) (Haz.)

Paşa... İsmet Paşa hazerâtı gibi muharebât-ı ahîrede harikalar gösteren... Trablusgarp, Balkan, Harb-i Umumi... Yunan ordularını taraf taraf (Şark'tan bahis yok) tepeliyor.

93 Harbi'nde bir Prusya topçu zabiti, Şıpka muharebelerinde Türk müdafaası yolunda fedâ-yı cân etmedi mi?

Golts Paşa Türk ordusu malumat-ı askeriyye ve terbiye ve talimatının ikmâline, tensîkât-ı mükemmelesine büyük hizmet ettikten sonra Bağdat'ta Kûtu'l-Amâra zaferini hazırladıktan sonra Türk kucağında ölmedi mi?

Leyman Paşa, hatıratında Türk aleyhinde idare-i kalem etmekle beraber Çanakkale'de hidemât-ı mebrûde ifa eylemedi mi?[9]

Mahmud zamanındaki yeniçeriler

196 ortası vardı, bunlarda 400.000 insan yazılıydı. (Meşhur 31 ortası yalnız 40.000 baş sayılırdı). Ve ancak bunlardan 40.000 muharip ordu seferber alırdı; zira, sanatkarlar ve memurlar, zenginler ve fakirler, ihtiyar va çocuklar yeniçeri kaydından muaf edilir; bu, korporasyonun kârı müşterek olmak içindi.

*

* *

1828 harbinde Osmanlı kuvveti

Avrupa ve Asya'da gayr-i muntazam ve aylıkçı sürü

9 Bu misalleri, 44-45 seferinde Prusya veya Avusturya zabitânı arasından bazılarını dolgun tahsisat ile istihdam etmek lüzumu için yazmış.

(schuräume) 97.050 kişi idi. Büyük kısmı Asyalı süvarilerdi.

Buna mukabil aylıklı kıtaların yekunu 80.000'e varıyordu.

Piyadeler son olarak 33 alay, 3'er taburlu, beher tabur 500'er kişi. Herbirinin, bundan başka her alayın 120 kişi topçusu vardı. Bunlar hususi bir bölük teşkil ediyorlardı ve 10 alay topçusu vardı. Bundan ilave edilir (huza kammen) 2 alay bostancı yahut hassa alayı 6.000 kişi ki cem'an takrîben 60.000 piyade ediyordu.

Süvari, 10.000 sipahi yahut lehusseiter ve bundan başka 2.600 muntazam süvari, ki o 6'şar bölüklü 4 alay, bölükler 152'şer attan mürekkep, cem'an 12-13.000 kişi topçu terekküp ediyordu. 8 süvari, 84 yaya bölükten ve 2.600 kişi istihkâm, lağımcı ve bombacı; bundan başka 41 fuhruresen/nakliye arabası bölüğü, humbara topçusunun sevk vasıtaları hesaba girmek için sarih değil, mıntıka yerlerin geri emniyetini ve birçok müstahkem mevkiler (verhaltnissnässig) nisbeten ancak cüz'i olmalı.

Hazır harp kuvvetinin yekunu nihayet 180.000 kişiye baliğ olur; bunun en az üçte biri süvaridir.

*

* *

Yukarda söylenen kuvvetlerin taksimi takrîben şöyle idi:

İstanbul'da ve Boğaziçi'nde 30.000

Çanakkale ordusuna yüz(?) 7.000

Avrupa ve Asya'daki müstahkem yerlerde 25.000

Tesalya'da 10.000

Asya'da Ruslara karşı 30.000

Tuna mevkilerinde ve Dobruca'da 25.000

Edirne'de ihtiyat ordugâhında 30.000

Şumnu'da bu suretle kalabilen ta'biyesi 25.000, çoğu muntazam kıtalardır

Ta'biyesi 182.000

*

* *

Rusların taarruzunda

Çapanoğlu kumandasında 12.000 Asya süvarisi Varna'nın sukûtu üzerine İstanbul'a vardı.

*

* *

Harbin nihayeti: Ruslar Burgaz kışlık ordugâhına çekilmeye başladı.

İlk kıtaların hareketinden evvel 29 Teşrîn-i Evvel'de veba vakası görüldü.

Kânun-ı Evvel nihayetinde veba en yüksek derecesine çıktı. Günde 50'den 70'e kadar insan ölüyordu.

Edirne'de bırakılan 6.000 kişiden 5.200'ü ölmüştü.

Balkanlar'ın öte tarafındaki kışlık ordugâhında da veba yayıldı.

1829'da Mart'tan Temmuz sonuna kadar beş ayda 81.214 veba musâbından 28.764'ü öldü.

Müteakip aylarda ölüm çoğalması: 1/3'ten 2/5'e ve

hatta çok defa 1/2'ye çıktı.

Akkerman mukavelesi ve Türk-Rus ilişkileri[10]

1821 (1237 H.) Mora'da Etarya cemiyetinin isyanı. Türkler tedip ediyor. Rusya, Fransa, İngiltere bunları himaye ediyor. Ruslar, Rum ortodoksların hâmisi tavrını takınıyor. Napolyon zamanında akdolunan Bükreş muahedesinin tefsir ve izaha muhtaç yerleri olduğunu Bâb-ı Âlî'ye birdiriyor. Ve 1826'da (1242 H.) da bir ultimaton veriyor. Bâb-ı Âlî yeniçerileri yeni kaldırmış ve Mora ile meşgul olduğundan, Rusya ile harp çıkarmamak için Rusların arzusuna göre Akkerman mukavelesini imzalıyor.

Bu yeni muahede ile Anadolu hududu ve Memleketeyn[11] ve Sırbiye imtiyazları hakkında Bükreş muahedenamesinin hükümleri genişletilerek Memleketeyn ve Sırbistan beylerinin yerli büyüklerinden nasbedilmeleri ve azillerinde ve yeni tayinlerde Rusya hükümetinin reyinin alınması, İslâmların yalnız kalelerde sâkin bulunması, bu eyaletlerin iç idarelerine asla karışılmaması, kim vergi ile mükellef olmalı karar altına alınıyor, yani Rusya(nın) artık Eflak, Boğdan ve Sırbistan beylerine yardımı tasdik ediliyordu. Bundan başka Karadeniz'de serbestçe ticaret etmesine müsaade olundu.

Mora meselesi için de, 1827'de İngiltere'nin teklifi üzerine Rusya, İngiltere, Fransa müttefik hükümetleri

10 Muhtar Paşa'nın *1244-1245 H.-1828-1829 M. Türkiye-Rusya Seferi* eserinden hülasa.

11 'İki memleket' anlamında olup, eskiden Eflak ve Boğdan için kullanılırdı. (Haz.)

arasında "Londra muahedesi" yapıldı. Bu devletler ihtilalcileri teskin ve Bâb-ı Âlî ile aralarında tavassut edeceklerdi. Fakat, işi körüklediler. İngiltere-Rusya siyasetlerinin aykırılığı ve Avusturya'nın müsait davranması neticesi Devlet-i Aliyye, müttefik devletlerin Mora'ya imtiyaz verilmesi teklifini reddetti ve Mısır'dan İbrahim Paşa ordusu da (asâkir-i cihâdiye) getirtildi ve Moralılar tedibe başlandı. Asilerin müdafaa ettikleri Misolonki ve Atina kalesi Türk askeri tarafından zaptolundu.

Rusya, Fransa ve İngiltere'nin bu iş hoşuna gitmedi. Filolarını gönderdiler ve harp ilan edilmeden Türk donanması (...) bir kısmı (...) İngiliz (...)[12] Navarin'de Türk Mısır donanmalarını yaktılar. 1827 Teşrîn-i Evvel 8 (1243 Rebîülâhir başı) ve İstanbul'daki sefirleri de ayrıldı ve aralarındaki "Londra muahedesi" hükümlerinin tatbikini Bâb-ı Âli'den istediler. Bâb-ı Âli reddetti. Ruslara Akkerman muahedesiyle hayli müsadeler verilmişken onun da tehdide girişip yeniden isteklerde bulunması Türkleri çok müteessir etti. Ruslar 1828 Nisan 26(da) Devlet-i Aliyye'ye ilan-ı harp etti ve hudut olan Prut ırmağını geçti. Kıtası da Anapa kalesini sıkıştırmaya (başladı). Boğaz muhafızı Ağa Hüseyin Paşa ordu seraskeri nasbıyla İstanbul'daki sipahileri alarak Davudpaşa'da çadır kurdu. Sonra da Şumnu'ya gittiler.

(Türk ordusunun teşkilat ve tensîkât-ı askeriyesi, ahz u tedârik-i asker usulü, ahvâl-i umumiye ve harbiyesi, kuvve-i mevcudesi, suver-i muhtelife-i askeriyesinin malumat ve esliha ve techizat ve havâss-ı harbiyesi ve

12 Bu cümlede birkaç kelime okunamamıştır. (Haz.)

hayvanâtı, ağırlığı, seferberlik ve tecemmu'u, kuvve-i bahriyesi).

3 yıl önce yeniçeriler kaldırılmıştı.

Gayr-i muntazam süvari olan sipahiler ve tımarlılar sadâkatten ayrılmadıklarından bunlar ibkâ olundu. Yeniçeriler yerine Avrupa usulünde milis ve muallem 18.000 kişilik muntazam bir kol teşkil olundu. Avrupalı zabitlerin delaletiyle talim ve terbiyelerine başlandı. Talimci denilen muallim zabitler Avrupa'nın her tarafından getirilmişti. Fransız ordusunun talimnameleri kullanılıyordu. Sonra topçu için Prusya talimnamesi kabul olundu. 40.000 kişilik bir Boşnak kolu Drina nehrine gönderilmesi emri verildi, fakat kimse gitmedi.

2 Şubat 1827'de Ruslar İran'la sulh yaptılar. Erivan eyaletini İran Ruslara bıraktı; 18 milyon ruble de tazminat verdi.

Sefere gönderilen kuvvetler (Sadâret kaleminden alınan cedvele göre)

Avrupa ve Asya-yı Türkî'de

97.050 kişi. Ekserisi süvari olmak üzere gayr-i muntazam ve maaşsız askerin mevcudu

80.000. Maaşlı askerin mevcudu

Muntazam asker 33 alay; her alay 3 tabur, her tabur 800 mevcutlu.

Her alayın 10 topu var. 120 neferlik topçu bölüğü.

6.000 mevcudunda iki Boşnak alayı (hassa)

86.000

Süvari

10.000 sipahi (derebeyleri askerleri)

3.600 muntazam süvari: 4 alay. Her alay 6 bölük. Her bölük 152 at.

Topçu:

8 süvari topçu bölüğü

84 piyade (yaya) topçu bölüğü

Kazmacı (İstihkâm, lağımcı, humbaracı (havancı): 2.600 kişi

Nakliye:

41 bölük

Yekün üçte biri süvari olmak üzere takrîben 180.000 kişi.

*

* *

Toplar:

1.5-12 kadar muhtelif okkalık mermi atıyordu. Ahşap kundaklı, fena dökülmüş gülleler atarlardı.

Donanma:

Navarin'den kurtulabilen üç kalyon (hat gemisi), 4 fırkateyn idi. Karadeniz'e çıkamadığından Büyükdere'de demirlemişti.

Anadolu ordusu:

30-35 bin kişi idi.

Rus ordusu Avrupa Türkiyesi'nde 2'nci Rus hareket ordusu: III, VI, VII, yani 3 kolordudan mürekkep.III: 4 piyade+2 süvari fırkası.VI: 2 piyade+2 süvari fırkası+8 Alay Don Kazağı

VII: 2 piyade+1 süvari fırkası.

Piyade fırkaları 3'er liva, livalar 2'şer alay, alaylar 2'şer tabur, taburlar 4'er bölük. Üçüncü livalara "avcı livası" deniyordu. Her piyade ve süvari fırkasına iki veya üç bataryadan müteşekkil topçu livaları verilmişti. (Piyade ve süvariye mahsus)

Cem'an, harbin başında: 8 piyade fırkası + 5 süvari fırkası + 3 topçu fırkası ki 96 tabur piyade + 84 süvari bölüğü + 8 Kazak alayı (4'er bölüklü).

24'ü piyade, 9'u süvari bataryası olmak üzere 33 batarya.

5 tabur kazmacı ve lağımcı.

Yekun: 70-75 bin muntazam asker.

Tuna geçitlerinden sonra II. kolordu ve hassa askerinden bir kısım, sonra da süvari kolorduları 4-5 ay sonra iltihak etti. 44 muhasara topundan mürekkep bir muhasara (...)[13] de vardı.

Kuvvet azdı, hareket zor oldu.

Anadolu hareket ordusunun kuvveti: 14 bin kişi, 70

13 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

Osmanlı ordusunda görev yapan Alman subaylarından Franz Carl Endres (Osmanlı üniformasıyla)

top idi. Fakat, kıtaâttaki Rus kuvveti 49 bin kişi + 166 top idi.

Rus donanmasıTürk donanmasına çok üstün idi. Karadeniz'de

16 kalyon

6 fırkateyn

cem'an 1.679 top

7 korvet

Karadeniz'e tamamıyla hakimdi.

Akdeniz'de

8 kalyon

7 fırkateyn

9 diğer gemi

Halbuki Türklerin Navarin'den sonra ellerinde kalan, cem'an: 3 kalyon, 4 fırkateyn.[14]

Harekât

Türkler

Rus donanmasının üstünlüğünden dolayı, Râmi çiftliği civarında Sultan Mahmud'un bizzat kumandasında bir kolordu kuvvetinde 3'üncü ordu cem' ettiler. Bu ordu nihayetine kadar âtıl kaldı.

14 Kalyon: Hatt-ı harp gemisi; fırkateyn: Bugünkü muharebe kruvazörü; korvet: Bugünkü kruvazör.

Rus ordusu bir asır daha evvel Avrupa-vâri tensîk ve techiz edilmiştir.

2'nci ordu Balkanlar cenudunda Rusların kılâ'-ı erba'ayı[15] bırakarak sarkması haline karşı 1'inci ordu Şumnu civarında.

Kuvvetlerin taksimi

Karadeniz istihkâmlarında: 30.000 muhafız asker. Aynı zamanda şüpheli İstanbul asayişine karşı.

Akdeniz boğazında: 7.000 muhafız asker

Tesalya'da: 10.000. Yunanlılara karşı

Edirne'de ihtiyat: 30.000

Şumnu müstahkem ordugâhında: 25.000

Dobruca ve Tuna kalelerinde 30.000

Sahne-i harpten uzak kalelerde: 10.000

Yekun: Rumeli'nde tahmînen 150. 000

Anadolu'da Türk ordusu

Kars kalesinde 11.000

Erzurum kalesi ve civarında: 15-20.000 (6 bini talim görmüş Mansura askeri)

30-35.000

Sahne-i harpten uzak kalelerde 10.000 gayr-i müteharrik.

---

15 'Dört kale' anlamında olup, eskiden, Boğaziçi'nde, Anadolu ve Rumeli Kavakları ile Yûşâ ve Tellitabya kaleleri için kullanılırdı.

1806'dan beri, Rusya, her şubede olduğu gibi orduda dahi fasılasız terakkiye yürümüştür. Rus ordusu bir asır daha evvel Avrupa-vâri tensîk ve techiz edilmiştir.

Her şubede müdürler, orduda zabitlerin en astlısı bile yine yüksek rütbeli ve ehliyetlidir. Mâ-fevklerin mâ-dûnları üzerindeki nüfuzları pek ziyadedir.

Mütalaa ve iş birbirlerinden ayrılmayarak yürümüştür, yani nazariyat ve ameliyat beraber yürümüştür. Mütehassıslar bu suretle temâyüz etmiş ve herkes onların kıymetlerini takdir etmiştir.

Türk-Rus harbi

Türkler Bizans devletine bir son verdiler ve kuvvetli ordu teşkilleriyle onun yerini tuttular; fakat, görüldü ki, eski devletin devamı onun gibi bir halefi elde etmiştir. Moskova çarı III. İvan Bizans prensesi Sofya (Sophia) ile evlendi ve Bizans'ın vârisi gibi harekete geçti, onun asalet armasını aldı ve Moskova'yı Yunan-Ortodoks kilisesinin baş merkezi olarak yükseltti. Mongolların reislerini yahut birçok Altun Ordu kabilelerini sonunda sarsmaya varabildi ve onunla kendi Rusya politikasına başladı, ki sonra "Büyük Petro'nun vasiyetnamesi" diye yâd olundu. Ardı bırakılmaz bir tazyik ile bir hudutsuzluğa (frein) ve sıcak denize, hususiyle Boğaz'a, ki sahilinde camiye çevrilen Ayasofya bulunuyor ve Ortodoks efsanesiyle "kurtuluşunu/erlasung" bekliyordu. Bir efsane, zamanla en kuvvetli bir politikanın muharrik kuvveti olabilirdi.

Herşeyden en iyisi Karadeniz sahillerine basit, birbiri ardınca hadiseler gösterir ümidi ne oldu, bu hadiseler aynı emare/alamet altında daima bulunur: Rusya parça parça bu sahilleri kazanır, tesadüfi reaksiyonlarla değişen vasıtalar ve değişen yardımlar ile, fakat durmaksızın, ona Garp'tan Avrupa büyük devletleri yolunu kesinceye/yola ayak basıncaya/yolda duruncaya kadar. Rusya'da her hanedan ve şekl-i hükümet aynı tarzda hareket eder. Son Ruickler, Romanoflar, Holstein-Gottarplar ve Sovyetler. Memleket yığının büyüklüklerinin ağır sıkleti, onun büyük cereyanlarının, onun politik enerjisini va'detmeye tazyik ediyor ve onu orada döndürüyor; zira, Rusya'nın deniz kuvveti olmadığından, sahilin her iki cihetinden yayılmak için.

Bu yolun müfredât-ı safhaları aşağıdakilerdir:

1552 Kazan'ın zabtı.

1554 Astarhan'ın zaptı, İvan IV. zamanında. (Oyunun ilk perdesi, ki henüz Türkiye'ye karşı hususi bir cephe almış görünmüyor).

1695-1699 Azak limanının zaptı, Büyük Petro zamanında.

1711 Azak'ın kaybı, Prut sulhüyle.

1736-1739 Belgrad sulhüyle Azak'ın geri kazanılması.

1769-1774 Kırım'a ve Walachi'ye kadar taarruz/bir ilerleme, Küçük Kaynarca sulhü: Dinyeper ve Boğ arasındaki arazi Ruslara, Kırım hanlarının muhtariyeti, Türkiye'deki hristiyanlar üzerine Rus himaye üstünlüğü

(müteakip bütün harplerin hemen sebepleri).

1783 Kırım'ın itaat altına alınması.

1784 Kafkasya'ya kadar Kuban arazisinin itaat altına alınması.

1787-1792 Tuna ağzı ve Varna'ya kadar taarruz, Yaş sulhü: Boğ ve Dinyeper Ruslara.

1801 Gürcistan'ın istilası.

1806-1812 Bulgaristan'a kadar taarruz, Sırpların ihtilali, Bükreş sulhü: Besarabya Ruslara.

1826-1828 Mitferleyn'in ve Kafkaslar'ın cenubunda Ermenistan'ın istilası.

1828-1829 Edirne ve Erzurum'a kadar yürüyüş, Edirne sulhü: Kafkasya'da Poti ve Ahilkelek'in Ruslara, Yunanistan müstakil, Moldav ve Valahay/Walachei Sırbistan gibi müstakil, Boğazlardan serbest geçiş.

1833 Hünkâr İskelesi muahedesi: Türkiye Rusya himayesi altına (Mısır'a karşı), Boğazlar ecnebi harp gemileri için kapanacak.

1848 Moldav'ın işgali.

1853 Walachei'ın işgali.

1853-1856 Kırım harbi: Avusturya, İngiltere ve Fransa Tuna mıntıkası beyliği (principauté) ve Besarabya cenubunun idaresini Moldavya'ya vermeyi zorla elde ettiler. Karadeniz'in gayr-i askerîleştirilmesi.

1865 Kafkasya'da Çerkeslerin istilası.

1870 Rusya Paris muahedesinde müsade aldı:

Karadeniz'de serbest teslîhât.

1876 Sırbiye ve Karadağ harbi, Türkiye'ye karşı.

1877-1878 Balkanlar'ın aşılması ve İstanbul önüne kadar yürünmesi, Ayastefanos sulhü: Kars ve Besarabya Ruslara, Sırbiye ve Romanya müstakil, Bulgarlar Ege denizine kadar Rus vesâyetinde bir hükümet, Berlin kongresi üzerine Balkanlar'a kadar geri sürüldü.

1885 Bulgarlar Şarkî Rumeli'yi aldılar.

1908 Reval paylaşma muahedesi: Şimâlî Anadolu Rusya'nın olacak.

1912-1913 Balkan harbi, Rusya himayesinde: Balkan devletleri Meriç'e kadar Türkiye Avrupası'nı zaptettiler.

1914-1918 Ruslar Türkiye Ermenistanı'nı istila ettiler ve Dobruca'ya taarruz ettiler; Brest Litofsk sulhü Kars ve Batum'u Türklere, Besarabya'yı Romanya'ya terke mecbur etti. Gürcüler müstakil oldu. [Ermeni(stan) ve Azerbaycan hakkında birşey yazmamış?]

1918 Rusya Brest Litofsk muahedesiyle Türkiye ile de sulhe kavuştu.

1920 Ermenistan ve Gürcistan'ı Sovyetler'in işgali.

1021 Kars sulhü: Sovyet Rusya Batum'u alıyor, Kars'tan vazgeçiyor.

1940 Sovyet Rusya Besarabya'yı işgal ediyor ve Romanya'ya, Bulgariye ve Türkiye'ye, karşı serbest el ile ilerliyor.

İkiyüz yıldan az bir zamanda on 'doğru' ve üç

dolayısıyla' Türklere karşı harple ve beş Kafkas mıntıkasını istila bunlardır: Mûtat olmayan böyle sert bir politika, onlar gibi aynı netice başka bir devleti ancak hareket ettirirdi. Hadise orada birlikte yakalatıyor, ki Tuna ağzına Rusların bu taarruzları dört defa durduruldu: Bir kere İngiltere ve Fransa tarafından, ki orada Avusturya siyasi temayülüyle idare etti; zira, Avrupa büyük devletleri Berlin kongresine taarruz etmişlerdi, Cihan Harbi'nde Romanya'da Alman-Avusturya kıtaları ve onların Türk ve Bulgar müttefikleri ve daha ziyade Alman ve onun müttefikleri tarafından Sovyetler'e karşı taarruzunda, ki Ruslar Karadeniz şimal sahilinde gasbettikleri hüküm ve nüfuz.

1842 askerî kanunu

İlk 1842 tarihli kanun-i askerî mucibince beş kolordu tesis edilmişti. 1848 sene başında merkezi Bağdat olmak üzere altı kolordu daha tesis olundu. Beher kolordu 20 bin kişi idi. 1849 başında silah altına davet edilen redif sınıfı ile ordu 50 bin daha arttı.

Bu tarihte çıkarılabilecek kuvvet:

120.000 Nizâmiye

50.000 Redif

30.000 Bosna-Hersek askeri

10.000 Merdina askeri

10.000 Dobruca Tatarları

1.500 Tuna Kazakları

25.000 Kürdistan milis askeri

30.000 Irak ve Arabistan milisleri

20.000 Mısır askeri

300.000

Donanma. 16 büyük gemi harbe elverişli

Mevcut:

13 büyük sefîne

10 fırkateyn

12 vapur

---

60 parça

Türkiye ve Tanzimat[16]

1839 Teşrîn-i Sâni 2'sinde, Gülhane hatt-ı hümayunu, bu zamana kadar ahz-ı asker maddesi gayr-i muntazamdı. Celbolunan efrad ilelebet silah altında kalıyordu. 1839 hatt-ı şerifi ahz-ı asker usulünün ıslahı ve müddet-i hizmetin mahdûdiyeti kaidesini vaz' ettiği gibi her memleketten alınacak askerin miktarı hakkında da bir kanun yapılacağını bildirmişti. Bu kanun 6 Eylül

16 *Birinci Tanzimat-ı Hayriye ilanı* 1275 Şaban 26 (3 Teşrîn-i Sâni 1839) mal ve can emniyetini ilan etti. Gülhane meydanında okundu. İkincisi 1272'de (1856), Kırım harbinden sonra ve Paris muahedesi sırasında bütün Osmanlı teb'ası arasında kanunen hürriyet, müsavat ilan olundu. Hicrî 1295/1840 Temmuz 15'te Osmanlı hükümeti İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya ile ittifak imzaladı ve Mısır tedibine başlandı. Mehmed Ali mukavemet etti. Fransa emindi. Osmanlı-Alman dostluğu (Prusya ve Avusturya dahil) artık bu tarihten sonra bozulmadı. [Bu muahede İngilizlerin; Fransız hegemonyasını görünce ürkerek yaptığı bir karşı kuvvettir. İngilizlerin cihan-şümul politika esası budur. K.]

1842'de isdâr edildi.

Birinci Tanzimat-ı Hayriye ilanı 1275 Şaban 26 (3 Teşrîn-i Sâni 1839) mal ve can emniyetini ilan etti. Gülhane meydanında okundu.

İkincisi 1272'de (1856), Kırım harbinden sonra ve Paris muahedesi sırasında bütün Osmanlı teb'ası arasında kanunen hürriyet, müsavat ilan olundu. Hicrî 1295/1840 Temmuz 15'te Osmanlı hükümeti İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya ile ittifak imzaladı ve Mısır tedibine başlandı. Mehmed Ali mukavemet etti. Fransa emindi. Osmanlı-Alman dostluğu (Prusya ve Avusturya dahil) artık bu tarihten sonra bozulmadı. Bu muahede İngilizlerin; Fransız hegemonyasını görünce ürkerek yaptığı bir karşı kuvvettir. İngilizlerin cihan-şümul politika esası budur.

Hürriyetten evvel kapitülasyonları kaldırmalı idi. Halbuki sanayiimizi de mahvetti.

1. Ahlak bakımından:

Ticari ve idari muamelelerde yalancılığı kaldırmalı idi. Halbuki ticarette pazarlıkla aldatmak, hükümet işlerinde idare-i maslahat, aldatmak ruhları yıllarca bitirdi. Artık "Ticaret demek yalancılıktır; idare demek aldatmaktır." kanaatı kök saldı.

2. Ekonomi bakımından:

Makineler ve şirketler devrinde olduğu belli idi

"Yalancı dünya" diye hezeyanlar da bir taraftan ruhları öldürdü.

Herbiri koskoca bir devleti yıkmaya kafi gelebilecek

bu sebeplerin nasıl olup da Osmanlı devletini daha XVIII'inci asırda silip süpürmediğinin kerameti, coğrafî vaziyetin siyaset aleminde verdiği rekabet kuvveti idi. Nazarî olarak Rusya ve Avusturya paylaşmalar da yapmadılar.

Boynunu padişahların gazabına vurduruncaya kadar didişen Türk büyüklerinin şüphesiz ki rolleri vardır.

Bağdat, Yemen, Mısır gibi yerleri ecnebiler daha kolay kapatmayı takıyorlardı. İstanbul da buradaki valilerinin kolayca başını uçuramıyordu. Bazı uzak yerdeki valiler de İstanbul'u doyuramadıklarından aleyhlerine idam veya azl emri alınca isyana kalkışıyorlardı. Erzurum'dan İstanbul'a yürüyen valiler görülüyor.

Mısır valileri ise Fransızların teşvik ve yardımlarıyla Osmanlı hanedanını mahva kadar cesaret etmişlerdi.

Türkiye ve Türklük duygusu[17]

Tanzimat oyunu: İstanbul hükümetinin iflasına tevcih edilen zekalar, hisler, fikirler senelerin, asırların teselsülü ile tekâsüf etmiş ve ensâl-i siyasiyeye intikal ederek anlaşılmayan, fakat her an "hırslaştıran" bir an'ane, bir tahrip an'anesi olmuştu. Türkiye'deki tanzimat oyunu, bu meseleye ait bir hakikattir ki tanzimatı *Türk paşaları değil... yalnız belki Avrupa diplomatları ihzar etmişti...*[18]

---

17 *Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*. Profesör Vayt (mütercimi: Hâbil Adam (Pelister), *Muharebeden Sonra Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*, İstanbul, Şems Matbaası, 1331 (1915). (Haz.)

18 Kâzım Karabekir Paşa, italik kısımların, altını çizerek yanına "İbret!"notunu düşmüştür. (Haz.)

Türkiya'nın en derin, en mühlik girdabını "tanzimat-ı hayriye" kazdı.. Yalnız, Türklerin terakki etmemesine ve İstanbul'un inkılâb-ı kebîr rayihalarından uzaklaşmasına sebep oldu. Bu tanzimattır ki İslâm, Türk maneviyetini sarstı... Hangi istiklal, hangi siyaset vardır ki, *ecnebilerin vesâyâsıyla, ecnebilerin planlarıyla yükselsin*!..[19] İstanbul paşaları takviye-i siyaset hayalinde koşarlarken iflas-ı siyaset vadisine yaklaşıyorlardı.

Dünyanın yegane cihangiri Türkiya'dır. Şarlmanlar, Şarlkenler, Napolyonlar birer aktörden başka simalar olamazlar! Onların hayatlarına mukabil Türkiya'nın asırları vardır.

"Cihangir maneviyetinin iflası oyunu icra edilerek Türkiya'ya başka bir maneviyet telkin edilecekti. Herşey Avrupalılaştı. *Bu teceddüt önünde İslâm sanatkarları da sefilâne mahvoldular*. Babadan evlada intikal eden sanat, babalarla birlikte öldü. Evlatları ya mahvoldu veyahut memur, arabacı, kahveci, hamal oldu. Bu maddi sukûtla birlikte manevi sukût da başladı. Türk edebiyatı, Türk felsefesi, Türk ilmi de bu tekallüp/tegallüp düellosuna mukabele edemiyordu. Berlin kongresi her devletin hesaplarını bozarak mahsûs bir rekabet kapısı açmış ve istikbal için yeni bir an'ane-i siyasiye tesis etti. İngiltere başta olarak bütün devletler Türkiya'ya yüklendiler; tekrar birtakım ıslahat, birtakım tanzimat -ki bu tanzimat idi- istediler. Bu tazyikler, bu hulûs-i niyetler sırasında idi ki Filibe'yi Bulgarlar işgal etti. Girit, Yunan harbi, Makedonya kontrolünü gördük. "Statüko" sözüne yalnız

19 Kâzım Karabekir Paşa, italik kısımların, altını çizerek yanına "İbret!"notunu düşmüştür. (Haz.)

Türkler inanıyordu. Londra'da, Viyana'da, Berlin'de bulunan Türkiya diplomatları işitiyorlardı ki, "Büyük devletler statükonun inhilâline müsade etmezler. Bu arzu-yı düvelîden emin olunuz!"

İngiliz Balkan komitesi ve sâir İngiliz diplomatları ilan etmişlerdi ki, "Balkanlar Balkanlılarındır!" ve İngiliz siyasetinin an'anesinde yazılmıştı ki, Cermanlar Selanik'e inmemelidirler. Sonra Hindistan imparatorluğunun tacına nakşedilmişti ki, kavî bir Türkiya, İngiltere için en büyük bir düşmandır.

Avusturya diplomasisi kavî bir Balkan Türkiyesi'nden memnun değildi. Selanik siyasetinin gayesi bu idi. Avusturya Türkiya'yı zayıf bulundurmalı ve bir Avrupa buhranından bilistifade Bosna-Hersek gibi Makedonya'yı da işgal etmek isterdi. Arnavutluk ihtilalleri en müsbet bir misaldir. Avusturya Almanya'yı da sürüklüyordu. Almanlar Avusturya fikrini kabul etmişlerdi; Türkleri de idare ediyorlardı.

Rusların Balkan siyaseti ise "bir miras" gibi idi. Her diplomat Türkiya mirasından birşey koparmakla iştihar eder ve Rusya'nın Türkiya inkırazından sonra yaşayabileceği bir kat'iyyet-i riyâziye addediliyor idi.

Rusya iki siyasetle Türkiya'ya hücum ediyordu:

1. Balkanlar'da kuvvetleşecek ve Avrupa muvâzenesine girecek bir Türkiya Balkan Slavlığını mahvederdi;

2. Türkiya'yı istihlaf edecek bir Avusturya da aynı tahrip planını takip eder. Rusya Balkan siyaseti "Orada İstanbul ile Viyana'dan hiçbir eser kalmamalıdır".

Avusturya"nın Selanik siyasetini bilen bazı Türk rical Ruslara yaklaşmakla ve bilhassa sefîr Çarikof'un Klüp Doryan'ın mükellef salonlarında temâdi eden ziyafetlerde Arnavutluk te'dîbâtı ve Türkiya-Sırbistan mukâreneti tavsiyelerini ve bazan da Balkan ittifakını münakaşa ederek Avusturya'ya karşı parlak planlar tertip ederlerdi.

İngiltere'yi en ziyade tehdit eden mesele Cermanların Bahr-i Sefîd'e inmeleri idi. İngiltere bu tehdit için meseleyi teşri' etti.. İşte meşhur statükonun mahiyeti!

[Balkan harbinden evvel Araplara yem borusu! K.] İngilizler bir "câmiiyyet-i Arabiyye" [Suriye, Hicaz, hatta Kürdistan da dahil olmak üzere Mısır idaresi altında bir hükümet, İngiliz himayesinde] serabı yaptılar. (Arabistan'ı istila için yemleme). Yeni Türkiya Anadolu zararına da herşey; ordular, silahlar, teşkilat, terakkiyat, bütün ıslahat bu müthiş Rumeli için yapılıyor. "Anadolu yine "bir anbar" telakkisi doğrudur. [Arnavutluk isyanını tedkikimden sonra Rumeli'nin Aziz-Kahire[20] gibi Türk erkan-ı harplerinde câmiiyyet-i Arabiyye fikrini görünce

---

20 Kâzım Karabekir, bu kimse ve Arap birliği meselesi hakkında şunları söylemektedir:

"Manastır'da ilk tahlif ettiğimiz bu Aziz-Kahire'dir ki, 31 Mart isyanının tedibinden sonra apaçık bana 'Arap birliği' için çalıştığını, Türklerin mahvolacağını, fakat Arapların birlik yaparak yaşayacağını, bunun için Arapların yakasını bırakmaklığımızı söyledi. Ben de, 'Türklerin kendi varlıklarını muhafaza edecek kadar kuvvetli bir seciyeye mâlik olduklarını söyleyerek gittiği yolun tehlikesini; bunun, Araplığı büsbütün yutmak isteyen devletlerin propagandası olduğunu uzun uzadıya anlattım. Bu Aziz Bey Trablusgarp muharebelerinde de Enver'le arası açılmış, Enver'in Harbiye nâzırlığı zamanında Divan-ı Harb-i Örfî ölümüne karar vermişti. Bunu haber

Araplığın, kangren olmuş uzuvlarımız olduğunu ve "herşey Anadolu'ya!" nazariyesini ortaya atmıştım; fakat, az kaldı hayatımla ödüyordum. Zaman beni tasdik etti. K.]

Ruslar der ki: Kuvvetli bir Asya Türkiyası Rusya Türklerinin isyanı demektir. İngiliz diplomasisi Anadolu'nun Ruslaşmasına muvâfakat edemez; çünkü, bütün İslâmiyet bir Rus tehdidi önünde kalır. İngiltere beynelmilel bir Anadolu ister... İngilizler Ruslara karşı Rumeli'nde Bulgaristan'ı, Anadolu'da Ermenistan'ı barikat yapmak istedi; fakat, Ermeniler bir hükümet teşkil edecek kabiliyet gösteremediler. Bazı Genç Türkler "Hilafet siyasetinin gayesi bir İslâm konfederas-

---

alınca, Enver Paşa'ya, Manastır'da kendi evlerinde Hürriyet Cemiyeti için tahlîf ettiğimiz ve ilk numarayı aldığını hatırlatarak bu vahim kararı önledim".

İttihad ve Terakki Cemiyeti s. 186-187, dipnot. Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995.

"31 Mart hadisesinden sonra, yani 1909'da bu tezi (Arap birliği) ilk defa ordumuzun kurmay adaylarından olan Kahirli Aziz Bey'den işitmiştim Bu zatız Manastır'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin henüz bu adı almadı ilk kuruluş döneminde ben yemin ettirmiştim. Fedakarbir arkadaştı. Bu yolun tehlikesini anlatmak için çok uğraştım. O, fikrinde sabitti. 'İngiliz propagandası uğruna Arapları da, Türkleri de tehlikeye atacaksınız. Manastır'da Osmanlı birliğini korumak için yaptını yemininiz nerede kaldı?' dedim. Fikrinde ısrar etti ve yeminini hpabersiz bozmama mertliğini gösterdiğini söyledi ve Cemiyet'in rehberi olan Enver'in de bundan haberdar edilmesini rica etti. Diğer Arap subaylarda gördüğüm bu ayrılık arzuları üzerine bende de 'Anadolu Türklüğü' düşüncesi uyandı. Bu önemli konu İttihad ve Terakki adlı eserimde anlatılmıştır".

Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?, cilt: II, s. 133, dn. 40, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul. 1995. (Haz.)

yorudur." fikrinde idiler. [Enver de bu fikirde idi. Ben de Harb-i Umumi bidâyetinde İttihâd-ı İslâm hakkında ne düşündüğümü İsmet vasıtasıyla sordu. Felaket olacağını ve beyhude emek ve para ve insan sarfından ve düşmanları çoğaltmak ve kudurtmaktan başka bir hedefe varamayacağını yazmıştım. Maatteessüf İttihâd-ı İslâm için bayli para sarfettiler. Şurada burada cemiyetler yaptılar. Harb-i Umumi sonlarında Yavuz'un hançerini zabitana taktırması çocukluğu da bunun neticesidir. K.]

İngiltere daha bir oyuna cüret edecektir: *Türk siyasetinin İslâm siyasetine takaddüm etmesi. Bu suretle Türklerle Araplar arasında bir girdap açacaktır.*[21] Londa diplomatları düşünüyorlar ki: "Türklerde kalacak olan hilâfeti Vatikan nüfuzuna indirmeli". Bir Türkizm Türkiyası Rusya'nın kâtili olduğu gibi, bir İslâmizm Türkiyası da İngiltere'nin kâtili ve Fransa'nın cârihi olur.

İnsanların hakikatten ziyade his ile, mecburiyet ile hareket ettikleri dünyada pek feci akislere tesadüf edilmiştir.

..Herkes dimağının tekamülüne göre bir netice veriyor...

Afganistan: Ruslar Şimâlî Afganistan'dan bir parça kopardıkları sırada İngilizler de Cenûbî Afganistan'dan aynı parçayı koparmakta tekâsül göstermediler; nihayet, bir İngiliz-Rus hududunun tahakkuk etmemesi için Afgan istiklali muhafaza edildi.

Londra istikbali hâzıra tercih eder.

---

21 Kâzım Karabekir, vurgulu kısmın üstüne "İbret!" notunu düşmüştür. (Haz.)

İctimaiyyat gösteriyor ki, medeniyet üç safhadır:

1. Eski medeniyet: Henüz tekâşüf etmemiş kanların eseri idi. Kuvvetsiz kaldı;

2. Bugünkü medeniyet: Mutavassıt bir tekâşüfün mahsulü addolur. Hayatı mutavassıttır;

3. Müstakbel medeniyet: Kanın tamamıyla ve kat'iyyen tekâşüfünden sonrakidir.

Türkiye'de tanzimat oyunu[22]

Türkiye'deki tanzimat oyununu Türk paşaları değil (münevverleri demeli K.) belki Avrupa diplomatları ihzar etti.

Türkiye'nin en derin, en mühlik girdabını Tanzimat-ı Hayriye kazdı. Bu tanzimattır ki İslâm-Türk maneviyatını sarstı. [Tanzimata kadar "Türk'üm!" demek, Türklükten bahsetmek bir şerefken, bundan sonra bahsedilmez oldu. K.] Acaba hangi istiklâl, hangi siyaset vardır ki ecnebilerin vesâyâsıyla, ecnebilerin planlarıyla yükselsin. Tarih böyle bir hadise karşısında bulunmamıştır. [Başka milletlerde bu görülmemiştir. Yalnız Büyük Petro Prusya'yı taklîden, ona yetişmek için kamçılı medeniyet kurdu. Hak tabakasına inemedi. İki tip insan yarattı. Ve Rusya'nın izmihlali oldu. K.]

Bütün Avrupa devletleri bilirler idi ki, bir hükümetin, bir siyasetin, bir milletin terakkisi için o milletin büyükleri lazımdır. [Bu hakikatı, bilmeyen veya kulak kabart-

22 *Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti*. (Haz.)

mayan ve milletin büyüğü ne demek anlamayanlarına demeli. K.]

[Tek ve müstesna çocuğu olan millet bugün ancak geri, bozuk bir millettir. Lucien Romier].

Tanzimatla, askerlikten iğneciliğe kadar herşey Avrupalılaştı. Bu teceddüt önünde İslâm (Türk) sanatkarları da sefîlâne mahvolmaya başladılar. Ve bir zamanlar evlattan evlada intikal eden sanat, o sefil pederle beraber öldü. Evlatları ya mahvoldular veyahut başka sanatlarda memur, arabacı, kahveci, hamal gibi yerli işlerinde kaldılar.

Bu maddi sukûttan sonra manevi sukut başlamış idi. Türk edebiyatı, Türk felsefesi, Türk ilmi değişiyor. Zaten Türkiye'nin o mebzul harpleriyle bir an inkişaf bulamayan "Türk tefekkürat ve tahassüsatı" bu taklit düellosuna mukabele edemiyordu. Eğer Türkiye muhitinde bir Türklük resmiyeti başlar ise bu taze maneviyet inkişaf ederek Türkiye'yi kurtarabilir.

*

* *

Berlin kongresinden hiç kimsenin memnun olmadığı ayandı. Berlin herbir devletin hesaplarını bozarak mahsûs bir rekabet kapısı açmış ve istikbal için yeni bir an'ene-i siyasiye tesis etmişti. Berlin'in bu siyaseti tahakkuk etti. İngiltere başta olarak bütün devletler Türkiye'ye yüklendiler; tekrar birtakım ıslahat, birtakım tanzimat -ki bu tanzimat idi- istediler.

İngiliz siyasetinin an'anesine yazılmış idi ki:

Cermanlar Selanik'e inmemelidirler. Sonra Hindistan imparatorluğunun tacına nakşedilmiş idi ki: Kavî bir Türkiye İngiltere için en büyük bir düşmandır.

Avusturya, Türkiye'yi zayıf bulundurmak ve bir Avrupa buhranından istifade ile Bosna-Hersek gibi Makedonya'yı işgal etmek istedi. Arnavutluk ihtilalleri (Avusturya küçük zabitleri yakalanmıştı. K.) bunun içindi. Almanya'yı da sürüklüyordu. Almanlar Balkanlar'da Avusturya, müstakbel Türkiye'den daha ziyade ehemmiyetli idi.

XVIII'inci Asırda Mesele-i Şarkiyye ve Kaynarca Muahedesi[23] mukaddimesinden:

Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark meselesi zuhur etti. Ve Rusya bir Avrupa hükümeti olalı bu meseleyi kendi menfaatine halletmek iddiasında bulundu. Rusya bir Avrupa hükümeti olmak için Prusya'ya istinat etmek ve Şark meselesini hall için Avusturya'yı hesaba katmak iktizâ etti.

Tanzimattan sonra ekalliyetler

hangi büyük devletlere tevecc üh etti?

Tanzimat-ı hayriye müsavat ilan etti. Bu, hristiyan teb'a için hürriyet ilanı demekti. Halbuki onları büyük

23 Albert Sorel'den Yusuf Ziya, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1911, 372+1 s. Millet kütübhanesi, aded: 1. (Özege, III/15702) (Haz.)

devletler rahatsız bırakmadı. Rus çarı Nikola Ortodoksları himâyetle emellerini yürütmeye kalkıştı. Fransızlar da Katolikleri, İngilizler de Protestanları yakaladı. Sanki bunların hürriyet ve saadetlerini kontrol edeceklerdi. Gerçi tarihler bunun aksini yazıyor; yani "Bu teb'a o devletlere müracaat etti." diyorsa da bence birinci şık doğrudur.

Her ne ise, bunun neticesi Şark'ta büyük devletler arasında yeni bir rekabet sahası açıldı. Sırbiye, Rusya ile Avusturya arasında bir rekabet kapısı açtı.

Tanzimat-ı hayriyeden beş-altı sene geçti; hala yalnız ordudan başka yerde terakki görülemedi. 1261 nısfında açıkça bu gösterildi... ilh...[24]

Portreler

Nadir Paşa/General Vent

Moltke'den sonra Mahmud devrinde gelmiş Prusyalı muallim, Hamid devrinde de çalışmış. 1812-1892. Türk ordusunda hizmet etmiş bir Alman zabiti idi. Prusya Könisberg'te doğmuş, 20 yaşında askerliğe girerek mülazım olduktan sonra, II. Mahmud zamanında ordu yenileştirildiği zaman birkaç arkadaşıyla ve Moltke'den az sonra gelmiştir. Topçu zabiti idi. Prusya tarafından sonra geri çağırıldığı halde dönmemiş ve Türkiye'de kalmıştır.

80 yaşlarına kadar yaşamış; Abdülmecid, Aziz, İkinci

24 *Osmanlı Tarihi*, Ahmed Rasim tarihi, 1941-1942, cilt: 2, s. 1909.

Hamid zamanında bulunmuş. Kırım muharebesinde Karadeniz sahillerini sandalla dolaşarak askerî teftişlerde bulunduğu için Abdülhamid kendisine "Vücudu nâdir bir zabit!" demiş. Bundan dolayı sonraları Nâdir ismini almış olduğu rivayet edilir.

Raşid Paşa (Straker)

Topçu. Kırım seferinde İngiliz ordusuyla Türkiye'ye gelmiş, muharebeden sonra topçu muallimi sıfatıyla kalmıştır.

Ferik Vilyams

İngiliz; Anadolu ordusu erkanından idi. Ordu hakkında raporları da var (2-36, 2-58). Rasim'in tarihi (Kars'ta İngiliz tabyası vardır. İngilizler Kars ve Ardahan'ın tahkimine nezaret etmişti galiba (*Kâmûsu'l-A'lâm*) *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'ne bakıla).

İmhof Paşa[25]

Müteveffa İmhof Paşa da Türkiye'yi sevmek ve Türklerin refah ve terakkiyatıyla alakadar olmak nokta-i nazarından büyük simalarla mukayese edilebilir. Ordumuzda hizmeti esnasında topçu talimnamesinin muharebe kısmını gayet vâkıfâne şerh ve izah eden ve bu kısma dair Türkçe ve Almanca bir eser neşreden İmhof Paşa, mesleğinde ihtisasını parlak bir surette göstermişti.

Ditford Paşa[26]

Ditford Paşa piyade, Oler Paşa istihkâmât (bu ikisin-

25 *Harb Mecmuası*, Mayıs 334.

26 *Harb Mecmuası*, Mayıs 334.

den erkan-ı harp 2 ve 3'te ders gördük) ve İmhof (Berlin sefirimiz Mahmud Muhtar Paşa'yı ziyaretinde İmhof'u yanında görmüş) Paşa da topçulukla meşgul olurlardı. Rûlekâsı içinde Türkçe'yi ilk ve selîs ve latif bir surette öğrenen İmhof Paşa olmuştur. Hüseyin Rahmi Bey'in bir romanını, Almanca'ya eserler de tercüme etti.

[Bazı vefatına ait tafsilatı yazmadım. K.]

İmhof Paşa 1334'te Berlin'de vefat etmiştir. 12 Haziran sene 317'de Osmanlı ordusuna dahil oldu. Mirlivâlık tevcih olundu ve fahrî yâverân silkine dahil oldu. 8 Mayıs sene 318'de Gromikof Paşa'dan münhal kalan umum topçu ve istihkâm müfettişliği komisyonuna tayin olundu. 16 Eylül sene 318'de ferik oldu. Berâ-yı tedkik Bosna (Bursa olacak), Eskişehir ve Konya havalilerini dolaştı.

1756 binbaşı Varmes Türkiye'ye gelmiştir.

İttifaktan sonra 1789-1793 general Fon Götze Türkiye'de hizmet etmiştir.[27]

Hobart Paşa

İngiliz donanma komutanı 1859'da Yunanistan isyanında.[28]

Bir İtalyan'a da doktorsun diye zorla vazife verdiğini

27 Golç Kökmester, Alman ataşemiliterinin ifadesi; tahkik olunacak.

28 Hobart Paşa hakkında birinci elden ve geniş bilgi için bkz. Osmanlı bahriyesinde 40 yıl hizmet etmiş olan Woods Paşa'nın kaleminden: *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl) 1869-1909*. Sir Henry F. Woods (ferik amiral), çeviren: Fahri Çoker, İstanbul, 1976, s. 199-211. (Haz.)

Muhtar Paşa söylüyordu. Sonra süvari yeni tüfeklerle techiz olunmak isteniyordu. Bunun için, Bertier Paşa bir erkan-ı harp zabiti ile beraber Fransa'ya gönderiliyordu. Halbuki, kendisinden ümit ve yardım beklenen bu Bertier Paşa'nın Fransız ordusunda çilingir, bizim orduda ise ferik Bertier Paşa olduğu nazar-ı dikkate alınmıyordu.[29]

Boğazların tahkîmi teşebbüsü neden neticesiz kaldı?[30]

Askerî müşavir Fon der Golç Paşa Boğazların tahkîmine lüzum göstermişti. Abdülhamid de bu fikirde idi. O senelerde Belçikalı ceneral *Briyalmon* Avrupaca tahkîmât işlerinde birinci derecede mâhir ve malumatlı addolunuyordu.

Briyalmon'a gelip tetkikatta bulunmasına müsade etmesi için Belçika hükümetine müracaat edildi.

Belçika elçisi, hükümeti namına;

"Briyalmon Rusya ve Almanya hükümetleri tarafından da aranılmıştır. Belçika'nın bîtaraflığı dolayısıyla hükümet müsade edemedi. Ancak, dört ay sonra, askerî kanunu mucibince tekaüde sevkedilecektir. O zaman tercîhan Türkiye'ye gitmesini kendisine tavsiye ederiz."

tebliğinde bulundu.

---

29 İttihat ve Terakki tefrikası, *Milliyet*, 21.10.934.

30 "Son yedi padişah (İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, Murad, Abdülhamid, Reşad, Vahideddin) devirlerinde Saray ve Bâbıâlî'nin içyüzü", Yazan: Süleyman Kâni (İrtem), *Akşam*, tefrika no: 236.

Muayyen vakit hitamında Briyalmon İstanbul'a geldi. Kendisine nişan ve hediyeler verildi. Hediyeleri reddetti; yol parasıyla otel masrafından başka birşey kabul etmeyeceğini bildirdi. Fon der Golç Paşa ile birlikte iki taraflı Marmara sahilini, Boğazların iki cihetini gezdiler.

Briyalmon tahkîmât projesini hazırladı. Bu proje dört-milyon altın ile Anadolu'da Beşike'den Şile'ye, Rumeli'de Muarız'dan Midye'ye kadar sahilleri bir istihkâm şebekesi ve çemberi içine alıyordu.

Abdülhamid bunu pek beğendi. Payitahtını zabtı kâbil olamayacak bir hale getirecek olan bu projeyi tatbik için nefsinde şiddetli bir arzu duymakta idi.

Fakat birdenbire ne oldu?

Rusya elçisi ağır bir tehditte mi bulundu?

Bilinemez! Rivayete göre, Rusya elçisi "Devlet-i Aliyye'nin bu lüzumsuz tahkîmâta sarfolunacak parası var ise, evvela Rusya'ya harp tazminatı borcunu ödesin!" demiş!

Abdülhamid'de hevesler söndü; proje daha Briyalmon İstanbul'dan gitmeden bir tarafa bırakıldı. Kendisine bugün, yarın denildi!

Briyalmon karara intizâren bir müddet daha İstanbul'-da durdu. Sonra memleketince mebusluğa intihap edildiğinden, kalktı gitti.

Boğazlarda yeni bir Cebel-i Târık vücuda getirmek Briyalmon'un dünyaca şöhretini artıracak, askerî tarihte şerefini yükseltecekti!

Bunu hakkıyla takdir eden bu ceneral, işi Belçika'dan

da takipten hâli kalmadı. Fakat, artık mükemmel projesi kim bilir hangi evrak hazinesinin dibine gömülmüştü!

Bu projenin akîm kaldığını anlayan ve bunu Ruslardan bilen Fon der Golç Paşa;

-Türkler payitahtlarını muhafaza için Karadeniz'de fırtınalar olmasına dua etmelidirler. Ancak böyle havalarda Rusya donanması sahile asker çıkaramaz! Yoksa...

demekten kendini alamamıştı.

Abdülhamid, bundan sonra, devlet bütçesinin Boğaz sahillerini tahkim için icap eden büyük sarfiyata tahammülü olamayacağından bahisle Akdeniz boğazında geçidin torpillerle tehlikeli bir vaziyete konulması hakkında bir proje hazırlaması için Paris sefâreti marifetiyle Fransa Bahriye Nezâreti'ne müracaat etti; hatta müracaatında, bu iş Almanya ve İngiltere bahriye heyetlerine de yaptırılabilir ise de Fransa'nın tercih edildiğini bir cemîle makamında bildirmişti.

Fransa Bahriye Nezâreti işe chemmiyet verdi. Birkaç mütehassıs bahriye zabiti gönderdi, bunlar da tedkiklerini yaptılar, projelerini hazırladılar, nişanlar aldılar!

Fakat, bu projeler de hiçbir neticeye iktiran edemedi.

Amiral Gambel[31]
Meşrutiyetten sonra

Donanmanın Hafız İbrahim Bey (miralay) kumandasında İzmir, Sisam, Selanik seyahatinde idaresizliği fiilen görülünce (Haliç'te 30 sene kalan filoda, birkaç

31 *Türkiya-İtalya Muharebe-i Bahrîsi* eserinden.

gemiyi birarada sevk kudretini hâiz kimse yoktu).

Meşrutiyeti müteakip Şûrâ-yı Bahriye İngiltere'den bir heyet-i ıslahiye celbine karar verdi.

Karar sureti:

12 Ağustos sene 1324

"Donanmâ-yı hümâyunun terakkiyât-ı cedîdeye tevfîkan tertip ve tensîki ile zâbitânın fünûn-ı bahriyede talim ve ta'allüm ile kesb-i mümârese eylemeleri ehemm-i icraattan olduğu cihetle, İngiltere donanmasından muktedir bir amiral celbedilerek, icabı kadar topçu ve torpidocu ve sâire muallimlerinin tayini hususunun ona havalesi ve kendisine salâhiyet-i tâmme verilmesinin şu maksadı temin edeceğine kanaat hâsıl olmuştur. Binaenaleyh, topçuluk ve torpidoculuk ve sâir fünûn-ı bahriyyede sâhib-i iktidar bir amiralin İngiltere devleti donanmasından celbine lüzum görülmüş olduğundan böyle erbâb-ı iktidardan bir amiralin kaç sene ve ne miktar ücret ve ne gibi şartlarla celp ve istihdamı mümkün olabileceği"nin Hâriciye Nezâreti vasıtasıyla tahkîkine lüzum gösterildi. Hâriciye Nezâreti de Londra sefirine bildirdi.

İngiltere hükümeti şu cevabı verdi.

"Devlet-i Osmaniye hidemât-ı bahriyesinde muktedir ve mücerreb bir İngiliz amirali istihdamı keyfiyetini büyük bir bahtiyarlık addeder".

11 Kânun-i Evvel'de amiralin gelmesine dair irade çıktı. İngiltere hükümeti tarafından iki sene müddetle tayin ve i'zâm edilecek amiralin maaş-ı senevîsi olan

üçbin İngiliz lirası ile dermeyan edilen şartları muvafık görmüş ve amiralin maiyyetinde kitâbet vazifesini görmek üzere bulunduracağı bir askerî katip ile topçuluk, torpidoculuk, çarhcılık, inşaat-ı bahriye mütehassısı olmak üzere altı (Rıza Bey beş diyor)(?) zabit ile amiral Gambel Osmanlı devleti hizmetine girdiler. Salahiyeti şu idi.

"Amiral, doğrudan doğruya Bahriye Nezâreti'yle muhabereye mezun ve tensîkât planını icra edebilmek üzere nezâret ve icabında tadil ve ıslahı iktiza eden donanma ve tersaneye ait kâffe-i mevâdd hakkında muktezâsını ifa hususunda salâhiyet-i tâmmeyi hâiz olacaktır. Amiral ile maiyyeti, İngiltere bahriyesinde hâiz oldukları rütbenin bir derece mâ-fevki rütbeye mahsus Osmanlı üniforması iktisâ eyleyecekler ve o rütbenin sahibi addedileceklerdir".

Gambel, 31 Mart isyanı sıralarında geldi.[32]

Amiral Vilyams

20 Nisan 1326'da geldi.[33] (Muhtasar yazılmalı)

Az durdu, iş beceremedi. Mahirdi, fakat otoritesizdi. Bir sene kadar durdu, gitti.

Balkan harbinde Limpas geldi. Fakat, işe girmedi;

32 Amiral Gambel'in icraatı: sahife: 45, *Türkiya-İtalya Harbi Tarih-i Bahrîsi*, mahtasar yazmalı. [*1327-1328 Türkiya-İtalya Harb-i Tarih-i Bahrîsi*, Ali Haydar Emir, İstanbul, Bahriye Matbaası, 1339 (1923), 8+297 s. (Özege, II/2213) (Haz.)].

33 sahife: 58.

Balkan harbinden sonra donanma kumandanı oldu. Arif Bey ikinci kumandan idi. Hatta, Ruslar Liman'ın kumandanlığına itiraz ettiği zaman, bizim hükümet ve İngiliz gazeteleri Limpas'ı nümune göstererek, "Aynı salâhiyetle donanma İngiliz amirali elindedir." dediler. Bahriye yalnız Gambel'den istifade etmiştir. Hem münferit gemilerin talim ve terbiyesinde (harbe hazırlamakta) hem de donanmanın müşterek seyr ü seferinde, kısmen harp talimlerinde. Bu yüzden ikmâle vakit kalmadı.

Cihan Harbi seferberliğinde Alman Şoson donanma kumandanı oldu. Limpas'ı Bahriye Nezâreti emrine aldılar. O da istifa etti. Malta'ya tersane kumandanı tayin olundu. Arif Bey donanma ikinci kumandanı oldu.[34]

Mahmud Şevket Paşa ve Almanlar

Balkan harbi felaketle neticelenince sadrazam Mahmud Şevket Paşa; Avrupa devletleriyle olan münasebetleri yeni bir şekle ifrağ için, uzun yıllardan beri bu devletlerle aramızda münakaşa ve münâzaalı

34 Osmanlı bahriyesinde kırk yıl (1869-1909) hizmet etmiş olan İngiliz ferik amiral Sir Henry F. Woods'un (Woods Paşa) hatıralarında bahsi geçen bazı yabancı subaylar -(bilhassa) Hobart Paşa için bkz. *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl) 1869-1909*, s. 188-211, terc. Fahri Çoker, İstanbul, 1976.

Sir Adolpus Slade (Müşavir Paşa). İngiliz deniz subayı; jandarma teşkilatını reorganize etmek için, emekli bazı İngiliz subaylarıyla gelen Baker Paşa; jandarma dairesinde vazife yapan Blunt Paşa; İngiliz deniz subayları albay Manthrope Bey, yüzbaşı Sleeman; Doğu Rumeli'de jandarma kumandanlığı yapan general Borthwick (Mahir Paşa); itfaiye teşkilyatını yeniden organize eden Macar Kont Szechenyi Paşa. (Haz.)

bütün meseleleri halle ve o devletleri birer menfaat göstererek dost yapmaya karar veriyor. Bunun için Hakkı Paşa Londra'ya, Câvid Bey de Paris'e gönderiliyor.

Avusturya-Macaristan ve İtalya ile pürüzlü meseleler kalmadığından, bu devletler, diğer devletlerin kabulüne ta'lîkan kapitülasyonların ilgası ve sâir hususları kabul ediyor.

İngilizlere donanmanın ıslahı, Fransızlara yollar(?)... veriliyor. Bu işleri gören Almanlar sefiri soruyor:

-Ya bize?

Mahmud Şevket Paşa da cevap veriyor:

-Orduyu da siz alın!

Heyet-i ıslahiyenin gelmesi meselesi böyle başlıyor.

Almanların gelişi

Son devirde Almanlar getirilerek ıslahat başladı ve Avrupa'ya birçok zabit boşuboşuna gönderildi. Halbuki diğer ilim ve fen ve sanat şubelerine gönderilmedi. Halk teşkilatında birşey yapılmadı.

Almanya(ya) boşuboşuna zabit gönderildi. Bunlar bir rütbe mâ-dûn hizmetlerde kullanıldılar. Bir kısmı erkan-ı harbiyede dahi istihdam olunduysa da bu hususta birşey öğretilmediğinden erkan-ı harbiyemizce avdetlerinde büyük istifade olun(a)madı. Heyet-i ıslahiyye ile erkan-ı harbiyeyi yerinde ıslaha bundan lüzum görüldü.

Meşrutiyet-i idare zamanında Avrupa'ya akın başladı. Fakat, Harb-i Umumi, İstiklâl muharebeleri sıralarında hars meselesi lazımı gibi tutulamadı. Gelenler, aile diye

birçok ecnebi kız getiriyorlar. Muhtelif milletlere mensup olan bu hanımların memleketlerindeki ictimai vaziyetleri nedir? Ne maksatla geliyorlar? Bu kozmopolitlik neticesi ne olacaktır? Memleketimizde de mürebbiye sınıfı yapılamadı. Türk çocukları Rum, Ermeni, Yahudi, Alman, Fransız, İngiliz... ilh. mürebbiyeler elinde Türk'ten gayri herşey oluyorlar.

Yaptıklarımızı doğru bilmeliyiz, ders ancak hakikatten alınır.

Ordu-yı Osmâni için istihdam edilecek heyet-i ıslahiye reisi hakkında "Almanlar tarafından teklif olunan" proje

1. Ceneral "S" beş sene müddetle ordu-yı Osmâni için Almanya'da hâiz olduğu rütbesinin bir fevkinde ve heyet-i ıslahiye reisi ünvanıyla istihdam edilecektir.

Mûmâ-ileyh Şûrâ-yı Askerî azasındandır ve buna binâen başlıca ber-vech-i âtî meseleler hakkındaki müzakeratta re'yine ehemmiyet verilecektir:

İnzibat, terfi, mükafat, tecziye hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Islahat, tensîkât ve talim ve terbiye hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Teslîhât, techizat ve telebbüs hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Levâzimat ve iaşe hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Sıhhiye, baytariye ve remont(?) hakkındaki mevâdd-ı

esasiyede;

Ahz-ı asker ve kur'a hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Seferberlik ihzarâtı ve istihkâmat hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

İstatistik hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Demiryollar hutûtu meselesi, telefon ve telgraf hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

Nakliye, tayyarecilik ve balonculuk hakkındaki mevâdd-ı esasiyede;

[Müşâru'n-ileyh de şûrâ-yı mezkurda ekseriyet-i ârâya teba'iyyete mecburdur].

Bundan maada ceneral "S" bilcümle mekâtib-i askeriye ve talebe-i askeriye kıtaâtında ve talimgâh ve hizmet-i sâire-i askeriye-i Osmâni'de bulunan bilcümle ecnebi zabitanın doğrudan doğruya âmiridir.

(Leffen takdim edilen cedvele müracaat oluna).

Âmirleri Osmanlı zabiti olan bazı kıtalardaki ecnebi zabiti hakkında bu mesele ayrıca tanzim ve tayin edilecektir.

2. Yalnız ceneral "S", tayin olunduğu beş senelik müddet zarfında, ordu-yı Osmâni için lazım olan ecnebi zabitanını celp, tayin ve azletmek salahiyetini hâizdir.

Ceneral "S" ve celbolunacak diğer ecnebi zabitanı için senevî 50.000 lira-yı Osmâni tahsis olunacaktır.

Muhtelif rütbeler için tahsis edilecek maaşât-ı mâhiye:

Ecnebi, yani kendi memleketinde mülazım-ı evvel olanlar için 40 lira-yı Osmâni

Ecnebi, yani kendi memleketinde yüzbaşı olanlar için 60 lira-yı Osmâni

Ecnebi, yani kendi memleketinde binbaşı olanlar için 80 lira-yı Osmâni

Ecnebi, yani kendi memleketinde kaymakam veya miralay olanlar için 100 lira-yı Osmâni

Ecnebi, yani kendi memleketinde general olanlar için 125 lira-yı Osmâni-

den fazla olmamalıdır. Ceneral "S"in maaşı 250 lira olacaktır. (Harcırah olarak: Müteehhil olanlar için ikişer ve müteehhil olmayanlar için birer maaş verilecektir).

3. Paşa rütbesine terfî edecek ümerâ için bir devre-i tahsile (devre-i tedrisiye ve talimiye) erkan-ı harp seyahatleri, hususi talimler, harp oyunları, taht-ı emrinde bulunan zabitanın harcırahları ve bazı hususat-ı sâire için, tazminat ve harita, kitap, edevât ve levâzimat-ı sâirenin tedâriki için kezâ senevî 50.000 lira tahsis edilecektir.

4. Harbiye nâzırı ceneral "S"e ber-vech-i âtî müsaedâtta bulunacaktır:

a) Ceneral "S"in taht-ı emrinde bulunan veyahut müessesat-ı talimiyede istihdam edilen Osmanlı zabitanı, ancak mûmâ-ileyh ceneralin rızasıyla diğer bir mevkiye tayin olunabilirler;

b) Osmanlı zabitanının berâ-yı tahsil başka bir ecnebi

orduya tayin veya me'zûnen gönderildikleri takdirde mezkur zabitanın, Almanya'ya tahsile gidecek zabitanın da tayin veya sevkleri ceneral "S"in rızasıyla olabilecektir. [Almanya'ya tahsile gidecek zabitana hasrolunmuştur].

Vükelânın veyahut Harbiye nâzırının tebeddülü halinde ordu-yı Osmâni'de Osmanlı miralayı ve bunun fevkinde olan rütbe ashabı işbu tebeddülden altı mâh müddet zarfında, ceneral "S"in rıza ve muvâfakatı olmadan diğer mahal'le nakl veya azl edilemezler.

5-7'nci maddeler fırka, alay, tabur ve bölük kumandanlıklarına tayin olunacak zabitlerin bir imtihana tâbi tutulması, imtihan programları, imtihan komisyonu hakkında tekliflerdir. [Heyet-i ıslahiye İstanbul'a geldikten sonra yeniden görüşülerek tadil olunmuştur].

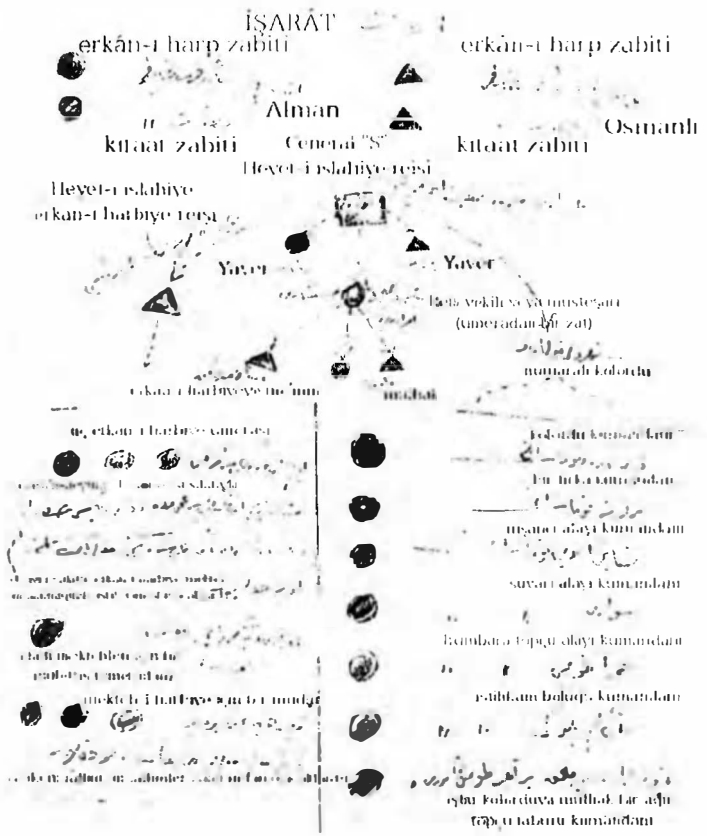
8. Ceneral "S"in mevkii Harbiye nâzırından sonradır. Fakat, erkan-ı harbiye-i umumiye reisi ceneral "S"ten daha kıdemli ise, ceneral "S" doğrudan doğruya erkan-ı harbiye-i umumiye reisinden sonra gelir ki, ceneral-i mûmâ-ileyh, şu halde ordu-yı Osmâni'nin ikinci veya üçüncü büyük zabiti bulunuyor demektir.

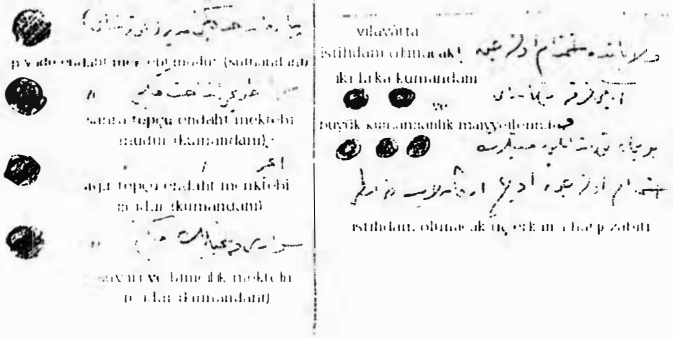
9. Ceneral "S" Harbiye nâzırını haberdar ederek memâlik-i Osmaniye'deki kıtaât, mevâki'-i askeriye ve istihkâmiyeyi, demiryolları ve sâir vesâit-i nakliye ve sâireyi teftiş etmek salahiyetini hâizdir.

Ceneral "S" hizmet-i Osmâni'ye duhûlünden itibaren bütün harekat, teftişat hizmetini mahrem tutacağını deruhte eder.

10. Ceneral "S", ordu-yı Osmâni'de bilcümle erkan-ı harp zabitanının, sevkü'l-ceyş, ta'biye, iaşe ve sâirenin, nazarî olan tahsillerin itmam ve ikmallerine gayret ve (bunu) deruhte eder.

11. Tecziye hususunda da ceneral "S" kolordu kumandanı salahiyetini hâizdir.

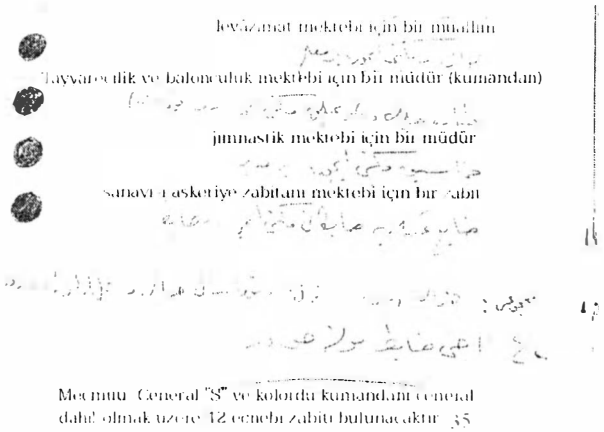
Mevâki'-i müstahkeme için askerî bir mühendis (ümerâdan)

nakliye için (ümerâdan)

Harbiye Nezâreti'nde

Demiryolu hutût ve kitaâtıyla otomobil, telgraf ve telefon muhâberatı için bir zâbit

bir askerî tabib

Levâzımat mektebi için bir muallim

Tayyarecilik ve balonculuk mektebi için bir müdür (kumandan)

Jimnastik mektebi için bir müdür

Sanayi-i askeriye zabitanı mektebi için bir zabit

Mecmuu Ceneral "S" ve kolorda kumandanı ceneral dahil olmak üzere 12 ecnebi zabiti bulunacaktır.[35]

35 Ordu-yı Osmâni için istihdam edilecek heyet-i ıslahiye reisi hakkında projenin Liman'la tesbit olunan şekli *Kafkas* cerîdesi c. 1'de.

Harbiye[36]

İlk hususi talim ve terbiye edilmiş subay yetiştirmek fikri (Daha evvel enderun vardı. K.) 1831'de (1247 H.) (?) Üsküdar'da Toptaşı'nda Humbarahane ve Mühendishane ismiyle bir mektep taslağı meydana getirilmişti. Fakat, yeniçerilerin isyanından korkan II. Mahmud bunu sonradan lağvetti.

Aynı yılda Halıcıoğlu'nda yeni bir mektep yapıldı. Mühendishane-i Bultânî ismi verildi.

Diğer taraftan da Selimiye kışlasında Sıbyan bölükleri teşkil olundu.

İlk Harbiye

Yine bu sıralarda hassa miralaylarından fahrî yâver Nâmık Bey Avrupa ve Rusya'daki seyahatlerinden dönerek Sultan Mahmud'a oralardaki ordu ve mektepler hakkında raporlar verdi. 1834'te (5?) (1250 H.)

36 *Tan*'daki *Celâl Dinçer*'in makalelerinden.

Maçka'daki silâhhanenin bulunduğu yerdeki kışla tamir olunarak hassa müşiri Ahmed Fevzi Paşa (Mısır'a kaçan) ve bu zatın nezâretinde ilk zamanda mevrûden harbiye kuruldu. Selimiye'deki sıbyan bölükleri buraya naklolundu. Sekiz bölüklü bir tabur teşkil edildi.

1835(6)'da (1251) harbiyeden *dört talebe* Viyana harbiyesine ve yine aynı yılda Viyana'ya beş, Paris'e üç, Londra'ya iki *zabit* tahsile gönderildi. Sultan Mahmud harbiye ile yakından alakadardı. Ziyarete gelirdi. Mektebin matbaası da vardı. 1836'da ıslah olarak ilk defa mektep nizamnamesi tab' olundu.

Talebe kır renkli elbise giyerdi. Talebenin, her türlü elbise ve dikiş malzemesini hâvi birer meşin çantası vardı. Her Cuma selâmlık resmine giderlerdi. Tüfenk ve kasatura taşırlardı. Muallimler fes ve setre pantolon giyerlerdi. Arapça ve Farsça'ya büyük ehemmiyet verilirdi. Piyade muallimi, Mısır'da muallimlik etmekte olan Mavani idi. Resim hocalığına İspanyalı ressam Şiran tayin olundu.

1837'de her derse mütehassıs tayin olunmuştu. Bu yıl, iç hizmetleri için, talebeyi kurtarmak üzere de bir bölük piyade tayin olundu. Sonra ikiye çıkarıldı.

Harbiye dört sınıftı. Hususi istidat gösterenler onbaşı ve bunların içinden en müstaidler de "sınıf başı" ünvanıyla müzakereci tayin olunurdu. Onbaşı, çavuş ve başçavuşların hususi nişanları vardı. [Biz de kırmızı bir de Fransızca'dan sarı taktık. K.] Onbaşı, güneş içinde yıldız. Çavuş ve başçavuş yıldızın yanında ay vardı.

Piyadecilik ve istihkâmcılık dersleri daha ziyade umumi olarak yapılırdı. Ön meydandaki harbiye tabyası talebe tarafından yapılmıştı.

1840'da Fransızca ilave olundu. Tıbbiye hocası Doktor Argiros muallim tayin olundu.

1841 riyaziye, neferiye ve askeriye derslerine daha ziyade ehemmiyet verildi. Mektep talimhanesinde her gün tatbikî talimler yapılmaya başlandı. Meç ve kılınç talimi de konuldu.

İlk harbiye mezunları

400 mevcutlu ve dört sınıfa ayrılan harbiye 1842 yılında (1258), yani kuruluşundan 8 yıl sonra ilk mezunlarını verdi. 70 kişi idi. 41'i yüksek derece imtihan verdiklerinden birinci mülazımlıkla mezun olmuşlar ve altın çavuş nişanı almışlardı. 29 tanesi de orta derece (ile) mezun olmuşlar ve altın onbaşı nişanı almışlardır. 1842'de bina kafî gelmediğinden Pangaltı'ya naklolundu. Şimdiki harbiye yerinde (Tophane-i Âmire hastanesi) önünde bir katlı (bir) bina vardı. Tamir olundu. Civarına ahırlar ve manez(?) yeri yapıldı. Maçka'daki binada da askerî idadi kuruldu.[37]

1844 (1260) harbiye Dolmabahçe sarayının teferruatından olan hademe ve musiki-i hümayun ve baltacılar

37 "Paşa buraya, Erkan-ı harbiye sınıflarından çıkarken ilk bana verilen maarif madalyasının fotoğrafı konacak.?" notunu düşmüştür. (Haz.)

dairelerini hâvi Çinili köşke naklolundu. Buna sebep, Pangaltı'daki mektebin büyütülmesi ve tamiri idi.

1846'da tekrar Pangaltı'ya naklolundu.

İlk erkan-ı harbiye

1844'te dört sınıflı bir erkan-ı harbiye mektebi tesis edildi.

1848'te (1264 H.) harbiye üç sınıfa indirildi. Ve Fransa ve Almanya'dan muallimler getirildi. İlk harbiye mezunlarından birinci mülazımların yüzbaşılığa terfii için huzur imtihanları yapıldı ve bunlar yüzbaşı nasbolundu.

Harbiyenin dördüncü nakli

1852'de Kırım harbine gidecek olan müttefik askerler için kışla, hastahene ve sâire lazımdı. Harbiye Mektebi Bâb-ı Seraskerî'nin (şimdiki üniversite) arkasındaki Taşkışla'ya naklolundu. (Eskiden askerî itfaiyenin ve şimdi yüksek muallim mektebinin bulunduğu binadır). Pangaltı harbiye mektebi Fransızlar için hastahane oldu. Maçka'daki idadi binası da müttefiklere verilerek, idadi Üsküdar'da Yeni Mahalle'de bir yere taşındı.

Pangaltı binası yanıyor

1859 (1276) fırtınalı bir gecede Fransız hastahanesi olan Pangaltı mektebi yandı. Beş yıl harbiye mektebi taşındığı yerde kaldı. Sonra Gülhane'deki Mekteb-i

Tıbbiye'ye nakledildi ve burada askerî idadi ile harbiye birleştirildi.

1859 Fransa'da, Paris'te "Mekteb-i Osmânî" adıyla açılan idadiye buradan talebe gönderilmeye başlandı. Fakat bu mektep üç yıl sonra lağvolundu (1862).

Pangaltı harbiyesi tamiri

Yeniden 1862'de (1279) tekrar harbiye buraya taşındı.

1863'te, mektebe muallim yetiştirmek üzere ayrıca bir sınıf teşkil olundu. Tahsil üç yıldı. Harbiyeden iyi derece mezun olanlar ayrılırdı. [1886'da bu sınıf lağvolundu].

Süleyman Paşa zamanında talim ve tatbikata büyük ehemmiyet verildi. Mektep emrine bunun için kıtalar da verildi.

1876'da üç sınıf birden, muharebe dolayısıyla birden çıkarıldı.

1882'de Alman kurmay binbaşılarından Fon der Golç harbiyenin ıslahı için celbedildi ve kendisine livalık rütbesiyle birlikte "askerî mektepler müfettiş-i umumisi" ünvanı verildi. Harbiye programında büyük değişiklikler yaptı. Bu zamana kadar tatbik edilen 1870'den evvelki Fransız talimatnamesi terkolundu. Alman talimatnamesi tercüme ve tab' edilerek tatbik olundu.

Golç, Türk ordusuna ve askerî mekteplere -ta'biye tatbiklerine dayanan- tatbikatlar yapmak fikrini kuvvetle aşılamaya çalışmıştır. [İlk ta'biye meselesinin verilişi 1895/1312'dedir]. [Hareket Ordusu'nun Silahtarağa'daki

bizim fırka kıtalarını teftişe giderken, Kağıthane sırtlarını inerken Abdullah Paşa, Golç, Şevket Turgut ve ben zırhlı otomobilde idik. Abdullah Paşa "Askerî bilgilerimizi bu adama borçluyuz. Araziye ilk çıktığımız zaman ne yapacağımızı bilmiyorduk." dedi.]

Golç riyaziye, hendese, kimya ve inşaat gibi askerî olmayan derslerin mektep programlarından kaldırılması için teşebbüsler yapmış ise de o zamanki harbiye bu fikri kabul etmedi. [Benim zamanımda stajda iken hâlâ erkan yüzbaşıları askerî inşaata nezâret eder ve ceza kanunu mucibince divan-ı harp kâtip(lik)lerinde bulunurdu; ya tabur kâtibi, ya erkan-ı harp kâtibiydi. Ben staj yaparken divanın bir hususi katibi idim, aynı zamanda mıntıka müfettişi] Sebebi de, harbiye devletin her ihtiyacını gören insan yetiştiriyordu. Golç'un teklif ettiği programlar ta'dîlen kabul olundu.

Golç 1895/1312'de Almanya'ya döndü, yerine Zülüflü İsmail Paşa tayin olunmuştur.

[1908/1324'te meşrutiyetin ilanından sonra 31 Mart isyanında harbiye Hareket Ordusu zamanında sefâretleri muhafaza ve Yıldız hareketine iştirak etti].

1909'da dört bölüklü ve iki taburlu bir alay haline sokuldu. Balkan harbi esnasında (1912) ikinci sınıf da, müsta'cel sınıf olarak zabit çıkarıldı ve Harbiye Mektebi hastahane olarak kullanıldı.

İhtiyat zabit mektepleri

1914 Temmuz 21'de tedrisata nihayet verildi. İkinci

son sınıf talebesine asteğmen (mülazım) olarak, birinci sınıf talebesine de yarsubay (zabit vekili) olarak kıtalara vermiştir.

1914 başında gelen Alman heyet-i ıslahiyesi, askerî idadilerin son sınıflarını da harbiyeye nakletmeden önce altı ay müddet kıtalara vermek usulünü kabul ettirmiş bulunuyordu. Derse başlamak üzere bulunan 21 Temmuz 1914'te bunlar da 'zabit namzedi' ismiyle kıtalara verildi.

1914 Temmuz 31 seferberlik ilanıyla beraber boşalan harbiyede 1914 Ağustos 4'te "ihtiyat zabit namzetleri talimgâhı" teşkil edildi. 1915 Haziran 21'de ayrı bir kadro ile Erenköy'e nakl olarak harbiye askerî hastahanesi haline konuldu.

Mütarekede

İngilizler tarafından umumi karargâh ittihaz olundu (1918 Birinci Kanun 1). Harbiye Çengelköy'ündeki Kuleli yeni inşa olunan kısma taşındı.

Maltepe'deki subay talimgâhı da buraya nakledildi. Fakat burayı da İngilizler işgal ettiklerinden, 1920 İlk Kanun 1 Halıcıoğlu'ndaki topçu mektebine naklolundu. 1920 Mayıs 1, burasını da İngilizler işgal ettiğinden Kuleli'nin eski kısmına nakl. 1920 Temmuz 5, burasını da İngilizler işgal ettiğinden Kâğıthane'de Sünnetköprüsü'nde çadırlara, buradan da Eyüp Sultan'daki Dikimhane arsasındaki çadırlara nakl. Burada 'zabitan mektebi' adını aldı. 1921 Mart (İngiliz işgali sebebiyle) Zeytinburnu hastahanesine nakl.

Milli Mücadele'de harbiye

1920 Temmuz 1'de Cebeci'de Abidin Paşa köşkü civarında kurulan barakalarda "muhtelif sınıflar zabit namzetleri talimgâhı" açıldı.

İlk talebe, İstanbul'dan kaçan ikiyüzelli efendi idi (Maçka'daki Zabitan Mektebi birinci sınıfı ile Kuleli 2'nci ve 3'üncü sınıflarlardan). 1920 Birinci Teşrîn'de ilk mezunlarını Avrupa'ya gönderdi. Takım komutanı yarsubay (zabit vekili) olarak. 1923 Nisan 1, ismi yine harbiye mektebi oldu; program iki senelik yapıldı.

1923 Eylül 27'de İstanbul Pangaltı'ya, tarihî binasına yerleşti.

1933'te 91'inci sınıf çıkmıştır. Yetiştirdiği subayların mevcudu 23.427'dir. Bugün (1936'da) bu mevcut 28.000'i aşmıştır.

1936, Harbiye Ankara'daki yeni binasına naklolunmuştur.

*

* *

Hülasa (bu üç makalenin başlığıdır) hususi talim ve terbiye görmüş subay yetiştirmek fikri bundan tam 102 sene evveline aittir.

Notum: 1936 Ağustos 30'da 102'nci yıl talebesine diploma verildi ve Harbiye Ankara'ya naklolunarak Pangaltı mektebi ihtiyat zabit mektebi oldu.

1720-1765 (1133-1179)[38]

Bâb-ı Âlî ile ilk defa muhaberata başlayan, Büyük Frederik'in babası Frederik Vilhelm oldu. "Kral Çavuş" istabl-ı âmiresinde güzîde ve tüvânâ Osmanlı atlarından da birkaç tane bulundurmak istedi. Osmanlı padişahına müracaat etti. Ahmed-i Sâlis'in sadrazamı kemâl-i memnuniyetle telakki etti. Gelen Yohannes Yorgoçki'ye her türlü kolaylıklar(ı) gösterdi. Ayrıca Frederik Vilhelm'e hediye olmak üzere bir at takdim etti.

Büyük Frederik Türkiye'nin Şark'taki ehemmiyetini takdir eylemişti: Ruslar Osmanlılarla Prusyalılar için müşterek bir düşmandı. Rusya'nın kuvvet ve kudretini kırmak, onu tecavüz ve istiladan vazgeçirmek için Osmanlılarla hoş geçinmek ve hatta icap ederse ittifak etmek lazımdı. Prusya'nın ilerisini temin etmek için Osmanlı kuvvetinden istifade etmeyi düşündü.

Büyük Frederik'in fikrince, Türkiye Prusya'nın tabii bir müttefiki idi. Osmanlıların da Moskof düşmanlığında kendisine zahîr olacaklarını biliyordu. Müslüman bir devletle ittifak etmekte dinî bir mahzur tasavvur etmiyordu. Nasıl ki Birinci Fransuva dahi böyle ittifak yapmıştı.

Kral olur olmaz, 1747'de (1160 H. Kitap yalnız bunu yazmış) Bâb-ı Âlî ile bir dostluk muahedesi akdine karar verdi. Birinci Mahmud zamanında teşebbüs etmişti. Rusya buna mani olmaya çok çalıştı. Frederik Havre (?) adında, Türkiye'de çok oturmuş, Türklerin usul ve âde-

38 *Osmanlılar ve Büyük Frederik*, Türkçe kitabından hülasa.

tine vâkıf birini Rekzin namıyla İstanbul'a gönderdi. Bu da vazifesini iyi yaptı.

Frederik III. Osman'ın cülûsunu tebrik için bir nâme gönderdi. 1754 (1168 H.)

1760'da (1174 H.) Türklerle bir ticaret muahedesi akd ile kendi teb'ası için de kapitülasyonlardan istifade etti.

III. Mustafa'ya gönderdiği bir nâmede bu ittifakın kıymet ve ehemmiyetini uzun uzadıya şerh etti. Bu sırada Frederik Yedi Sene harbine girişmişti. Türklerle cenuptan Rusları işgal etmek istiyordu. Bu hareket Türkler için de faydalı olacaktı; çünkü, harp biter bitmez Ruslar Türklere taarruz edecekti. Fakat Osmanlı ordusunun halini düşünen Koca Râgıp Paşa buna taraftar olmadı. Çariçe Elizabet'in vefatı ile Rusya harpten çekildi. Prusyalılar da Fransa ve Avusturya'ya galebe çaldığından Türk ittifakına da lüzum kalmamıştı.

Rusya-Prusya siyaseti değişti. Aralarının iyileşmesi Bâb-ı Âlî'yi korkuttu. Hem bu meseleyi tahkik, hem de Rekzin'in memuriyetini tasdik için büyük Frederik'e bir elçi gönderildi 1863 (1177 H.), sâbık Anadolu muhasebecisi el-Hac Ahmed Resmî Efendi.

Ahmed Resmî Efendi, Azmi Efendi ile beş ayda Romanya ve Lehistan yoluyla Berlin'e geldi. Vazifesini iyi yaptı. İstanbul'daki Rekzin'in yerine Tredhalin İstanbul'a gönderildi.

Osmanlılar da Büyük Frederik'e derin bir hürmet beslerlerdi. Sebebi askerliği idi. Prusya askerliği bütün Osmanlı ricâli tarafından takdir ediliyordu. Ordusu

mükemmel, Rusya'ya düşman bir devletle Osmanlıların vaziyet-i siyasiyeleri icabınca ittifak edecekleri şüphesizdi. Fakat Osmanlı ordusu yeni bir harbe girecek halde olmadığından, Büyük Frederik ile yalnız ticaret muahedesi yapıldı. İttifak, Büyük Frederik'ten sonra, III. Selim zamanında yapıldı.

Alman muallimler ve askerî teşkilat[39]

Alman heyet-i askeriyesinin 1882'den 1912'ye kadar Prusya ordusu tarzında terbiye ettiği, yapabildiği bazı tadilat Osmanlı ordusunu Prusya ordusu tarzında yetiştirmekle beraber askerî sistem Türkiye'de yine Hüseyin Avni Paşa'nın 1869 Haziran'ında idhal ettiği büyük hatlar içinde kaldı. Ordu taksim olunmuştu:

1. Fiilî ordu. İki sınıftan mürekkep;

a) Nizâmiye. Asıl fiilî ordu denilen;

b) İhtiyat. Gayr-i muayyen izinli faal ordu;

2. İhtiyat ordusu yahut redif. Keza iki sınıftan mürekkep;

3. Memleket ordusu yahut müstahfiz

Hizmet müddeti yirmi yıl olarak tesbit olunmuştu. Faal ordu altı yıl ki her yarısı bir sınıfta; ihtiyat ordusu 8 yıl, ki yarısı, herbir sınıfta; müstahfiz ordusu altı yıl. Kura yaşı 1887'den beri 21 yaş olarak tesbit olunmuştu. Yıllık hisse 50.000 insan üzerine teşkil olundu. Evvelleri müslüman olmayanlar orduya kabul olunmazdı. Kan bedeli, onlar için bedel-i askeriye harcı ile ödenirdi.

39 Jonkiyer'den hülasa, sahife: 570

1909'dan itibaren *müslüman olmayanlar askerî hizmete mecbur tutuldular.* Bununla beraber onlar 30 Türk lirası mukabilinde bedel verebilirlerdi.

1909'da Fransız teşkilatına benzer bir Harp Yüksek Şûrâsı teşkil olundu; 4 Kânûn-i Sâni'de Enver Paşa tarafından lağvolundu, Harbiye Nezâreti'ne tayin olunduğunun hemen ertesi günü. Topçu, istihkâm ve harp malzemesinin kontrolü Topçu Büyük Makamı tarafından (Tophane Müşirliği. K.) geçerdi, ki evvelleri makam sahibinin tayin ve azlini padişah yapardı; birçok cihetten ikinci bir Harbiye Nezâreti idi ki, salahiyeti serasker kadar ehemmiyeti hâizdi. Meşrutiyetin tesisinden itibaren, Tophane Büyük Makamı nezâret sırasını kaybetti ve Harbiye Nezâreti'nin tâbi'i oldu.

İmparatorluğun askerî kuvveti bir marşalin veya bir birinci ferikin kumandasına verilen kolordulara taksim olunmuştu.

Kırım harbinden sonra 1870'e kadar İstanbul'da bir Fransız askerî heyeti vardı; Osmanlı ordusu zabitleri heyetinin mürebbîsi sıfatıyla. O korkunç yılın felaketleri dolayısıyla lağvolundu. Saltanatının başlangıcında Abdülhamid, Alman taraftarı değildi, sonraları olduğu gibi; çünkü onun Avrupa'nın en kudretli bir devleti olduğunu görüyordu. Hatta Fransız hükümetinden Fransız askerî heyetin, babası Abdülmecid ve amcası Abdülaziz zamanında olduğu gibi yine tesisini rica etti. Paris'te büyük hata irtikap olundu; padişahın teklifine temâyül edecek müfrit bir Yunan muhipliği hakimiyeti altında ve bundan da ziyade olarak Yunanistan'a amiral Lejeune ve ceneral Vosseur Yunan ordusunu tensîka gön-

derildi. Abdülhamid buna çok içerledi, ki Prens Radziwil, İstanbul'daki memuriyeti zamanında mahâretle işledi ve *1882'de Osmanlı hükümeti askerî tensikatını tamamlamaya yardım için Almanya'ya müracaat etti.*

Muhtelif sınıflara mensup zabitlerden mürekkep bir heyet, miralay Köhler hossarlardan, binbaşı Hobbe dragonlardan, binbaşı Restow topçudan, binbaşı Kamphoevner piyadeden, mareşal Moltke tarafından İstanbul'a gönderildi. Ertesi yıl miralay Von der Goltz'la heyet takviye olundu, ki miralay Köhler'in vefatı üzerine heyetin şefi oldu.

Köhler Paşa'nın raporları -zira bu zabitler padişah tarafından ihsan olunmuştu, liva generallik, sonra ferik generallik; yılda aldıkları 40.000 aylığa halel gelmeksizin- Osmanlı ordusunu 1884 tahmin ediyordu 235 tabur, 169 süvari bölüğü, 130 batarya ve 6 istihkâm taburu. Alman heyetin tensîk raporu ilan ediyordu 8 piyade avcı (nişancı K.) ve 14 süvari bölüğü teşkili, bir eşya tren kolu (train d'equipages) kolu vücuda getirilmesi ve ihtiyat sınıfı için bir zabitan kadrosu tesisi. Kolordular 13'e çıkarılacaktı. Lakat, Alman projesi mevki-i icraya konamadı.

Sefer mevcudu Balkan harbinden evvel kağıt üzerinde birbuçuk milyon adam vardı.[40]

---

40 Nizâmiye ordusu 404.000 adam
Redif ordusu 600.000 adam
İlave 350.000 adam
Müstahfiz 100.000 adam
1.454.000 adam

Hakikatte, ancak 800.000'e çıkıyordu. Bir kara tenzil olunarak hiç askerî malumatları olmayan insanları ve ancak ismi var olan şube birliklerine göre sayılanları 666 tabur ilavenin büyük bir kısmı ki bunların 170'i Avrupa Türkiyesi'ne tahsis olunmuştu, tamamıyla henüz tensîk olunmamıştı ve 32 süvari alayı redifien 15 kadarı henüz tanzim olunmuştu. Türkiye'nin askerî durumu yedi ordu yahut askerî daire, iki de müstakil fırka idi. 7'nci Yemen ordusuyla iki müstakil fırka olan Hicaz ve Trablus'unkiler hesaba katılamaz. Çünkü, değil seferberlik için birşey hazırlamak, hatta diğer askerî dairelerden kıtaların ayrılmasını istiyordu. Harp zamanında bu sabit altı ordudan beheri nazarî olarak dört kolordu teşkil edecekti: Biri faal yahut nizâmiye, ikisi ihtiyat yahut redif, biri memleket yahut müstahfiz, bu sonuncu tensîk olunmamıştı, teşkili addolunan kolordular ancak Akka'da (...)[41] encümen-i şûrâca zikrolunmuştu. Rediflere gelince, ikinci sınıf efradla teşkil olunan kolordular, bazı ahvalde teşkil olunmak için çok sıkıntıya maruzdu. Nizâmiye kolorduları tabii olarak iki piyade fırkası, beheri tabur, 1 süvari fırkası, 5 bölüklü 2'şer alaylı üç livadan, cem'an 30 süvari bölüğü 2'şer bataryalı 2'şer alaydan, fazla olarak 3 bataryalı süvari taburundan ki cem'an 51 batarya.

Hatıra kabilinden şu resmî rakamlar da buna ilave olunuyordu:

Memleket ordusu ihtiyatı	100.000
Hamidiye süvarisi	60.000
Trablus gayr-i muntazam kıtaları	40.000
Arnavut gönüllüleri	40.000
	1.694.000 umumi yekün.

41 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

Makedonya meseleleri bütün bu teşkilatı altüst etti. Bu suretle, 1908'de, Teşrîn-i Evvel'de Türklerle Bulgarlar arasında silahlı bir ihtilaf çıktığından korkulduğu bir sırada, 2'nci kolordunun mevcudu (Edirne) 4 piyade fırkası, 3.5 süvari livası, 52 sahra bataryası, 3 süvari bataryası, 6 obüs bataryası. 3'üncü kolordu (Selanik) hakiki bir ordu halini almıştı. Bunun varlığı 7.5 piyade fırkası, 2.5 süvari livası, 70 sahra ve cebel bataryası, 6 batarya obüsü ve 3 süvari bataryası.

Piyade sınıf taburları yahut nişancı taburları 1.000 kişi, zabit, küçük zabit ve nefer ve süvari bölükleri 120'şer kılınç, fakat bu rakamlara asla varılamadı. Türk-Yunan harbinde, en kuvvetli taburlar 800 kişiye varabildi. Süvariye gelince, seferber bir süvari bölüğü binek atlarının eksikliğinden dolayı 80'i asla geçemedi. (Bir sahife hayvan tedariki tafsilatını geçtim).

Hamidiye alaylarının mevcudu 1914'te 278 bölüktü. Bunlar harp halinde Rusya'ya karşı kullanılacak kıymetli bir unsurdu. Bunlar Ermenilerin istiklâl için ayaklanmaları zamanında da mühim rol oynadılar ve bu hareketi çabuk mahvettiler. Fakat gerek Çerkes ve gerekse Kürt süvarileri, iyi binici ve cesur olmalarına rağmen dünyanın en fena askeri idiler; çünkü, askerî en ufak malumatları bile yoktu, zapt u raptsız idiler ve yağmacılık ibtilâları vardı. Muharebeleri herşeyden önce yağmacılık içindi ve sıkıya gelince savuşurlardı. Memleketleri dışında hiçbir işe yaramazlardı. Keşif hizmetlerine de kabiliyetli değildiler. Son harpte, bir vakaya mahsus olmak üzere ancak 4-5 bin gönüllü çıkarılabildi.

Toplar Krup fabrikasından geliyordu. Yine Almanya idi ki piyade tüfengini ve süvari filintalarını tedarik ediyordu. Ordunun tüfenkleri 7.65 ve 9.5 mm çapında (5 ve 9 fişenk alır).

Türk askeri mükemmel bir asker olmak için her türlü güzel hassalara mâlikti: Cesur, kanaatkâr, sabırlı, yorgunluğa tahammülü var, itaat-ı mutlaka, terbiyeli Osmanlı ordusunda eksik olan yalnız büyük rütbeli zabitler değil, ufak rütbeli zabitler ve hele küçük zabitler. "Türk askeri" diyor amiral Jurien de la Gravière, "büyük askerî meziyetlere mâliktir. Ona kumanda edecek yetişmiş ve haysiyet bakımından duygulu zabitler verildiği gün, dünyayı yine hayrette bırakacaklardır. Orta sınıf, Türkiye askerî teşkilatında meçhuldür; çünkü, Osmanlı sosyetesinde yoktur. Yalnız ictimai bir reform, padişah ordusuna, çok güvenilebilmeye layık zabitler verebilir".

Bugüne kadar zabitlerin terfii için bir nizamname yoktu.

Abdülhamid'in bir iradesiyle, hiç yoktan en büyük rütbeyi almak veya en büyük rütbeden tardolunmak mümkündü. Doğarken rütbe alanlar bile görünürdü. Meşrutiyette bu, yoluna konuldu. Ve yapılmış olan suistimallere karşı tasfiye-i rüteb yapıldı. Alaydan zabit yetiştirilmesine son verildi. Küçük zabit mektepleri de açıldı, nümuna alayları ihdâs olundu. Binicilik ve piyade ve topçu atış mektepleri açıldı. Zabitan heyeti yalnız Harbiye ve Kumbarahane mekteplerinden yetiştiriliyordu. Harbiye'den [Muhtelif ordularda harbiyeler açıldı. K.], piyade, süvari ve erkan-ı harbiye, Kumbarahane'den

topçu ve istihkâm. Baron Tott tarafından, III. Mustafa zamanı saltanatında tesis olunan Topçu Mektebi önce Kağıthane'de yerleştirildi. Önce III. Selim tarafından, sonra Mahmud tarafından tensîk olunarak Eyüb'ün karşısındaki Kumbarahane'ye naklolundu. Türk-Rus harbinin başlarında lağvolunan ve Pangaltı mektebiyle birleştirilen bu mektep tekrar 1878'de tesis olundu ve tekrar Kumbarahane'de yerleşti. 1840'a kadar mektebe bir Fransız kumanda ederdi.

1910'dan itibaren, Osmanlı ordusu feldmareşal Fon der Golç'un bir projesine göre tekrar tensîk olundu. Askerî kuvvetlerin ordu taksimatı (askerî daireler) muhafaza olundu. Yalnız sevkülceyş birlikleri taksimatı tamamıyla değiştirildi.

Yedi ordu yerine onüç oldu, ki taksimatı şöyledir:

1'inci, karargâh-ı umumisi İstanbul; 2'nci Tekirdağı; 3'üncü Kırkkilise; 4'üncü Edirne; 5'inci Selanik; 6'ıncı Manastır; 7'inci Kosova. Bunlardan başka üç müstakil fırka: İşkodra, Kozana ve Yanya. Asya'da 8'inci Şam, 9'uncu Erzincan, 10'uncu Erzurum, 11'inci Van, 12'nci Musul, 13'üncü Bağdat; başkaca, Yemen kolordusu ve Hicaz müstakil fırkası. Kolordular iki veya üç fırkadan mürekkepti. Fırkalar üçer taburlu üçer alaydı; fazla olarak bir nişancı taburu, on tabur demek, üç de acemi veya ihtiyat taburu ki bunların kabiliyetleri azdı. Artık livalar yoktu, 13 tabur doğrudan doğruya fırka kumandanının emri altında idi. Bu, hakiki üçlü teşkilattı; fakat pek az hayırlı tadilat.

Üçlü teşkilat kendi kendine hususi hiçbir tekemmüle

mâlik değildir. Fakat, Fon der Golç topal kalmanın büyük mahzurlarını gösteriyordu; fakat, üçlü teşkilat kolorduların da üçer fırkalı olmasını icap ettiriyordu. Halbuki Türk kolorduları büsbütün keyfî bir şekle geldi: Burada iki fırka, orada üç fırka. Askerî dairelere göre ikili, üçlü teşkilat arasında kolordular değişiyordu. Sevkülceyşî karışıklığın bir sebebi de budur. 1912 harbi bunu tecrübe etti.

Fakat, Fon der Golç'un projesi Türkiye'nin askerî hali için diğer ehemmiyetleri hâiz diğer bir mesele çıkarıyordu. Redif yahut ihtiyat ordusunun tamamıyla altüst olmasına gidiyordu. Seferberlikte, 1912'de görüldüğü vechile, ihtiyatları kadrolamak mümkün olamıyordu. Türk ordusunun, lazımı kadar meslekten zabiti yoktu ki bunların adedini azaltsın; bilakis mecbur olundu çoğaltmaya başlanıldı.

1912-13 felaketli harbinden sonra Türkler ordularını tekrar yapmak mecburiyetini duydular. Feld mareşal Fon der Golç'un çiçekleriyle örtülerek ve onun derslerinden istifadeyi bilemediklerini itiraf ederek Almanya'dan yeni zabitler istediler. Fakat bu defa "Kolossal" yapıldı. Bir Alman askerî heyeti, ferik general Liman von Sanders, karargâh-ı umumisi Cassel'de olan 11'inci kolordunun 22'nci fırka kumandanı emrinde olarak, altmıştan seksene kadar her sınıftan ve her rütbeden Osmanlı ordusunu tensîka tayin olundu. Fakat bu zabitler yalnız talim ve terbiyeci, basit muallim yahut eski Alman askerî heyetin olduğu gibi askerî müşavir değildi; sıra zabiti, cephe zabiti olacaklar, fiilî kumanda ifa edeceklerdi.

General Liman von Sanders 1'inci kolordu (İstanbul)

kumandanlığını alacaktı; *bir kolordunun kurmay heyeti, fırkalar ve livaları ve her fırkada birer alayının başında birer Alman zabiti bulunacaktı;* muhtelif sınıfların daimi teftişleri, tahkimat, atış mektepleri ve askerî tedrisat mektepleri Almanlara tevdi olunacaktı. Tercîhan Harbiye Nezâreti'nin *erkan-ı harbiye-i umumiye reisliği, erkan-ı harbiye reisliği birinci sör-şefliği* (ikinci reis) birer Alman olacaktı. Bu, İstanbul'a Almanların el atması idi. *Bu, Türkiye payitahtına Cerman himayesi koymaktı.*

Rus ve Fransız matbuatında çok güzel tebârüz ettirildi ki, 1909'dan beri, Osmanlı iç politikasına hakim olan âmil İstanbul garnizonu olmuştu. Hükümeti çıkaran veya düşüren odur. Bir Alman cenerali ve Alman şefleri altındaki politik bî-taraflığı İttihad ve Terakki müfuzunu tahkîme tesir yapacak ve Almanya da bu tahkimden mükâfatını her halde toplamak tedbirini alacaktı.

Rus matbuatı bu Alman askerî heyetine son şiddetiyle hücum etti. Bu vechile *Novaye Veremya* yazıyor:

"Âlî iktidar, görünüşte padişaha aittir; hakikatte ise memleketin tâli'ine hâkim olan ordudur ve hususiyle İstanbul kıtaâtıdır.

"Bu âlî şef bir Alman olacaktır. Emrindeki zabitler de Alman, yahut tahsillerini Almanya'da yapmış Türk zabitleri olacaktır. Şu halde bütün İstanbul garnizonu bir Alman kolordusu olacaktır; zira, efrad bir ordunun vücududur, onun ruhunu teşkil eden kadrosudur. Bu suretle, hakiki Türk padişahı bir Alman generali olacaktır".

1878'de, Rus ordusu İstanbul kapılarına dayandığı vakit İngiltere(nin) Rusya'yı, şehri işgal ederse harple

tehdit ettiğini hatırlatarak, makale sahibi diyor:

"Bugün orası Ruslar tarafından değil, fakat imparator Guillaume'nin tâbi'leri tarafından işgal olunmuştur ve diyecektir ki İngilizler, dostumuz olmuşlardır, İstanbul'da Bâb-ı Âli karşısına çıkan âmil ki Berlin'deki Brandenburg kapısı muhafızlarından bir müfreze olduğuna aldırış etmezler"

Diğer bir makalesinde, aynı gazete şöyle beyanatta bulunuyor:

"Avrupa diplomatları sükunla hazırlanan ve gürültüsüzce tamamlanan bu hükümet darbesini hayrete değer bir lâkaydiyle karşılıyor.

"Münakaşa edildi, mücadele edildi; hatta ihtilatlar doğurmak tehlikesi oldu; Kavala veyahut Arnavutluk hududu işinde, Yenipazar sancağı işi gibi az ehemmiyeti olan bir meselede muhâsamat zuhûruna az kalmıştı. Ve vaktâ ki Avrupa, neticeleri gayr-i mahdut hadiseler karşısında bulunur; bunun gibi, hiçbir şeye ehemmiyet vermez bir çehre alır.

"Avrupa diplomasisi, müstakil bir memleketin payitahtı olan İstanbul'un Potsdam'ın bir nevi politika varoşu haline girdiğini gördüğü halde görmemek için kendini aldatır. Alman zabitleri tarafından kumanda edilen Türk alayları, İngiliz zabitleri kumandasındaki yerli alayların Hindistan'da yaptıklarına benzer hizmetler göreceklerdir.

"Türkiye hakiki bir Alman müstemlekesi oluyor ve Türk ordusu Alman ordusunun bir yardımcı kolu oluyor-

dır".

Kânun-i Evvel 1913, akşam saat beşbuçukta Rusya, Fransa ve İngiltere'nin üç sefiri ayrı ayrı sadrazama, ayrı ayrı aynı suali sordular. Aynı tarzdaki metinde aşağıdaki üç nokta vardı.

1- İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki kıtaların ve tahkimatın kumandası Alman generali Liman fon Sanders'e verilen 1'inci kolordu kumandanlığından alınacak mıdır?

2- İstanbul'da mevcut olan örfî idare, müstesna kanunların tatbiki ve payitahtta askerî nüfuz 1'inci kolordu kumandanlığına tevdi olunduğundan, bu işler, işbu kolordu kumandanlığı bir Alman'a tevdi olunduğu takdirde dahi devam edecek midir?

3- Alman askerî heyetinin şefine tevdi olunacak iktidarlara göre, Osmanlı istiklâli bundan müteessir olacak mıdır?

Üç sefirin demarşı tehlikenin önünü almak kudretinde ise de, biraz geç kalmıştı; çünkü, general Liman fon Sanders on kadar zabitle İstanbul'la (doğru) yolda idi. Fiilî olarak ayın 14'ünde, sabahın saat 10'(un)da İstanbul'a varacaktı.

Said Halim Paşa, muhataplarından herbirine beyan etti ki, demarş Osmanlı istiklali üzerine ayak basmaya temayül demek olduğundan, kendilerine resmî cevap veremeyecektir ve yarın Bâb-ı Âli'de resmen kabul etmek üzere onlara yol verdi. Üçüncü noktaya taalluku olana gelince, bunun vukuunu beklemek faydasızdı; zira,

Osmanlı istiklalini ihlal, denemeye dahi gelemezdi.

15'te diplomasi heyetini kabul ederek, sadrazam, itilaf-ı müselles sefirlerinden herbirine ayrıca şifâhî bir beyanat yaptı ki, Türk gazetelerinin dediğine göre muhteviyatı şöyle hülasa olunabilir:

1. İstanbul ve Çanakkale boğazları kıtaları ve tahkimatı 1'inci kolordu kumandanlığına ait olmayacaktır;

2. Örfî idarenin tedbirlerinin tatbiki ve askerî nüfuzun tatbiki, 1'inci kolordudan ayrı olarak, Harbiye Nezâreti'ne ait olacaktır.

Onlardan beklenildiği gibi Türk matbuatı ateş ve alevi itilaf-ı müsellese karşı attı. *Tasvîr-i Efkâr* hâssaten Rusya'yı hissesine aldı; diyordu ki:

"Vakit vakit Hristiyanlık'ın şampiyonluğunu yapar, cline kaba bir taassup bayrağı alarak, Türkiye'ye zarar vermek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır; Türkleri ve müslümanları ezmekten başka hedefi yoktur.

"Türkler Avrupa'ya ayak bastıktan beri hristiyanların taassubuna çatmıştır. İşte İstanbul'un tarihini nasıl yazmışlar! Ve hala aynı zihniyettir ki itilaf-ı müsellesi tahrik ediyor, Alman askerî heyetine karşı protesto ederken de.

"Bizim için mesele pek basittir. Rusya tanzimat isteyenlerin başındadır. Ve aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun teceddüt ve saadetini istemeyen hristiyan devletlerin de başındadır. Tanzimat isteyerek... ilh." [Yarım sahifelik Avrupa ve hususiyle Rusya'ya çıkışmadır. K.]

Zaman Fransız matbuatı ile istihza ediyor. Onlara göre, general Liman'ın İstanbul'u Ruslara karşı kapattığı manası veriliyor... ilh. [Yarım sahife kadar da bundan bahis. N.]

Fakat, 1914 Kânun-i Sânî'sinde, piyade general Liman fon Sanders kayzer tarafından süvari feriki nasbedildiğinden, bu, Alman askeri kıdemine göre onu bir derece terfi ettirdiğinden, Türkler tarafından kabul olunan esasa göre, Bâb-ı Âli hizmetindeki bir zabit kendi memleketindeki rütbeden bir derece yükseğine çıkarıldı; Türkiye'de mareşal nasbolundu.

1'inci kolordu kumandanlığı şu halde Alman askerî heyetinin rütbesinin altında kaldığından âlî kudretler kendisine nizâmen verilmiş oluyordu. Mesele Osmanlı ordusuna umumi müfettiş tayini idi. Mareşal Liman fon Sanders artık yalnız 1'inci kolordu(ya) kumanda etmeyecekti, Osmanlı imparatorluğunun onüç kolordusuna kumanda edecekti. Umumi müfettişlik memuriyeti yepyeni bir teşekküldü; fakat, bu âna kadar kolordu umumi müfettişleri vardı, Sultan Hamid devrinde olduğu gibi, yahut birkaç kolordunun, bugünkü rejimde olduğu gibi. Asla bütün Osmanlı ordusunun umumi müfettişi yoktu. Mahmud Şevket, bizzat kendisi umumi müfettiş değil ancak Rumeli kolordularının müfettişi idi.

1911'de, Osmanlı faal/seyyar ordusu 14 kolordu sayılıyordu. 38 fırka teşkil eden, fazla olarak 5 müstakil fırka vardı. Yeni bir taksimat kabul olundu:

Kolordu sayısı 13, 34 fırkalı ve 2 müstakil fırka. Üç kolordu Avrupa'da, 1'inci (karargâh-ı umumisi İstan-

bul'da), 2'inci (Edirne), 3'üncü (Tekirdağ). İki kolordu Garbî Anadolu'da ki şimdiye kadar hiçbir faal kuvvet sayılmıyordu, İzmir garnizonu ihmal olunursa: 4'üncü (İzmir) ve 5'inci (Ankara). İki kolordu: 9'uncu (Erzurum) ve 11'inci (Van), ki ancak iki fırka teşkil olunmuştu; aldılar bir fırka ikmal. İki kolordu Suriye'de, 8'inci Şam'da ve 6'ncı Halep'te, ikişer fırkadan müteşekkil. Yemen'de 14'üncü kolordu ve 7'inci ve Asir fırkası eski 14'üncü kolordudan alınarak (...)?[42]

Bu yeni tertibatla, askerî faal kuvvetler mümkün olduğu kadar azaltıldı. Ve Anadolu'nun müdafaası en iyi temin olundu.

Ordu müfettişlikleri 4 sayı(sın)da kaldı. Asker alma hizmetleri şefleri tayin olundu, her kolordu için "liva generalleri veya albaylar" ve her fırka "albay veya yarbay". Bu sonuncu tayinler eski redif fırka kumandanları.

Bu yeni tertibatla askerî faal kuvvetler mümkün olduğu kadar azaltıldı ve Anadolu'nun müdafaası en iyi temin olundu.

Ordu müfettişlikleri dört sayısında kaldı. Asker alma hizmetleri şefleri tayin olundu, her kolordu için "livâ generalleri veya albaylar" ve her fırka (için) "albay veya yarbay". Bu sonuncu tayinler eski redif fırka kumandanları.

42 Burada noksanlık vardır. (Haz.)

Namzedler ve staj

Heyet-i zabitânımız

Prusya muharrirîn-i askeriyesinden meşhur Rohl'un "Ordunun ruhu zabitânındadır." mealinde dermiyân eylediği söz her ordu için olduğu gibi Osmanlı ordusu için de ayn-ı hikmettir; bu sebepten şu unsur-ı mühimmin bizde de tamamıyla layıklı bir surette yetiştirilmesi, şeref ve mevkiiyle mütenasip bir hale ifrâğı için düşündüğümüz bazı tedâbîrin neşri münasip görülmüştür.

Cümlece malum olduğu üzere ordumuza zabitân başlıca iki menbadan yetişiyor:

1. Mekâtib-i harbiyemizden;

2. Alaylardan.

Erkan-ı harp zabitanımız: Alelumum Pangaltı Mekteb-i Harbiyesi'nden neş'et eder.

315 senesine gelinceye kadar bu mektepten 5-6 yüz mevcudunda olarak her sene neş'et eden piyade ve süvari zabitanı arasından ahlak ve malumatça beyne'l-akran temeyyüz edenlerden *yüzde 2-5* nisbetinde ve Topçu Mühendis Mekteb-i Harbiyesi'nden dahi aynı nisbette "erkan-ı harp mülazımı" namıyla tefrik edilen efendiler üç sene tahsilden sonra erkan-ı harp yüzbaşılığını ihraz ederdiler. Bilahere bu usulün mehâzîri anlaşıldı. Üçyüzonbeş senesinde yeni bir karar ittihaz edildi. Bu karar mucibince her sene neş'et eden zabitanın *yüzde beşi* ile *onu arasında* bir kısmı tefrik edilerek *erkan-ı harp*

namzedi sınıfları ihdas olundu. Bu sınıfların tedrisatı, evvelce mevcut olan erkan-ı harp sınıfları tedrisatının aynıdır. Yalnız evvelce erkan-ı harp sınıfına ayrılanların cümlesi erkan-ı harp yüzbaşılığı ile neş'et ettikleri halde erkan-ı harp namzedi sınıfına naklolunan zabitanın rub'u ve nihayet sülüsü erkan-ı harp yüzbaşılığını ve mütebâkisi de mümtaz yüzbaşılığı ihraz ederler. Şu suretle iki mühim faide istihsal edilmiş oluyor: Biri, erkan-ı harp tahsili esnasında zabitanı bir fikr-i müsâbakatla çalıştırmak, ikincisi de ordumuza çok miktarda erkan-ı harp tahsili görmüş zabitan yetiştirmek.

Bugün bu usulün de tadili zamanı geldi. Ordu-yı Osmâni Mekâtib-i harbiyesinde ve âtîde tesisini iltizam edeceğimiz Erkân ve Tatbikat Mektebi'nde ikmal-i tahsil eden zabitanın hemen usul-i sâbık vechile tedrisleri için Dersaadet'e erkan-ı harp namzedi olarak celplerinden ise, mensup oldukları ordularda birkaç sene hizmetten sonra celbedilmeleri ve vaktiyle mektepten çıkarak boş durmamış, tevsî'-i malumatla tezyîn-i zât eylemiş sunûf-ı muhtelifeye mensup birçok müstaid zabitanımız bulunduğundan, mûmâ-ileyhimin dahi bazı şerâit tahtında imtiyaza iştirak ettirilmesi ordumuzun menâfi'i nokta-i nazarından gayet lazımdır.

Bu vechile hem heyet-i zabitanımız arasında bir fikr-i müsâbakat uyandırılır, hem de vücutlarından daha ziyade istifade mümkün olan erbâb-ı sa'y u iktidarın şevk ü gayretleri artırılır.

Bu gibi zabitanın erkan-ı harp namzedi sınıfına kabul olunmaları için Almanya'da olduğuna müşâbih bervech-i âtî şerâit dermiyan olunabilir:

1. Mekârim-i ahlak ile muttasıf ve hiçbir töhmetle müttehem olmamış bulunmak;

2. Sinnen otuz yaşından dûn, mu'înli ve avârız-ı vücudiyeden tamamen sâlim olmak;

3. Mektepten hîn-i neş'etinde sınıfı mevcudunun nısfından yukarı ehliyeti hâiz ve kıta dahilinde lâ-akal üç sene hizmet etmiş bulunmak;

4. Her sene erkan-ı harbiyeden memhûran ordu erkan-ı harbiyelerine gönderilecek program mûcibince imtihan vererek iyi numara kazanmak;

Erkan-ı harp zabitanının stajları

Bir zamanlar erkan-ı harp zabitanı, mektebinden çıkar çıkmaz erkan-ı harbiye dairesine memur olurlar idi. Sonraları, bir aralık bilfiil kıtaâtta istihdam olunmaya başladılarsa da bu usul çok devam etmemiş ve üçyüzonbeş senesine gelinceye kadar tatile uğramıştı.

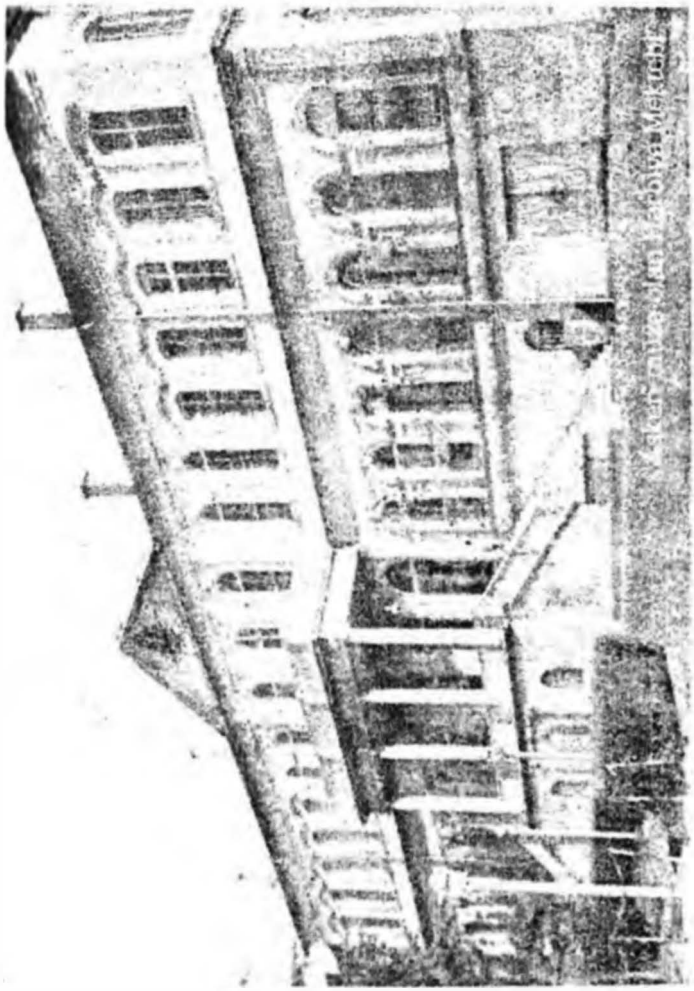
Tarih-i mezkurda erkan-ı harp namzedi sınıfının ihdasıyla beraber erkan-ı harp yüzbaşılarının *sekizer ay sunûf-ı selâsede* bilfiil bölük kumandanlığında istihdamları karar-gîr olmuştu. *Üçyüzyirmiiki* senesine kadar yetişen *vedi* erkan-ı harp sınıfından olan yüzbaşı efendiler, bu karara tevfîkan sunûf-ı selâsede ifa-yı hizmet eylediler. Üçyüzyirmiiki senesinden itibaren bu usul yine lağvedildi. Erkan-ı harp zabitanının yalnız kendi yetişmiş oldukları esas sınıfında ikişer sene bilfiil ifa-yı hizmet eylemeleri usulü meydana çıktı. Şu tensîbe göre fî-mâba'd erkan-ı harpleri dahi piyade erkan-ı harbi, süvari

erkan-ı harbi... ilh. gibi sınıflara ayırmak lazım geleceği tabiidir.

Bu usulün mürevvici gibi görünenler erkan-ı harbiye zabitanının sunûf-ı selâsede ifa-yı hizmet ettirilmesi suretiyle meşguliyet-i fikriyyelerini artırarak kuvâ-yı dimağiyelerini it'âp etmenin istikballeri için muzır olacağını ve bu cihetle yalnız kendi sınıfında bilfiil ifa-yı hizmetle tekemmül eylemelerini ve sunûf-ı sâireyi dahi seyirci sıfatıyla görüp geçmelerini tavsiye ediyorlar.

Bu mütalaa bir nokta-i nazardan doğrudur. Fakat, şu hal erkan-ı harbiye zabitanı arasında sınıf tefrikine mecburiyet hâsıl edeceği gibi; istikbalde deruhte edecekleri kumanda ve sevk ü idare nokta-i nazarından da bir noksan gibi telakkiye şayandır. Şimdiki tensîkât-ı hazariyemizde vâkıa yalnız piyade, topçu, süvari askerinden mürekkep fırkalar görüyoruz. Lakin bundan sonra tensikâtı müterakki ordular teşkilatına tamamen benzeyecek olan ordumuzda vakt-i seferde olacağı gibi vakt-i hazarda da fırkalar, sunûf-ı muhtelifeden teşekkül edecektir. Binaenaleyh vakt-i hazarda talim ve terbiyenin vakt-i seferde sevk ü idarenin en mühim rüknü olan erkan-ı harp zabitanının her sınıfın talim ve terbiye ve sevk ü idaresine dair esaslı malumatları olması elzemdir. Bunun da sunûf-ı muhtelifede hizmetle de kâbil olacağı aşikardır. Sunûf-ı selâseden herbirinde evvelce ifa edilen sekiz aylık hizmet gayr-i kafidir; her sınıfta bir sene-i talimiye tamamen imrâr edilmek üzere staj müddetinin üç seneye çıkarılması daha münasiptir.

Erkan-ı harbiye kolağalığı rütbesini hâiz bulunan zabitanımızın terfîan tabur binbaşılıklarına tayini usulü

dahi ahîren ittihaz olunmuştur. Bizce 'abur kumandanlığına terfîan geçmekten ise terfî etmek için bir taburda yahut bir süvari alayında, daha doğrusu erkan-ı harp zabitinin intihap edeceği herhangi bir sınıfta mukannen bir müddet ve mesela iki sene ifa-yı hizmet etmiş bulunması meşrût olmalıdır. Şu usul yalnız binbaşı olacak kolağalarına değil bilumum rüteb-i muhtelife ashabına da teşmil edilmeli ve her erkan-ı harp zabiti, terfî edeceği rütbeye saf dahilinde terettüp edecek vezâifi ifaya kabiliyet ve iktidarı olduğunu bilfiil ifa-yı hizmetle ibraz ve isbata mecbur tutulmalıdır.

Erkan-ı harbiye zabitanımızın bir kısm-ı mühimminin üç sene evvel teşekkül eden mekâtib-i harbiyyeye memuriyetlerinden ve terfîan kıtaâta geçmelerinden dolayı ordularımız erkan-ı harbiyesinde mühim bir boşluk hâsıl oldu. Şu hal bittabii erkan-ı harbiye umûrunun elyevm kesbeylediği ehemmiyetle gayr-i kâbil-i teliftir. Buna karşı mekâtib-i harbiyemiz ordularımız merâkizinde mücesses bulunduğundan dolayı emr-i tedrîsine memur arkadaşlarımızın erkan-ı harbiye daireleri umûruyla da iştigali ve kıtaâta memur olanların vezâif-i esasiyeleri başına iadeleri vârid-i hâtır oluyor.

Mektepli zabitlerimiz

Bundan üç sene evveline gelinceye kadar yalnız İstanbul'da, birisi piyade ve süvari ve diğeri dahi topçu ve mühendis zabitanını yetiştirmele mahsus iki mektep var idi. Pangaltı'da kâin Piyade ve Süvari Mekteb-i Harbiyesi'nde her sınıfın mevcudu mühim bir yekün

teşkil ederdi.

Bazan ilk sınıfın mevcudu sekizyüzelliye kadar bâliğ olurdu. Bu miktarda talebenin birarada tedrîsi mümkün olamayacağından, adedi altı veya sekiz olmak üzere kısımlar ayrılır, nazarî tedrisat kısım kısım icra olunur; amelî tedrisata gelince, kâh bir sınıf kâmilen arazi üzerine çıkarılır ve kâh ikiye taksim edilerek bir kısmı mektepte nazarî ve diğer kısmı arazi üzerinde amelî dersle işgâl edilirdi. Bu sonraki tedbire bilahare müracaat olunmuştu.

Şu suretle, bir muallim aynı bir dersi altı veya sekiz kısımda ayrı ayrı tedris ile muvazzaf olur, bazan da muavinleri mûmâ-ileyhime vekâleten ders verirlerdi. Bir muallim bütün talebesinin istifade edip etmediğini, ancak sene nihayetinde icra edilen imtihan-ı umumide anlayabilirdi.

Tedrîsât-ı nazariyeden yine az-çok istifade edilirdi. Lakat, ameliyyatlardan istifade hemen yok gibi idi. Yalnız yürüyüş idmanı!..

Şu mehâzîre mukabil umum zabitam İstanbul'da aynı bir mektepten yetiştirmekteki fevâid-i azîme inkar edilemez. Dördüncü ve altıncı ordularımız mıntıkaları gibi terakkiyat-ı medeniyyeden nisbeten mahrum olan mahallerdeki kardeşlerimizden zabit olacakların payitahtı, payitaht âdâp ve muâşeretini ve az-çok mevcut terakkiyât-ı medeniyyeyi yakînen görmeleri ve lisan-ı Osmâni'yi tamamıyla öğrenmeleri ve vatanımızın her köşesinden gelip bir mektepte toplanan evlad-ı vatanın ittihadını istihsal gibi fevâid var idi. Şu fevâid mehâzîr-i mesrûdeye bittabii o zamanlar feda edilerek, ordu merâ-

kizinde piyade ve süvari mekâtib-i harbiyesi tesisi karargîr oldu. Birçok güzîde erkan-ı harp ve saf zabitanımız, ordularımızın dâru'l-irfanını teşkil edecek olan bu mekteplere memur edildi.

Zabitan-ı mûmâ-ileyhim tedrîsât-ı ameliyye ve nazariyyeyi bi-hakkın matlûba muvafık surette icra ettiler. Bilhassa Manastır ve Erzincan mekâtib-i harbiyesinin az zaman içinde iktisap eylediği tekemmül sâir mekâtib-i harbiyemize gıbta-resân ve her türlü medh ü sitâyişe şayandır.

"Ordu-yı Osmâniler merâkizinde mekâtib-i harbiyenin teessüsünde bu âna değin üç senelik bir müddet güzerân eylemiş olduğundan, elyevm ilk defa olarak bu mekteplerimizden yetişmiş zabitan arkadaşlarımız bugün ordularımıza memur oluyorlar. Sâir rüfekâmız gibi muvaffakiyetlerini temenni ederiz".

Şu kadar var ki, bâlâda feda edilen fevâid-i mühimmenin istihsali çaresi de ferâmuş edilmemelidir. Dersaadet'te müddet-i tahsili bir sene devam etmek üzere umum ordular için ayrıca bir Endaht ve Tatbikat Mektebi tesis edilip de sunûf-ı muhtelife zabitanı bu mektepte ikmal-i tahsil ettirildiği takdirde telafî-i mâfât olunabilir. Şöyle ki: Mekâtib-i harbiyemizdeki müddet-i tahsilin, tedrisat sene-i maliyeye göre tanzim ve umumi imtihanlar için öteden beri tahsis edilmekte olan müddet taklîl edilmek üzere, iki seneye tenzil(i) mümkün olduğundan, bu iki senelik tahsilden sonra ordu mekteb-i harbiyesinden 'zabit namzedi' rütbesiyle neş'et eden efendiler, Dersaadet'te tesisini tasavvur ettiğimiz mektepte ikmal-i tahsil edip mülazım-ı sânilik rütbesini ihraz eyleyerek ordularına avdet ederler.

Alaylı zabitanımız

'Terk-i tezkere' etmiş veyahut hüsn-i hizmeti görülmüş başçavuşlar, kıdem veya hizmetlerine mükâfeten imtihan(la) veya imtihansız olarak zabit oluyorlardı. Alaylı zabit deyip de geçivermeyelim. Mûmâileyhim meyânında mektepli zabitanımız derecesinde müstait, muktedir ve kabiliyetlileri de var. Fakat, okuyup yazmak dahi bilmeyenleri, hatta hiç kıta yüzü görmeyenleri de gayr-i kâbil-i inkar!

Ilyet-i zabitanımız içinde okuyup yazmak dahi bilmeyen mareşal, ceneral, hatta ümerâ-yı askeriyye bulunması, artık bugün, ordumuzun, ihraz etmesi me'mûl olan terakkiyatı ile gayr-i kâbil-i teliftir.

Çok şükür... Topçu ve Mühendis Mektebi de dahil olduğu halde beş mekteb-i harbiyemiz var. Bu cihetle artık alaydan zabit yetiştirmek usulünün suret-i umumiyede ilgası ve silah-endâzân arasında fevkalade yararlık gösterenlerin bile mükafat-ı nakdiye veya âhar suretle taltifinin zamanı gelmiş ve hatta geçmekte bulunmuştur.

İstidrat

Seferberliğinde bugün tasavvur ettiğimiz kuvve-i seferiyemize muâdil bir kuvve-i askeriyye çıkarabilecek olan İtalya ordusuyla Osmanlı ordusu zabitânının miktarını mukayese edersek hemen bir misli denecek kadar zabitana mâlik olduğumuzu görürüz. Bu kadar zabitâna verilecek tahsisat istitâ'ât-ı maliyemizle mütenâsip değildir. Ordumuzun erbâb-ı ıslahının en mühimmi

"para" olduğu ve böyle olmakla beraber kuvve-i maliyemizin ordumuza fevalâde tahsisatlar i'tâsına gayr-i müsait bulunduğu düşünülürse, o derece tasarrufu bir kat daha itina edilmesi lüzumu tebeyyün eder.

Bilumum heyet-i zabitânımız içinde vücutlarından hizmet beklenilmesi müstahyel olan zabitânın 'ihtiyat zabitanı silki' namıyla ihdâs edilecek bir silke ihrâcı ve redif kadrosunun dahi mâ-dûnlarına ihâle-i umûrdan başka kârı olmayan büyük âmirlerin muamelâtı bizzat temşît edenlerden maadasının ihtiyat zabitânından teşkili suretiyle tenkîsi askerî bütçemizde mühim bir tasarruf temin eder. Zira; ihtiyat zabitânı yalnız sonbahar talim ve manevralarında ve seferberlikte alamât-ı fâika-i askeriyye taşıyarak silah altına, vazifeleri başına gelip sâir zamanlarda kendi kâr ve kesp ve ticaretleriyle meşgul veya mülkiye memuriyetlerine mensup bulunacaklarından muhassesatları muvazzaf zabitânınkine nazaran muvakkatî olacaktır.

Bir de, artık tâb ü tüvânı kalmamış, müştâk-ı istirahat, pîr-i fânî kumandan ve ümerâmızın icrâ-yı tekâüdü keyfiyeti var. Bu hususta edilen tecrübî ve teahhurun her gün millete binlerce liralara mal olduğu düşünülürse, hâsıl olan arzu-yi umuminin bir hareket-i acûlâne gibi telakki edilmeyeceği bedîhîdir.

Bugün mevki-i iktidara gelen malumat ve efkâr-ı âliye-i askeriyyeleriyle müşarün bi'l-benân genç ve muktedir nâzır ve rüesâmızın icraat-ı karîbe-i haseneleri meyânında şu arzumuzun dahi tamam-i husûlünü göreceğimizden ümitvârız.[43]

43 Bu kısmın sonunda "Sedad" ismi bulunmaktadır. (Haz.)

İKİNCİ VİLHELM VE HARB-İ UMUMİ'YE GİRİŞ

ALMAN İMPARATORU İKİNCİ VİLHELM

1914 mağlubiyetinin en büyük mesulleri imparator Vilhelm ve erkan-ı harbiye reisi Moltke'dir; yoksa ordu lazımı gibi yetişmiş ve her yerde üstün düşmanlarını ezmişlerdir. İmparatorluk verâsetle çıkılan bir yerdir. Fakat, başkumandanlık daha başka hasletler isterdi.

Öyle bir eser-i milli tehiyye edilemez, fakat kendini aldatmak mümkündü ve öyle oldu.

Kayser Wilhelm'in hayatı[1] Bu ismi verirken muvaffakiyetli bir seferberlik planı hazırlamış kadar mağrurdu. Bu harekette itimatsızlığının izlerini görmek de mümkündür; zira maiyyetinin nasihatlerine hiç kıymet vermediğini göstermiş oluyordu. Almanya dahilinde asayiş, emniyet, huzur arttıkça imparatorun şuurundaki emniyetsizlik ve huzursuzluk da artıyordu. Otuz sene

1 Yazan: Emil Ludvig. *Haber*. 27.7.(19)41, tefrika no: 54; tefrika no: 55, 28.7.1941; tefrika no: 56, 29.7.1941; tefrika no: 57, 30.7.1941; tefrika no: 59, 2.8.1941.

süren hükümet devrinde imparator mütemadiyen isyan ve ihtilalden korkmuştur. Bu; hiçbir sınıfa, hiçbir partiye, hiçbir şahsa itimadı olmadığını gösteriyor. İşbaşına getirdiği adamlar, yalnız tehlike zamanlarında imparatorun yerine ateşe atılmak vazifesiyle mükelleftirler; fakat, bu tehlike harp meydanında düşmandan gelen tehlike değildir. İmparatora göre, tehlike ancak 'kızıl volkan' ismini verdiği milletten gelebilir. Bu suretle Guilleume II., ruhunun muzâaf şahsiyetiyle mütemadiyen orduya mecluptu. Alakası ve ihtirası kendisini oraya doğru sevkediyordu. Bunun içindir ki, kendisine askerliği meslek olarak seçmişti.

Yüzlerce nutuklarının hemen hepsinde, bütün milletin hayretini mucip olarak aynı sözleri tekrar etti:

"Memlekette tıpkı *1861*'de olduğu gibi emniyetsizlik ve nifak hüküm sürüyor. İmparatorluğumuzun temeli ordudur. Eğer günün birinde *Berlin yeniden hükümdarına karşı başkaldırmak isterse, ordu, süngüsünün ucuyla, halkın kralına olan itaatsızlığının cezasını vermek sanatını öğrenmelidir!*"

Binaenaleyh, imparator işe orduyu ıslah etmekle başladı. Erkan-ı harbiye kuruldu, manevralar yapıldı, üniformalar değiştirildi; generaller kadrosunu gençleştirmek istedi. Bu ıslahat bir sene devam etti. Sonra hiç hatıra gelmeyen birşey meydana çıktı: İmparatorun öteki sınıflara tercih ettiği bu ordu, öz eliyle yarattığı bu muhit eski Prusya an'anelerini yeni Alman modasıyla mukayeseye başladı ve imparatora karşı emniyetsiz oldu.

İmparator, Alman ordusu
ve ordu erkanıyla çekişmesi

1890 Mayıs'ında *Valdersee,* erkan-ı harbiye reisi sıfatıyla bunu itiraf ediyordu:

"İmparatorun ordu içerisinde şöhretini gözle görülür bir tarzda kaybettiği söyleniyor. Bunu işitmek bana çok ıztırap veriyor. Ordunun imparatordan soğuması hissedilmeden oldu. Ve günden güne artıyor. Bunun sebepleri var: İmparator donanmaya daha çok kıymet veriyor, hassa alaylarını cepheye gidecek orduya tercih ediyor. Yüksek zabitlerle büyük babası kadar nazik konuşmuyor.

"Maksatsız hem sıkı ve hem de sık manevralarla orduyu yoruyor. *Tecrübeli adamların fikrine kıymet vermiyor.* Şahıslara verdiği vazifelerde nisbet yok: Bir kısmını rahata alıştırıyor, bir kısmını ağır yükler altında eziyor. *Zabitlerin âmirleri aleyhinde bulunmasına göz yumuyor.* Orduyu ileri sürerek, halk nazarında şöhret kazanmak istiyor. Bu müşâhedeler yalnız şahsî fikirlerim değildir; muhtelif kaynaklardan aldığım malumat ve salahiyet sahibi insanların düşünceleri de bunu teyit ediyor. Yüksek zabitlerin, vazifeleri başında uzun zaman kalamamaları, kendilerinde emniyetsizlik uyandırıyor ve gayretlerini azaltıyor. Ordu imparatoru ayıplıyor. Artık otoritesinin kalmadığını söylüyor.

"Bu şikayetlerin benim kulağıma kadar gelmesi, çok derinlere kadar kök saldığını gösterir; zira benim, imparatorun en sâdık bendesi olduğumu herkes bilir".

İmparatora dair bu ağır hükmü veren, Alman ordusu-

nun en yüksek askeridir. Birkaç ay sonra, *1890* imparatorluk manevralarında aynı adam bu fikirleri daha katı bir lisanla söylüyor:

"Geçen sene herşey yolunda idi. Şimdi imparator *şahsî kudretine daha fazla inanıyor*; binaenaleyh kendisine emniyeti de arttı. Fakat, endişeleri hiç eksilmedi, şimdi rastgele sağa sola koşuyor. Mücadele yerlerinin ilk safında bulunuyor, *generallerin yaptığı her işe karışıyor*, müşâvirlerinin sözlerine kulak asmadan, birbirini takip eden sayısız emirler veriyor. Daima yenmek istiyor ve hakimler aleyhinde karar verirlerse bu kararları çok fena karşılıyor. İmparatorun arzularına uygun hareket etmek istemediğim zaman bunun böyle olduğunu bizzat gördüm.

"İmparatorun aldırdığı ordu vaziyetleri çok kötü idi, binaenaleyh imparatorun muharebeyi kaybedeceği bir gün evvelden anlaşılmıştı. Bu haber ordudaki prensler ve maiyyetler arasında adeta sevinçle karşılandı. Eğer bir harp zuhurunda imparator başkumandanlık ünvanıyla iktifa etmeyip de, *babası ve büyük babası gibi harbin idaresini fiilen eline alacak olursa bu çok büyük bir felaket olur*".

Bu manevranın tenkidi yapıldıktan bir gün sonra imparator Valdersee'den, resmen Stuttgart'taki kıtaların kumandasını deruhte etmesini istedi. İmparator *Moltke'yi arzularına daha uygun görmüştü*. Üç ay sonra Valdersee vazifesinden affedildi. Bu münasebetle imparator "Erkan-ı harbiye-i umumiye reisi, yanımda, *verdiğim emirleri yapmakla mükellef bir yamaktır!*" demişti. Binaenaleyh, ordunun en genç generalleri arasından seçilecektir.

Manevralardaki mağlubiyetin acısını çıkarmak için, imparator, yeniden ta'biye meseleleri halletmeye başladı. Fakat, bu işte büyük bir *muvaffakiyet gösteremedi.* İmparatoru manevraların tenkidinde hazır bulunmaktan nasıl menetmek mümkündü?

"İmparatora münasip bir lisanla erkân-ı harbiye binalarında kızamık hastalığı olduğu söylendi. Eğer imparator bu celselerde hazır bulunursaydı yeni genelkurmay başkanı Schlieffen istifa etmeye mecbur olacaktı".

Askerî ve siyasi hataları

Ertesi sene, 1893 Mart'ında, imparatorun, ameliyyât sahasında üçüncü defa fena bir vaziyete düşmemesi için "yaveri, gizli olarak *Schlieffen'den meselesinin ne suretle halledildiğini sordu* ve aldığı malumatla imparatoru meselenin halli hususunda doğru yola sevketti. Ancak, bu suretle imparator kudretli bir erkân-ı harp olduğunu emniyetle iddia edebildi ve meseleyi kendi kendine halletmiş gibi göründü".

Kont Schlieffen ilk defa bir sârî kızamık hastalığı yüzünden yakayı kurtarmıştı. Başka bir defa da, başka bir sârî hastalığı öne sürerek tehlikeyi atlattı. Fakat, bir gün imparator iki cepheden bir taarruz planıyla onu karşıladı.

Derhal Fransa'ya tecavüz etmek isteyen imparator, şark ordusundan iki yahut üç kolordu çekerek orayı zayıf bırakıyordu. Halbuki, Fransızların istediği de bundan başka birşey değildi. Bu suretle ordumuz müstahkem

mevkilere karşı taarruz etmiş olacak ve buralardan kanlı zayiatla püskürtülecekti. Eğer Fransızlar ilerlememize müsade ederlerse onları yenmemize imkan kalmayacaktı.

Schlieffen, imparatoru gayr-i makul planlarından vazgeçirmek için bir defa daha mevkiini tehlikeye koymaya mecbur oluyordu.

Bu askerî oyunların neticeleri tabii çok ağır olacaktı: Yirmi sene sonra imparator Fransızlara Marn zaferini bu suretle temin etmiştir.

Eulenburg, bu yılın askerî kabinesi hakkında fikirlerini şu suretle anlatıyor:

"Baş yaverin, mukaddes bir varlık, son kemâli derecesine ermiş bir insan olduğunu kafama sokamıyorum. Plessen ve Lenden ismindeki yarı deli adam da onun yanındadır. Tımarhane ismiyle anılabilecek bu karmakarışık dairede birçok defalar insanı güldürecek manzaralar vardır.

"Kendi hatası yüzünden İngiltere'de fena muamele görmüş olan amiral Fon Senden Bitran, İngiltere'ye ve İngilizlere karşı derin bir nefret besliyordu. Bu hissiyata imparatoru iştirak ettirmek için sarsılmayan bir inatla uğraştı durdu. Yaver general Plessen, amiralin Bahriye nâzırıyla olan bir konuşmasını ifşa ediyor.

-İngiltere herhangi bir harbe girer girmez biz de İngiltere'ye ilan-ı harp etmeliyiz.

-Yalnız gemilerimiz yok.

-Ne zararı var?! İngiltere'yi mağlup etmek için İngiliz kıyılarına bir tümen asker çıkarmak kafidir.

Nâzır yeniden itiraz etmiştir:

-Peki, şayet bu mümkün değilse Rusya ile birleşir, Mısır ve Hindistan üzerine yürürüz.

Herşey askerîleştiriliyordu, hatta nâzırlar bile.

1889 yılı başlangıcında, bir yemek sofrasında, imparator neşeli bir ânında, yeni nâzırlara yeni rütbeler verdi: Maarif ve Mezhepler nâzırı Jossler binbaşı, Mâliye nâzırı Fon Scholz teğmen tayin edildi. Mâliye nâzırı sofrada bu tayini bir şaka zannetmişti. Fakat, üç gün sonra resmî gazetede masluni (?) okudu. Ellibeş yaşında olan Mâliye nâzırının teğmenliğe tayini bazı gazeteler tarafından alay mevzuu ittihaz edildi.

Bu nasılılar (?) nâzırlara imparatorun gözünde yeni bir kıymet verdi; bilakis imparator bütün bu yedek subaylara kıymet vermiyordu. Halbuki ateşemiliterler, diplomasi muhitinde bir horoz gibi kabarıyorlar ve sık sık ecnebi memleketlerde gizli istikametlerde seyahatler yapıyorlardı. Ataşemiliterler imparatora doğrudan doğruya mektup yazmak salahiyetini hâizdirler. Ve yazdıkları mektupların her cümlesi için muayyen bir ücret alırlardı.

Subay olmayan sefirlerin yazdığı ehemmiyetli tahriratlara hiçbir vakit bir ataşemiliterin yazdığı kadar kıymet verilmezdi. Bu suretle, bu piyade ve süvari yüzbaşıları, bu komutanlar ileride büyükelçi olmaya hazırlanıyorlardı.

Bu askerî grup imparatorun etrafında hakiki ve daimi bir kamerilla teşkil ediyor. Hakiki bir askerî hükümet

olan Alman, ya bu kamerillayı tanımak istemiyor, eğer bir tesadüf eseri olarak askerî entrikalar hakkında birşeyler söylemeye kalkarsanız, daima bıyıklarını burarak size cevap veren bir generalle karşılaşırsınız: "Ben general X, size şunu bildiririm ki, yaverlerin siyasi olan bütün mütalaaları kıymetsiz fikirlerdir".

Böyle nüfuzlar Almanya'nın iç siyasetinde de müessir oluyordu.

"Ben Almanya'da iki parti bilirim, dostlarım ve düşmanlarım". Bu mutlak bir hükümdarın siyasi düsturudur. Bu sözleri, otuz yaşında bir adam söylemiştir. Henüz gözleri tamamıyla kör olmayan ve iyi niyetlerle hareket eden bir adam. O otuz sene bu düstura sımsıkı sarılmış ve bütün partilerden nefret etmiştir

Ona göre Reicstag ve Landtag gibi meclisler, renkleri ancak farkedebilen inatçı ve cahil adamlardan terekküp etmiştir.

İhtilaf zamanlarında, biricik arzusu, mebusları memleketlerine yollamaktır.

1897'de, Baron fon Stumm, meclise dair esaslı fikirlerini şu cümlelerle anlatmıştı:

"Eğer Reichstag bana istediğim gemileri vermeyecek olursa, misli hiç geçmemiş bir hadisenin olacağı muhakkaktır".

Gemiler, askerler, teb'a, imparatorluk... herşey kendisinin olunca, imparatorun sabırsız hareketlerinin sebebi meydana çıkar. İmparatorun memleket hakkında istihfaflı düşüncelerini meydana çıkaran bazı gizli hâdiseler

bugün anlaşılmış bulunuyor.

1895'te çar'a şu cümlelerle hitap etti:

"Her iki parti yakında kemâle erecek, asılmaya layık olacak kadar olgunlaşacak!"

1899'da bir vesikada şunları yazdı: "Bunları on seneden beri Reichstag'da mebus olacak bu budalalara mütemadiyen söyledim". Kiel'de kaldığı müddet zarfında, Ballin vapurunu ziyareti sırasında bir saat kadınlarla konuştu; çünkü, erkek davetlilerin isimlerini hâvi listede iki mebusan, Basserman ve Sterseman'ın isimlerini görmüştü. Onun için, erkek davetlilerin yanına hiç yanaşmamıştı. İşte Guillaume'nin milletvekillerine verdiği kıymet.

İlk hamlede sosyalistlerle anlaşmak ihtirasını terketmişti.

Kaprivi, Bismark'ın atılmasına tamamıyla zıt bir sebep yüzünden mevkiinden atıldı. Birisi as(kerî) (?) meselelere dair istisnai kanunlar istemediği için, öteki istediği için. Fakat, imparator artık kat'i kararını vermiştir. Ameleleri mantık ve akıl dairesine getirmeye imkan yoktur; parti ve sınıf şimdi müterâdif olmuştur. *Bütün amele sınıfları imparatorun nazarında imparatorluğa birer düşmandır. Onlara karşı kuvvete başvurmaktan başka çare yoktur.*

Sosyalistlerin tenkitleri arttıkça Plessen imparatora, "Derhal bu adamları inzibat altına sokmak lazım." diyordu, "Yoksa herşey mahvolur". İmparator bu açık teklife iradeli kelimelerle cevap verdi:

"Beni, hoşuma gitmeyen insanlarla düello etmeye teşvik ediyorsunuz".

Kont Mirbach, senyörler meclisine yeni bir intihap kanunu yapılmasını teklif etti. Köller, sosyalistler imparator alkışlanırken ayağa kalkmıyorlar diye müddeî-i umumîlik vasıtası ile kanuni takibat yapılmasını istedi.

Gazeteler, Alman prensleri arasında, umumi intihabın feshine çalışmak üzere bir ittifak akdedildiğini yazdı.

1895'te, Sedan zaferinin yıldönümü münasebetiyle yapılan merasimde söz söyleyen imparator, sosyalistleri "*Alman ismini taşımaya layık olmayan serseriler*" olarak tavsif etti ve memlekette bir dahilî harbi teşvik eden cereyanlar takip etti.

İmparatorun öfkesi yalnız sosyalistlere karşı değildi. Muhafazakârlar da bu öfkeden paylarını aldı. Geniş arazi sahipleri, 1894'te Rus ticaret muahedesi ve 1899'da Rhin nehrini Elbe nehrine birleştirecek kanal projesini reddettiler; bu iki projeyi çok iltizam eden imparator onlar hakkında sosyalistlerden daha şedîd davrandı; zira, imparator taht'a çıktığı günden beri muhafazakârlardan ürküyordu, sosyalistlerse arasıra kendisine, imparatorluğu ihtilale karşı himaye edecek bir kale gibi görünüyordu. Diğer taraftan, *muhafız askerleri zengin toprak sahiplerinin çocuklarından teşekkül ettiğine göre*, bu sınıfın muhalefeti imparatorun şahsî emniyetini tehlikeye koyabilirdi.

En eski asil aileler imparator aleyhinde homurdanmaya başlarlarsa hükümdarın otoritesi çok sarsılırdı. Bu fikirler Frederik`in kanaatlerine çok benzer: Aralarında bir asırlık fark vardır.

İmparator evvela asılzâdelerin gözlerini an'anelere çevirerek onları ikna etmeye çalıştı. "Bazı zâdegân muhitlerinde beni muâhaze eden birtakım cereyanlar gördüm. Bunlar iyi niyetlerinden memnun görünmüyorlar; bazı yerlerinde muhalefet kelimesini işittim, bu hadiselerden çok derin bir ıstırap duyuyorum. Zira, Prusya zâdegânmm muhalefeti manasızdır. Sarmaşık meşe ağacına sarılarak yeşilliğiyle onu süsler. Fakat, kudretli meşe de fırtına zamanlarında sarmaşığı korur; *Prusya zâdegânı saltanatımın sarmaşığıdır*".

(...)[2]

Rus-Alman ilişkileri

Habsburglar ve sultanla olan dostluğu siyasi bakımdan ziyade hissiyat bakımındandır.

İşte bunun içindir ki, imparator Avusturya ve Rusya arasında müteredditt yaşadı. Yirmi sene, çarın hiç sevmediği oğluyla dost olmaya uğraştı; çünkü, çar da kendisi gibi kuvvetli bir imparatordu. Rusya-Avusturya-Almanya ittifakı kendisine layık bir iş olurdu.

İmparator cumhuriyetçilere anadan doğma düşmandı. Çarın Fransa ile ittifakını imparatorluktan ziyade tahtı için bir tehlike sayıyordu. Bu hususta fikirlerini birçok defalar çara bildirdi. Hatta, 1895 yılının sonlarına doğru çok açık bir mektup yazdı:

"Merasimde cumhurreisinin yanında prenslerin,

2 Aradaki 58. tefrika alınmamıştır. (Haz.)

grandüklerin, devlet adamlarının, büyük üniformalı generallerin bulunması cumhuriyet taraftarlarına kendilerini kuvvetli zannettirecekti. Bu itimadın bizim memleketimizde akisleri çok kötü olabilir. Cumhuriyetçiler ihtilalcidirler. Bunlar hakkında yapılacak en iyi muamele, hepsini kurşuna dizmek veya asmaktır.

"Çünkü, bu adamlar tatlı dille bizim teb'amızı baştan çıkarabilirler. Fransa'nın krallıklar için tehlikeli olmadığını söylemektedirler ve buna delil olarak ta Rus dostluğunu gösterebilirler.

"Faures, ihtilalciler tarafından giyotinle öldürülmüş Fransız kral ve kraliçesinin tahtına oturmuştur. Fransız hükümdarlarının kanı bu memleket üzerinde hâlâ bir lekedir. Fransa o günden beri sulh içinde ve mesut yaşayamamıştır. Harpten harbe koşmuş ve Rusya'yı kan seli içinde boğmuştur. Bana inanınız Nicky, Allah'ın lâneti ebedi olarak bu milletin üzerinde kalacaktır. Biz, hristiyan krallar ve imparatorlar irade-i ilahiyeyi yeryüzünde devam ettirmek vazifesiyle mükellefiz".

İmparator, bundan sonra Paris'te bir Rus generalinin Rusya ile Almanya arasında bir barış halinde ve Rus ordularının mağlubiyeti takdirinde neticenin ne olacağını soran bir Fransız'a verdiği cevabı anlatıyor:

"General 'Ne zararı var, mağlup olursak bir cumhuriyet kurarız.' demişti. İşte bunun için başının gideceğinden korkuyorum azizim Nicky..."

Bütün bu sebepler yüzünden, imparator, Bismark'ın düştüğü sırada Rusya'ya yaklaşmak istiyordu. 24 sene Almanya'nın Rus siyasetine mütemâdiyen değişen renk-

lerin ışık ve gölge oyunları oynandı. 1891 başında imparator *Rusya'dan açıkça korkuyordu*. Bir gün Rusya ile hiç harbetmeyeceğine inanıyor, bir gün de harbi Almanya'dan iki parmak ötede görüyordu.

İki sene sonra Rusya'ya karşı büsbütün köpürdü ve bu yüzden Kaprivi, Rusya aleyhine ateşli bir nutuk söylemek mecburiyetinde kaldı. Chouvalov, bu nutku dinleyince kendini kaybederek haykırmıştır:

"Sekiz seneden beri Rus-Alman münasebatının iyileşmesi için çalışıyorum. Şimdi bütün eserim yıkıldı".

Aleksandre'in ölümü, Rusya tahtına Nikolas gibi zayıf ve dar düşünceli bir adamın çıkmasına sebep oldu.

İmparator yeni çarla bir fare gibi oynamak istedi. Esasen yirmi seneden beri birbirleriyle muhabere ettikleri için imparator çarı iyice tanıyordu.

İngiltere ile ilişkileri

Bir müddet dostluk oyunu oynadılar, nihayet çar Almanya'yı terkederek İngiltere'ye kur yapmaya başladı.

Halbuki, imparatorun da İngiltere ile anlaşmak istediği dakikalar olmuştur; fakat, aynı zamanda kanını taşıdığı İngiliz hanedanından nefreti çok kuvvetliydi. Bunun içindir ki, İngiltere ile denizde müsâvi olmak arzusuna kapılıyor ve kuvvetli bir Alman filosuna sahip olmaya çalışıyordu.

Annesi, imparatoru bu arzusundan caydırmak için hiçbir hareket yapmadı.

1888 yılı sonunda, imparator, Valderse'eye şu sözleri söylemiştir:

"Düşününüz bir kere, annem İngiltere'ye gitmek istiyor, bu arzusunu bana saray nâzırı ile bildirdi.

"Almanya'dan ayrılacağı güne kadar yüzümü görmek istemiyormuş; zira, ben babamın namusunu bir paralık etmişim".

İmparatorun ailesinden nefreti çok fazlaydı. *1890* sonunda babasının namına bir heykel dikileceğini ne ihtiyar kraliçe ne de kızı imparatora söylemediler. İmparator bu haberi gazetelerde okudu ve yaveri vasıtasıyla heykele bir çelenk gönderdi.

Bu tarihte, yani 1890 başlangıcında, İngiliz efkâr-ı umumiyesi tamamıyla Vaterloo an'anesi ve Almanya'yı Rusya'nın karşısına dikmekten ibaret olan Disraeli'nin siyaseti henüz İngiltere'de hakimdi. "Alman rekabeti" kelimesi bilinmiyordu bile.

Bismark'ın Sabsburg ile takarrüp tavsiye eden vasiyetnamesi masalar üzerinde duruyordu. Bu iki milletin arasını açan, Guillaume II'nin ailesi hakkındaki hisleri oldu.

Bir klişenin negatifi, çıkan resme ne kadar benzerse, kendisinden takrîben yirmi yaş büyük olan İngiliz veliahtı da imparatora o kadar benziyordu: Birisinde açık olan renkler ötekinde koyu. Birisi Sardou'un bir piyesinden çıkmışa benziyor, öteki İbs'ın "Yabani Ördek" tiyatrosundan hayata fırlamış. Prens Guillaume'nin gençlik hayatında çok az macera vardır, prens Edvard'ın hayatı,

ihtiyarlık günlerine kadar maceralarla doludur. Prens müteмâdiyen meydana çıkmak, parlamak ister, öteki görünmemek.[3]

İstanbul ziyareti[4]

1888'de tahta çıktı ve seyahatlarını Avrupa ortasından tanzim ile temas yapmak için imparator olarak, ecnebi saraylarıyla. Vaktâ ki Türkiye'ye seyahat arzusunu gösterdi, Bismark ona muhalefet etti. Giyom sebat etti.

Padişah İstanbul'da kaldırımları tamir ettirdi. Temizlikler yapıldı. ve Yıldız'da imparatora hususi merasim köşkü yaptırıldı.

Büyük istikbal merasimi ve şenlikler hazırlandı.

*

* *

Hohenzollern yatı imparator ve imparatoriçeyi hâmil olarak Türk sularına girdi. 1889'da önce Girit'e uğradı.

Çanakkale'den girerken kaleden toplarla selamlandı; iki sahilde askerler selama durmuşlardı. Her yer Türk ve Alman bayraklarıyla donatılmıştı. Türk gemileri de donanmış, güvertelerinde askerler selamda idi. Büyük bir heyecanla toplar ve alkışlar arasından geçti.

İstanbul'a, kayzer, zırhlısında olarak girdi. Yanında

3 Emil Ludvig'in tefrikasından yapılan alıntı burada son bulmaktadır. (Haz.)

4 *Abdülhamid (Kırmızı Sultan)*, Gilles Roy kitabından.

prens Hanri dö Bros ve Edhem Paşa, eski sadrazam vardı. İmparatoriçe Hohenzollern yatında idi. Yat imparatoru takip ediyordu. Dantzig bundan sonra geliyordu. Bunda Kont Herbert de Bismark vardı. Sonra sultanın yatları geliyordu, Giyom'un istikbaline gönderilen memurlarla. Tersanedeki Türk donanması da boyatılmış ve donatılmıştı.

Padişah Dolmabahçe rıhtımında bekliyordu, sadrazam Kâmil Paşa ile, yanında ayakta olarak. İmparatorun istimbotu yanaştı. Sultan ilerledi, imparator karaya çıktı. İki hükümdar karşı karşıya geldiler. Göze çarpan zıtlık: Giyom henüz pek genç, sıhhati yerinde, geniş omuzları, muhârip heybetiyle, enerjik görünüşlü, muntazam ve hâmikâr bir çehreli şol kimse ki kuvvetine imanı vardı. Abdülhamid, omuzları kamburlaşmış, göğsü darlaşmış, bacaklar(ı) gevşemiş, bütün hayatı gözlerinin içine sığınmış ki, ağır göz kapakları arasından parlıyor, ilk göz darbesinde görmeye, anlamaya ve muhâkeme etmeye zorlayan.

Giyom elini uzattı, sultan da kendininkini uzattı. Samimi ve enerjik sıkıştı. İlk temasta keşfettiler ki kolay anlaşacaklardır.

Sultan Hamid sonra imparatoriçeye doğru yürüdü Derince eğildi ve eldivenli elini hürmetle öptü ve bütün nezaketiyle kolunu takdim etti, saray landonuna kadar ki ona bindiler. İki sıra asker arasından arabalar(la) saraya gittiler. Asker ve halk "Emîrü'l-mü'minînin misafîri çok yaşa!" diye alkışladı.

Merasim köşkü binbir gece masallarında olduğu dere-

ıede süslenmişti. O akşam orada padişah bir ziyafet verdi. Padişahlara mahsus altın tabaklar içinde nefis kristal takımları.[5]

İki hükümdar arasında ayakta bir tercüman vardı. İmparator Hamid'e 1873'de Sultan Aziz'le Coblentz seyahatını hatırlattı. Hamid bu hatıradan çok memnun oldu. Yemekten sonra şehrin donanma şenliklerini seyr için balkona çıkıldı. Denizde binlerce merâkip donanmış, havâi fişenkleri... herşey sabaha kadar devam etti.

İmparator ve imparatoriçe her yeri görmek istediler. Mektepler, kışlalar kendilerine açıldı. Giyom zarif camileri de sık sık ziyaret etti.

Cuma günü imparator selamlıktan sonra bir geçit resmi görmek istedi. İstanbul askeri iki hükümdar huzurunda geçit resmi yaptı.

İmparator ve imparatoriçe avdette pek kıymetli hediyeler aldı. Çok memnun ayrıldı. Sultan Hamid'in kendisine "Kardeşim!" hitabını kullanmasından da pek memnundu. Sadrazama bu memnuniyetlerini beyan etti.

---

5 Vilhelm'in, mülakat esnasında takdim edeceği tüfenkle kendisini vurup öldüreceğinin jurnal edilmesi üzerine Abdülhamid'in bu hediyenin takdiminden vazgeçilmesi için uğraşması ve bir skandalın son anda önlenmesi hakkında (biri, Vilhelm'in mihmandarlığını yapan Keçecizade İzzet Fuat Paşa, diğeri bizzat imparator Vilhelm'in ağzından) ve saraydaki davet merasimin ayrıntıları için bkz.:

1. Keçecizade İzzet Fuat Paşa, "Vilhelm Abdülhamid'i nasıl öldürecekti?", *Tarih Hazinesi*, sayı: 15, yıl: 2, cilt: 2, Nisan 1952, s. 746-753 ve 756.

2. Halil Sedes, "Abdülhamit II. ve Vilhelm II.", *Tarih Dünyası*, cilt: 2, sayı: 15, 15 Kasım 1950, s. 619-622; cilt: 2, sayı: 16, 1 Aralık 1950, s. 674-675. (Haz.)

Yine Dolmabahçe rıhtımına geldiler. Müteessirâne ayrıldı.

Gemisine binerken imparator Bismark'a şunu yazdı:

"Zat-ı Hazret-i Sultan ve her sınıftan ve her dinden halk en mükemmel sempatilerini bana iş'âr için uğraştılar".

Çanakkale'den de telgraf yazdı:

"Bir rüyaya benzer bir ikâmetten sonra, sultanın en âlicenap misafirliği ile cennet gibi gösterilen Çanakkale'yi geçiyorum, mükemmel bir zamanda".

Alman imparatorunun İstanbul ziyareti birkaç otuz milyon liraya malolmuştu.[6]

*

* *

Hülasalar[7]

Almanya imparatoru Vilhelm ve kraliçe Viktorya

---

6 *Abdülhamid (Kırmızı Sultan)* kitabından yapılan alıntı burada son bulmaktadır.

Vilhelm'in İstanbul'u ziyareti hakkında bir de kitap yayımlanmıştır: *Yâdigâr-ı Seyahat, Almanya imparatoru haşmetlü Vilhelm ve imparatoriçe Ogüsta Viktorya hazerâtının Dersaadet'e vukubulan ikinci seyahatleri münasebetiyle imparator-ı müşâru'n-ileyh hazretlerinin tercüme-i hâl-i haşmetpenâhîlerini ve terceme-i muhteremeleriyle beraber tasvirlerini ve râkib oldukları sefine ile beraberinde bulunan sefâin-i harbiyye resimlerini muhtevî bir eserdir.* Selanikli Tevfik, birinci tab'ı, 32 s., Matbaa-i Ebuzziya, Kostantiniyye, 1316. (Haz.)

7 *1315 Fennî Salnameden.*

Opusta(nın) ilk İstanbul seyahatleri 1889 Teşrîn-i Sânî 2 (1305) Cumartesi;

Almanya imparatoru Vilhelm ve kraliçe Viktorya Opusta(nın) ikinci İstanbul seyahatleri 1899/1315 Teşrîn-i Evvel 16 Salı.

Beş gün ikâmetten sonra Suriye'ye seyahata devam etmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlar; Hayfa, Yafa, Kudüs, Beyrut, Şam ve Filistin'in diğer şehirlerini ziyaretten sonra dönmüşlerdir.

Vilhelm, 27 Kânun-i Sânî 1859'da doğdu, 1888'de imparator oldu. İstanbul'a iki kere geldi:

1. 2 Teşrîn-i Sânî 1889 [1305] Cumartesi;

2. 19 Temmuz1889 Salı (1315). Resm-i geçitte bulundum. Güneş rahatsız etti.[8]

İkincide beş gün kaldıktan sonra Suriye'ye seyahata çıktı. Hayfa, Yafa, Kudüs, Beyrut, Şam ve sair Filistin şehirlerini gezdi.[9]

Guillaume I. Prusya kralı, 1861'de Almanya imparatoru oldu. 1871'den 1888'e kadar enerjiyle hükümet etti. Baş nâzır olarak Kont Bismark'ı alarak, Prusya ordusunu

8 Burada bir cümle okunamadı. (Haz.)

9 Kazım Karabekir Paşa, bir yerde, "Imparator Guillaum'un Selahaddîn-i Eyyûbî'nin mezarı başında ilan ettiği ve Führer'in de Mustafa Kemâl'in kabri ucunda *tekrarladığı Türk-Alman dostluğu*ndan dolayı her iki millete de takdir ve saygılarımızı sunar, bu muahedenin Türkiye, Suriye ve bütün Şark için hayırlı olmasını, buralarını harp belasından korumasını dileriz." şeklinde bir not düşmüştür. (Haz.)

çok kuvvetli esaslar üzerine tekrar teşkil etti, Danimarka'yı ezmek için Avusturya ile itilaf etti (1864). Sonra müttefiğine silah döndürdü, ki Sadova'da mağlup etti (1866) ve Fransa'yı mağlup etti ki ondan, Frankfurt muahedesi mûcibince Alsas ve bir kısım Loren'i (aldı) (1797-1888). Guillaume II. 1888'de tac giydi.[10]

İmparator Vilhelm II'nin (1888-1918) tahta çıkmasının ikinci yılında kayzer Bismark'ı iktidar mevkiinden uzaklaştırdı. Taarruzî bir siyaset-i hariciye, Lahey sulh konferansına husumet, ordunun fevkalade takviyesi, teslîhât, bahriyede *İngiltere'ye rekabet, Balkan meselesinde Avusturya'yı himaye, Berlin-Bağdat demiryoluyla Basra körfezine kadar tevsî'-i nüfuz* etmek arzusu, *Almanya hesaba katılmayınca hiçbir karar alın(a)mayacağı iddiası* yeni kayzerin hususiyetleri idi.[11]

Kralların Sonu **eserinden**

[Alman heyet-i ıslahiyesini kim ve niçin getirdi anlamak için o zamanki Alman imparatorunu ve siyasetini bilmek gerektir. K.]

Hohenzollern hanedanının son imparatoru II. Guillaume 29 yaşında imparator ve kral oldu,1888'de. Tahsil ve terbiyesinin muhtelif unsurları onda bir seciye yaratamamışlardır. Serbest temayüllü olan ebeveyni, onu, büyük İngiliz aileleri gibi, kollejde, sonra da üniversitede yetiştirdiler. Bununla beraber, o bir kollej talebesi yahut diğerlere benzeyen bir mektepli olmamıştır; aynı

10 *Laros*'tan.

11 *Hayât-ı İktisâdiye*'den.

vechile, zabitler için de sadece bir arkadaş olmamıştır. Her yerde kendisini gelecekteki imparator gibi göstermiştir. Yalnız Alman addettiği Allah'ın lütufkâr inayetiyle herşeyin künhüne nüfuz etmiş kanaatindedir.

Hükümdarlığının ilk devirleri vaadlerle dolu görülmektedir.

Westphalie ve Rhenanie maden amelesinin grevi sosyal reform fikrini kendisine telkin etmiştir. Grevcilere karşı kıta kullanmayı reddetti. Fakat, hakikaten derin olmak için Şiller(?) hakkındaki bilgisi, reform görüşleri ve iyi niyetleri çok genişti. Buna mukabil, sosyal projeleri vücut bulmadılar. Bunlar, sosyal demokrasi hakkında nefret ve korku ile fikrinde yer değiştirdiler.

Bismark, çekilmek mecburiyetinde kaldı; çünkü, imparator onu, nâzırlarla kendisi olmaksızın görüşmekten menetmişti, meydan serbesttir. Ve işte "Vilhelmitiyen" adı verilen bir zaman bu zamandan başlar ve birden farkolunur değişen bir politika şiddeti ve imparatorluğun şayan-ı hayret terakkisi.

Fakat, hakikaten, hayatının son on senesini, Bismark imparatorunun siyasetine karşı mücadeleye hasretmiştir. Ve iktidarına da bakmıyordu. Kayser onu reddetti ve her iki düşman için gaddarâne mahcubiyetler oldu. Bismark, Guillaume'in, babasının saltanatı, hastalığı zamanında, onu tahtından uzaklaştırmak maksadıyla kendisine yazdığı mektupları saklamıştı. Bunların geri verilmesini reddetti. Genç imparatorla imparatorluğu kuran arasındaki bu mücadele Hohenzollern hanedanına karşı vurulan ilk darbe idi.

I. Guillaume ölürken torununa vasiyet etmişti ki,

herşeyden önce Rusya ile gürültü çıkarmasın. Halbuki II. Giyom'un hükümeti çarlar imparatorluğuyla emniyeti tekit eden muahedeyi yıkmıştı; Bismark politikasının esas noktası olan, -ki önceden görmüştü- Rus-Avusturya rekabetinin tehlikesini ve Almanya'nın ona karışmasını istememişti. İmparator da hakikaten önceleri bu muahedeyi yenilemek istemişti, nasıl ki İngilizler tarafından teklif olunan ilk ittifak tekliflerine de istekli bulunduğu gibi. Fakat, kendisini mâhirâne methetmeyi bilenler kendini bırakmıyordu, ezeli olarak (...)[12] kendini takdir, medh ve hayranlığa. Bizzat asıl olarak kabulü lazım geldiğini anladığı şeylere karşı dahi tamamıyla lakayt bir tavır takınmaya karar verdi. Başkasının arzularını anlamak kabiliyetsizliğiyle dolu olan bir ruh ki, daima yalnız kalmanın aleyhinde nefsiyle mücadele ediyordu, kabiliyetsizliği daha büyük yapıyordu. Bazan İngiltere'yi veya Rusya aleyhine kazanmaya uğraşıyor, bazan da berikini öteki aleyhine, muvaffakiyetsizlik halinde muvaffak olmadığı vasıtaların tersini kullanmaya da daima hazır bir halde.

Bu ruhî büyük hatalardan biri de, Boers harbinde gösterdiği tavır idi. Kendi şövalyeresk(?) hisleri ve hatta amcası VII. Edvar'ı (Edouard) yıkmak isteyen bazı arzuları bu vaziyette kendisine fena bir şekil oynadı. Sonra Tauger'e gitti. Tehlikeli bir jest, ki onun esasî neticesi Fransa-İngiltere itilafını kat'i olarak tasdik ettirdi.

Bjoerkoe limanına bir deniz gezintisi sırasında II. Nikolas ile bir ittifak muahedesi yapmaya muvaffak olmayı denedi. Hakikatte, orada muvaffak oldu. Fakat,

12 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

çar memleketine dönüşünde nâzırları tarafından kabul olunmadı ve redde mecbur oldu; imzaladığı metin 1905 Fransa-Rusya ittifakı ahkâmına muhalif olduğundan.

1908'de Bosna-Hersek'in ilhakında, Guillaume çok ölkelendi. Fakat, bu işte, son müttefiklerini de kaybetmekten korkan Bülow kabinesinin fikrini kabul etti.

Herşeye; filosofi, edebiyat, mimari, musıki (dem vuran) dokunan bu adam hâssaten Almanya'ya yakışan güzel bir imparator oldu. Eğer sosyal demokrat kuvvetleri, memleketin sanayi inkişafı bakımından inkişaf ederlerse, cemiyetin diğer sınıfları içinde, pek az kimseler sürüklenirdi hükümdardan başka türlü düşünmeye. Ve vaktâ ki, çok muhafazakâr muhitler arasında imparatora karşı ilk muhalefet teressüm etti, beriki pek çabuk müteessir oldu. Ve bundan o kadar tazyik buhranına uğradı ki, düşünmeye kadar vardı bir aralık istifaya.

Bir ağır iş, Eulenbourg işi dahi hanedanın prestijini sarstı. Hükümdarın etrafında huluskâr tam bir kamerilla görülmesinden istikrah duyuluyordu.

Fakat, her ne kadar Eulenbourg[13] ve Bülow[14] sahneyi

13 Bu isimde ve aynı tarih diliminde yaşamış üç Alman ve Prusyalı devlet adamı ve siyasetçi var olup, burada hangisinin kastedrildiği anlaşılamamıştır: a) Botho Eulenbourg. 1831-1912. Prusya içişleri bakanlığı yaptı. Sosyalistlere karşı kanun teklifi getirdi. Bismark'la anlaşmazlığa düştüğünden istifa etti. b) Friedrich Eulenbourg. 1815-1881. Bismark'ın ilk kabinesinde İçişleri bakanı oldu. Liberal fikirlerinden dolayı Bismark'la araları açıldı ve istifa etti. c) Filipp Eulenbourg. 1847-1921. 1877'de Hâriciye'ye girdi. II. Wilhelm'in sözünü dinlediği ve en güvendiği adamlarından olup son vazifesi Viyana elçiliğidir. (Haz.)

14 Bernhard Heinrich Martin Karl Bülow. 1849-1929. 1900-909 yılları

terkettilerse de seyahatler, nutuklar, kayzerin kıyafet değiştirmesi, daha iyi devam etti. Ve bilinmelidir ki, sarayın atmosferi (mizan derecesi), bu Bizanslaşmak ki, teessüsünden oldukça müftehir idiler. İmparator yanında yaratıyordu ezeli bir büyük heyecan hali. Bundan başka, riyakârların ve meddahların yarattığı büyüklülük deliliği, bu asabi tansiyonu daima besliyordu. Hakikat asla kendisine gelemiyordu, müntehap matbuattan kendisine hülasalar yapılıyordu, şu kabilden şeyleri ki, kendi onları bulmayı ihtiyârî olarak arzu ediyor.

Bununla beraber, mütelevvin duygularına rağmen çok defa da mükemmel fikirler göstermiştir. Avusturya, Sırpların Adriyatik kıyılarına çıkmalarına mani olmak istedikleri zaman II. Giyom, açıkça ilan etti ki, bu Almanya için kıymetsizdir, bir cihan harbi kaçınılmaz olacak ve oraya Rusya, Fransa ve İngiltere girecek ve orada kendi memleketinin varlığı dahi tehlikeye girecekti.

Cihan hakimiyeti için II. Giyom'un harbi istediği söyleniyor. Biz daha ziyade sanıyoruz ki, ağır maharetsizliklerle, lâ-yenkati' sulh va'detmesidir; kabadayılık iddiasıyla telaffuz olunan bir arzu ve bir özür kabul etmez itimat, hükümet adamlarının kifayetsiz iktidarlarına ki, hepsi onun önünde eğilir görünürler, işlerin gidişinde kendisinin arzularından şüpheleri yoktur.

Alman donanması, daha ilk gençliğinde imparatorun en beğendiği bir fikri idi. Deniz ve müstemleke mesele-

---

arasında Prusya başbakanı olup, imparator II. Wilhelm'le birlikte I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'yı genişletme politikası izleyen Alman imparatorluğu şansölyesi. (Haz.)

si, Brandenburg için ortaya atılan, kaç yüzyıl var ki, Benjamin Raule (Juilde la Cour preue l'Océan) yahudi amiral zamanında, Almanya'nın inkişafı, esas menfaatlerinden bazılarına gizlice bağlı idi. Fakat kayzer, bu kudretli deniz teşkilatını yaratmakla İngilizleri müteessir ettiğinden müftehir idi. İfrat heyecana kapıldı, onunla bir harp tehlikesi yarattığına dikkat etmeksizin.

Bu hususiyle oldu, denizaltı muharebesinin muvaffakiyetsizliği ve Amerika'nın müdahalesi ki hezîmet yanını çaldı. 1918 Teşrîn-i Sâni sonunda kayzer Berlin'i terketti. Oradaki isyan görülüyordu; Spa'ya gitti ve vaktâ ki Max de Bade imparatorun istifasını ilan etti. Beriki oğluna şu birkaç kelimeyi yazıvedi:

"Aziz oğlum! Feld mareşal Hindenburg[15] artık burada ne emniyeti ve ne de kıtaların sadâkatini temin edemiyor. Şiddetli bir iç muharebesinden sonra, ben de artık karar verdim, mağlup orduyu terketmeye: Tamamıyla kaybolan Berlin sosyalistler elindedir. Orduların Almanya'ya avdetine kadar tavsiyem şudur ki, sen vazifende kalasın ve kıtaâtın dağılmasına mani olasın. İnşaallah görüşürüz. Sevgili baban Vilhelm".

Daha yazın, kral V. Georges Hollanda kraliçesi

15 Paul von Hindenburg. 1847-1934. I. Dünya Savaşı'nda Alman Feld mareşali. 1925-34 yılları arasında; siyasi istikrarsızlık, iktisadi çöküntü ve Hitler'in iktidara tırmanması ile geçen Weimar cumhuriyeti ikinci cumhurbaşkanlığında bulundu. Hatıraları Türkçe'ye de çevrilmiştir: *Hayatım. Alman orduları Erkân-ı Harbiye Reisi Feld-mareşal Von Hindenburg'un Hatıratı*, çeviren: Tahsin İsmail, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1341 (1925), 4+295 s., 3 levha (Özege, II/7127) (Haz.)

Vilhelmine'den istemişti, inhizam hâlinde II. Giyom'a bir melce' versin. Bununla beraber, Kayzer Felemenk hududunda uzun saatler beklemek mecburiyetinde kaldı. Bütün Alman prensleri dahi gittiler. Kendisine istifa teklif edenlere ise Saxe kralı, halkçılık sıfatlarıyla meşhur olan, cevap verdi:

"Mezardan çıkmışlar! Siz kendiniz birbirinize giriniz!"

II. Giyom için hadiseler onu koydu, ilk defa olarak dilinin üstüne bir öküz. Hollanda'ya geçti, bir kısım halkın yûhâları altında, tâli'inden ve biraz budanmış olan eski "Alman Allah'ına karşı imanı"ndan şüpheli olarak. Bu katasdrof(?), içinde asrî bir hanedanın eridiği bu katasdrof, onu utandırmıştı.

Scheidement cumhuriyet ilan etmişti ki, kendi meslektaşı Ebert'in tekdirlerine uğradı. Ona ki, Max de Bade imparatorluğu verdi. Alman kalbine hitap ederek, "Müsterih olunuz!" Cevap verdi Ebert: "O imparatorluk için iki çocuğumu kaybettim". Hükümet aleyhtarlığı cereyanına rağmen, derin sefalet ve büyük fütur Alman cumhuriyetini, ancak fenalıkların mümkün olan ehveni demeye kabul ettirdi ve ancak ahvâlin tazyiki altında.

*

* *

Ruslarla harp edilmemesi hakkında dedesinin de nasihatı vardı. Bismark'ın bu fikrini II. Vilhelm dinlemedi veya idare edemedi. Halbuki, Bismark, Boğazlar meselesinden dolayı "Rusya, Fransa, İngiltere birbiriyle vuruşsun, sonra meydan Almanlarındır!" fikrinde idi.

Alman imparatoru Vilhelm
Yavuz zırhlısının güvertesinde Enver Paşa ile

İmparator Vilhelm veliahd Vahdeddin'i tesir altına almak istiyordu[16]

Göben ile Breslav'ın vaziyeti İngiliz Bahriye nâzırı Mister Churchill tarafından dikkatle takip olunuyordu. Bahriye nâzırı İngiliz başvekiline gönderdiği bir mektupla, iki Alman gemisini takip eden İngiliz deniz kuvvetlerinin Çanakkale medhalinde bekleyeceklerini bildirdi.

Şimdi mesele, bu işin teferruatını kararlaştırmaya kaldı. Fakat, müzakere aylarca uzadı. Nihayet İstanbul'da bir "heyet-i askeriye mukavelenamesi" tanzim edilebildi. Tetkik ve tasdik için Berlin'e gönderildi. Bu da bir müddet devam etti. 1913 Teşrîn-i Sânî'sinde;

"Mukavelenamenin tetkik ve tasdik işi bitmiş. Bunun, tarafınızdan imza edilmesi için haşmetlu imparator hazretleri tarafından emir verilmiştir."

diye general Leyman fon Zandres'e tebligat icra edildi.

Fakat, şimdi, muhtelif Berlin mehâfilinde ve bazı Alman gazetelerinde bu münakaşa başgösterdi:

"Islahat heyeti, Türkiye'de siyasetle iştigal edecek midir, etmeyecek midir?.."

Mütalaalar derhal ikiye ayrıldı. Bir kısım düşünce sahipleri:

-Hayır... Islahat heyetinin, adı üzerindedir. Heyetin vazifesi, yalnız "askerlik işleri"nden ibaret olmalıdır.

16 yazan: Ziya Şakir, "1914 Cihan Harbi'ne nasıl girdik?", 10.10.(19)42, s. 3 Tefrika no: 173/47.

diyorlardı.

Ekseriyeti teşkil eden diğer kısımla matbuat zümresi ise:

-Heyet aynı zamanda siyasetle de iştigal edecektir.

diye iddialara girişiyorlardı.

Son sözü imparator söyledi. Berlin'den ayrılırken general Leyman'ı huzuruna kabul eden haşmetmeap; heyetin şahısları hakkında bazı şeyler konuştuktan sonra:

-İstanbul'da iktidar mevkiinde ister Genç Türkler -yani İttihatçılar- ister İhtiyar Türkler -yani muhalifler- bulunsun sizin için seyân olmalıdır. Siz yalnız ordu ile meşgul olacaksınız. Osmanlı ordusundan, "siyaset"i çıkarınız! Siyaset, ordunun en büyük hatasıdır. Orada, İngiliz bahriye heyeti reisi Amiral Limpos'a tesadüf edeceksiniz. Onunla hoş geçininiz. O, donanma için çalışıyor.

dedi.

Çok ciddi ve hakiki bir Türk dostu olduğuna kanaat getirmek lazım gelen haşmetpenâhın şu sözlerine dikkat edilirse, meşrutiyetin ilk gününden beri Osmanlı ordusunu kemiren hastalığı o da görebilmiş... "Ordudan siyaseti çıkarın!" tavsiyesinde bulunmakla da en büyük devayı göstermişti.

Nitekim general Leyman da aynı fikirde idi. Ve bizim hizmetimizde bulunduğu müddet zarfında bu fikrini tatbik ettirebilmek için çok gayret etti.

İmparator Vilhelm, yalnız bir noktada hata etmişti. General Leyman'la ayrılacağı zaman;

-Türk veliahdına bilhassa selamımı tebliğ ediniz ve askerî tatbikat yaptığınız zamanlarda arasıra kandisini davet ederek ordunun terakki hamlelerini gösteriniz!

dedi.

Tabiidir ki bu sözler, hususi bir maksadı ihtiva etmekte idi. Ve bize kalırsa, imparatorun maksadı da başlıca şu noktalar üzerinde temerküz etmişti.

1. Saltanat makamını işgal eden Sultan Reşad, artık tamamıyla ihtiyarlamıştır. Aynı zamanda İttihatçıların şiddetli tesiri altındadır... Hiç şüphesiz ki, pek yakın bir zamanda, bu hükümdar gürleyip gidecektir. Ve yerine, veliaht Vahdeddin Efendi geçecektir.

2. Vahdeddin de yaşlı bir adam olmakla beraber, ne de olsa Sultan Reşad'a nazaran daha gençtir. Eğer, fevkalade bir hadise zuhur etmezse, Osmanlı tahtını uzunca bir zaman işgal edecektir. Ve öteden beri İttihatçılarla arası açık olduğu için, onların tesiri altına girmeyecektir.

3. İşte bu iki sebepten dolayı veliaht, şimdiden elde edilmeli ve Almanya hesabına, daha şimdiden onun üzerinde bir sempati husule getirilmelidir. Ve bu sayede de, ne Sultan Reşad'ın ölmesiyle ve ne de İttihatçıların mevkilerini kaybetmesiyle 'Almanya siyaseti' İstanbul ve Türkiye'deki kıymet ve kuvvetini kaybetmemelidir.

Herşeyden ziyade hükümetinin siyasetini düşünmeye mecbur olan imparator, veliaht Vahdeddin'in ne bedtıynet bir adam olduğunu bilmiyordu. Ve onun taht'a çıktını günden itibaren, Alman siyasetinin iflas edeceğini

ıklından geçirmiyordu.

İmparator Vilhelm; çok zeki bir hükümdar, fakat çok sul bir adamdı. Nitekim veliaht Vahdeddin'in Umumi Harp içinde Almanya'da icra ettiği sayahatte, gerek kendisine ve gerek Alman kumandan ve zabitlerine yaptığı müraılikleri tamamıyla samimi sanmış ve aldanmıştı.

İmparator İstanbul'a hareket edecek olan heyet zabitanını da toplu bir halde huzuruna kabul etti. Onlara kısa bir nutuk söyledi. Ve bu nutkunda da, yine ordunun siyasetten ayrılmasını tavsiye ettikten sonra:

-Gideceğiniz yabancı memlekette, 'Alman' isminin şerefini yüksek tutmayı ve yalnız askerlik vazifenizle meşgul olmayı unutmayınız!

dedi.

İmparatorun bu sözlerini kalplerine nakşeden Alman zabitleri 1913 senesi Kânun-ı Evvel ayının 14'üncü günü öğleden evvel İstanbul'a geldiler. Sirkeci garında trenden indiler. İstasyonda, bir askerî bando ile itfaiye alayına mensup bir merasim bölüğü tarafından istikbal edildiler.

Harp sonları

Çarı ancak Giyom kurtarabilirdi. Fakat, bunu yapmadı ve 1918 Temmuz 16'ıncı gecesi çar, çariçe, dört kızı ve bir oğlunu Bolşevikler öldürdü.

Muhafızlarının hakaretlerine karşı imparatoriçe *ile birlikte şöyle mukabele ediyorlar*: "Sabredelim, bu felaket bize Allah'ın bir kaderi! Hazret-i İsa da son nefe-

sine kadar ıztırap çekmedi mi?"

*

* *

Çar hakkında[17]

Çar Nikola hüsn-i niyet sahibi, halim ve sadeliği sever bir adamdı; onda, seleflerinde görülen kibir ve azamet hisleri yoktu. Milletlerarası ihtilaflarını sulhen halletmek maksadıyla tesis edilen Lahey mahkemesi onun teşebbüsü ile vücuda geldi. Rus milletine meşrutiyet de verecekti. Duma'yı ilk kademe olmak üzere açmıştı. Fakat iradesinin gevşek olması, zekadan mahrum bulunması, kendisini, mutlakiyet taraftarı olan imparatoriçenin tesiri altında bulunduruyordu.

Bu kadın çarı(n) Rus milletinin selameti için Allah tarafından memur bulunduğunu iddia ediyordu. Her ikisi de yıllardan beri kahinlere, keramet satanlara bağlanmışlardı. Rasputin bu kabil insanların sonuncusu idi. Daha önce her milletten [Osmanlı padişahları gibi; Abdülhamid'in İzzet Holo'su çarın Rasputin'i aynı ayakkabı! K.] Hatta Fransızlardan bile böyle şarlatanlar vardı. Rasputin ahlaksızlıkta ve kurnazlıkta hepsine taş çıkartmıştı. En liyâkatsız adamları en mühim işlerin başına getirtmişti. Rasputin, Allah'ın ilhamı ile hareket ettiğini iddia ederek hükümet işlerine, hatta askerî meselelere bile karışıyordu. Bu suretle koca Rusya bu cahil herifin elinde oyuncak olmuştu.

17 "Grandük Aleksandır'ın hatıraları"ndan hülasa, tefrika: 59, *Tan*.

Harp ortalarında Rusya'nın manzarası şöyle idi: Başta alimaklık ve acz, arkasında ictimai bünyenin bozukluğu, sarayda, orduda en yüksek yerleri tutan Rus asilzadeleri mevkilerinin icabı olan hasletlerden ve diğer nitelik(ler)-den mahrum idiler.

İşte bir avuç Bolşevik, muvaffak olarak başta asilzadeler olmak üzere bütün Burjuvazi halkı yerinde öldürdü veya Sibirya(ya) sürdü, öldürdü. Baş yerleri tutmuş olanların bütün varlıkları çürümüş olduğundan, sürü halindeki Rus halkına vekâletsiz oligarşi ile müthiş bir disiplin verdi.

1918 Birinci Teşrîn sonlarında Almanya da fena günler yaşamaya başladı. Kıtlık ve İspanyol nezlesi kırıp geçiriyordu. Halk pancardan başka yiyecek bulamıyordu. Kış geliyor, kömür de azaldığından müthiş pahalılaşıyordu.

Vilson'un sulh notası 15 Birinci Teşrin'de geldi; lakat, hülasası "Almanya imparatoruyla sulh yapmak yok!" idi.

23 Birinci Teşrîn'de ikinci nota da geldi. Bunda, sulh isteniyorsa askerî işlerde hükmedenleri, mutlak hükümdarları işbaşından çekmekle işe başlanması teklif olunuyordu. Ludendorf ve İkinci Giyom'u ve veliahdın işbaşında bulundukları müddetçe sulh müzakeresine girişmeyeceği anlaşılıyordu.

9 İkinci Teşrîn 1918, Almanya'da cumhuriyet ilanı. Giyom'un saltanattan feragatı ve Felemenk'e kaçması.

Tan, 7.12.935'te imparatora ordunun itaatsizliği tafsilatı var(dır). General Grönes diyor: "Ordunun zât-ı şâhâ-

nenize karşı itimadı kalmadı!"

[İşte yalnız maddi disiplinin neticesi: Almanlar harp hayvanı yetiştirdiler, yüksek ruhlu vatandaş değil! K.][18]

Büyük harbe sebep olan adam[19]
79 yaşına basan sâbık Alman
imparatoru hakkında
İngiliz gezetelerinde çıkan
şâyân-ı dikkat bir yazı

Telgraflar eski Alman imparatoru Vilhelm'in, 79'uncu doğum yılını tes'îd ettiğini haber vermektedirler.Aynı günlerde, İngiliz gazetelerinde, geçenlerde hastalanıp iyileşen sâbık Kayzer hakkında şâyân-ı dikkat bir yazı çıkmış bulunuyor.

İngilizlerin sâbık imparatoru hâlâ affetmediklerini anlatan bu hayli sert yazı aşağıdadır:

---

18 "16 (3) Temmuz'da Levent çiftliğinde küçük subay örnek taburunun teftişi başarıyla yapılmıştı. Kolordu erkan-ı harbiye reisi Frankenberg eleştirisinde şöyle söylüyordu: "Askerin talim ve terbiyesi o kadar ileri olmalıdır ki, askerler birer harp hayvanı haline gelsinler. İşte bu örnek tabur hemen hemen bu duruma gelmiştir. Almanya ordusunda askerî terbiyenin amacı budur!" Harp hayvanı! Bu deyim garibime gitti. Müdürüme dedim: "Takdir etmek için 'harp makinesi' deyimini kullansa daha hoş birşey olmaz mı? Hayvan iltifatından Türkler pek hoşlanmaz. Mesela sizin Rabe (karga) adında subaylarınız var; fakat, bizde karga adında er bile yoktur". "Ah! Pek doğru! Arkadaşlarımızı ikaz edeyim!" dedi. Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 57, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

19 *Son Posta*, 28 İkinci Kânun (?).

Doorn'da hasta yatan adamın insanı hayrete düşüren işlerini hatırlayalım:

Bugün sâbık Kayzer'i eskisinden daha iyi tanıyoruz. Çünkü muâsırları, kendi bildiklerini söylemiş, hatıralarını yazmış bulunuyorlar.

Kayzer'e dair yazılanları okudukça, onun öğünmelerini, gururunu ve düşünüşünü aklıma getirdikçe "Bugünküler bundan ibret almalıdırlar!" diyorum.

Kayzer, beyni sulanmış insanlar kafilesinin en önde gelen tipidir. O milyonlarca insanı ölüme sürükledi.

Bir monomanyak, bir cakacı, gözyaşı dellalı ve sulhün yıkıcısıydı.

30 sene Almanların başbuğluğunu yapan Vilhelm, annesine birçok güçlükler, ağrılar çektirdikten sonra bîruh olarak dünyaya geldi ve ancak yarım saat kadar masaj ve şamarlanmadan sonra canlanabildi. Ve o anlarda Almanya'nın bu müstakbel imparatorunun sol kolunun incinmiş olduğu bilahare anlaşıldı. Ve bu kol asla iyi olmadı, büyümedi. Küçük bir çocuk kolu gibi mefluç bir halde ve tıpkı sarkan bir et parçasını andırdı kaldı.

Bu küçücük, ehemmiyetsiz gibi görünen hadise, bir zaman gelecek Avrupa'yı sarsacaktı.

Vilhelm, müteessir olmadı. Çolaklığını gidermek için her çareye başvurdu. En eziyetli ameliyatlar geçirdi. Saltanatta bulunduğu müddetçe elektrik tedavileri yaptırdı. Para etmedi.

Buna rağmen iyi bir süvari, nişancı, tenisçi olmaktan da geri kalmadı.

Fakat, gene de kendisine "zayıf" damgasını vurdu. Bu kurumuş, dal gibi koluyla, kendisini diğer tabii insanlar gibi görmeyen Vilhem, onlara her ne suretle olursa olsun yetişebilmek, hatta onlardan daha üstün olabilmek için birşeyler yapmak iştiyakında idi. Onun için de, aşırı derecede alınmaya, herşeyden şüphelenmeye başladı.

Çolak olsun olmasın, hatta bu yüzden birçok kereler attan düşmesine rağmen an'aneye uyarak asker olacaktı. Olmalıydı.

Esasen zayıf görünmekten, telakki olunmaktan da fena halde korkuyor, çekiniyordu. Bundan ötürü, kuvvetlilerden korkma ve binnetice nefret etme hisleri tenemmüv ede ede büyüdü.

Ve gene bu kurumuş kolunun tesiriyle, parlak üniformalar, nişanlar ve mareşallik asaları giyip taşıyarak halkı, kitleyi, bilhassa orduyu iradesine râm etmek arzusu vücut buldu.

Ve gene bu kurumuş kolunun tesiri altında o kükreyen nutuklar, sıkılmış yumruklar doğdu.

Andre Mourois bir "seciye tahlili" yazısında söyle der:

"Vilhelm bir muvaffakiyete ulaşınca, o kadar neşelenir, mahareti ve zekası ile o kadar övünür, kenki kendini pohpohlardı ki, sade bu halleri onun ne kadar basit ve saf bir adam olduğunu gösterir.

"Karşısında mukavemet görünce siner, mağlup olur ve tabii 'zayıf' haline döner, kuzulaşır ve bu güç durumdan kurtarılmasını dilerdi. Bu suretle bütün hayatı şiddet

ve sinme halkalarından mürekkep olarak geçti...

"Bir kelime ile, Vilhelm, korkak bir şamatacı idi".

*

* *

Vilhelm ve İngiltere

1888'de imparator oldu. Etrafında bulunanlar, böyle bir adamın Avrupa'nın en büyük tahtlarından birine çıkınca, ortada tehlike kıvılcımlarının parlayacağını biliyorlardı. Vilhelm'in o tuhaf hislerinin çarpıştığı, merkezleştiği yer İngiltere idi. İmparator; bütün saltanat müddetince İngiliz asilzadelerinin elbiselerine, bahriyesine, an'anelerine meftun kalmış bir adamdır.

Vilhelm, İngiltere'ye ayak basarak, bu cicili bicili elbiseleri kendi elbisesi ile kıyas edip, adeta giyinmesini bilmeyen zevksiz bir adam olduğu kanatine vardığı andan itibaren, çılgınca seven aşığın nefret etmesi gibi İngiltere'den nefret etti. Bu ülkeye kin besledi.

Ne olmuştu? Daha çocukken İngiltere'ye birçok kereler gitmiş ve büyük annesi Kraliçe Viktorya'nın büyük donanması aklını almıştı. Şimdi de kendisi hem büyük annesini, hem de amcası Edvard'ı hayretten hayrete düşürecek birşey yapmaya, bir "bahriye" teşkilatı kurmaya karar verdi. Öyle ya, çok sevdiği, perestiş eylediği, lakin o nisbette de kin beslediği, nefret duyduğu İngiltere'nin muazzam bir filosu vardı. Almanya'nın ise tek bir gemisi bile yoktu. Bu, kuvvetsizlikten başka neyi ifade edebilirdi?

Onun (da) tıpkı onlar gibi gemileri olmalı ve kendisi-

ni, cihana. bileği bükülmez, kolay kolay yutulamaz bir lokma olduğunu göstermeliydi.

Ve Alman filosunun takviyesi, sırf bir adamı tatmin için, işte o yıllarda bu şekilde başladı.

1904 Haziran'ında Vilhelm, amcası kral Edvard'ı şöyle bir mektupla davet etti:

"Geliniz ve sizin tabirinizle benim kumdan kâşânelerimi seyrediniz..."

Müşavirleri, ona nasihatlerde bulunarak, böyle bütün filoyu göstermenin doğru olamayacağını ve İngiltere'yi kuşkulandırmaktan başka birşeye yaramayacağını söylediler. Lakin, o kafasının dikine gitti ve en ufak tekneye varıncaya kadar gösterdi.

Edvard amca, yatla, iki sıra muazzam deniz ejderlerinin arasında ağır ağır geçerken, çılgın yeğenine: "Bilirim, bilirim!" dedi; "Sen yatla gezmeyi pek seversin!"

*

* *

Bunun üzerine İngilizler paçaları sıvadılar. Gemi gemi üzerine inşa ettiler. Vilhelm de buna karşılık verdi.

Vilhelm 1911'de, daha hâlâ İngiltere'ye üstün çıkamadığını anladı. Muazzam harp gemileri yaptırmakta devam etti. Bir yandan da:

"Bu hareketim, İngilizleri korkutarak akıllarını başlarına getirecek!" diyordu.

Lakin hadisat aksini isbat etti..

*

* *

Vilhelm'in bir huyu da, herkesi şaşırtacak şeyler yapmaktı. Daima günün adamı olmak ihtiyacında idi.

Mesela, bir tarihte Kudüs'e gitti. Altın işlemeli, kakmalı elbiseler giydi, nişanlar kuşandı. Hristiyanla hristiyan, müslümanla müslüman, yahudi ile yahudi oldu.

Bazan Ortaçağ bir Alman imparatoru kılığına girer, öyle dolaşır, sırtına zırhlar geçirir; başına da, üstünde beyaz bir kartal bulunan bir tolga giyerdi.

Avrupa, ağzı açık bunları seyrediyordu. Bir imparatorluğun başında olmak itibariyle Vilhelm gayet tehlikeli, korkunç bir şahsiyet olarak meydana çıkıyordu.

Bir yerde ayağa kalkıp da konuşmaya başladımı, gayet hassas, nezih bir kadın olan karısı, heyecanından bembeyaz kesilirdi.

Vilhelm çok küstahtı. Nutukları, hatta telgrafları baştanbaşa bir melodramdı. Annesi bile onun için "Ağzına bir kilit vurmayı ne kadar isterdim!" derdi.

İngilizler, 1891'de, Transval'ı istila etmeye kalkıştıkları zaman, güya İngiltere'nin dostu, müttefiki olan Kayzer, Boer cumhurreisine şu tebrik telgrafını çekerek, dünyayı elektrik çarpmış gibi hayrete düşürdü:

"Müttefik kuvvetlere dayanmaksızın, sırf halkınızın yardımıyla, müsellah kuvvetleriyle sulhü ihlal ederek ülkenizi istila eden İngilizleri püskürttüğünüzden dolayı

sizi tebrik ederim".

Bu haber İngiltere'ye aksedince Alman sefiri saçlarını yoldu. Bütün ülkede asabiyet başgösterdi. İngiliz tüccarı Alman meslektaşları ile iş yapmadı.

Nazırları ve ordu erkanı ile ilişkileri

İşte Kayzer'in diplomasi yolu ve zihniyeti bu idi; böyle idi.

Memlekette neşrettiği bir beyanname ile de:

"Bizler, birbirimizi tamamlarız. Benimle ordu, yekdiğerimiz için yazılmışız..."

diyerek bütün milletleri Almanya aleyhine tahrik etti ve bir Fransız-İngiliz ittifakının vücut bulmasına sebep oldu.

Vilhelm'in nazırları bile kendisini sevmiyor, onun küstah, farfara, şamatacı olduğunu söylüyorlardı. Alman efkâr-ı umumiyesi de onu layıkıyla tanımış, "Tanrı herşeyi bilir, lakin Kayzer daha iyi bilir!" diyecek kadar istihzayı ileriye vardırıyorlardı; zira, Kayzer Tanrı'dan bahsederken "Benim eski müttefikim!" derdi.

1914'te, bütün gayreti ile çalışan, çırpınan, yırtınan Kayzer harbi durduramadı. Bunu da tâc ü tahtından korktuğu için yapıyordu.

Kayzer daha harp başlamadan mağlup olduğunu anlamış, tıpkı delinmiş bir balona benziyordu ve bir deli gibi, birbirini tutmaz çılgın planlar kurdu.

O kendisini başkumandan yapmıştı. Ve günde birbuçuk saattan fazla harita üzerinde çalışmazdı. Erkan-ı harbiyesinden yalnız iyi ve muvaffakiyet haberlerini kabul ederdi. Kat'i bir karar vermezdi. Sonunda işler o kadar sarpasardı ki, müşavirleri, çıkar yolun; ancak kendisinin hastalığı yüzünden başkumandanlık vazifesinden çekileceğini işâa etmekte olduğunu söylediler.

Ve o da memnuniyetle kabul etti.

Harp bütün şiddetiyle devam ediyordu. Beklenilen netice kendisini gösterdi. Hindenburg'tan bir telgraf geldi:

"Sâdık bir ordu kalmamıştır. Haşmetmeâp ne emir buyuruyorlar?.."

Berlin kumandanı da şöyle bir tel çekti:

"Bütün alaylar dağıldı..."

*

* *

Sonunu biliyoruz. Hollanda hududuna savrulan Kayzer, ömründe bir kerecik, bir dakika bile olsun bekletilmeye alışmamış olan Kayzer Vilhelm, kraliçe Vilhelmina ile nâzırları, hakkında bir karar verinceye kadar hudutta tam altı saat bekledi ve nihayet Doorn'a gitmesine izin çıktı.

Habsburg ve Osmanlı hanedanları

Cihan Harbi'nde Osmanlıların Avusturya-Macaristan'la birleşerek Ruslar aleyhine harbe girişmeleri, artık

iş işten geçtikten sonra yapılmış bir gayretti. Nice yüzyılların biriken yanlışlık ve gafletleri toptan cezasını ödedi, her iki varlık da parçalandı; Osmanlı ve Habsburg hanedanlarının da sonu bir çıktı. Şu farkla ki, iki şişkin ve kof varlıktan kudretli bir ana Türkiye Cumhuriyeti ile Alman câmiasında kaynamaya mahkum zayıf bir Viyana hükümeti doğdu.

Ne Osmanlı ve ne de Habsburg hanedanı, kuracağı devletin mahiyet ve hudutlarını tarihin hazmedebileceği bir şekilde kurmuş değillerdi. Asıl olan unsurun birkaç misli yabancı ve düşman unsur alarak hakiki benliklerini, kudret ve kabiliyetlerini eritmişlerdi. Meydana müthiş bir Slav devleti çıktığı ve Slav birliği (pan-Slavizm) kendi bünyelerinde tahribata başladığı halde dahi ileriyi gör(e)mediler. Avusturya'nın Ruslarla ittifak etmesi ve Osmanlıları parçalamaya çalışması Habsburgların Osmanlı hanedanından daha mankafa şeyler olduğunu da gösteriyor. Zaten Cihan Harbi'ne sebep olmaları da bunu göstermez mi?

Vilhelm ve sosyalistlerin başkanı Victor Adler

Şu hatıra ibrete değer:

Cihan Harbi son günlerine yaklaşırken Habsburgların sonuncu imparatoru sosyal demokratlara (social-democrates) yaklaşmak istedi. Cumhuriyet ilanına sekiz gün kala idi ki, imparator... sosyalistlerin başkanı Victor Adler ile görüşmek üzre onu çağırttı.

Victor Adler ihtiyar ve ağır hasta idi. Bu faal ihtilalci

ve muharip adam birçok yıllarını Habsburgların hapishanesinde geçirmişti. Zavallı adam, ayakları yeni başlayan istiska hastalığından şişmiş bir halde garda çocuğunu aramaya gidecekti, çocuğu, kont Stürgkh'ün katili olup imparator tarafından afvolunmuştu. Hâriciye Nâzırlığı'yla temasa gelmesi istenir; çocuğuna bunu haber verecekti. Mülakatın akabinde imparator otomobilini Adler'in emrine verdi ki, onu Hâriciye Nezareti'ne götürsün. Gülerek ona dedi: "Fakat bunun zararı yok, önce gara gidin, çocuğunuzu arayın, onun için mesavidir değil mi benim otomobilimde yer alış?"

Ertesi gün yeniden Adler'i çağırttı: "O halde, Vilson'un 14 maddesine ne cevap vermek lazımdır?" İhtiyar sosyal demokrat müteessir fakat sert söylüyor (distant): "Habsburg harbe başladı, Habsburg onu sonuna koymalıdır!"

*

* *

Wilhelm'in son sözleri[20]

D.N.B. ajansı bildiriyor: Üçüncü Wilhelm ölüm yatağında yatarken, yaveri, Girit'in zabtına ait tebliğleri kendisine okuduğu zaman Wilhelm, "Eğer hep böyle güzel haberler getirmeye devam ederseniz, ben yakın zamanda iyi olurum!" demiş ve hayata gözlerini ebediyyen kapanmıştır.

---

20 Romen radyosu, (tarih?), Türkçe: 20.30 emisyonu.

HARB-İ UMUMİ ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER

Fas'ta Fransa, İspanya ve Almanya[21]

1904 yılında İngiltere ile Fransa, Mısır ile Fas üzerinde anlaşmışlardı. İngiltere Mısır'da serbest hareket edecek, buna mukabil Fransa da Fas'a istediği şekilde müdahale edecekti. Aynı sene içinde Fransa ile İspanya aynı mesele üzerinde anlaştılar ve İspanya'ya Fas'ta haklar temin edildi. O zaman Almanya namına Kont Bülow Rayştag'ta bir nutuk söyleyerek, Fas'ta Alman menfaatlerinin de gözetilmiş olmasını ümit ettiğini bildirmiş ve 1905 senesinin 31 Mart günü Alman imparatoru Tanca'da karaya çıkarak Fas sultanının mümessilleriyle görüşmüştü. O zaman Almanya imparatorunun, Fas sultanının hakimiyetini sağlamlamak, Fas'ın bütünlüğünü korumak, ticari ve iktisadi menâfi' bakımından müsavi bir hisse sahibi olmak istediği ortalığa yayılmıştı.

Çok geçmeden, Fas sultanı, Fransa tarafından teklif olunan ıslahat projesini reddederek, istenen ıslahatı

21 Ömer Rıza Doğrul, s. 199, *Tan*, 11.1.1937.

görüşmek üzere beynelmilel bir konferans davet etmişti. Fransa birtakım mukavemetlerden sonra konferansın toplanmasını kabul etti ve konferans 1906 Son Kânun'unda al-Ceziras'ta (el-Cezîre) toplanarak bir sürü münakaşalardan sonra bir ıslahat projesi hazırladı. Fakat, Fransa 1907'de, Fas'ın içinde devam eden karışıklıktan istifade ederek Fas'ı işgale başladı. Ve bu işgal hareketi yıllarca devam etti.

1909'da Almanya Fas'taki menfaatlerinin sırf iktisadi olduğunu söylemiş ve Fransa bunların teminini deruhte etmişti. Bunun üzerine Fransa Fas içinde genişlemeye devam ediyordu. 1911'de Fas'ın merkezi olan Fas şehrinin işgali, İspanya ile Almanya'yı darıltmış, İspanya da Fas'ı işgale başlamış; Almanya, Alman teb'asını müdafaa maksadıyla Agadir'e bir ganbot göndermişti. Vaziyet buhranlı idi. Ve harp kopmak üzere idi. Fakat, 1911'de Almanya ile Fransa bir anlaşma imzalamışlar, bu anlaşma ile Fransa Almanya'ya Kongo'da müstemleke vermeye razı olmuş ve Almanya Fransa'nın Fas üzerindeki himayesini tanımıştı. Daha sonra Fransa, İspanya ile de anlaşmış ve iki tarafın mıntıkaları iyiden iyiye taayyün etmişti.

Almanya'nın Büyük Harp neticesinde müstemlekelerini kaybettikten sonra yeniden müstemleke edinmek için tekrar Fas'tan harekete başlaması, dikkate değer bir hadisedir.

Gerçi Almanya Fas'a girmekte olduğunu tekzip ediyor. Fakat, İngiltere ile Fransa kaynakları bu hadiseyi teyit etmektedirler. Bu yüzden, henüz Almanya'nın hakiki maksatları anlaşılmamış bulunuyor.

Fas'ın işgalindeki mana[22]

Almanya 1905 senesinden beri üçüncü defa olarak Fas'ın kapısını vuruyor. İlk iki defasında Avrupa harp bulutları içinde kalmıştı; fakat, harbe meydan kalmadan bir çıkar yol bulunmuştu. Bu defa da acaba bulunacak mı?

Bu sualin cevabını mazideki hadiselerde aramak yanlış olmaz. Evvela, Fas hakkındaki 8 Nisan 1904 İngiliz-Fransız anlaşması üzerinde duralım:

Fransa Fas'a göz koymuştu. Cezayir'le Fas arasındaki tahdit edilmemiş hududu türlü türlü vesîlelerle genişleterek; hadiseler, meseleler yaratarak Fas'a sokulmaya ve yayılmaya uğraşıyordu. Başlıca emeli, İspanya ile başbaşa anlaşmak ve büyük devletlere pay ve tavizat vermeyerek Fas'ın üstüne oturmaktı.

İngiltere seyirci kalmadı. Mısır'daki mevkiini sağlamlaştırmak için Fransa'nın Fas siyasetinden istifade etmek istedi.

Neticede imzalanan 1904 mukavelesi mucibince Fransa İngiltere'nin Mısır'daki hakkını, İngiltere'de Fasta'ki Fransız emellerini karşılıklı olarak tanıdılar.

İkinci Vilhelm Tanca'da

Almanya Fas'ta "açık kapı siyaseti" istiyordu. Yahut da İngiltere Mısır'ı, Fransa Fas'ı elde edince kendisine de tavziat verilmesine taraftardı. Bunun için Fransa'nın Fas'taki hareketlerinden gözünü ayırmıyordu.

22 Ahmet Emin Yalman, *Tan*, 11. 1. 1939?(?).

21 Şubat 1905'te Fransa, Fas'ı doğrudan doğruya himayesi altına almak maksadıyla harekete geçince Almanlar, gazete yazılarıyla, nutuklarla kendi haklarını hatırlatmak istediler. Aldıran olmayınca, imparator İkinci Vilhelm 31 Mart 1905'te Hamburg vapuruyla Tanca önünde göründü. Yanında bir de krüvazör vardı.

Alman imparatoru Fas sultanını müstakil bir hükümdar sıfatıyla ziyaret ediyor, kendine destek olduğunu, mukavemet etmesi lazım geldiğini açıkça söylüyordu.

Avrupa altüst oldu. Fakat, İngiltere sımsıkı Fransa'yı tuttu. Harbi göze aldığını gösterecek kadar ileri gitti. Alman bahriyesi harbe hazır değildi. Nihayet el-Cezîre konferansında iş örtbas edildi. Almanya, Fransa'nın arazi statükosunun garanti edilmesinden başka bir netice elde edemedi.

Agadir vakası

Fransa 21 Mayıs 1911'de Fas şehrini zaptetti. Fas'ı açıkça istila altına aldı. 1 Temmuz 1911'de Alman Panther zırhlısı Agadir önünde göründü. Almanlar açık konuştular: "Menfaatlerimize taalluk eden bir hadise karşısında kalırsak, hem asker çıkarırız hem de hinterlandı işgal ederiz".

Fransızlar Almanları Fas'tan uzaklaştırmak için tavizat prensibini kabul ettiler. Fakat, İngiltere yine Fransa'yı tuttu. Almanlar yine harbi göze al(a)madılar. Fransız Kongosu'ndan ufak tefek arazi tavizatı temin ederek Fransa'nın Fas üzerindeki hakkını tanıdılar.

Hasta adamın mirası

Almanya Fas'taki son işgalle Agadir hadisesini büyük ölçüde tekrar etmiş oluyor. Akdeniz'in garbında, hasta, çok hasta bir memleket var. Almanya bir taraftan hasta İspanya'da dövüşen iki taraftan birine fiilen yardım etmekle beraber, diğer taraftan muhtemel mirasa şimdiden el uzatmıştır.

Fransa ve İngiltere'deki endişe ve telaş çok ciddidir. Fakat, Almanya'yı cebren Fas'tan çıkarmaya ve harbi göze almaya da kimse taraftar görünmüyor.

Bu takdirde ne olacak? Almanya'nın Fas'ta yerleşmesine İngiltere ve bilhassa Fransa seyirci mi kalacaklar?..

Kuvvetli bir rehine

Kuvvetli ihtimal şudur: Almanya Fas'ın bir noktasını işgal etmekle eline çok kuvvetli bir rehine geçirmiştir. Alman hükümeti bir taraftan müstemleke sahibi olmaya, diğer taraftan en acı harp mahrumiyetlerine maruz bıraktığı Alman milletini memnun etmek maksadıyla haricî muvaffakiyetler elde etmeye ihtiyaç duyuyor.

Almanya gerginliği bertaraf etmek ve hammadde tedarik imkanları hakkında anlaşmak maksadıyla Garbî Avrupa devletlerinin lüzum gösterdikleri müzakerelere elinde fiilî bir rehine olduğu halde girmekte her halde menfaat görüyor. Fransa, Almanların Fas'ta arazi işgal etmelerini, kendi varlığı ve Şimâlî Afrika müstemlekeleri için en büyük tehlike addedeceği ve İngiltere de bu nevi düşüncelerden uzak olmadığı için, Almanya, Fas'taki

mevkiini pahalı satacak, mukabilinde hiç şüphesiz müstemleke ve tavizat arayacaktır.

Bu son hadiselere göre, Almanya, kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış bir memleket sıfatıyla kendini ortaya atmış demektir. Hadiselerin takip edeceği galip ihtimal, yukarıda söylediğimiz yolda bir tavizat müzakeresidir. Bununla beraber, Avrupa'daki umumi gerginlik ve rejim ihtilafları karşısında daha uzak ve daha vahim ihtimalleri de gözönünde tutmak lazımdır.

Almanları en ziyade işgal eden iki mesele[23]

1. Akdeniz ve Afrika meselesi;
2. Alman-İngiliz münasebetleri.

1911'de Agadir limanına Panther harp gemisini göndererek varlıklarını gösterdikten sonra, kendilerine de pay isteyerek Fas'ın medeniyete sokulması için [tabii Fas halkının da(!)] şimal taraflarını(n) İspanya, orta taraflarını(n) Fransa, cenup taraflarının da Almanya'ya verilmek üzere paylaşılması arzusunu gösterdiler. Fas'ın beynelmilel bir mesele olması ve Fransız Kongosu'ndan Almanlara 275.000 kilometrelik bir arazi verilmesi kendilerini memnun etmemişti. "Alman Müstemlekeler Cemiyeti" bunu gösteriyordu. Fas meselesinde Belçika'nın Fransa tarafını himaye etmesi Alman efkârını Belçika aleyhine döndürdü. Bir harp çıkarsa bu

23 *Bismark'tan Sonra Alman Siyaseti* [George Blondelle'den M. Raşid Edhem Alemdarzâde, İstanbul, Kader Matbaası, 1332 (1916), 60 s. (Özege, II/2458) (Haz.)]

hususta Belçika bî-taraflığını ihlal için kafi bir sebeptir.

Almanya ve Akdeniz

Akdeniz'de gittikçe Alman faaliyeti görülüyor. Birtakım Alman seyr ü sefer hatları kuruldu. Büyük hizmetler görüyorlar. Cenevre bugün yarı Alman bir limandır. Napoli donanmasında Alman nüfuzu büyüktür. Almanlar sâdık müttefikleri Avusturyalıların Akdeniz'de kuvvetli donanmaları bulunmasını istiyorlar ve onu torpido ve dritnot inşasına aceleye teşvik ediyorlar. Bunun bir sebebi de İtalya'nın itilaf zümresine geçmesi ihtimalidir.[24]

Almanya-İngiltere rekabeti

1912 yılı Almanya-İngiltere münasebetleri kadar Almanya'yı uğraştıran mühim bir mesele yoktu. İngiltere-Fransa itilafını zayıflatarak bir ittifaka dönmesini men için ne yapmak lazım olduğunu Almanlar düşünüyor-

24 Kâzım Karabekir Paşa, burada, "Aklıma geldi, buraya yazdım." notuyla şunları yazmaktadır:

Saray israfları tanzimattan sonra daha müthiş oldu. Avrupalılar gibi zevk sürmek kolay öğrenildi. Bu hal memur tabakasını da israfa ve tabiatıyla irtikâya sürükledi. Avrupalılar gibi giymek, kuşanmak, ev bark yapmak, mobilyalar, tablolar, pipolar, eğlenceler için hiç kimsenin aldığı maaş kafi gelmiyordu. Avrupalılar yerlerinde birçok gözlerle tedkik ederek onlar gibi çalışmak ve kazanmak öğrenileceğine İstanbul'daki Avrupa sefaret heyetlerinin ve fabrikaların da prezanteleri demek olan ticarethane sahiplerinin dış yüzleri ile bizim sefirlerimizin Avrupa'nın eğlence ve ziynet kısımları fazlasıyla memur tabakasına anlatılıyor ve tabii pek kolay ve zevkli olan bu fasıl hoşa gidiyor, alabildiğine gidiyordu".

lardı. İstanbul'da nüfuz kazanan Alman sefîri Baron Marşal'ı Londra sefâretine gönderdiler. Amiral Fon Tirpiç, İngiltere-Almanya arasında bir muharebe vukuunu ictinâbı gayr-i kâbil görüyordu. Alemin mukadderatını tayin edecek Almanya-İngiltere münasebatı idi.

Almanya-İngiltere rekabeti, Almanların müstemlekelere sahip olmaya ve bir donanma vücuda getirmeye karar verdikleri tarihten başlar. İngilizler Bismark'ın fikirlerini beğeniyorlardı. Buna sâdık kalan Almanya dostları olabilirdi. Bismark'ın fikri müstemleke siyasetinin aleyhinde idi. Bunun pek masraflı olduğundan henüz Alman servetinin buna müsait olmadığını ve bu siyasetin genç imparatorluğun maddi manevi kuvvetlerini su-i istimale uğratacağını söylüyordu. Şu sözü, fikrinin hülasası idi: "Bize teklif olunan müstemlekeler bir Pomeranya neferinin kemiğine değmez". Fakat, 1882'de o bile bu fikrini değiştirmek zaruretinde kaldı. Çünkü, Afrika'nın cenûb-ı garbında Alman tüccarlarının faaliyeti arttı, oralarda bank(a)lar bile açmışlardı. Bunların tereddüdüyle Bismark, İngiltere hükümetine resmen şunu bildirmek zaruretinde kaldı: "Bundan sonra Afrika meselelerinin sırf İngiltere'nin arzusuna göre halline Almanya muvâfakat edemeyecektir". Ve az sonra da Afrika'nın diğer taraflarında, Kamerun ve Zengibar cihetlerine dahi Alman bayrakları dikildi.

Bismark, 1885 2 Mart'ında şu suretle mütalaasını bildirdi: "Bizim mutasavver bir sistemimiz ve yeni nazariyelerimiz yoktur. Biz cereyan-ı umûru hal-i tabiisine terkediyoruz. Hatta biz Alman milletinin müstemlekata ait sebkedecek mesai ve faaliyetlerini idare etmek

iddiasında bile bulunmuyoruz".

Fakat, bu tarihten itibaren işler böyle gitmedi ve Alman hükümeti müstemleke işlerine karıştı. Hudutlarını tahdit (etmek), mukavelelerle bağlamak ve himaye altındaki araziyi idare hususlarına başladı. [İşte 1885 tarihi Alman milleti için tarihin mühim bir dönüm noktası oldu. K.] Çünkü, Alman milleti büyük tereddütlerden sonra [bu yeni yolu K.] milli politika olarak kabul etti. İngiltere de bu yeni politikaya fena bakışlara bakmaya başladı. İşte İngiltere-Alman rekabetinin başlangıç tarihi.

Bismark 1886 İkinci Teşrîn 6'da Rayştag ictimaında şu sözleri söylemişti:

"Ne İngiltere ve ne de Fransa ile bir pazarlığa girişmeyeceğim ve bir tehdide asla kulak vermeyeceğim. Biz Almanlar Cenâb-ı Hak'tan korkarız. Fakat, Allah korkusundan başka biz, dünyada başka birşeyden asla perva etmeyiz. Sulh ve müsâlemeti arzuya bizi sevkeden, münhasıran Allah korkusudur. Bizi bir muharebeye mecbur etmek isteyenler, bütün Alman milletinin, 1813'te Prusya'yı kurtaran vatan muhabbeti hisleriyle meşbû olduğuna emin olsunlar.

"Bugün Alman milletine tecavüz etmek isteyenler, karşılarında baştan aşağı birleşmiş, silahlanmış ve kalpleri 'Cenâb-ı Hak yardımcımızdır!'[25] his ve kanaatıyla coşkun bir millet bulacaklardır".

Bismark ittifak-ı müsellesi vücuda getirdiği gibi,

25 Almanların kılınçlarında "Got mit nus/Allah bizimle beraberdir, Allah yardımcımızdır." yazısı vardır.

İngiltere'nin dostluğuna da çok ehemmiyet verdi.

Fakat, imparator Vilhelm II. Bismark'la taban tabana zıt olarak müstemlekeciliğe döküldü.

Teb'asını deniz ticaretinin genişletilmesine teşvik ve sevk ediyor. [Ve bunu himaye için de kuvvetli bir Alman donanması vücuda getiriyordu K.]

İngilizlerin Transval seferinde Vilhelm'in hataları yüzünden İngiltere-Almanya arası çok açıldı. [Gerçi, sonradan bu hata tashih olunarak Boer cenerallerine bozdurulmayarak bu soğukluk giderildiyse de K.] Alman sanayiinin müthiş terakkisi karşısında, şimdiye kadar rakipsiz kalan, nisbeten eski ve geri İngiliz sanayii sarsıldı [ve iki millet arası da bu yüzden daha candan sarsıldı. K.] İngilizler Alman donanmasının bir süs olduğunu söylüyorlar, bir taraftan da donanmalarını kuvvetlendiriyorlardı. Almanlar da artık inanıyorlardı ki, Avrupa'da mevcut bir devletler heyeti, müsait bir fırsat çıkınca Almanya'ya hücum edecek ve Şimal denizindeki Alman limanlarını da İngiliz harp gemileri bombardıman edecek. Bu fikirler Alman gazetelerinde görülüyordu.

İşte Baron Marşal'ın Londra'ya gönderilmesi, hiç olmazsa Almanya donanmasını takviye, hatırı sayılır kafi miktarda dritnot inşa, Baltık filosunu Şimal denizindeki filoya serîan iltihak edebilmek için Gil kanalını kafi derecede genişletinceye kadar Baron'un İngiltere hükümetini avutabileceğini tahayyül ediyordu. Fakat, çok yaşamadı, öldü. Bağdat demiryolu meselesinde bunun gösterdiği dirayet ve maharet büyük takdirler kazandı.

İngiltere ile Fransa arasında bir ittifak bağlamak ihti-

yacı, 1911 yılı Eylül'ünde Fas meselesinin tesviyesi sırasında Fransa ile Almanya münasebetleri fevkalede gerginleştiği zaman bütün kuvvetiyle tezahür etmişti. Sonra, gerçi İngilizlerle olan münasebetler düzeldiyse de Almanlar, müthiş terakkileri(nin)İngilizler tarafından hasset ve infial ile görüldüğüne kâni idiler.

İngiliz gazeteleri şu mütalaaları yazıyorlardı:

Artık Almanya İngiltere'ye aleyhtar (karşıt) bir siyasi meslek tutmakla yalnız onun düşmanlığını kazanmış olmadı; onu Fransa ve Rusya'nın kucağına da atmış oldu. Ve vaktiyle pek kuvvetli olan üçlü ittifak da zayıfladı. Bir harp halinde İtalyanların yardım etmeyeceğini bilmeyen Alman pek azdır. [Benim şube müdürüm Toveney diyordu: "Avusturya erkan-ı harbiyesinden gizli işimiz yok; fakat, İtalyanlardan şüpheli olduğumuzdan onlardan herşeyimiz gizlidir". K.]

Buna karşı Almanlar da şu tehditli cevabı veriyorlardı:

"Bu tefevvuk meselesinde Alman milleti(nin) kendi haklarını müdafaa için bütün maddi, manevi ve tabii kuvvetlerini sarfa karar verdiğini İngilizlerin bilmesi lazımdır. Almanlar bu hakkı, geçen asırda Alman birliğini vücuda getiren büyük adamlara ve vatanın bugünkü çocuklarına borçludur. Mareşal Golç'un yazdığı gibi "Tarih, cesaretin, zelil bir mutâvaattan ziyade her vakit mûcib-i fevâid olmuş olduğuna şahittir".

"Almanya deniz silahlanmasını hiçbir sebep ve suretle tahdit etmemelidir. İngiltere, deniz imparatorluğunu bizimle paylaşmaya razı oluncaya kadar biz silahlan-

mamıza devam etmeliyiz".

"Almanların Afrika'daki müstemlekelerinin genişlemesine hüsn-i niyet göstermediğini de izahla İngiliz-Alman çekişmelerinin esası(nın) donanma olduğunu" gazeteler yazdığı gibi en mühim olan İngilizlerden bahsederek ve ondan sakınmayı tavsiye ederek şunu yazıyorlardı:

"Daimi surette genişlemekte olan kuvvet ve iktidarımız, *cihanda alabileceğimiz şeyleri kemâl-i suhûletle ele geçirmekliğimize müsade edecek ve buna kimse mani olamayacaktır. Bekleyelim; fakat silahlanalım. Muhtaç olduğumuz şeyler bir gün bizim olacaktır*".

[Balkan harbinden sonraki bu siyasi edebiyat müthişti. Londra ve Petersburg Almanya-Avusturya nüfuzunun Boğazlarda fâik olmasını çekemiyorlar, Almanlar ise resmî ağızlarıyla diyorlar ki: "Eğer bir gün Avusturya Sırbistan'a hücum eder de Rusya işe karışırsa Almanya da Ruslara karşı silah kullanacaklardır. Artık Cerman ve Islav ırkları arasında büyük bir harbin yakın olduğunu bazı gazeteler geçmeye başladı. Almanlar nereleri alacaklardı? İstanbul'da erkan-ı harbiyeyi de ele almışlardı. Bağdat hattı yürüyordu. Hedeflerinin birinci merhalesi(nin) Suriye ve Irak, ikinci(sinin) de Mısır ve Hindistan olacağını İngilizler her gün harita başında çizerek, Almanları boğmak için başlarına çorap örüyorlardı. K.][26]

[Vilhelm, İngiliz donanmasıyla boy ölçüşmeye

26 7 Temmuz 329 (913'te) [sahife 9-10 bütçe ve kuvvetler de buraya hülasa edilecek] (Kâzım Karabekir).

kudreti olan bir donanma vücuda getirmeye uğraşıyordu. İngiltere-Almanya münasebetlerinin dostça olabilmesi için, Alman donanmasının İngilizlerin görmek istediği bir süs mesabesinde kalmasıyla mümkündü. Rekabet yakında felaket olacaktı. Bunu İngilizler resmî ağızlardan açıkça söylüyorlardı. Fiiliyat olarak (...)[27]

Abdülhamid'in dış siyaseti

Avusturya'nın Makedonya'da gözü olduğunu da biliyordu. Büyük devletlerle mesele çıkarmamaya, Balkan devletlerini birbirine düşürmeye çalışırdı. En korkunç düşmanın da Rusya olduğu kanaatinde idi. Buna karşı İngiltere'den yardım beklenemeyeceği kanaatinde idi. Türklerin en yakın dostu olarak Almanları bilir ve onlara istinat ederdi.

Garp Trablusu'nda harp ilanı sırasında Dolmabahçe'de toplanan Meclis-i Vükelâ'da neler oldu?[28] Yakın tarihin kapalı bir sayfası

[Hakkı Paşa kabinesine dahil olan bir nâzırın henüz basılmamış hatıraları arasında Trablusgarp harbinin ilanı dakikalarında, perde arkasında olup biten işlere dair çok dikkate değer sayfalar bulduk. Bunları aşağıda okuyacaksınız].

Üçyüz yirmiyedi senesi Kurban bayramı münase-

27 Burada birkaç satır eksiklik vardır. (Haz.)

28 *Tan*. 10.01.939.

betiyle Dolmabahçe sarayında mûtad merasim, bütün malum olan ihtişam ile cereyan etmektedir; fakat, sarayda merasime dahil a'yân ve mebûsân ile devlet ricâlinin yüzünde bir durgunluk göze çarpıyor. Siyasi ufukları saran müthiş fırtınanın sarsıntıları hepsini korkutuyor. Fena birşey duymak endişe ve ihtirazıyla birbirinden haber soruyorlar. Mebuslar vükelâya sokularak malumat almaya çalışıyorlar. Bütün bu haller unutulmaz, acıklı bir manzara teşkil ediyor.

Hakikatin içyüzünü herkesten iyi bilen nâzırlar, vâkıanın ehemmiyet ve azameti karşısında kimsenin yüzüne bakacak, ağızlarını açacak halde değillerdi. Devletin bir vilayeti, hatta bir kıtası düşman istilasına maruz, bunu durduracak kuvvet yok...

Taarruza geçmeye hazırlanan İtalya devleti ile münasebetlerin kesilmesini mûcip ortada bir sebep de görülmüyor. Bilakis veliahtın yakın bir mazide Roma'ya gitmiş olmasında, aradaki münasebeti koruyacak, zevâhiri kurtaracak bir dostluk manzarası vardı.

Vaktin sadrazamı Hakkı Paşa ise, bu yeni siyasi ve fiilî hücumu hatırından bile geçirmiyordu. Hakkı Paşa, Roma sefâretinden sadâret makamına getirilmişti. İtalya'nın bize karşı takip ettiği ve edeceği siyaseti herkesten iyi bildiği zannediliyordu. Filhakika, vesîle düştükçe Meclis-i Vükelâ'da rüfekâsına, Trablusgarp ve Bingazi'de İtalyanları tahrik edecek hadiselerden geri durulması ve oralarda İtalyanları tatmin etmek üzere nâfiaya ait birtakım müsade ve imtiyazlar verilmesi lüzumundan bahsettiği oluyordu. Bununla beraber, arkası kesilmeyen türlü türlü gâileler arasında, böyle bir hadi-

...nun zuhuruna karşı alınacak tedbir düşünülmemişti. Hatta, Abdülhamid zamanında müstakil Serez fırkası kumandanlığında bulunan Müşir İbrahim Paşa'nın son zamanda Trablus vali ve kumandanlığında bulunduğu sırada İtalyanlara karşı aldığı haşin vaz' u halden bahisle Hâriciye nâzırı Rıfat Paşa şikayetler etmiş, bunun üzerine İbrahim Paşa Trablus'tan kaldırılmıştı.

Dâhiliye nâzırı, Trablus için, bütün muhtemel hadiselere karşı koyacak vasıfta vali bulmakta müşkilat çekiyordu. Bir hayli müddet vekâleten idare ettirdiği Trablusgarp vilayeti makamına nihayet Bekir Sami Bey'i intihap etmişti. Bekir Sami Bey'in vilayete ait birtakım istedikleri Dâhiliye Nezâreti'nce tedkik ediliyor; fakat, nedense işi başına gitmesi günden güne geri kalıyordu. Bellibaşlı bir kumandan da tayin edilememiş ve gönderilmemişti.

O sırada Yemen'e gönderilen askerî kuvvete, aksi bir tesadüf eseri olarak, Trablus'tan alınan birkaç tabur da ilave edilmişti. Trablus'ta öteden beri mevcut kuvvetimiz bile böylece eksilmiş oldu.

Vaziyetin pek çok vehâmet gösteren bu safhalarını bilen nâzırlar, hazin bir sükun içinde hitam bulan bayram merasiminden sonra, aynı günün akşamı Dolmabahçe sarayının birinci katında, kapıdan girince soldaki büyük odada, sadrazamın gösterdiği lüzum üzerine bir toplantı yaptılar. Bütün gece, sabaha kadar devam eden bu meclis çok elîm hadiselerle doludur:

Bir müddet evvel Hâriciye nâzırı Rıfat Paşa Paris sefâretine geçmiş ve Hâriciye işlerini vekil olarak

sadrazam üzerine almıştı. Sadrazam ve Hâriciye nâzır vekili sıfatıyla Hakkı Paşa, bu meclisteki İtalya ile aramızdaki siyasi münasebetleri uzun uzadıya anlattı. Son vâkıanın, önüne artık geçilemez mahiyetteki neticelerine dokundu, Roma sefirimiz Nâbi Bey'in, İtalya Hâriciye nâzırı ile ahiren vâki mülakatında nâzırın kendisine kat'i bir lisanla söylediği şu sözleri tekrar etti:

"İtalya için açılan yeni tarihin tahakkuku saati çalmıştır!"

İfadesinde alışılan selâsete rağmen, Hakkı Paşa'nın sadâsı gittikçe fazla zayıf(lık) eserleri gösteriyordu. Neticede, tâli'in kendi zamanına tesadüf ettirdiği bu elîm hadise karşısında, sadâret vazifesinin daha muktedir bir ele tevdiini ve istifasının kabulünü padişahtan dilediğini söyledi.

Meclis-i Vükelâ'nın müzakere safhalarından padişahı haberdar eden başmabeynci Lütfî (Simavi) ve başkatip Halid Ziya Beylerden biri vasıtasıyla Hakkı Paşa huzura çıktı. Kendine halef olarak sadârete a'yân reisi Said Paşa'nın getirilmesini tavsiye ederek istifanamesini verdi. Bundan sonra Heyet-i Vükelâ'nın bulunduğu odaya döndü.

Hakkı Paşa'nın hali bu saniye rikkat uyandıracak bir vaziyet arzediyordu. Kuvve-i maneviyesini o kadar kaybetmiş bulunuyordu ki, arkadaşları tarafından kendisine sorulan bazı sualleri cevapsız bırakıyor ve hiç mevzuya temas etmeden şu yolda sözler söylüyordu:

-Bu siyasi hadisenin ne gibi sebepler altında ve devletler arasındaki ne yolda itilafların tesiri ile

vukubulduğunu ileride tarih kayıt ve münakaşa edecektir, ancak, bunun bugünkü mesulü münhasıran benim. Eski zamanlarda padişahların binek taşlarında idam etmediği sadrazamlar mevkiine düşmüş bulunuyorum.

A'yân ve mebûsân reislerinin de Meclis-i Vükelâ'da bulunmaları lüzumu, nâzırlar arasında konuşularak kendileri çağrılmışlardı.

İngiltere'ye sipariş edilen harp gemileri için evvela, Londra'ya vazife ile giden ve sonra bir müddet me'zûnen Paris'te kalan Bahriye nâzırı da o gün İstanbul'a dönmüş, gece Dolmabahçe sarayında Meclis-i Vükelâ'ya iltihak etmişti. Fakat, Bahriye nâzırının, arkadaşları arasında pek az kaldıktan sonra başmabeyinci Lütfi Bey'in odasında uzun müddet bir yazı işi ile uğraşmakta olduğu haberi alındı. Bahriye nâzırı Meclis-i Vükelâ'ya döndüğü zaman, elinde şahsen istifasını ihtivâ eden, hükümetin icraatına dair uzun bir muhtıra vardı. Bunu, istifa eden sadrazama verdi.

Hakkı Paşa, her tenkit ve muâhazeye karşı büyük bir teslimiyet ile mesuliyeti kabul etmiş olduğunu tekrar ile münakaşadan kaçmadığını söyledi; fakat, nâzırlardan bazıları arasında bu muhtıra şiddetli bir münakaşa mevzuu oldu. Hakkı Paşa, istifa etmiş ve istifası kabul edilmiş olduğu için Heyet-i Vükelâ'ya dâhil olan bütün nâzırlar da bu istifaya dahil bulunuyorlardı. Bu cihetle, nâzırlar Bahriye nâzırının şahsen ve münferiden istifa etmesinde bir sebep ve hikmet kalmadığını müttefikan ileri sürdüler ve hükümete dâhil olan bir zatın aynı hükümetin icraatını tenkit etmesini de manasız buldular. Nihayet, Adliye nâzırının müdahalesiyle Bahriye nâzırı,

sadrazama takdim ettiği muhtırayı geri alıp yırttı.

A'yân reisi Said Paşa ile Mebûsân reisi Ahmed Rızâ Bey'in Meclis-i Vükelâ'ya dâhil olmaları üzerine, müzakereler daha müsait bir hava içinde cereyan etmeye başladı. Herkes, bütün vaktini, müstakbel sadrazamın yüksek tecrübesi ve keskin görüşü ile ileri süreceği mütalaaya dikmişti.

Said Paşa, padişah tarafından kendisine teklif edilen sadâreti kabul etmiş, mevcut siyasi hadisenin o dakikaya kadar geçirdiği muhtelif safhalara vukuf husûle getirmişti. İlk tedbir olarak, gayet aheste bir eda ve ciddi bir lisan ile şunu teklif etti:

-Londra'da sefirimiz bulunan eski zadrazam Tevfik Paşa'ya bir telgraf çekelim. Devlet-i Osmâniye'nin Trablusgarp ve Bingazi üzerinde, Mısır'da olduğu gibi İngiltere hükümetini alakadar etmeye âmâde olduğunun İngiltere kabinesine bildirilmesini isteyelim...

Bu fikir, bilmem nasıl bir tesir altında, hiç münakaşa edilmeden, Said Paşa, kendisi imla ederek telgrafname yazdırdı ve bu telgraf derhal Londra sefirimize çekildi. Tevfik Paşa, Londra'da lazım gelen teşebbüsü yapmış, fakat şu cevabı almıştı:

-Çok geç kaldınız!

Said Paşa, bir taraftan da Harbiye nâzırı Mahmud Şevket Paşa'nın Almanya sefâretine giderek sefir Baron Marşal ile bir mülakat yapmasını ve Almanya imparatorunun İtalya kralı nezdinde müessir bir müdahalesinin temini çaresinin tecrübe edilmesini söyledi. Gece saat

ilerliyor ve bu uzun müzakere ve teşebbüslerden müsbet bir neticeye varılacağı ümidi görülmüyordu.

O tarihte Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumisinden gelen bir servis telgrafta, Selânik'te bütün Cemiyet müntesiplerinin büyük bir galeyan ile içtima halinde oldukları ve Adliye ve Evkaf nâzırlarını telgraf makinesi başında beklemekte bulundukları bildirildi. Merkez-i umuminin, bütün millet ve Cemiyet'in hamiyet feveranı içinde icraat beklediği ve hükümete karşı besledikleri itimadın halelden masûn olduğu ve bu sırada istifa teşebbüsünün sadrazam paşadan hiç beklenmeyen bir hareket bulunduğu yolundaki beyanatını İttihatçı nâzırlar Meclis'e bildirdiler; lakat, Hakkı Paşa'nın istifası ile Said Paşa'nın onun yerine geçmesi artık bir emr-i vâki idi.

Mahmud Sevket Paşa sefir Baron Marşal ile mülakattan avdet etmiş ve Marşal'in; düşman ne kadar muazzam bir kuvvetle hücum ederse etsin Türklerin, arslan gibi mukabele etmeden ve ölmeden memleket teslim etmek zilletine düşmekten çok uzak oldukları hakkındaki fikir ve mütalaasını Meclis'e bildirmiştir.

Almanya imparatorunun hadiseye müessir bir müdahalesini celbe matuf olan bu teşebbüs de, Marşal'ın zâtî bir mütalaa izhar etmesinden başka netice vermemişti. Sırf bir tesadüf mahsulü olarak seyr-i sefâin idaresinin küçük vapurlarından biri ile Harbiye Nezâreti'nin vakadan bir hafta evvel Trablusgarb'a sevkettiği bir miktar esliha ve mühimmatın bilâ-hadise vâsıl olup olmayacağı haberi henüz gelmemiş idi. (Bu vapur, askerî hareketler başlamadan son günlerde varabilmiştir).

Beyrut sularında bulunan Osmanlı filosunun Beyrut sularından sâlimen uzaklaşmaya muvaffak oldukları da kestirilemiyordu. (Beyrut sularından sâlimen ayrıldıkları haberi de sonradan gelmiştir).

Büyük bir ıstırap içinde neticesiz müzakerelerle sabaha varılmıştı. Yeni sadrazamın teklifi üzerine, sadâret alayını müteakip Bâb-ı Âlî'de toplanılmak üzere nâzırlar birer birer Dolmabahçe sarayını terkettiler.

Trablus'un işgali

1882'de İngilizler Mısır'ı işgal ettikleri zaman İtalyanlara da Trablusgarb'ın işgaline müsade ediyorlardı. [Fransızların işgalinden korkuyorlardı. Akdeniz'in bir Fransız gölü haline gelmesinden korkuyorlardı. K.]

1904'de Fransızlar da el-Cezîre konferansında buna müsade ettiler, fakat İtalyanların işgal-i Cezâyir Merakeş'te Agadir kruvazörü hadisesini tâkîbendir. 1904'te mabeyn erkan-ı harbiye reisi vali ve kumandan Receb Paşa'ya şu şifreyi yazmıştı:

"Artık tahakkuk etmiştir ki İtalyanlar Trablus'a taarruz edeceklerdir. Edova hezîmeti gibi bir zafer hazırlamak için ne gibi şeyler lazımsa iş'ârı".

Receb Paşa 60 bin kişilik üç grup üzerine bir plan hazırladı. Gruplar şunlardı:

Trablus cenubu;

Zâviye cenubu;

Humus ve Misrata cenubu

Bunlara muktezî silah ve malzeme ve kuvvetli cebel topçusu istedi.

İş mabeynden Bâb-ı Âlî'ye düştü ve yattı.

Biz Erkan-ı Harbiye üçüncü sınıfında iken bir İtalyan zabiti bizi teftişe gelmişti. Bu, Necib Melhame'ye[29] damat olmuştu. Bu tarih 1904'tür. Demek müthiş casusluk şebekesi yapmışlar. İtalya'nın bu muhaberattan haberdar olduğu ve türlü tesirlerle işi uyuttuğuna şüphe yoktur. Sekiz yıl İtalyanlar çalıştı, bizimkiler de uyudu!

Almanların galebesi nokta-i nazarından Avrupa'nın İstikbali[30]

Avrupa ahenk-i umumisinin tuğyân-ı küllîsini tedkik eden her dûr-bîn nazar, behemehal şu rakam üzerinde tevakkuf eder:

1870

Zira büyük-küçük bütün Avrupa devletleri ricâlinin "müsâlemet-i umumiyye" mesleğinin ibtidâsı 1870 senesinin intihâsıdır.

O seneden itibarendir ki, hatta Asyâî hükümetlerden

29 Türk devlet adamı. Beyrutlu olup burada hukuk tahsili gördü. Tunus Mâliye Nâzırlığında görev yaptı ve gazete çıkardı. Bilahare Osmanlı devleti hizmetine girdi. Meşrutiyetten sonra (1908) Ticaret ve Nâfia Nezâreti müsteşarı oldu. Kendisini jurnalci ve rüşvetçi olarak gören halkın aleyhinde galeyana gelmesi üzerine Avrupa'ya kaçtı ve burada öldü. (Haz.)

30 *İkdam*, nr: 6306, 28 Ağustos 1330/10 Eylül 1914, s. 3-4.

birtakımı dahi dahil olduğu halde bütün Avrupa devletleri kuvâ-yı berriyelerini tanzim, tensîk, tezyîd ve esliha-i nâriye ve vesâit-i tahrîbiyelerini de gaye-i mükemmeliyete terfi' eylediler. Ancak bu intisâk-ı kuvâyı ehemmiyet vermeyen yegane hükümet İngiltere idi. O, daima zî-iktidar bir seyyar hükümet halinde bulunmak meslek-i kadîminden kıl kadar şaşmıyor ve diğer devletlerin tensîkât-ı berriyesine mukabil daima ve daima kudret-i bahriyesini tezyîde çalışıyordu.

Nihayet Kraliçe Viktorya'nın vefatından (1901'de vafatı) bir hayli sene evvel idi (1894'te olmalı); Porstmot limanında vukubulan umumi resm-i geçide düvel-i sâire ile beraber Almanya dahi Prens Hanri dö Prus'un kumandasında bulunan kıymetsiz ve ehemmiyetsiz bir filosuyla iştirak etmişti. Bütün devletlerin donanmaları Porstmot'u muvâsalat ettikleri halde Almanya filosu henüz meydanda yok idi. Bu taahhur adeta mûcib-i endişe olmuş idi. O esnada gayet kesif bir sis deryayı istila etmiş idi. Binaenaleyh Alman gemilerinin, bu müthiş deniz tehlikesinden bir felakete düçar olduğu zannı umumileşmiş idi. Uzun müddet devam eden bu sis zâil olduğu zaman, bütün donanmalar, Alman filosunun kendi aralarında saf-beste-i intizam olduğunu kemâl-i hayret ve takdir ile müşâhede etmişler idi. Almanların bu fevka'l-me'mûl muvaffakiyeti İngiltere için bir vesîle-i intibâh-ı diğer oldu.

Bundan sonraki seneler bahriye bütçesi bir nisbet-i mütezâyide ile arttıkça artıyordu.

Alman filosu henüz Porstmot'tan hareket etmezden mukaddem İmparator Vilhelm Hazretleri, biraderlerine

hitâben hemen aynen şu telgrafı keşîde etmiş idi:

"Ordularımın tanzim ve tensîki uğrundaki mesâimin, gaye-i emel ve arzum ile mütenasip bir surette ileri gittiğini görmekle müftehir ve mesudum. Ancak bugün hükümât-ı sâirenin satvet ve celâdet-i bahriyyelerine mukabil, seni, hükümetimi temsil eden kıymetsiz bir donanmanın kumandanı sıfatıyla gönderdiğimden dolayı pek mahzunum. Lakin Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti ve benim mesai ve âmâlime inzimam eden vatan-perver teb'amın muâveneti sayesinde 1914 senesi kuvve-i bahriyemi de kudret-i berriyem derecesinde müteâlî görmek hususundaki ümidimin pek kavî olduğunu temin ve pek büyük takdîrâtı celbeden mahâretinizi tebrik ile ta'dîl-i hüzn ü tecessür eylerim".

İşte İngiltere için zerî'a-i teyakkuz ve intibah olan bu hadise Almanya için bir namus olmuş idi. Çünkü, Almanlar biliyordu ki, Fransa hükümetinin bekâsı için cumhuriyet taraftarânına bir siper-i intikam, Fransa siyasiyyûnuna bir "ideal" bayrak, Fransız üdebâsına bir zemîn-i tahrîr, Fransız şuarâsına bir zâde-i eş'âr olan Alsas-Loren er-geç ikinci bir sahne-i harb u cidâl olacaktır. Binâberîn her ihtimale karşı bahren de yükselmek pek zaruri ve pek kat'i idi.

Vâkıa rekâbet-i bahriyye neticesi olarak, bütçelerinin fevka't-tahammül bir dereceye irtikâsını gören her iki devlet, dört sene mukaddem bir "tahdîd-i kuvâ-yı bahrî" meselesi meydana çıkardılarsa (da) tabii bir neticeye iktirân edemedi.

Şimdi Almanların külliyen inkar ettikleri ve fünûn-ı

harbiye satırlarından külliyen sildikleri "Tâli'-i harp!" terkibi, bizim tabirimiz vechile kendilerine yâver olursa Fransızlar ister unutsunlar ister unutmasınlar "Alsas-Loren", bu tev'em "cadı" memleketi; bir daha dirilmemek, dünyaya gelmemek üzere gömülmüş olacaktır. Hatta bu "kara koncoloz" diyarı meselesinin del-n-i müebbedinden başka Fransa ile Almanya arasında bir "ihtilaf-ı müsellah"ın vücudu dahi tasavvur olunamayacaktır. Ve yine ben zannediyorum ki, "tasfiye-i hesabât"ta Fransa hükümeti kuvâ-yı askeriyyesini tenkîs edecektir.

Şu faraziyeye nazaran Almanya hükümeti yalnız Fransa'nın değil, Rusya'nın iz'âcâtından dahi emin bulunacaktır. O vakit kuvve-i berriyesine tahsis ettiği mebâliğin bir kısmıyla tazminât-ı harbiye olarak alacağı milyarları nüfûz-ı bahrîsinin teâlîsine hasreyleyecektir. İki rakip ve mehîb ordunun tahdit ve tenkîsini gören hükümât-ı sâirenin de, ordularını keyfiyeten ve kemiyyeten tezyîdden ziyade, deniz cihetinden zuhur edecek rekâbet-i kuvâ ve ittifaklara dahil olacaklardır.

Netice olarak diyebilirim ki, istikbalin muharipleri dağlar arasında değil; silsile-i emvâc üzerinde çarpışacak ve mehîb ordular yerine torpidolar, dritnotlar batacak, batıracak, kazanacaktır.

Bu fırtınalardan gemisini kurtaran kaptanlar ise kıyamete kadar vatandaşlarının hatıralarında yaşayacaktır.

Erenköy
İhsan Şerif

Yeni Yunan-Sırp ittifakını haber alınca bu(nu) Rusların ve İngilizlerin idare ettiğini ve bu ittifakın aleyhimize de tevcih edileceğini tabiatıyla düşündük. Yunanlılar Salamis zırhlısını bizden başka kimin için yaptırıyorlardı? Karadeniz'deki Rus filosunun mütemadiyen çoğaltılmasının hedefi İstanbul'dan başka neresi için olabilirdi?

Balkanlar harbinin
buhranı 1912-1914[31]

Balkan hristiyan devletlerinin Osmanlı imparatorluğuna karşı harp açması milli münâzaaları canlandırdı. Sırpların zaferleri cenup Islavlarının heyecanını tahrik etti; nümayişlerle bunu izhar ediyorlardı. Slovenya'da (Slovenie), Laybach'ta dört Balkan kralının bir aradaki resimlerini satlığa çıkarmışlardı. Dalmatic'de, Zarol'da bağırılıyordu: "Aba l'Antriche!" Roguse'de tiyatroda birleşen bir toplantı nutukları dinledi. Islavların salâbeti hakkında ve üç Islav kralını alkışladı; 350 Islav belediye reisi Balkan Islav ordularının muvaffakiyetlerini ve Dalmaçya'nın Islav memlekctleriyle birleşmesi arzusunu gösteren bir mahzar dinledi.

Hırvatistan'da Dalmaçya ile birleşmek için tahrikat iki devletin hudutları üzerindeki Islavların arasındaki salâbet duygularını gösterdi.

Bu tahrikat veliaht Arşidük'ün planlarına mani olu-

31 Histoire Politique de l'Europe Contemporaine 1814-1914, Septime edition 1926, Avusturya.

yordu. O planlar ki Avusturya ve Macaristan'la üçüncü bir federasyon azası teşkile tahsis olunan bir Islav krallığı vücuda getirmeyi tasavvur ediyordu (buna *trialisme* ismi verilmişti). Cenup Islavları artık memnun olmuyorlardı. Devletin içinde bir birliğe, Sırbiye ile birleşmekte ısrar ediyorlardı, ki Avusturya'nın dağılmasını intâc ederdi. Avusturya hükümeti bu milli harekette imparatorluğun tamâmiyeti için bir tehdit gördü; ihtiyâtî tedbirler aldı. Islav jimnastik cemiyetlerinin (Sokols) Laynah'taki kongresini menetti. Carniole'ye Alman alayları gönderdi ve Alman memleketlerindeki Sloven alaylarını değiştirdi; Bosna Sırplıları üzerine nezâreti kuvvetlendirdi ve Sırbiye'ye mücâvir kolordunun ihtiyatlarını çağırdı. Haricî siyasetini Sırbiye krallığı aleyhine tevcih etti, Adriyatik'ten yaklaşmayı onlara menetti. Harbe hazırlandı; erkan-ı harbiye reisi general Conrat von Haetzendorf taarruza geçmeyi teşvik ediyordu.

Harp korkusu mahsulatta bir durgunluk, bir ta'tîl-i eşgâl (işi terketme/grev) buhranı husule getirdi. Ordu ve donanma ve Sırbiye'yi tehdit için harekete geçen Avusturya kıtalarının seferberlik masrafı için Meclis'çe kabul olunan kredi devlet bütçesinde açık bıraktı. Umum açık 80 milyon kron tahmin olundu. Hükümet teklif etti, Almanya'ya imtisâlen, meşrubat ve irat üzerine şahsî vergiyi def'aten yükseltti.

Bosna'da Islav tahrîkâtına karşı alınan tazyik tedbirlerinden ve Katolik propagandalarından hiddetlenen Ortodoks Sırp halk, büyük manevralarda bulunmak üzere gelmiş olan veliaht Arşidük'ün saraya debdebe

(ile) muvâ(salatını)[32] bir tahrik gibi hissettiler. Askerî polis tarafından fena muhafaza olunan Arşidük, genç bir Bosnalı (Sırp'tır) mektepli tarafından öldürüldü. Bu suikast Sırp krallığına karşı hareket için vesîle teşkil etti.

32 Noksan kısımlar parantez içerisinde tarafımızdan doldurulmuştur. (Haz.)

TÜRK-ALMAN İTTİFAKI VE HARB-İ UMUMİ'YE GİRİŞ

Balkan harbi felaketle neticelenince sadrazam Mahmud Şevket Paşa; Avrupa devletleriyle olan münasebetleri yeni bir şekle ifrağ için, uzun yıllardan beri bu devletlerle aramızda münakaşa ve münâzaalı bütün meseleleri halle ve o devletleri birer menfaat göstererek dost yapmaya karar veriyor. Bunun için Hakkı Paşa Londra'ya, Câvid Bey de Paris'e gönderiliyor.

Avusturya-Macaristan ve İtalya ile pürüzlü meseleler kalmadığından, bu devletler, diğer devletlerin kabulüne ta'lîkan kapitülasyonların ilgası ve sâir hususları kabul ediyor.

İngilizlere donanmanın ıslahı, Fransızlara yollar(?)... veriliyor. Bu işleri gören Almanlar sefiri soruyor:

-Ya bize?

Mahmud Şevket Paşa da cevap veriyor:

-Orduyu da siz alın!

Heyet-i ıslahiyenin gelmesi meselesi böyle başlıyor.

*

* *

Said Halim Paşa kabinesi dahi, kendinden evvelki Mahmud Şevket Paşa kabinesi gibi bu işlere devam ediyor.

Fransa'nın tavassutuna rağmen Ruslarla anlaşılamıyor. Almanların da metâlip listeleri kolayca kabul edilemeyecek maddelerle dolu olduğundan, onlar da böyle kalıyor. Bu esnada Cihan Harbi patlıyor.

*

* *

Balkan harbini müteakip Bulgarlarla bir ittifak akdi düşünüldüyse de, hazırlanan projeyi Bulgarlar Ruslardan ve Romanyalılardan çekinerek imzalamadılar. Almanlar bizim Yunanistan'la ittifakımızı teklif ediyorlar; 1330 yılı Nisan'ının ortasında, beş-on yıl Yunanistan'la tedâfüî bir ittifak yapılacak, dâhilî idarelerine karışmamak şartıyla, Adalar üzerindeki hakimiyet hakkımız tanılacak.

Câvid Bey muvafık görmüyor. Sebebi, Fransa ve İngiltere ve Rusya ile müzakereler cereyan ederken Almanların tavassutuyla bu iş muvafık değildir... Müzakereler bir müddet devam ediyor. Bir netice çıkmıyor.

Büyük Muharebe'nin içyüzü hakkında yeni bir vesika çıktı
Rusya ile anlaşmak mümkün mü idi?[33]
Garbî Trakya uğrunda Enver Paşa ile Rus ataşemiliteri arasında cereyan eden bir pazarlık!
İki tarafın anlaşmak istemesine rağmen İngiltere'den gelen aksi bir ses..

Sovyet hükümeti *1878-1918 Emperyalizmi Esnasında Alınıp Verilen Siyasal Raporlar* adı altında büyük bir eser çıkarmaya karar vermiş ve bu eserin hazırlanmasını, meşhur bir tarih bilgininin başkanlığı altında hususi bir komisyona bırakmıştır. Bu komisyonun hazırladığı vesikalar(ın) bugünlerde neşredilen kısmı memleketimize aittir ve memleketimizin, Almanya ile birlikte savaşa girmeden evvel Rusya ile anlaşmaya çalıştığını göstermektedir. Tarih ile uğraşanlar için çok ehemmiyetli olan bu vesikaları sıra ile aşağıya koyuyoruz:

Rusya'nın İstanbul sefâretinden
Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na
Telgraf numara: 628
5 Ağustos (23 Temmuz) 1914
Aceledir

Bana acele talimat göndermenizi rica ederim, ceneral Leontieff'i Enver Paşa ile konuşmaya memur etmiştim. Enver Paşa mûmâ-ileyhin Türk seferberliğinin kat'iyyen Rusya'ya müteveccih olmadığını ve eğer Rusya'yı teskin

33 1.1.935, *Son Posta*.

edebilirse Türkiye'nin Kafkas hududunda bulunan 9'uncu ve 11'inci kolordulardan bir kısmını geri çekebileceğini söylemiş; sonra, Türkiye'nin hiç kimseye bağlı olmadığını ve menfaatlerinin icabına göre hareket edeceğini ilave etmiştir. Eğer Rusya Türk ordusuna ehemmiyet vermek ve Türk ordusunu Rus gayelerine göre kullanmak isterse, Enver Paşa böyle bir kombinezonun imkansız olmadığı kanaatindedir.

Türk ordusu iki şekilde kullanılabilir. Birinci şekil Rusya aleyhinde harekete geçecek bir Balkan ordusunu hareketsiz bırakmasıdır. İkinci şekil Balkan devletlerine, Avusturya aleyhindeki hareketlerinde yardım etmesidir. Yalnız bu sonuncu şıkta, Rusya'nın, Balkan devletlerini karşılıklı tavizlerle kendi aralarında ve Türkiye ile barıştırmaya muvaffak olması şarttır. Bu karşılıklı tavizlerin ne olabileceği hakkında ceneral Leontieff'in sorduğu suale Enver Paşa, Türkiye için Garbî Trakya'da ve Adalar denizi adalarında olabileceğini söylemiştir. Buna karşı Yunanistan Epir'de, Bulgaristan Makedonya'da, Sırbistan Bosna ve Hersek'te taviz alacaklardır.

Ceneral Leontieff'in gösterdiği şüphe üzerine Enver Paşa bu planın Türkiye için kabul edilebilecek bir plan olduğunu söylemiş; "Türk hükümeti ve Türk milleti el ile tutulabilecek neticeler karşısında kalmak şartıyla sevinçle karşılar." demiştir.

Ceneral Leontieff bu telgrafın bir suretinin Harbiye Bakanlığı'na verilmesini sizden rica etmektedir.

Giers

Bu telgrafın aslı üzerinde Çar İkinci Nikola'nın

elyazısı ile "garip", daha aşağıda da Sazanof'un elyazı ile "25 Temmuz 1914, Peterhof" sözleri yazılıdır.

*

* *

Rusya İstanbul sefâretinden

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

25 Ağustos (23 Temmuz) 1914

Aceledir

Telgraf numara: 631

Bugün Bulgar sefîri Tocheff'in ziyarctini kabul ettim. Bana yalnız şahsî fikri olacağını kaydederek Bulgaristan'ı Rusya'nın nüfuz dairesinc ve diğer Balkan devletlerinin manevi birliğine koymak zamanı geldiğini ısrarla söyledi. Bulgaristan'ın hemen el uzatabileceğini söylemem üzerine Tocheff, maalesef Bulgarların Sırplara olan kızgın olduklarını ve şimdiden Sırpların yanında harp edebileceklerinden şüphe ettiğini ilave etti. Bununla beraber, Bulgaristan'ın asla Sırbistan'a karşı hareket etmeyeceğini ve bugünkü buhranda bî-taraf kalacağını söyledi.

Zannederim ki Türkiye ve belki de Bulgaristan Almanya'nın mağlup olmasından korkmaktadırlar ve herşeye rağmen bugünkü muharebeden ciddi faydalar teminini istedikleri için bizimle flört yapmaktadırlar. Samimiyetlerine inanım olmamakla beraber, düşmanlarımızın kollarına atılmamaları için bunları reddetmemek lazım geldiğini düşünüyorum. Türkiye'yi dahi

ihtiva etmek üzere bir Balkan blokunun teşkili fikri bile ahvâl ve şerâit bizim Boğazlar'a kuvvetle yerleşmemize müsait olmadığı müddetçe bizim için faydalı olabilir. Binaenaleyh muhtemel bir anlaşma için Bâb-ı Âli ile müzakereye devamın istenilecek birşey olduğu fikrini arzediyorum.

Giers

*

* *

Rusya'nın İstanbul sefâreti ataşemiliterliğinden

Rusya'nın Büyük Erkan-ı Harbiyesi Başkanlığı'na

Telgraf numara: 270

6 Ağustos (24 Temmuz) 1914

Çarşamba günü (5 Ağustos/23 Temmuz) sefîr, Hâriciye Bakanlığı'na bir telgraf gönderdi. Kopyesinin Harbiye Bakanlığı'na verilmesini de rica etti. Bu telgrafında; Rusya'ya muarız olan Balkan devletlerini hareketsiz bırakmak, hatta Balkan devletleriyle Avusturya'ya karşı hareket etmek maksadıyla Türkiye'nin Rusya'ya iltihak edebileceği hakkında Enver'in söylediklerini anlatıyordu. Enver'in sözlerinin dikkate değeri olduklarını sanıyorum; çünkü, Türkiye'nin diğer Balkan devletleri ile birlikte Avusturya'ya karşı bir harekete geçmesi harbin yürüyüşünü çabuklaştırabilir ve aynı zamanda bütün Balkan meselesini her tarafın lehine ve bizim arzularımıza göre halledebilir.

Bittabii temenni edilen neticeye ancak derhal hareket

edilmesi şartıyla varmak mümkündür. Çünkü, Almanlarla Avusturyalılar bilahere bize karşı kullanmak üzere şimdilik Bulgarlarla Türkleri yek-diğerine yaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

Leontieff

*

* *

Rusya'nın İstanbul sefâretinden

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

Telgraf no: 650

9 Ağustos (27 Temmuz) 1914

1705 numaralı telgrafla verdiğiniz emre uyularak general Leontieff bugün tekrar Enver'i ziyaret etti. Enver evvelce anlatılan bakımını, yani Türkiye'nin Rusya ile ittifak etmesi projesini terketmediğini söyledi. Aynı zamanda hükümet mehâfilinde kuvvetli bir muhalefetle karşılaşacağını da saklamadı. Fakat, bu muhalefeti ezeceği kanaatindedir. Alelhusus ordu elindedir. Türkiye'nin üçlü ittifaka bağlı olduğunu sanmayan efkar-ı umumiyeye rağmen, Almanya ile Avusturya'nın hükümet üzerinde kuvvetli bir tazyik yapmakta olduklarını biliyor. Birkaç günden beri Bulgarlar da teklifler yapmaktadırlar. Fakat Enver, mesele iyice ortaya konulursa ulusal Osmanlı menfaatlerinin galebe çalacağına emindir.

General Leanti derhal karar verilmesi şartıyla anlaşabileceğine kânidir.

Giers

*

* *

Rusya'nın İstanbul sefâretinden

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

Telgraf (no): 652

9 Ağustos (27 Temmuz) 1914

Aceledir

Vakit dar olduğu için, peşinden hiç kimse ile konuşmadan Enver'in tekliflerinin derhal kabul edilmesi lazım geldiğini düşünüyorum. Eğer muharebeyi kazanırsak Yunanistan'la Bulgaristan'ı mükafatlandırmanın yolunu bulabiliriz. Bu karşı teklifi reddetmekliğimiz Türkiye'yi kat'i şekilde düşmanlarımızın arasına atmaktan hâli kalmayacaktır.

Giers

*

* *

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'dan

Rusya'nın İstanbul sefâretine

Telgraf no: 1779

10 Ağustos (29 Temmuz) 1914

Raporlarınızı Paris'e ve Londra'ya bildirdim.

Sofya'nın cevabını almadığımız müddetçe Enver ile konuşmalarınızda zaman kazanmaya çalışınız.

Unutmayınız ki, doğrudan doğruya aleyhimize tevcih edilecek bir Türk hareketinden kat'iyyen korkumuz yoktur.

Aynı zamanda Türklerle konuşmalarınızda dost dilini bırakmamak şartıyla Türklere anlatınız ki, muvâfakatınızi almadan herhangi bir harekete teşebbüs ederlerse bütün Anadolu'yu kaybetmek tehlikesine düşmüş olurlar; zira bize zararları dokunamaz, fakat biz İngiltere ve Fransa ile birlikte onların hayatlarını bile tehlikeye koyabiliriz.

Sazanof

*

* *

Rusya'nın İstanbul sefâretinden

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

Telgraf (no): 658

10 Ağustos (29 Temmuz) 1914

Ülkümüz, Türkiye'deki Alman tahakkümü(nün) tamamen kaldırılmasına matuf olmalıdır; çünkü, bu tahakküm bize her zaman için aleyhtardır. Bu ülküye varmak için önümüzde mükemmel bir fırsat vardır. Eğer bu fırsatı kaçırırsak Türkiye'yi kat'i surette Almanya'nın kolları arasına atmış oluruz; zira Almanya, yenilse ve zayıf düşse bile Şark'ta bize düşman olmaktan geri kalmayacaktır. Bugün sefârâya yapılan kabul resminde sadrazamı gördüm. Bana, Rusya'ya yaklaşmak için Enver'in sarfettiği mesaiye müzâheret ettiğini ve bir iti-

lafın sür'atle akdi için yardımda bulunmaya hazır olduğunu mahrem olarak söyledi. Şahsî fikir olarak, bir Türk-Rus yaklaşmasına taraftar olduğumu, fakat bu itilafın hangi vasıtalarla elde edilebileceğinin tayini(nin) imparatorluk hükümetine ait olduğunu söyledim.

Giers

*

* *

Rusya'nın Paris sefâretinden
Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

Telgraf no: 265

11 Ağustos (29 Temmuz) 1914

259 no'lu telgrafınıza cevaptır

Mösyö Dumerg, benimle yaptığı bir konuşma esnasında, M. Ponsot sefâret müsteşarımıza izhar ettiği mütalaaları teyit etti. Ezcümle Türkiye, bugünkü ahval ve şerâitten ve Avusturya ile Almanya üzerinde muhtemel bir zaferden istifade ederek İstanbul'u ve Boğazlar'ı almayı istemekliğimizden korkmaktadır. Binâenaleyh bu bahis üzerinde mülkî tamâmiyetini garanti etmekliğimizi teklif ederek Türkiye'nin endişelerini izale etmekliğimiz şayan-ı arzu olacaktır. M. Dumerg Türkiye'ye vereceğimiz bu teminatın, harbin tasfiyesi esnasında Boğazlar işini istediğimiz şekilde halletmeye kat'iyyen mani olmayacağı kanaatindedir.

Zvoleski

*

* *

Rusya'nın Londra sefâretinden

Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'na

Telgraf no: 321, Şahsîdir

14 (1) Ağustos1914

Mösyö Kambon bana resmî Fransız tebliğini okudu. Bu tebliğde, bî-taraflığını temin için Türkiye'ye Garbî Trakya'da bazı toprak menfaatleri verilmesini, Balkan devletlerine de Avusturya zararına tavizlerde bulunulmasını teklif etmek niyetinde olduğunuz yazılıdır. Ben M. Kambon ile şu fikirdeyim: Bu şekilde bir proje burada garip ve politikamızın umumi hatlarına gayr-i muvafık görünecektir ve Mister Grey tarafından kabul edilmesi çok şüphelidir.

Bu şekilde bir proje burada halka da hoş görünmeyecek ve sulhün akdi sırasında zarar verecektir. Türkiye'nin bî-taraflığını temin etmek için zaruri olsa dahi, hristiyan topraklarının yeniden Türkiye'ye verilmesi va'dine iştirak etmeye Grey'in razı olacağını zannetmiyorum. Esasen Almanya Belçika'da, yahut bize karşı az-çok bir galebe temin edersc bu bî-taraflık herşeye rağmen yine çok şüpheli kalacaktır.

Size haber vermekte gösterdiğim isti'calden dolayı beni mazur görünüz. M. Kambon bu hususta Mister Grey'e hiçbir şey söylememiştir.[34]

34 *Son Posta*'dan yapılan alıntı burada son bulmaktadır. (Haz.)

"Almanlarla ittifak meselesi; İttifak muahedesinin metni: Alman sefiri Vankenheim'in, Said Halim Paşa'ya yazdığı, "Ruslara karşı savaşa girdiğimiz takdirde Almanların bize neler va'dettiği" hakkın-

Ludendorf[35]

Berlin'de 17 Teşrin-i Evvel'de harp kabinesi ictima (ediyor), Ludendorf da çağırılıyor. Bu esnada Şark'ta Rusya ve Romanya'da 35 yaşından daha az (küçük) efraddan zayıf mevcutlu 26 fırka ve Garp cephede 185 fırka var. Fakat, harbe ilkası lazım.

...Ludendorf, Harb-i Umumi'de Alman orduları erkan-ı harbiye-i umumiye reisi idi. Yeni bir harpte ne olacağını bilmiyorum; fakat, cihan orduları erkan-ı harbiye-i umumiye reisi salahiyetiyle tevzi ettikleri rollerde hissemize isabet eden musibet büyük ve va'dettiği ikramiye gülünçtür. 80 milyondan fazla olan Alman ve Avusturya ve Macaristan milletlerinin çıkaracağı ordu için 180.000 kişi hesap ediyor ki hemen bugünkü hazır kuvvetleri demektir.

Sonra bizim -ki 14 milyon nüfusumuz vardır- bizden, yalnız Rus ordusunu takviye için 1.200.000 kişi Kırım'a çıkarıyor. Ayrıca Makedonya'dan Sırbistan'a, Suriye'ye de birer ordu ayıracaktır(!) ki cem'an seyyar ordu olarak 1.5 milyon Türk vatan haricî harplere sokulacak ve Harb-i Umumi'de tecrübe edildiği vechile en az dörtte üçü kanlarıyla başka toprakları sulayacak! Ve kemikleri Avrupa'da gömülecek. Mütebâkisi de malûl bir halde nasipleri varsa memleketlerine dönecek.

---

daki mektubu: Bu ittifaka lüzum var mıydı?; İttifak muahedenamesinin metni nasıl olmalıydı?" gibi konular için bkz. Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 69-90, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

35 Ludendorf'un kitabı, bir de *Topyekün Harb*'i var.

Bizim harp edeceğimiz cepheleri şöyle tasvir ediyor:

Türkiye, Suriye'deki Fransız taburlarına karşı ancak zayıf kuvvetler sevkine ve bu sayede bilvasıta Arapların Filistin'de Yahudilik ve İngiliz hakimiyeti aleyhine çıkarmış oldukları kıyamları himayeye karar vermiştir. Türkiye, esas kuvvetlerini İstanbul etrafında toplamış ve bunun bir kısmını İngiltere'nin yardımı ile Kırım'a nakletmiştir. Bu kuvvetler Rus ordusunun sol cenâhına ikâme olunmuştur. 5 milyon Rus askerine 1.200.000 kişilik Türk ordusu da iltihak etmiştir. Cem'an 6.200.000'e bâliğ olan bu kuvvet 2.000.000 Leh ve 1.700.000 Romen ordularına karşı yürüyor... Rus-Türk taarruzu seferberliğin 33'üncü gününe kadar bütün azametiyle devam etmiştir...

Sırbistan'a yürüyen orduda dahi Türk taburları vardır.. Muharebeler, zaferler... neticede ikramiye de müthiş! Irak, Suriye ve Filistin Türkiye hakimiyet-i âliyesini kabul etmiştir.

Türkiye Orta Asya'daki muvaffakiyetler ile tekrar bir devlet-i muazzama olmuştur. Mısır tamamen müstakil olmuştur. (...) denizdeki balıkları pek (...) atmak isteyen Ludendorf eserinin nihaye (...)[36]

Bir de Gazi Hazretleri'nin fotoğraflarını koymuş ve altına şu cümleleri yazmıştır:

"Yeni harptc mukadderatını büyük bir iktidarla idare edecek ve pek büyük neticeler istihsal eyleyecek olan Türk Cumhuriyeti'nin reisi Gazi Mustafa Kemâl Hazretleri".

---

36 Burası eskiyip yırtıldığından okumak mümkün olmamıştır. (Haz.)

Nadir Paşa (aslen Vend adında Prusyalı bir yüzbaşı iken müslüman olmuştur)

Tuna ordusu kumandanı Mehmed Ali Paşa (aslen Magdeburglu asil bir Alman ailesine mensuptur)

Kudüs'ün sukûtundan sonra Ludendorf diyor ki:[37]

"Ben Enver Paşa ile ikmal efradımızın vaziyetinden dolayı Trakya'daki Alman kıtaâtının azaltılmasını görüşüp kararlaştırmış ve Filistin'e Asya kolu namıyla maruf Türkiya'daki Alman kıtasının takviye edilmesi arzusu izhar buyruldu".

[Mülahaza: Acaba Enver Paşa Alman mutâba'atının(?) tükendiğini görmekle ne yaptı?]

Bolşeviklerle Almanların sulh şerâitinde Ruslar Almanya'nın Estonya, Livanya hakkındaki arzularına mümâşât ve Gürcistan'ın istiklalini tasdik ediyor ve mukassaten te'diye edilmek üzere tazminat-ı harbiyesinin i'tâsını deruhte ederek, aynı zamanda mevâdd-ı ibtidaiye ihracıyla ve bu meyanda da Bakü'den neft verilmesi va'dediliyordu.

Almanya'nın mukâbeleten vereceği şeyler mahdut idi. Bunlar başlıca Dönec havzalarından kömür i'tâsı, Don Kazaklarının mevcut (...) her ne kadar tamamıyla kâbil-i icra olmamakla beraber Koban(?) kıtasından Don nehri üzerindeki Roşo'dan (...)[38] şimal istikametinde hububat nakli ve nihayet Bakü'yü zaptetmemeleri için Türkler üzerinde tesir icrası taminatından ibaret idiler.[39]

*

* *

37 2. kısım Ludendorf'un hatıratından, sahife: 116.

38 Bu cümlede okunamayan iki kelime vardır. (Haz.)

39 sahife 124'te aynen.

Müttefik-i sâdıkımız(!) Bakü'de İslâm katliamı olurken ne yapıyor?[40]

Sipa müzakeratında, başvekil, Gürcistan'daki siyasetimiz iktizâsınca kendi tarafından, Filistin'den avdet etmiş olan miralay Fon Kres'i Alman mümessili olmak üzere bir-iki bölük muhafız kıtaâtla Tiflis'e göndermeye muvâfakat etti. Bizim bu havalide daha ciddi ve azimkâr davranmaklığımız icap etmişti. Bu lüzum, menâtık-ı mezkûrede askerlik nokta-i nazarından kuvvetli bulunmak arzusundan ziyade mevâdd-ı ibtidaiyeye (hammadde) olan ihtiyacımızdan neş'et ediyordu. Bizim bu hususta Türkiye'ye itimat edemeyeceğimizi, Türklerin ahîren Batum'daki hareketleri yeniden isbat etmişti; çünkü, bunlar Batum'da elc geçirdikleri şeyleri kendilerine hasretmişlerdi. Bakü'den yağ i'tâsını ise ancak kendi ihtiyacımızı temin ettikten sonra nazar-ı dikkate alabilirdik.

[Mülahaza: Belçika ve Fransa, Romanya, Sırbistan ve Rusya'dan aldıklarınızdan bize neler verdiniz! K.]

Almanya şimendiferlerinin ve tenvîrâtının azim ihtiyacı bahsedilerek diyor ki:

Birçok sarnıçlı vagonları ihtiva eden Batum-Tiflis-Bakü şimendifer hattı Türkiye'nin muvâfakatıyla miralay Fon Kres tarafından işletilecek idi. Asıl meseleyi Bakü'ye nasıl gidebileceğimiz teşkil ediyordu. Sovyet hükümetini nazar-ı ehemmiyete almak lazım geldiğinden bu meselede seri ve şiddetli hareket etmek kâbil olmuyordu. Ağustos bidâyetinde Almanlar evvelemirde

40 125'inci sahifede.

Erivan'dan(?), Bahr-i Hazar üzerinden Bakü'yü işgal ettiler.

İngilizlerin burada yerleşmemeleri ancak, Türklerin Şimâlî İran'da tamamen hâl-i intizarda kalmalarıyla kâbil olmuştu.

[Bu tarihi bulacağım; İran'daki vaziyet ne halde iken İngilizler Bakü'yü zabtetti? K.]

Bu hal iktisat nokta-i nazarından harbe gayet muzırdı. İngilizler bu suretle "Koban" mıntıkasında bulunan gönüllü ordu ile sıkı bir irtibat tesis ettiler. Fakat, diğer cihetten Bakü'de kendileriyle temasımız kâbil olabilecek bir mesafeye girdiler. Az kuvvet sarfiyla kendilerine bir darbe indirileceği kâbil görünüyordu. Başkumandanlık karargâhı Nuri Bey kıtaâtını da celp ederek bunlara karşı bir taarruz ihzar ediyordu. Bu maksatla Tiflis'e bir süvari livasıyla birkaç tabur gönderildi. Lakin Nuri Bakü'yü işgal ettiği vakitte kıtaât nakliyatının henüz arkası alınmamıştı. Ve bunu müteakip Bulgaristan'da vukua gelen hadisat bizi Romanya'ya kıtaât sevkine icbar etmişti.

Şimâlî İran'da ahval tebeddül etmeyecekti. Türklere iltihak edecek olan bura aşâirine Ukrayna'dan silah vererek [Mülahaza: Bu silahların cebren bir kısmını Mecîdü's-Saltanat'a(?) vermiştim]. Batum ve Kars etrafında Türklerin fazla kıtaâtı bulunduğu halde bunlar da bizzat birşey yapmadılar.

[Evet, Ermenistan'ı kâmilen işgal ve Zengizor'u teshîr etmişler ve Almanların Bakü'ye hakim olması için yaban çöllerinde didiştiler. K.]

Rusya'daki Almanları Şarkî Almanya'ya iskan ve onlardan ikmal efradı celbi hakkındaki tasavvurlarından bahsederken diyor ki:

Karadeniz'de bir Alman koloni hükümeti tesisi fikrini, hayali olduğundan dolayı reddediyordum.[41]

*

* *

11 Eylül'de Sipa'da Hâriciye nâzırı Fon Hinçe huzuruyla yapılan müzakerede imparatorun (...)[42] Felemenk kraliçesi nezdinde derhal teşebbüs icrasını ve müttefik hükümâtın da muvâfakat ve iştiraklerinin istihsâli takarrur ediyor. Hindenburg ve Ludendorf'un tesiriyle itilafa sulh teklif olunur. Bunun[43] Teşrîn-i Evvel'de olmasını Ludendorf ısrar ediyor. Ludendorf diyor ki:

Eğer düşman bizimle sulh yapmak istemezse veya muvakkat sulh yapmak isterse, o zaman harbe devam hususundaki azmimiz lâ-yetezel(zil) olacak vechile dahil-i memlekette yek-vücutluk olmalıdır.

Berlin'de hükümet tebeddülü, Meclis-i Milli'nin şimdiye kadar ahvale vukufsuzluğu neticesi hâsıl olan galeyan birkaç gün kaybediyor. 3 Teşrîn-i Evvel'de yeni kabinenin bir ictimaı vukubuldu. Hindenburg bu ictimada karargâh-ı umuminin vekili olarak bulunuyor.

41 Sahife: 127.

42 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

43 Tabur mevcutları 540 insana tenezzül etmiş, bu da 22 fırkanın lağvıyla olmuş. Tankların tesiri müthiş imiş.

Müşâru'n-ileyh Hâriciye nâzırı Fon Hinçe'ye karşı ayın 29'unda söylemiş olduğumuz sözler dairesinde beyanatta bulundu.

Ve karargâh-ı umuminin nukât-ı nazarını başvekil yazdığı bir tahrîrâtla bir defa daha ber-vech-i âti tesbit etti:

"Karargâh-ı umumi; düşmanlarımıza derhal bir sulh teklifinin irsâli hakkındaki sene-i hâliye Eylül'ünün 29'uncu Pazartesi günkü talebinde sabit ve musırdır.

"Makedonya cephesinin inhizâmı ve bu sebeple garp cephemizin zaruret halini alan za'fiyeti ve son günlerdeki muharebelerin bâis olduğu pek azîm zayiatın ikmâlinin imkansızlığı hasebiyle, artık düşmanların sulhe icbar edilmesi hakkında beşerî hiçbir emir kalmamıştır.

"Düşmanlarımıza gelince; bunlar yeni ve taze ihtiyatlarını daima harbe idhal ediyorlar.

"Alman ordusu elan müttehid bir halde duruyor ve bütün taarruzları muzafferâne bir surette defediyor. Lakin vaziyet gün-be-gün kesb-i vehâmet ediyor ve bu hal karargâh-ı umumiyi pek mühim karar i'tâsına mecbur edebilir.

"İşte bu şerâit dalinde Alman milletini ve müttefiklerini bî-faide fedakarlıklardan vikâye ve sıyânet için harbin hitama erdirilmesi lazımdır. Her kaybolan gün binlerce şecî askerin canına maloluyor".

İmza

Fon Hindenburg

Feld mareşal. Yalnız şerefli bir sulhün mevzu-i bahs olduğunu hatt-ı destiyle tahşiye etti.

[Acaba bunlar olurken bizim karargâh-ı umumide Almanlar nelerle meşguldü? Halil Paşa Tebriz'e ne maksatla gelmişti?]

4 Teşrîn-i Evvel'de Hindenburg Berlin'den karargâh-ı umumiye (Sipa) avdet ediyor. İlk teşebbüsünde birinci nota Vilson'a gönderiliyor. 9 Teşrîn-i Evvel'de cevap geliyor.

Mütareke aktinin şerâit-i evveliyesi olarak garptaki arazi-i meşgûlenin tahliyesini istiyor. 12 Teşrîn-i Evvel'de ikinci nota Amerikaya veriliyor. Bunda İngiltere ve Fransa'nın acaba 14 maddeye iştirak edip etmeyecekleri de soruluyor.

Başvekil Prens Maks vaziyet hakkında Ludendorf'la Berlin'de görüşür, iyi anlaşamıyorlar. Maks diğer ordu erkanıyla da görüşmek istiyor. Ludendorf "(...)[44] başkumandan imparator yapabilir, başvekil yapamaz!" diyor. Fakat, müfârakatından sonra harp kabinesi muvâcehesinde iki ordu kumandanı da muharebenin devamını istemişler.

Bundan bahsederken sahife 199'(da) güzel bir fikir var:

"Muayyen bir mahalde yapılan şahsî tecrübeler insanı derhal bu gibi şeyleri umumileştirmeye sevkeder. Bu suretle umumi hükümler ise politika hayatımızı zehirleyen parlak, fakat boş kelimeler kadar muzırdır.

44 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

Bunlar fen aleminde nâkıs irfanın delâil-i mümeyyizesinden ma'duttur".

Keza şu ifade de pek mühimdir:

"Herşeyi evvelinden keşf ve tahmin ettikleri zehâbında bulunan zâbitân bu zamana kadar daima itimat etmiş oldukları karargâh-ı umumiye müracaat ve kendilerini düşündüren hususâtı nakletmekle daha doğru hareket etmiş olurlardı".

[Her yerde dert aynı. Vaziyet iyi olunca dağlarda, itimat biraz fenalaştımı dedikodu].

*

* *

İtilafın taarruzları nota teâtisi esnasında temâdi etmekte. 17 Teşrîn-i Evvel'de Flandır'daki dördüncü ordu düşmanla irtibatı kat' ile 50 kilometre şarkta Lis hattına çekilmeye mecbur oluyor.

Bugün Vilson'un ikinci cevabı üzerine Ludendorf müzakere için Berlin'e gidiyor.

17 Teşrîn-i Evvel'de Balkanlar'daki vaziyet:

Fransız fırkaları Palanga'ya, yani Tuna sahiline ayak bastılar.

Sırbistan'da Alman-Avusturya kıtaâtı 16 Teşrîn-i Evvel'de Alekstac şimalindeki tepelerde ve Morava tarafındaki tepelerde, Mitoviçe istikametine çekilen Alman kuvvetleri Garbî Morava şimalinde yukarıki kıtaâtla irtibat tesis etmişlerdi.

Sırbistan'da ve Tuna'daki vaziyet mûcib-i endişe olmakla beraber henüz bir hezîmet ve inhilal derecesinde değildi. İngiliz kıtaâtı Edirne civarında ve Meriç kısm-ı süflâsı imtidâdınca yerleşmişlerdi. Türklerin buradaki hudut kıtaâtı son derece zayıftı. İstanbul'da bulunan Alman kıtaâtıyla me'mûrîni İtilaf hükümetlerinin bir taarruzu halinde İstanbul'u terkederek vapurla Odesa'ya gitmeye hazırlanıyorlardı.

Vilson'(un) ikinci notaya verdiği cevapta İtilafçıların 14 maddeyi hüsn-i telakkilerine dair kayıt yok. Tahte'l-bahr muharebesine bir nihayet verilmesini talep ediyor ve garp cephesindeki usul-i harbin hukuk-ı düvele mugâyir olduğunu ilave ve kemâl-i şiddetle siyaset-i dâhiliyeye müdahale eyliyor.

Almanlardan alınan iki gemiye
Barbaros ve Turgut Reis adları konmuştu[45]

Bu aralık Alman maliyecilerinden Helferich de derhal İstanbul'a koşarak vaziyeti iskandil etmiş ve yaptığı tetkikat üzerine Berlin'e gönderdiği raporunda demişti ki:

"Maatteessüf Fransızların müracaatını ciddi telakki etmek lazım gelir. Fransızların maksadı Bağdat hattı imtiyazını abluka altına almaktır. İstikrazın derhal kabulü icap eder. Yoksa Maliye nâzırı Cavid Bey istifaya mecbur olacak ve yeni Maliye nâzırı bizim protestolarımıza rağmen muhtelif vâridat denilen paralar kaşılık

45 yazan: A.C., "İttihad ve Terakki!", *Tan*, tarihî tefrika: 38, (Bahaeddin Şakir Bey'in bıraktığı vesikalara göre).

gösterilerek Fransızlarla istikraz mukavelesini aktedecektir.

Bu rapor üzerine, artık Berlin maliye mehâfili itirazlarından ve tereddütlerinden vazgeçmiş ve 9 Teşrîn-i Sâni 1910 tarihinde onbir milyon Türk lirası için bir Türk-Alman istikraz mukavelesi akdolunmuştu.

Bu istikraz işinin muvaffakiyetle neticelenmesi, İttihat ve Terakki'yi büsbütün Almanların kucağına atmıştı. Hatta o zamanlarda Almanlarda hâsıl olan kanaata bakılacak olursa, Türkiye'deki Alman nüfuzu Abdülhamid devrinden daha ziyade artmıştı. Fakat, aynı nisbette Rusların endişeleri ve tereddütleri de artmış oluyordu. Çünkü, İstanbul'da Alman nüfuzunun artması Rusya'nın hiç işine gelmiyordu. Bu nüfuzun tesirleri derhal kendisini göstermeye başlamıştı. Mesela, hükümet Kadıköy rıhtımının inşasını derhal tatil ettirmiştir. Çünkü, o rıhtım, yanındaki Anadolu demiryolları şirketinin rıhtımına rekabet edebilirdi. Ondan sonra İstanbul tramvaylarının elektrikle işletilmesi işlerinin Alman şirketlerine devrolunmasına muvâfakat edilmişti. Matbuat, İttihat ve Terakki mehâfili ve halk hep Alman dostluğundan bahsediyordu.

İş böyle ufak tefek siparişlere münhasır kalmamıştı. Yeni Türk-Alman dostluğu Almanların "Weissenburg" ve "Kurfürst Friedrich Wilhelm" namındaki eski Alman harp gemileri de hükümet tarafından satın alınarak "Barbaros Hayreddin" ve "Turgut Reis" namlarıyla Osmanlı bahriyesine geçmesine sebep olmuştu. Bu gemiler köhne olduğu halde, İstanbul, onların Almanlar tarafından Türkiye'ye satılmasından dolayı çok memnun

görünüyordu. Çünkü, o günlerde Yunanlılar dahi İtalya'dan bir kruvazör satın almaya muvaffak olmuşlardı.

Bundan başka Osmanlı hükümeti Almanya'ya birçok silah ve cephane siparişleri vermişti. Bu siparişler hakkında cereyan eden müzakereleri, o zaman Almanya sefâreti ateşemiliteri olan binbaşı Streppel idare ediyordu. Türk ordusu kuvvetlendikçe Rusya'nın hiddeti de gittikçe artıyordu. Çünkü Rusya, Karadeniz'deki hakimiyetinin elinden gitmesine karşı tedbirler almaya mecbur kalıyordu. Gene Türk-Alman dostluğu yüzünden Osmanlı bahriyesinde de İngiliz muallimlerine karşı hoşnutsuzluk artmaya başlamıştı. Bahriye nâzırı, İngiliz amiralinden memnun olmadığını ve Türk zabitlerinin bir kısmını olsun Almanya'da tahsil ettirmek istediğini açıktan açığa ileri sürüyordu.

Bu aralık, Bağdat hattı inşaatının da süratle ileri götürülmesi arzusu uyanmıştı. Bu işin pürüzlü tarafları halledilmiş ve Türkiye ile Almanya arasında 21 Mart 1911'de imzalanan yeni mukavelelerde hattın son kısmı olan Bağdat-Basra parçasının Türkiye hükümeti tarafından inşası kararlaştırılmıştı.

Bu parçanın Türkiye tarafından inşasına mukabil tavizat olarak Almanya'ya Osmaniye'den İskenderun'a kadar bir şube hattı ve İskenderun'da liman inşası imtiyazı verilmişti.

1911 senesi başlangıcında Avrupa'nın meşrutiyet Türkiyesi'ne karşı vaziyeti şu idi:

İngilizler, Fransızlar, Ruslar Türkiye'den uzak kalmışlar, buna mukabil Almanya nüfuz kazanmıştı. İran

hakkında bu anlaşmayı Türkiye'ye de teşmil edecekleri ve Boğazlar hakkında asırlardan beri Rusya ile İngiltere arasında mevcut olan zıddiyetin ortadan kalkmak üzere bulunduğu söyleniyordu. İttihat ve Terakki de bunu böyle görerek Almanlar ve Avusturyalılarla bir ittifakı müselles akdini teklif ediyordu; halbuki, Almanya, Türkiye askerlikçe kuvvetlenmedikçe müttefik olarak bir teşekküle giremeyeceğini düşünerek bu ittifak-ı âtiye ait bir mesele gibi telakki ediyorlar ve fakat o fikir üzerinde yürüyorlardı. Alman sefiri Berlin nezâretine gönderdiği bir raporunda diyordu ki:

"Vaziyetteki tehlikeyi gören Türkler zamanı gelince ittifak-ı müsellesin yardımına ilticâ edeceklerdir. O zaman bu müracaatçıları Alman-Avusturya sistemine ithal etmek lazımdır ki Türkler İngiltere'ye ilticâ etmesinler ve bu suretle Almanlığa candan düşman olan Islavlığa teslim olunmasınlar".

Almanlar, sefir Baron Marşal'ın, Temmuz 1914'te hâsıl olan vaziyeti bu raporla evvelinden görmüş olduğunu iddia ederler.

Boğazlar

Boğazlar Harb-i Umumi neticesinde Mondros mütarekesi ile İngiliz ve Fransız ve İtalyan kuvvetleri eline geçti. Garip tecelli: Ruslar gelmesin diye bu üç devlet trible ittifak yaparak Kırım seferine girmişlerdi. Şimdi müttefikleri, Rusların perişan vaziyette Harb-i Umumi'ye giriş bedeli olarak onlara peşkeş çektikleri Boğazlara kendileri kuruldu.

Çanakkale muharebelerinde ordu ve kolordu kumandanları (Vehib ve Fonher Paşalar) şu fikirde idiler: İngilizler Gelibolu'yu da Cebel-i Târık gibi artık bırakmazlar ve müthiş tahkim ederler.

Ben bu fikirde değildim; İngilizler ve Fransızların yakında tahliyeye mecbur olduklarını mektupla Vehib Paşa'ya bildirdim. "Nasıl tahliye olunacağını şimdiden talime başladılar." dedim.

HARB-İ UMUMİ ÖNCESİNDE ERKAN-I HARBİYE-İ UMUMİYEDE ALMAN SUBAYLARIYLA

OSMANLI ERKAN-I HARBİYE-İ UMUMİYESİ VE ALMANLAR

Balkan harbinden önce

Edirne'de nümune alayları. Kumandanların aczine karşı tahakkümleri. Piyade nümune alayı kumandanı binbaşı Raye'nin cenup cephedeki (...)[1] kolordu erkan-ı harbiye reisi kumandanını da tenkidi. Fırka kumandanından müsaade ile umumi tenkit yaptım. Raye'yi de fena halde tenkit ettim. Evvela memnun oldu. "İkimiz de Golç'un talebesiyiz!" diye elimi sıktı. Biz ayrıldıktan sonra tamamıyla tercüme etmiş olacaklar; dört-nal arkamızdan geldi ve fırka kumandanına beni şikayet etti. Bundan sonra haddini bildi.

Bir erkan-ı harp "Hakkınız var!" diyor; cevap:

-Hakkım olmasa da hakkım var.

Edirne manevrasında livâ kademesinin fazlalığını

1 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

görerek, fırkaların dört yerine üçer piyade alayı olmasını ben teklif ettim. Kabul olundu. Bu teşkilatı sonraları bütün Avrupa kabul etti. Harb-i Umumi böyle oldu.

Balkan harbinden sonra Osmanlı erkan-ı harbiyesinin düşünce ve hazırlıkları

28 Kânun-i Evvel sene 329'da [10 Kânun-i Sâni sene 1914] Cumartesi günü, Almanlarla birlikte Enver Paşa erkan-ı harbiyesi işe başlamış bulunuyorduk. Enver Paşa büyük salonda bizlere kendisini takdim etti. Hem Harbiye nâzırı, hem de erkan-ı harbiye reisi[2] olarak

2 "Münih'te Bavyera erkan-ı harbiyesinden Von Lossov (Harbiye mektebinde tabiye öğretmeni idi. Balkan harbinde harekata da iştirak etmişti. I. Dünya Savaşı'nda askerî ateşe olarak İstanbul'a geldi) verdiği bir ziyafette söylediği şu sözler kulaklarımdan gitmiyordu: "Enver daha çok gençtir. On yaş daha büyük olmaması, memleketimizin başına büyük felaketler getirmesine sebep olabilir". Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 34, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995.

"Balkan savaşının ardından (Enver Paşa'nın) Beşiktaş'taki evinde kendisini ziyarete gittiğim bir gün, orada, tanımadığım bir Alman da gördüm. Alt kattaki bekleme odasında bu Alman'la yalnızdım. Duvarda bir Napolyon resmi, masanın üzerinde bir Napolyon heykeli vardı. Alman bana bunları göstererek dedi ki: "Burada Napolyon, orada Napolyon! -Eliyle yukarı odayı göstererek- Yukarda da bir Napolyon!" (dedi). s. 234; "Cemal Paşa: Talat ve Enver'e nisbetle güçsüzdü. Onun büyük gururu ve keyfî hareketleri kendisini cemiyete de, silah ve meslek arkadaşlarına da az sevdirmişti. Hatta Balkan savaşının ardından Harbiye nâzırlığı için Cemal ile Enver'den birinin getirilmesi sözkonusu olduğu zaman Cemal'e kimse taraftar olmamıştı". s. 18. Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: II, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995

bulunmayı muvafık görmüş, bu suretle şimdiye kadar Harbiye nâzırı ile erkan-ı harbiye-i umumiye reisi arasındaki mütemadi ihtilafa bu suretle mani olacakmış. Erkan-ı harbiye-i umumiye birinci reis-i sâniliğine Fon Bronzart Paşa (Almanya'da miralay), ikinci reis-i sâniliğine Hafız Hakkı Bey, şubelere de birer Alman muallim, yanlarına da asıl müdür olarak bizler tayin olunmuşuz. Fakat, muallimler işi bizzat tedvir ederlerse istifademiz daha ziyade olacağından, şimdilik bizler müdür muavini olarak bulunacakmışız. "Tecrübe görmüş şayan-ı itimat arkadaşları bir tarafta, Alman muallimlerimiz de diğer tarafta hayırlı işlerle ordumuzu ve erkan-ı harbiyemizi tensîk edeceğiz!" diyerek muvaffakiyetler temenni etti. Bronzart Paşa da birkaç söz söyledi. Şubelerimize avdet ettik. Bizim şubeye kaymakam (Alman binbaşı) Fon Toveney tayin olundu. Bu da, şube zabitlerini toplayarak vazifeye başladığını ve tarz-ı mesaimiz hakkında birkaç söz söyledi.[3]

Enver: Harbiye nâzırı ve erkan-ı harbiye-i umumiye reisi

Hadisenin şahit ve kahramanlarından Cafer Tayyar Paşa'nın ağzından: Vakanüvis, "Enver Paşa ordunun başına nasıl geçmişti?", Tarih Hazinesi, sayı: 9, yıl:1,1 Nisan 1951, s.447-448 ve 450. (Haz.)

3 Bir başka yerde de şunları yazmaktadır: "10.1.1914'te mirliva Enver Paşa Harbiye nâzırı ve erkan-ı harbiye reisi olarak, yine mirliva Bronzar Paşa da ikinci reis, kaymakam Hafız Hakkı Bey ikinci reis-i sâni olarak ve şubelere de birer Alman, yanlarına muavin adıyla da biz Türk erkan-ı harp binbaşıları olduğumuz halde, Osmanlı erkan-ı harbiyesi Alman-Türk halîtası halinde işe başlamıştı. Ayrıca Liman fon Sanders de heyet-i ıslahiye reisi olarak bundan bir ay evvel işe başlamış bulunuyordu". (Haz.)

Bronzart: Reis-i sânî

Hafız Hakkı: İkinci reis-i sânî

Şube 1: Kaymakam Andres-binbaşı İhsan Bey

Şube 2: Kaymakam Toveney-binbaşı Kâzım Karabekir

Şube 3: Kaymakam Feldman-İsmet

Şube 4: Göbel (seferberlikte Botrih)-Refik

Asayiş şubesi Kara Vâsıf Bey, Harbiye Nezâreti'ne verildi

Yolları bizim birinci şubeye verdiler.

Seferberlik erkan-ı harbiyeden Harbiye Nezâreti'ne devrolundu ve oraya Von Kres getirildi.

2'nci şube yalnız tahşidle meşgul oldu.

Sabahleyin müdür ilk önce gelecek, kim gelmedi kontrol edecek. Bir gün Bronzar tam saatında şubeleri dolaştı. Bizim şubeyi takdir etti. Arasıra Bronzar gelir, bilhassa müdürlerin odalarını gezerdi. Ayağa kalkmak ve yer vermek âdeti yoktu.

Harbiye Nezâreti işleri, en kudretli bir askerî mütehassısı tam manasıyla işgâl edebilecek kadar mühim olduğundan, aynı zatın, bir de erkan-ı harbiye-i umumiye reisliği vazifesini görmesine imkan yoktur. Fakat, Enver Paşa bu mütalaaları dinlememiş ve ikilik olmasın diye her iki ağır vazifeyi de üzerine almıştır. Bu suretle de erkan-ı harbiye-i umumiye tamamıyla Almanların eline düşmüştür.

Malumatı müdüre tercüme etmek, sonra beraber bunlardan hülasa çıkarmak o kadar çok vakit yiyordu ki, ben gündelik işlerimi bitirebilmek için gece yarılarına kadar yapayalnız, daireden ayrılamıyordum.

Daha bir mühim nokta da vardı ki o da Almanlar aleyhinde dahi bazı malumat geliyordu. Bunları müdürden saklamak pek de kolay değildi. Çünkü, bir defa, kontrol için bunu kendilerinin de yaptırdığı ve sonra "Bana haber verilmedi." diye mesele çıkarılmak istenildiği vâkiydi. Bundan başka, kendilerinin Almanya'da tahsil görmüş birer de yaverleri vardı. Bunlar vasıtasıyla Türk şube muavinlerini kontrol ediyorlardı.

Erkan-ı harbiye-i umumiye

İstanbul'da Bayezid kulesinin yanındaki üç katlı kocaman bina[4] Osmanlı devletinin Harbiye Nezâreti ve erkan-ı harbiye-i umumiyesini bağrında taşıyordu. Harbiye nâzırı Enver Paşa, ikinci katta Marmara'ya bakan kapının üstünde(ki) odalarda, Alman heyet-i ıslahiye reisi Liman Paşa da karşı tarafta, Süleymaniye camiine bakan cihettekilerde çalışırlardı. Erkan-ı harbiye-i umumiye en üst katta, Bayezid kulesine karşı olan kısmı işgal ederdi. Erkan-ı harbiye riyâseti odası, Enver Paşa'nın odasının üstünde bulunuyordu. Bundan sonra, sırasıyla, benim ikinci istihbarat şubesi Marmara'ya karşı üç oda işgal ederdik. Bizden sonra, tam kule karşısındaki köşede dördüncü nakliyat şubesi, Boğaz'a karşı küçük

4 Bugünkü üniversite.

dıl'da erkan-ı harbiye kütüphanesi, Haliç'e bakan köşede birinci talim ve terbiye şubesi; ondan sonra, Süleymaniye'ye bakan cephede üçüncü seferberlik ve tecemmu' şubesi yer almış bulunurdu. Bu suretle en üst katın Bayezid kulesi cihetindeki yarısı erkan-ı harbiye-i umumiyeye ait bulunurdu.

Şube kayıt defterleri nasıl (...).[5] Gelen-giden evrak sahifeleri, tafsilat yazılır.

Şube kütüphanesi daima hâl'i ifade eder. Tarihe karışanlar erkan-ı harbiye kütüphanesine...

Alman şube müdürleri

Alman şube müdürleri, esasları bizden sorarak veya hazırlatarak, toplanan malumatı, fiilen erkan-ı harbiye reisi olan (...)[6] görüşürlerdi.

Harb-i Umumi'ye tekaddüm eden aylarda Alman heyet-i ıslahiyesi ordumuza lazımı gibi nüfuz etmiş bulunuyordu. Gerçi zâhirde heyet reisi Liman Paşa ile erkan-ı harbiye reisi Bronzar Paşa arasında soğukluk ve dedikodular görülüyordu; fakat bu, teferruata ait hususlarda ve daha çok da Türk erkan-ı harbiyesine karşı ca'lî idi kanaatinde idim. Yanılan bazı arkadaşlarımı ikaz ettim. Ben istihbarat şubesi müdür muavini idim. Müdür, Alman kaymakam Fon Toveney idi. Samimi çalışıyorduk. Pek çalışkan, pek zeki ve pek dikkatli idi. Çalış-

5 Bir kelime eksiktir. (Haz.)

6 Bir kelime eksiktir. (Haz.)

mayanlara ve intizamsızlara karşı pek şedîd ve pek asabi idi.

Bir gün, üstünde ecnebi, altında Türkçe olan bir takvim getirip duvara astı. Ertesi günü, bunun yerine, üstü Türkçe olanını astım ve "Sebebi de, hissiyatımızı rencide ediyor." dedim. Bu hadiseden sonra bana daha hürmetkâr bulundu. Diğer şubelerden hareket şubesi müdürü Alman kaymakam Feldman, muavini İsmet Bey; talim ve terbiye müdürü kaymakam Andres, muavini Ihsan Bey; şimendifer şubesi Botrih, muavini Refik Bey idi. Biz Türkler hep binbaşı idik.

Almanların tahakkümünden şikayet

Bu şube müdürleri daha kaba muameleler yapıyorlardı. Hele Feldman, kapı üstüne bir levha asmış, üstü Almanca altı Türkçe!.. Arasıra nârası her tarafta çınlardı. Gittikçe Almanların kaba ve fena muameleleri herkesi dilgîr etti (gücendirdi, kırdı). Şikayet Enver Paşa'ya gitmiş. Kapılardaki yazı meselesini ve fazla nâraların münasebetsizliğini kendisine bir fortragta söyledim. Enver Bey dedi ki:

-Tuhaf şey! Herkes Almanlardan şikayetçi, halbuki bu adamların bana karşı nezaketten ayrıldıklarını görmedim. Bana karşı başta Liman fon Sanders olmak üzere hepsi hürmetkâr bulunuyor. Halbuki, şube müdürlerinden arkadaşlardan şikayet edenler var!

Bu hususta hayli münakaşalar yaptıktı. Dedim:

-Size de mi yapacaklar? Fakat size karşı olan

muamele miyar olmasın. Bana da şahsen hürmet ediyorlar. Fakat ben de ettiriyorum. Diğer şubelerde kapılara bile, üstte Almanca altta Türkçe levhalar asılmıştır. Bu tarzda damgalar yapılmış, zabitlere de hakaretli bağırıyorlar. Ben, müdürümle samimi isem de, kendime tahakküm ettirmediğim gibi, takımının üstünde çalıştığımdan söyleyecek sözü yoktur!

Enver buna pek ehemmiyet vermez göründü. "Tembih ederim!" dedi.

Enver Paşa'nın Alman muhaciri getirterek Türklerle kaynaştırma düşüncesi

Fakat, bana *pek mühim bir mesele söyledi.* Dedi ki:

-Benim mühim bir düşüncem var. Milletimiz her türlü irfandan mahrum olduğundan, müterakki milletlere yetişmek kendi kendimize imkansız. Çok düşündüm, Anadolu'ya Alman muhaciri getirterek Türklerle kaynaştırma(k)tan başka çare bulamadım.

Ben bu kadar sersemce [bir] fikri kendisinden beklemediğim için, ihtiyârî olmayarak "Â!" dedim ve elimi ağzıma vurdum. Dedi:

-Söyle, sen başka çare buluyor musun?

Dedim:

-Bu tasavvur pek felaketlidir. Anadolu'yu Alman müstemlekesi mi yapacaksınız? Bir taraftan geleceklerin irfan ve kabiliyet-i tahakkümiyeleri, diğer taraftan Almanya hükümetinin her fırsattan istifade ile dahilî

işlerimize müdahalesi neye varır? Milletin terakkisi için iktisadî işlere aklı erer insanlardan bir meclis toplayınız, esaslı bir programla işe başlamak hayırlı olur.

Yine bir gün Şûrâ-yı Askerî'nin lağvına i'zâm üzerine, Enver dedi:

-Sen daima şûrâ ile, meclis ile iş görüleceğini zannediyorsun. Napolyon'un mühim sözünü daima hatırlamalı: "Bir işin çıkmasını istemiyorsanız meclislere havale ediniz!"

Dedim:

-Bu sözün üzerinden bir asır silindiri geçmiştir. Ben bilakis diyorum ki: Bir işin bekâsını istemiyorsanız meclislere havale etmeyiniz!

Enver lisanı değiştirdi:

-Esasen tamamıyla karar vermiş değilim. Bir düşünce! Çok me'yus yanından ayrıldım.

Müdür Toveney ve Goben

Goben'i gezdiğimiz gün arkadaşlarla birlikte kusur bulmaya çalışmıştık. Ben o mükemmel geminin tek bir kusurunu bulmuştum: Kıçında sallanan koca Alman bayrağı yerine Türk bayrağı olmaması! Bunu bütün arkadaşlar da yerinde bulmuşlardı.

Ertesi gün müdürüm Toveney gemi hakkındaki intibalarımı sorduğu zaman ona şu cevabı vermiştim:

-Pek mükemmel, yalnız tek bir kusuru var!

-Neymiş acaba?

-Onu size söyleyemem, belki canınız sıkılır.

-Çok rica ederim; bilakis her ne kusur söyleseniz memnun kalacağım.

-Kıçında dalgalananın bir Türk bayrağı olmaması!

-Bravo! Bu yüksek duygunuzu tebrik ederim. Bir gün sizin de daha mükemmellerinde bayrağınızın dalgalanmasını temenni ederim.

Adalar önünde Yavuz'un Türk bayrağıyla geçişi[7] bana bu muhâvereleri hatırlattı.

"Birşeyi kırk defa söylersen olur!" derler. Her halde kırktan fazlamız bunu birkaç kere takrar etmişti. [8]

---

7 Bir zaman sonra Türk bayrağıyla gördüğünde ise daha büyük bir kusur bulmuştu: "Mürettebatının Türk olmaması". *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik?*, cilt: II. s. 313-34, Emre Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

8 Bizim Sultan Osman dritnotumuzun gelmesine Rusların mani olacağı hakkında Toveney'le hasbihalim. "Goben'le beraber gelebilir!" dediğini Enver'e söylediğim 55/2 sahifeye yazdım. *Türkiye'de Almanlara* da (K.K).

Kâzım Karabekir, Enver Paşa'ya şunları söylüyordu: "Cemal Paşa'dan yeni bir müjde mi var? Ben aksini sanıyordum. Ben daha Avrupa'ya gitmeden evvel İngiltere'deki zırhlılarımızın sâlimen gelebileceğinden şüphemi bile arzetmiştim. Bunların İstanbul'a gelişi, Rusların uzun yıllardan beri peşinde koştukları ve fırsat kolladıkları emellerinin yıkılması demek olacağından, akla gelmedik bir hile veya ihanetle bunların elimize geçmemelerine çalışacaklarını o zaman Alman müdürümle münakaşa ederek neticeyi size de arzetmiştim. Müdürüm Toveney diyordu ki: 'Goben'le beraber gelirse yeterli tedbir olmaz mı?' O zamanki bu maruzatım hatırınıza gelmiştir [yine bkz. s. 42] (...) Paris gazetelerinin Cemal Paşa'dan övgüyle söz etmeleri, Tulon'da donanmalarını gezdirmeleri, deniz manevralarında bulundurmaları ve her yerde alkışlamaları demek bundan ileri geliyor. Şu halde Almanlarla ittifakımız bozuldu demek-

tir!" "Almanlarla ittifakı nerden çıkardın? Cihan harbi diye ortaya attığın iddiaların da böyle ise diyecek yok!" Enver Paşa gülümsemeye başladı. "Paşam! Erkan-ı harbiyemizi Almanlara teslim etmemizin başka bir anlamı var mı? Ben buna bakarak aramızda bir ittifak olduğunu sanıyorum. Sefer planlarımıza varıncaya kadar, bizim bilmediklerimizi Alman müdürlerimiz biliyor. Şu halde vaziyetimiz daha ağır bir şekilde demek!" "Almanları ben mi bu vaziyete getirdim? Mahmud Şevket Paşa zamanında hükümet namına yapılmış bir anlaşmanın hükümlerini uyguluyoruz. Bizim istihbarat şubesi şefi Almanlarla ittifakımız olduğunu zannederse başkaları (ne) zannetmez?" diye Enver Paşa bana çıkıştı. "Paşam! Mart ayında takdim ettiğim layihanın sizi ve Almanları kızdırmasından dolayı o zaman fikrimi tashih edecek fırsatı bulamamıştım". "Şu halde mesele daha kolay(laş)mış olur paşam! Çünkü, bugünkü Almanların erkan-ı harbiyemizi ellerinde tutma vaziyeti itilaf devletlerini de böyle bir zanna düşürebilir. Şu halde, bir an evvel zırhlımızı teslim alabilmek ve İstanbul'a getirebilmek için İngiltere ve Fransa'yı bu hususta aydınlatmalı ve çıkması muhtemel bir cihan harbinde tarafsızlığımızı korumak için Alman ıslah heyetini memleketlerine geri göndermeyi taahhüt etmeliyiz. Bunu belki onlar, Fransız dostu bildikleri Cemal Paşa'ya da açmış olabilirler!" Enver Paşa işi şakaya çevirerek gülümsedi: "Sen Avrupa'da stratejik meseleler de halletmişsin. Ama şu Almanlarla ittifak bahsi gibi hayallerin olmasaydı bari!" dedi. Bundan sonra konuyu değiştirerek, özellikle Almanya hakkında birçok şeyler sordu. Bunları ve diğer dikkate değer gördüklerimi anlattım. Almanları temizlik, intizam ve sükunet hususlarında diğer milletlerden pek üstün bulduğumu söyleyince, "Öyledir, herşeyleri öyledir." dedi. Enver Paşa sözünü artık bitirmişti. (...) Ben kendimi pek hesaplı zannederdim. Enver Paşa da beni öyle zannederdi. Bugün şu Almanlarla ittifak sözüm, galiba bana karşı telakkisinde bir sarsıntı yaptı. Ben cihan harbi dedikçe o buna da dudak büküyordu. Ne garip şey; Alman müdürlerimize varıncaya kadar herkes de beni Avrupa'dan ifrat duygularla gelmiş buluyorlardı ve "Daha umumi bir harbin zamanı gelmedi!" diyorlardı". *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 51, 53-54. Emre Yayınları, ikinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

Askerî gizli casusluk teşkilatı kurma girişimi

O zaman Rus hükümetinin casusluk teşkilatı hakkında elde ettiğim esaslara göre, ilk işim askerî gizli casusluk teşkilatı kurmak için uğraşmak olmuştu. Bir layiha yazdım. Bunu Hafız Hakkı Bey'le Enver Paşa'ya teklif ettim. Manastır'da Bulgar-Rum-Sırp ihtilal cemiyetlerine karşı iki yıl Enver Paşa ile birlikte mıntıka erkan-ı harbiyesinde bu işlerle uğraştığımdan epeyce de malumatımız vardı. Fikirlerimi muvafık buldu. Dâhiliye Nezârcti'ne layihamı göndcrdiler. Bu işten Almanların da haberi yoktu ve teşkilattan da haberleri olmayacaktı. Bu teşkilat büyük erkan-ı harbiye reisliğine bağlanacaktı. Bunun bir de gizli kütüphanesi olacaktı.

Dâhiliye Nezâreti'nde işi bizzat ben takip ettim. Emniyet-i umumiye müdürüyle de uzun münakaşalar yaptık. Dâhiliye Vekâleti bu layihayı iyi buldu. Fakat, işi kendisine bağlamak ve emniyet müdürlüğü vasıtasıyla idare etmek istedi. Ben buna itiraz ettim. Ve "İşi Abdülhamid hafiyeliğinden ileri götüremezsiniz!" dedim. Talat Bey (Paşa) bu teşkilatı büyük erkan-ı harbiye'ye kat'iyyen veremeyeceğini söyledi. Enver Paşa da daha ileri gitmedi. Ve o mühim teşkilatı tabiatıyla Talat Bey de yapamadı. Erkan-ı harbiye istihbarat şubesi de ancak mahdut vasıtalarıyla çalıştı.

Edirne kalesi meselesi

İzzet Paşa erkan-ı harbiye-i umumiye(ye) gelince Edirne'nin tahkimini istiyor. Nâzım Paşa "Seyyar orduya bu parayı sarfedelim. Taarruzî hareket yapalım!" diyor.

İzzet Paşa Edirne'ye geliyor. Münakaşa ediyorlar. (Ben Edirne'de üçüncü fırka erkan-ı harbiyesine gelmeden önce). Tahkim kararından sonra Golç İvazbaba'dan geçirilmesini istiyor. İzzet Paşa "Kuştepe'den geçirilmeli!" diyor. Fikri kabul olunmuyor. Halbuki en tehlikeli olan bu mıntıka üç hat olmalı idi. Kuştepe'den geçerek ileri, İvazbaba orta, Bağlartepesi (hakiki ismi Harput'tur) geride olmalı idi. [Bunu düşünememeleri hayrettir. Muhaberede bunu teklif de ettim. "İhtiyat iki fırkayı bu hatta toplayalım!" dedim. Kalenin esaslı bir muharebe planı da yoktu. Teklifim vechile cenup cephenin tahliyesine lazım geleni Şükrü Paşa yapmadı maliba, İstanbul'a da sormadı. Seyyar ordunun tahaşşüt hattı için Golç ve Almanlar İzzet Paşa'yı yalnız bırakmamış, o da gitmemiş].

Bir gün, müdürüm harita üzerinde Edirne ile meşguldü. "Lazımsa, orada bulundum, size izahat veririm." dedim. Edirne'ye ait bana bazı sualler sordu: "Ben burayı tanımıyorum. Siz harpte dahi orada bulundunuz. Burasının bir kale olarak bekâsında bir faide var mıdır? Hâlen nasıldır? Balkan harbinde ne rol oynadı? İstikbalde neye yarar?.." gibi. Benden istediği malumatı aldıktan sonra erkan-ı harbiye-i umumiye reisinin nezdindeki Alman şube müdürler(i) ictimaına gitmek üzere ayrılırken dedim:

-Müdür Bey! Sakın Edirne'yi kalelikten tecrit etmeyiniz! Bulgarların iştihasına terketmiş oluruz!

"Kalenin lağvına gidileceğini nereden anladın? Bununla beraber, Bulgarları sizin kadar tanımıyorsam da artık birşey yapamazlar zannederim!" dedi ve gitti.

Bronsart Paşa

Mesele aşikar idi. Bizden gizli olarak müzakere zemin(in)in bu olacağı; suallerden ve sonraki halinden bunu sarih anlamıştım. Müzakereyi Almanlarla yapmak ve bize haber vermek, fikrimizi almak cihetine bile yanaşmayan Enver Paşa'ya çok kızdım. Derhal bir layiha[9] yazdım ve dedim ki: Edirne kalesinin lağvı bana şu zannı veriyor: "Bir harb-i umumide Bulgarları Almanlar kendi taraflarına celp için Edirne'yi tamamen veya kısmen peşkeş çekeceklerini zannediyorum. Nazar-ı dikkatinizi celbederim".

Layihayı reis-i sâni Hafız Hakkı Bey'e[10] götürdüm. O da Enver Paşa'ya götürmüş.

9) Layiha sudur. (bkz. s. 31-32).

10) 1879'da Manastır'da doğdu. Harbiye mektebini bitirdikten sonra Manastır ve Selanik'te görev yaptı. Arkasından Bulgar ihtilal komiteleri ve eşkıya takiplerinde hizmet gördü. 1908 ikinci meşrutiyet hareketi hazırlıkları içinde yer aldı. Bir ara Viyana'ya askerî ataşe olarak gönderildi. 31 Mart olayında dönerek Hareket Ordusu'na katıldı. 1909'da divan-i harp heyetine memur edildi. Bu görevin ardından tekrar Viyana'ya döndü. 1910'da V. Murad'ın torunu Behiyye Sultan'la evlendi. 1911'de 1. kolordu erkan-i harbiye ikinci reisi oldu. Çatalca müdafaasındaki başarısından dolayı 913'te yarbay yapıldı. Balkan harbinden sonra erkan-i harbiye-i umumiye ikinci reisliğine getirildi. Birinci Dünya Savaşı'na girilmemesi gerektiğini savunduğundan, 1914'te eksiklerimizi ve harbe bir müddet giremeyeceğimizi bildirmek üzere 1914'te Enver Paşa tarafından Berlin'e yollandı. Ancak, yola çıkışından üç gün sonra Enver Paşa, Alman gemilerinin Rus donanmasını imha için Karadeniz'e açılması emrini vererek Osmanlı devletini fiilen savaşa sokmuş oldu. Hafız Hakkı Bey, 914 sonlarında Kafkas cephesine gönderildi. Bilahare 10. kolordu kumandanı yapıldı. Oltu'yu Rusların elinden kurtarması üzerine general (pasa) ve 3. ordu kumandanı oldu. 5 Ocak 1905'te Erzurum'da tifüsten öldü.

Şûrâ-yı Ümmet ve *Tanin*'de Vicdânî mahlasıyla makaleler de yazan

Bir müddet sonra Enver Paşa beni çağırttı ve sordu:

-Edirne kalesinin lağvedileceği kararını size kim söyledi?

Dedim:

-Karardan haberim yok? Yalnız müdürümün Edirne hakkında bana bazı malumat sormasından ve akabinde Alman şube müdürlerin reis nezdinde ictimaından böyle bir zanda bulundum. Eğer zannım hakikat ise mahzurunu daha vâzıh anlatmama müsaade buyurun.

Dedi:

-Bu pek mühim bir meseledir. İcabını teemmül ederiz. Anlamak istediğim, bu mahrem meselenin kimden şâyi olduğudur.

Asıl meseleye dair münakaşa edilmemesine de teessüf!

Dedim:

-Paşa Hazretleri! Zannımın bir hakikate münkalip olduğunu şu anda kat'i anlamış oldum. Daha iyi olmaz mı ki, memleketimizin müdafaasına taalluk eden hususlarda bizler (de) Almanlar kadar olsun alakadar addolunalım.

Hafız Hakkı Bey'in *Bozgun* (İstanbul, 1330, 123 s. Özege, I/2558) ve *Şanlı Asker Ali Çavuş* (İstanbul, 1327, 118 s.; 2. bsk., İstanbul, 1330 131 s. Özege, IV/18580) adlı basılmış iki de kitabı bulunmaktadır, ki her ikisi de son dönemde Latin harfleriyle de yayımlanmıştır: *Bozgun* Tercüman 1001 Temel Eser dizisi içerisinde; *Şanlı Asker (Ali Çavuş)*, neşre haz. Mehmed Açıkgözoglu, İstanbul, 1975. (Haz.)

"İcap eden hususlarda görüşülür!" dedi.

Ertesi günü, birinci şube müdürü Andres nezdime geldi. Telaş ve hayretle: "Kâzım Bey! Ben size Edirne kalesinin lağvolunacağını söyledim mi?" dedi.

Pek tuhaf vaziyet! Bu adamla kaç gündür karşılaşmadım bile.

Dedim:

-Hayır! Ve değil Edirne hakkında, hayli günlerdir selamlaşmadık bile!

Dedi:

-Teşekkür ederim. Müşkil vaziyetteyim, bunu lütfen size soranlara da söylersiniz değil mi?

"Elbette!" dedim.

Az sonra Enver Paşa tarafından çağırıldım. Yanında müsteşar Mahmud Kâmil ve reis-i sâni Hafız Hakkı Bey vardı. Dedi:

-Siz dün bana "Edirne kalesinin lağvolunacağı kararını Fon Kres'ten (Andres'ten olmalı) işittim." demediniz mi idiniz?

Dedim:

-Hayır böyle birşey söylemedim ve Kres (Andres) ismini telaffuz dahi etmedim. Size layihamda bahsettiğim vechile, bir zan üzerine olduğumu, bu zan(nı) da, müdürüm Fon Toveney'in sorduğu bazı suallerden istidlal ettiğimi söyledim.

"O halde aklımda yanlış kalmış!" dedi.

Hayret ve esefle şubeye geldim. Mesele ehemmiyet almış. Enver dün beni iyi dinlememiş, şube müdürlerinin ismi de aklında yanlış kalmış! Liman Paşa'ya şikayet etmiş. O da şube müdürü Kres'i (Andres'i) çağırıp sormuş. Adamcağız şaşırmış; velhasıl, herkes birbirine girmiş. Asıl garâbet de, bu işin hakiki vaziyeti müsteşar ve erkan-ı harbiye reis-i sânisi muvâcehesinde tesbit olunduktan sonra, bizim müdür Toveney çağırılmış, tekdir olunmuş! Bu sefer de bu geldi.

"Aman ben size birşey söylemedim, tabii boynumu tehlikeye koymazsınız!" dedi.

İşte vaktiyle her müşkili, her mahrem işleri birlikte karar ve(rip) yaptığımız binbaşı Enver Bey, şimdi Harbiye nâzırı Enver Paşa olmuş. Ben ise o zaman yüzbaşı ve kolağası iken, şimdi şube müdür muavini binbaşı idim. Bir rütbe ve mevki farkı, ne yazık ki milli ve askerî işlerde olsun hususiyetten vazgeçtim, resmî hak olarak sorulmalı idi. Alman muhacirleri meselesine mi kızdı, ne oldu bilmem. Bundan sonra da elbise nizamnamesi değişmesi, hatta yazımızın değişmesi kararını bile emirlerinin vürûdundan sonra öğrendik.

Yazı meselesi raporları okunmaz bir hale koydu. İmlaları da herkes telaffuzuna göre yaptığından herkes serseme döndü. İsmet'in kulak tedavisi için Avrupa'ya gitmek kararına ben de mezuniyet alarak iştirak ettim. Birbuçuk ay izinle Köstence-Bükreş üzerinden Viyana'ya gittik.

Son Alman heyeti[11]

Sonuncu kafile, en kalabalık ve en salahiyetli olarak Balkan harbini müteakip gelmiştir. Bu heyette ben de erkan-ı harbiye-i umumiye istihbarat şubesi müdürlüğünde bulundum. Neler yaptılar, Harb-i Umumi'ye nasıl girdik; gördüklerimi ve işittiklerimi herkesin anlayacağı bir lisanla yazıyorum:

Daha Bulgarlarla sulh yapılmadan evvel teşebbüs başlıyor. Bizimkiler nasıl vâsi salahiyette olmazsa istila'denin yarı kalacağını düşünüyorlarsa, bizden giden Almanlar ve bilhassa Golç'un da verdiği layihalarda bu husus Almanya erkan-ı harbiyesinde aynı düşünceleri doğurmuştu.

Harbiye nâzırı olan Mahmud Şevket Paşa şu kararı veriyor:

---

11 "1915 Kasım'ında Türkiye'de en çok 5.500 kadar Alman vardı. Gerçi 2 bin mühimmat işçisi, 1.500 bahriyeli, 1.500 deniz topu döküm işçisi, 12 cm.lik bir bataryanın teşkili için 150 asker, Gelibolu'da Prusyalı bir istihkâm bölüğü ile Güney Filistin'de 15 cm.lik bir obüs topu mevcuttu".

s. 164. 1909-18 yılları arasında Avusturya-Macaristan imparatorluğu askerî ateşesi Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, çev. Dr. Kemal Turan, İstanbul, 1990.

Eyüp Sultan'daki Bahâriye Mevlevihanesi. Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ordusunda görev yapan Almanlara tahsis edilmişti. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Balıkhane nâzırı Ali Rıza Bey, s. 98, haz. Ali Rıza Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2001. (Bu bilgiyi lutfeden Mehdi Seçkin kardeşimize ilgilerinden dolayı teşekkür ederiz). (Haz.)

Yunanlılar donanmalarını İngilizlere, ordularını da Fransızlara ıslah ettirdiler. Fakat bizim gibi yarı tedbirlerle değil, tam salahiyetlerle; şu halde biz de ordumuz için pek vâsi bir salahiyet ve kuvvette bir Alman heyet-i ıslahiyesi celbedelim ve hatta bir kolordumuzun kumandasını da bir Alman ceneraline verelim, bütün cüzütamların (birlik) kumandanları da Alman ümerâ ve zabitanından olsun. Bu, nümune kolordusu olsun; ümerâ ve zabitlerimizi burada staj yaptırarak malumatlarını arttıralım. Ayrıca Harbiye Nezâreti daireleri ve erkan-ı harbiye-i umumiye ve askerî mektep ve fabrikalarını da bir müddet idare etmek üzere bu heyet-i ıslahiye arasında lazımı kadar askerî mütehassıslar getirelim. Orduyu tam manasıyla yeniden tensîk ve ıslah edelim.[12]

Mahmud Şevket Paşa yakında bir harp görmeyerek bu azîm masrafı ordu kuvve-i umumiyesini küçülterek

12 "...(Dünya) harbin(in) başlamasıyla Almanların Türkiye'deki nüfuzları bariz bir şekilde görülmeye başladı. Türkler, orduları için ellerinde teknik eleman olmadığından, erkan-ı harbiyede, topçu sınıfında, teknik birliklerde, harp sanayiinde ve bahriyedeki önemli vazifeleri ister istemez Almanlara bırakmak zorunda kaldılar. Almanlar, sadece danışman-uzman olarak değil, aynı zamanda çeşitli dairelerde aktif faaliyetler göstermeye başladılar. Ayrıca fabrikalarda çalıştırılmak üzere Almanya'dan büyük çapta işçi getirtmek mecburiyetinde kalındı. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının savunmasını, ağır bataryaları atışa hazırlanmasını, istihkâmcılığın kuvvetlendirilmesini, denizaltılara karşı müdafaa şekillerini, silah, cephane ve patlayıcı madde imal eden fabrikaların ve ayrıca tersanelerin faaliyetleriyle ilgili bütün görevleri Almanlar üstlendiler ve buralarda kendi personelini çalıştırdılar". Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı Imparatorluğu'nun Çöküşü. 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 51. (Haz.)

çıkarmaya da karar veriyor. Bu fikir artık yürüyor. Mahmud Şevket Paşa'nın şehâdetinden sonra yerine gelen ve yine kendisi gibi senelerce Alman ordusunda bulunmuş olan İzzet Paşa da bunu aynen kabul ile, içinde bulunduğu İttihad ve Terakki hükümeti tarafından Alman sefâretine müracaat olunuyor. 15 Haziran sene 1913'te Alman imparatoru heyet-i ıslahiye reisliğini, bir fırka kumandanı bulunan ceneral Liman fon Sanders'e teklif ediyor. Bu da kabul ediyor ve mukavelenamesi Teşrîn-i Sânî sene 913'te İzzet Paşa'nın Harbiye nâzırlığı zamanında tanzim ve teâti olunuyor.

14 Kânun-ı Evvel-i Efrencî'de heyet-i ıslahiye İstanbul'a geliyor. İzzet Paşa da heyeti Sirkeci'de istikbâl ediyor ve birlikte Harbiye Nezâreti'ne gidiyorlar. Bu tarihte Enver Bey miralaydır. Almanya hastahanesinde bir ameliyat yaptırmış, yatıyor. Liman Paşa, mukavelenameye tevfîkan birinci kolordu kumandanı tayin olunuyor. Ve Cemal Paşa'dan kolorduyu teslim ediyor (alıyor) Bu mesele hâssaten Rusya'nın protestosunu mûcip oluyor; Boğazlar üzerindeki bir kolordu kumandasının bir Alman'a verilmesini dostâne bulmuyor. Ruslara İngiliz ve Fransızlar da iltihak ediyor. Tazyik hem bize hem Almanlara. Bu mahzura çare olmak üzere kıdemi gelmeden Ruvel (14 Kânun-ı Sâni sene 1914'te) Almanya'da birinci ferikliğe terfî olunuyor. Mukaveleye göre, bizde bir derece fazla olmak üzere müşir oluyor, kolordu kumandanlığından da ayrılıyor.

Artık işin bu safhalarında biz de heyet-i ıslahiye ile yakından temasa girmiş bulunuyor idik. Şöyle ki: 15 Kânun-i Evvel akşamı için Acıbadem'deki köşküne

Vehib Bey (malum Vehib Paşa[13]) b[illegible]i ve İsmet Bey'i davet etmişti. Laf arasında dedi ki:

-Enver Harbiye nâzırı oluyor, haberiniz var mı?

Dedim:

-Haberim yok, fakat zannetmem. Çünkü, rütbesi müsait olmadığı gibi yaşı başı da böyle. Ben Enver'in bilakis büsbütün askerlikten çekilmesini ordunun selameti için daha faydalı buluyorum. Bunu kendisine de birkaç kere söylemiştim.

Vehib Bey dedi:

-Belki de şimdi Harbiye nâzırı Enver Paşa'dır.

Dedim:

-Şu halde işin teferruatını siz biliyorsunuz. Bize neden soruyorsunuz? Ne oluyor, bize de lütfen haber verir misiniz?

Dedi:

-Şimdilik birşey söyleyemem. Yarın siz de öğrenirsiniz!

Olanı biteni bir hayli sonra öğrendim: İttihad ve Terakki ricâli memleketi istedikleri gibi idare için

13 1877-1940. Yüzbaşı olarak başladığı askerlikte önce Yemen ve Manastır'da görev yaptı. 1908'de Harbiye Mektebi müdürlüğüne getirildi. Balkan savaşında Yunanlılarca esir alındı. Çanakkale savaşlarında Cenup Grubu kumandanlığı yaptı. Mütareke sonrasında, kurtuluş hareketlerine katılmadığından, hapsedildi. Bilahare İtalya'ya kaçarak Almanya, Romanya ve Yunanistan'da kaldı ve İtalya-Habeş harbinde Habeş ordusunda komutanlık yaptı. (Haz.)

Harbiye nâzırlığının İzzet Paşa'da kalmasını muvafık bulmamışlar. Ya Cemal veya Enver demişler. Bu hususta Vehib, Mahmud Kamil Beyler gibi, bazı, sözlerinden çıkmayacak ve sır vermeyecek erkan-ı harbiye ümerâsının da fikirlerini almışlar. Cemal ve Enver Beylere şu suali sormuşlar:

-Harbiye nâzırı olursanız ne yaparsınız?

Cemal Bey karışık şeyler söylemiş, akılları yatmamış. Enver Bey demiş ki:

-Harbiye Nezâreti'ne müsteşar Mahmud Kamil Bey'i, erkan-ı harbiyeye de, şubelerine hazarda ve seferde orduca mücerreb olan ve sınıflarının birincileri olan Hafız Hakkı Bey'i reis-i sâni, İhsan, Kâzım Karabekir ve İsmet'i de şube müdürü tayin ederim.

Bu fikir beğenilmiş ve derhal tatbikata geçilmiş. Evvela, İzzet Paşa'nın kırılmadan çekilmesi hususu düşünülmüş, bunu Dâhiliye nâzırı Talat Bey üzerine almış. Demiş ki:

-İzzet Paşa kızınca "İstifa ederim." der. Ben bunu yine kızdırırım. Aynı suretle "Ama istifa ederim." deyince, "Paşam! Her zaman böyle söylüyorsunuz; fakat, istifa ettiğiniz de yoktur." derim, bu mesele de biter.

demiş ve hakikaten de yapmış. Enver'in rütbesi de terfi edilerek mirlivalığa terfi ile Harbiye Nezâreti'ne tayin olunmuş. Nâfia Nezâreti'ne de Cemal Paşa tayin olunarak kendisi teskin olunmak istenilmiş ise de, erkan-ı harbiye-i umumiyeye karşı takındığı vaziyet pek de sakin kalamadığını göstermiştir. Nihayet, birkaç ay

sonra, Enver nasıl kara ordusunu ıslah ediyorsa kendisi de deniz ordusunu ıslah etmek üzere Bahriye Nezâreti'ne geçmiştir.

24 Kânun-i Evvel'de idi. İsmet Bey'le birlikte Beşiktaş'taki evinde ziyaretine gitmiştik. Orduyu gençleştirmek hakkındaki fikrini ve erkan-ı harbiye riyasetine de Bronzar'ın getirilmesini tercih ettiğini ve bizleri de şube müdürlüklerine alacağını söyledi ve "Yarın erken gelin, kumandanlar hakkında verdiğim kararı size okuyayım." dedi. Ertesi günü gittik. Kumandanların tekaüt listesini gördük:

26 Kânun-i Evvel sene 913'te erkan-ı harbiye-i umumiye istihbarat şubesi müdür muavinliğine tayinim hakkındaki emri aldım. Bugünkü gazeteler de tekaüde irca edilenlerin listesini neşretti. 21 Kânun-i Evvel'de iradesi alınmış.

Muhtelif ordularda piyade, topçu, süvari nümune alayları teşkil olunmuş; kumandanlıkları Türklerde olmakla beraber her türlü salahiyete mâlik bir muallim de getirilmiştir. Bahriyeyi de İngiliz heyeti tensîk ediyor veya edecekti.

Bunlardan ordumuz hayli istifadeler etmedi değil; fakat, en mühim olan kumanda meselesine ehemmiyet verilmedi. Uzun senelerini atâletle ve nihayet nazariyatla geçiren eski devirden menkul kumandanlar işbaşında idi. Bunların yeniliklerle hiç alakaları olmadığı gibi, ekserisinin sıhhatleri veya itiyatları, mevkilerinin istediği beden ve fikir faaliyetine de maniydi. Bilhassa Edirne'deki toplu fırkalarla yapılan manevralarda,

harekatı erkan-ı harpler idare ediyor ve kumandanların müdahale ettiği işler muhakkak fena netice veriyordu.

Fakat, Enver Paşa da kumandanlar meselesini bir çırpıda hallederek, orda, genç kumandanlar elinde ve salahiyeti vâsi Almanlar tarafından bir seneden az bir zamanda eskisinden daha kuvvetli olarak Harb-i Umumi'yi karşıladı.

Ben Balkan harbinde Edirne'de Bulgarlara esir olmuştum. Sulhten sonra İstanbul'a 1 Teşrîn-i Evvel sene 913'te geldim. Alman heyet-i ıslahiyesi hakkında olup bitenden haberim yoktu. Yalnız, gelecekleri hakkında birşey işitmiştim. Benim müfredatlı malumatım, erkan-ı harbiye-i umumiye istihbarat şubesinde vazifemden sonra başlar. Bununla beraber, sonradan anlaşılan hakikatleri muhtasaran yazdıktan sonra, gördüklerimi tafsil, sıra malumatı takip için faydalı olur.

Almanlar kara ordumuzu ıslah ederken İngilizler de deniz ordumuzu ıslah ediyorlar, jandarmamızı da Fransızlar tensîk ediyor. Vaziyetimize diyecek yok. Birbirine rakip iki millet adamlarını getirmeye siyaseten mecbur imişiz. Benim malumatım, içlerinde bulunduğum Almanlara ait olduğundan, yalnız bunlardan bahsedeceğim:

Enver Paşa, Harbiye nâzırı olduğu zaman ilk makamına giderken pek sıkıldığım, fakat birkaç gün sonra tamamıyla alıştığını söylerdi. Enver Paşa makamına ısındıktan sonra artık kendinden, değil rütbece, akılca büyüklere karşı da tahammülü kalmamıştı. Heyet-i ıslahiye reisi Liman Paşa'ya karşı vaziyet aldığı gibi,

yapacağı işler hususunda kimse ile istişâreye dahi lüzum görmüyordu. Halbuki bizleri erkan-ı herbiyeye topladığı, gerek hususi ve gerekse resmî beyanatında böyle söylememişti. Tecrübe görmüş ve ordunun ve kendisinin itimadını kazanmış olan bu arkadaşlarıyla sık sık temaslarda bulunacak, icraatını emr-i vâkilerle yapmayacaktı. İstihbarat şubesi elimde olduğu gibi, eski hukukumuz dolayısıyla da benimle sık temasta bulunmak istediğini arzu ediyordu. Buna rağmen, yapacağı işlerden kat'iyyen haber dahi vermiş değildir.

Şube müdürü Tovcney, vazifesine başlarken şubedeki zabitana birkaç söz söyledi. Sonra müdüriyet odasında karşı karşıya işe başladık. Kendisine ben de kendimi takdim ettim, dedim:

-Sekiz senelik zabitim; muhtelif müsâdemelerde bulundum, ihtilaller gördüm, bir cepheden de yeni çıktım. Erkan-ı harbiye hizmetim kolordu fırkadadır. Erkan-ı harbiye-i umumiyede ilk hizmetimdir. Sizi buraya muallim diye getirdiler, eğer sizden bilmediğim şeyler öğrenirsem hürmetim tabii artar. Bunun için sık sık suallerim karşısında kalabileceğiniz gibi, anlamadığım birşeye de itirazım tabii olacaktır. Hükümetimin size verdiği paradan azami istifade etmek isterim. Bütün bunlar hüsn-i niyet sahibi bir adamın işleri gibi telakki olunmalıdır. Belki Almanya'da bir şube müdüründen, muavini benim size soracağım kadar şey sormaz; fakat, siz burada benim âmirimden ziyade muallim bulunacaksınız. Bu suretle sizi selamlayarak... vazifeme başlıyorum...

Bu beyanatımdan müdür pek çok memnun oldu ve pek samimi bulunacağını va'detti.

Şube müdürü Toveney'in en ilk işi odamızın tertibatını basitleştirmek oldu. Şube müdürlerine varıncaya kadar odalar müsrifâne tefriş edilmiş bulunuyordu. Erkan-ı harbiye-i umumiye reisi, Harbiye nâzırı oda ve salonları ise tabii daha muhteşem(di). Bunlar öteden beri hükümetin her dairesinde böyle yapılmış ve hala da yapılmaktadır.

Toveney, bu çeşit odaları gelin odası gibi süslü addediyor ve dairelerin sade olması ve hususiyle askerî dairelerin bu hususta model olmasını lüzumlu görüyordu:

-Kumaş perdeler ziyâın az gelmesine sebep olur, halbuki işimiz daima haritalar üzerinde görüleceğinden, en ince teferruatın gözümüzden kaçamaması için bol ziyâ lazımdır; bu, sıhhatimiz için de iyi olur. Yerdeki halı fazladır. İnsanın tam birşeyi düşüneceği zaman halının çiçekleri, şekillerine aklı kaçar, bütün odayı kapladığı için sıhhî de değildir. Masalar bir kulaç olmalı ki, insan geniş, rahat çalışabilsin, haritasını açabilsin. [Halbuki, Almanlar geliyor diye yeniden şık, fakat küçük masalar yaptırılmış]. Benim masayı alsınlar; yerine, eski de olsa büyüğünü versinler. Haritaların kornejleri mahzurludur. Masaya koyunca kayar(?); raptiyelerle asmak hem kullanışlı olur, hem de para sarfolunmaz. Odamızın aralığında bir lavabo ve bir ufak ayna lazım, fakat bizim için fazla masraf etmişler, kornişe lüzum yok, basit bir ayna. İnsan akşamları çıkarken yıkanır ve yüzünde mürekkep lekeleriyle sokağa çıkmaz. Maroken koltuklar en fena şeydir. Bunların içinde otururşak uyuruz, birer sandalye, koltuk cinsinden olmamak üzere. Fazla tek sandalye dahi koymamalı; çünkü, mâ-fevklerin işi ekseriya az olur,

canları sıkılınca laf atmaya gelirler. Gelen ayakta kalmalı ki çabuk gitsin... Bu fazla eşyaları toplayıp büyük bir salon tefriş etmeli ve burası kabul salonu olmalı. Ecnebi ateşemiliterine istedikleri malumat her zaman verilmez. Onlar tahrîren sormalı, biz de haftanın muayyen gününde bir saat tayin ederiz. Lazımı gibi hazırlayacağımız cevapları not ettiririz. İşte bu zatları maroken koltuklara ve şık halılar ve perdelerle müzeyyen salonu almalı ki hoşlarına gitsin ve vakit geçirsinler, isterlerse uyku kestirsinler. Şu muhakkak ki basit sandalye, basit masa ve basit tefriş edilmiş yerde aynı insan daha çalışkan (olur) ve daha iyi iş görür. Almanya'da biz de evvelce bu israfları yapmışız. Sonra anlaşılmış ki herkes evinde tatmin edemediği zevkini millet parasıyla resmî dairesinde itmâm ediyor. Herhalde bir şube müdürü(nün) kendi evinde böyle bir oda tefriş edecek kudreti yoktur. İnsafsızca millet hazinesine. Biz de evvelce fakir bir millettik, çünkü müsriftik. Fakat, şimdi, değil bir şube müdürü, bir mektep çocuğu bile tasarrufun ne demek olduğunu bilir ve bilmeyene acır. Mesela, bakınız şu masamın üstündeki eşyaya. Bunu benim maaşımdan keseceklerse hiçbirini istemiyorum: Bir kristal yazı takımı, renkli renksiz bir hayli kalem, beyaz kağıt, zarf, lastik, sigara tablası...

Dedim:

-Bunlar dairenin kırtasiyesi meyânındadır, kimseden para kesmezler...

-Peki, bir adam işinden ayrılırken hatıra diye bu yazı takımını götüremez mi? Mesela bak sizin takım da yeni; bizden evvel bu dairede çalışanların takımları nerede?

Sonra insan bu kalem kağıtlarla birkaç çocuğunun kırtasiyesini de bedava çıkarır. Bizde böyle değildir; hem hiçbir dairede. Bir memur giderken masasının üstünde tek birşey bırakmaz, çünkü kendisinin malıdır. Gelen de, kendisine ne lazımsa alır getirir. Dairelere giderseniz bir yerde kristal takım bulamazsınız; çünkü, kendi parasıyla alınmış olduğundan basit bir hokka. Kağıda gelince beyaz kağıt vermezler, resmî işlerde beyaz kağıtlık birşey de yoktur. Beyaz kağıt ancak mektup ve sâir hususi şeylere yarar. Bizde müsveddelik üç boy kağıt vardır, hepsi de yazı ve çizgi ile matbudur En büyük boy iki kanatlı bir kağıt, orta boy bunun yarısı, en ufak boy da bunun yarısıdır. Yazılacak müsveddeye göre kağıt intihabı lazımdır. İki satır için büyük kağıt kullanılmaz. Tebyiz kağıtları da damgalıdır, Yazılı ve işaretlidir. Kaleme gelince, herkes istediği kalemi alır ve cigarası için nasıl ağızlık kullanırsa kalemi için de böyle mahsus ağızlık kullanarak, ufacık uç kalıncaya kadar tasarruf eder.

Erkan-ı harbiye umumi kütüphanesi; şube kütüphanesi, daima son şeyler burada (bulunur); eski şeyler umumi kütüphaneye verilir.

Biz(im) şubeyi bu güzel usul ile tertip ettiğimiz günlerin birinde, elinde birçok yaldızlı duvar takvimli biri odamıza girdi ve bir tane bırakmak istedi. Levazım dairesi her oda için sipariş etmiş, yanlışlıkla bize getirmişler, en mükemmel bir takvim, hususi tezyin edilmiş. Toveney hayretle baktı, "Bunun parasını da hükümet mi verecek?" dedi. "Bizde takvim isteyen kendi parasıyla alır!" dedi.

Enver Paşa'nın Şûrâ-yı Askerî'yi lağvetmesi

Biz şubede işleri yeniden tanzim ederken, Enver Paşa'nın Şûrâ-yı Askerî'yi lağvettiğini öğrendik. Buna Almanlar da hayret ettiler. Enver Paşa Almanlara da haber vermemiş. Ben Şûrây-ı Askerî'nin behemehal bulunması taraftarıyım. Aksi halde, orduya ait herşey nâzırın aklına gelen tarzda olacak, nâzır değiştimi herşey altüst, nitekim de oldu. Ordunun yazısı değişti, elbisesi değişti, daha birçok işler yapıldı, hep ani emr-i vâkilerle ve tabii bundan kimse de memnun olmuyor, fena tenkitlerle karşılaşıyor, herşey iğreti olarak muallakta gibi duruyordu. Bir gün bir iş için Enver Paşa ile görüşürken, bu Şûrâ-yı Askerî'nin lağvının iyi olmadığını söyledim. "Neden?" dedi.

-Yapılacak tensîkât, sarf olunacak milyonlar, nazar-ı dikkate alınacak teklifler, büyük terfiler, kanunlar hakkında tecrübe görmüş yüksek rütbeli bir meclisin fikri alınırsa o iş hem daha etraflı düşünülmüş olur, hem de birçok fikirlerin kabul ve hazm ettiği bir iş daha ziyade payidar olur. Hususiyle, Alman heyet-i ıslahiyesinin birçok teklifleri karşısında böyle bir meclis olmazsa yalnız sizi yorarlar ve rahatsız olursunuz.

Enver Paşa, dudaklarını kıvırarak "Püf!" dedi; "Napolyon'un sözünü unuttun mu? 'Bir işin çıkmamasını isteyenler meclise versin!' dememiş midir?"

Dedim:

-Paşam! Napolyon'un her sözü mutlak bir düstur olmamakla beraber, bu sözünün üzerinden yüzden fazla

sene geçmiştir. Bugün müterakki milletlerin ordularından hangisinde Şûrây-ı Askerî yoktur. Bir Alman grubu içinde bulunduğumuz için eskisinden daha ziyade lüzumlu bir varlık olduğu fikrindeyim...

Enver Paşa, "Fakat bu mesele bitmiştir." dedi, bahis de bitti.

Liman Paşa'nın Enver'i pek genç ve kıdemsiz olduğundan, onu mâ-dûn gibi görmesi; Bronzar'ın ise Enver'i bilakis mâ-fevk tanıması dolayısıyla Enver Paşa'da Liman'a karşı soğukluk, erkan-ı harbiyedeki Almanlara karşı samimiyet başlamıştı.[14]

Fakat işin fena ciheti, ikinci reis Hafız Hakkı Bey de Bronzar'ı mâ-fevk olarak çekemiyordu. Daha ilk günden aralarında samimiyetle iş başlamamıştı, günden güne de artıyordu.

Hafız Hakkı Bey Enver Paşa'ya pek kızıyordu. O, arada Bronzar'ı fazla görüyordu. Belki Enver Paşa'yı da istirkap ediyordu. Bir gün bir manevrada benim yanımda müsteşar Mahmud Kamil Bey'e dedi ki:

---

14 "General Bronsart ve Von Seecht'in ayrı bir özelliği vardı. Çünkü bunlar, itibarî olarak heyete dahil olmalarına rağmen, Enver Paşa'ya yaklaşmasını bilmişler ve böylelikle Paşa'yı Liman'dan daha çok etkilemişlerdi. Enver Paşa'nın Kafkasya'daki başarısız harekatından sonra mareşal Liman, general Bronsort'u görevinden alıp Almanya'ya geri göndermek istedi ise de, buna büyükelçi ile Enver'in şiddetle karşı çıkmaları sebebiyle muvaffak olamadı".

1909-18 yılları arasında Avusturya-Macaristan imparatorluğu askerî ateşesi Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 54-55. (Haz.)

-Enver binbaşı, Hafız Hakkı binbaşı, Enver Paşa, Hafız kaymakam bu ne iştir..

Fakat iş bu kadarla kalmadı. Hafız Hakkı Bey bazı arkadaşlara da müessir oldu, bir taraftan işler görülecek, diğer taraftan iki muhâsım zümre teşekkül edecek. Berbat bir vaziyet. Tabii Almanlar da bunu hissedince, zaten haşin olan tabiatları neticesi bazıları çekilmez bir hale geldi.[15]

---

15 Osmanlı bahriyesinde 40 yıl hizmet etmiş olan Sir Henry F. Woods'un (Ferik amiral Woods Paşa) kaleminden Türkiye'deki Alman subayları için bkz. *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl) 1869-1909*. s. 194-198, çeviren: Fahri Çoker, İstanbul, 1976, s. 194-198. Yine Türkiye'de bulunmuş diğer yabancı subaylar için bkz. s. 188-194.

Farklı bir ülkeden gelen ve değişik bir kültüre sahip olan Alman subaylara karşı Türk halkında olumsuz bazı düşünceler de uyanmıştır:

Bağdat'taki 54. piyade tümeninin komutanı olarak Mezopotamya'daki savaşlara aktif olarak katılan general Hans von Kiesling'in anılarından, önemli bir kısmı torpille İstanbul'a atanmış bu subaylardan bazılarının mümkün olduğunca cepheden uzak durmaya çalıştıklarını ve bu dönemi İstanbul'da keyif içinde geçirmeyi tercih ettiklerini öğreniyoruz. Kiesling, tüm yoğunluğuyla savaş sürerken, bu yüksek aylıklı, süslü üniformalı yabancı subayların İstanbul gecelerinin değişmez unsurları haline gelmesinin, halkta büyük rahatsızlığa neden olduğunu ve bunun üzerine İstanbul'daki Alman subaylarının sivil elbise ile dolaşmasının emredildiğini yazıyor. (Hans vo Kiesling, *Soldat drei Welttelien*, Leipzig, 1935, s. 149). *Türkiye 1916*, s. IX, Franz Carl Endres, yayına haz. Gürsel Köksal, Ankara, 1994.

Alman genelkurmayının Türkiye'ye Alman piyadesi ve ordusu (50 bin) göndermeyi düşünmesi Türkiye'nin bağımsızlığına saldırı olarak yorumlanmıştır: "Komite içinde cereyan eden fikirlere tam manasıyla vâkıf olan bir Türk subayı, bana yetkili Türk çevrelerinin o günkü hâlet-i ruhiyesi hakkında şunları söyledi: "Türk savaş politikası hâl-i hazırda bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu âna kadar

Türkiye varolmak ve varlığını güçlendirmek için savaşmıştı. Şimdi ise, imparatorluğun bağımsızlığının korunması Türk hükümetinin başlıca göreviydi. Bu bağımsızlık maalesef Alman dostlarımız tarafından tehdit ediliyordu". Güpegündüz İstanbul sokaklarında zafer marşı ile yürüyen Alman birliklerinin Türk halkını huzursuz ve tahrik ettiğini de ayrıca sözlerine ekledi. İstanbul sokaklarında Alma birliklerinin marş söylemesi gerçekten çok büyük bir hata idi. Şarklı bir milletin iç dünyasını bildiğini zanneden Almanların bu tür davranışları, aslında kendilerinn aczini ortaya koyuyordu. Türkler ağırbaşlı ve sakin bir millettir, gürültülü tezahüratlan hoşlanmazlar. Caddelerde marş söylemek, Türkleri tahrik etmek olur".

Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 164.

"Türkiye Almanya'ya karşı dürüst davranmaya çalışıyordu. Her iki tara. dışarıda ittifak bağlılığını göstermek için her fırsattan faydalanmaya bakıyordu. Fakat bu, iki önemli faktör yüzünden gerçekleşemiyordu. Bunlardan birincisi, Almanya'nın Mısır'ı ele geçirme çabalarına karşılık Türklerin Almanlara güvenememeleri, ikincisi ise, Almanların Türk subaylarının, hükümet organlarının ve halkın sempatisini kazanmada beceriksiz olmalarıydı. Almanlar haklı olarak, Berlin hükümeti tarafından Türkiye'ye verilen borç paranın ve yedek malzemenin kullanımını kontrol altında tutmaya çalışıyorlardı. Bunlar Türklerin canını sıkan şeylerdi ve aynı zamanda bu gibi müdahaleler Osmanlı devletinin içişlerine karışma olarak nitelendiriliyordu. Böylece, Türkler tarafından kontrolün yapılmasına yönelik Alman tedbirlerinin akâmete uğratılması için her türlü çareye başvuruluyordu. İşte bu tür davranışlar, karşılıklı olarak güvenin sarsılmasına sebep oluyordu.

"Almanya'nın yapısı, karşılıklı münasebetlerde nezâket kurallarına, duygulara, gelenek ve göreneklere uyulmasına ağırlık veren Türkler ve Şarklılara tamamen ters düşüyordu. Bundan doğan güçlük ve anlaşmaz-lıklar yalnız Alman subay ve diğer organların işini güçleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda iki taraf arasındaki dostluk münasebetlerinin geliştirilmesini de çoğu zaman (olumsuz etkiliyordu)... Profesör Ernest Jaeckh tarafından *Yükselen Hilal (Der Aufgehende Halbmond)* adlı eser, Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'ni

Erkan-ı harbiyeyi gittikçe kendi malları gibi benimsediler; bir gün baktık, şubelerin kapılarına üst tarafı Almanca, alt tarafı Türkçe levhalar asıyorlar, ben astırmadım. "Biz yolumuzu biliyoruz, eğer levha lazımsa yazılar yanyana olsun!" dedim. Bir daha bize levha gelmedi. Bir gün de bizim müdür bey kırk paraya biçimsiz bir duvar takvimi almış, üst tarafında Latince ve Rumca yazı ve rakamlar! Türkçe kısmı ufak ve altta. Bunu duvara astı. Ertesi gün ben daha iyisini ve üstte Türkçe ve büyük yazılar, altta aksi olan bir takvimi aldım. Müdür gelmeden evvel duvardakiyle değiştirdim. Ve müdürün takvimini de masanın üstüne koydum. Toveney gelince bir ona bir de ona baktı ve sebebini sordu. Dedim:

-Astığınız saatten akşama kadar sinirlendim, epey çalışamadım, anladım ki bu takvim karşımda durdukça çalışamayacağım. Onun için başka bir münasibini aldım, yani milli yazımız üst tarafındakini!..

Müdür bey derhal tarziye verdi (özür diledi), samimiyetle elimi sıktı ve bilerek yapmadığım söyledi. Yalnız "Ufak şeylerden kavgacılığı sever misin?" dedi. "Hayır!" dedim; "Ne sert ol asıl! Ne yumuşak ol basıl!" darb-ı

(Deutsch-Türkischen Freunschaftssha-us) konu alıyordu. Kurulan cemiyet ve cemiyet tarafından sürekli düzenlenen ictimai toplantılar hiç başarılı olamamış ve Almanlar gibi Türkleri de aynı ölçüde bezdirmişti. Profesörün İstanbul'dan ayrılışından sonra arkasından 'Çok şükür bu Jacckh gitti!' diyen pek çok Alman subayı gördüm".

Joseph Pomiankowiski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 218-219. (Haz.)

meselemize pek sâdıkım!" dedim. Pek memnun oldu. Bir daha da hiçbir münasebetsizliğini görmedim, ciddi ve samimi geçindik. Diğer Alman müdürlerin bazan haykırışları koridorlara kadar yayılırdı; fakat bizden ses çıkmadı... İstihbarat şubesinin tensîki hususunda pek çok istifade ettim. Bu husus alakadarlarına ait olduğundan, yalnız umumun istifadesini mûcip olacak bazı teferruatı nakledeceğim. Bunların çoğunu müdür kendiliğinden söylemiş değildir. Benim sormaklığımdan, tedkikimden sonraki münakaşalarımızın tesbitidir. Esasen bir kısmı da bildiğimiz şeylerse de dikkat edenlerimiz pek az olduğundan kaydı faydalı olur.

İş takvimi

Bizde şimdi bile bunu bilen, hele kullanan pek az. Almanlar iki türlü iş takvimi kullanıyorlar. Biri haftalık yapraklı takvim, diğeri gündelik. Yapraklı olanı ikinci derece işi olanlar kullanıyor, ekseriya yaverler; müdür gündelik kullanıyordu, bunu ben de pek faydalı olarak her yerde kullandım. Almanlar ayrıca bir de not defteri kullanıyorlar. Bu usulü yalnız askerler değil her iş adamı da yapıyor. Bir mâ-fevk emir verir veya bir iş takarrur ederse derhal not defterine yazarlar ve bunu o âmire okurlar yani tekrar ederler.[16]

16 Irak'ta Golç'un erkan-ı harbiye reisi idim. Emir veya arzularını derhal not ederdim ve tekrar ettirirdim, çok memnun olurdu. Vaktiyle, kendi erkan-ı harbiye reisliğinde iken, kumandanı bir emir vermiş. Golç da "Başüstüne!" demiş, not etmemiş, yalnız tekrar etmiş. Kumandanı "Lütfen not ediniz!" demiş Golç "Hafızam kuvvetlidir. Kat'iyyen unutmam!" demiş; kumandanı cevaben, "Hafızana yazık, bu gibi şeylerle yıpratıyorsun; bundan başka, not alırsan ben de

Daireye masa başına geldiler mi derhal hangi güne ait ise o güne veya lüzumuna göre bir gün evveline dahi kaydederler ve artık not defterinden silerler. Bunun gibi, mühim (bir) mesele hakkında herhangi bir makamı birşey yazıldı mı, derhal, cevap gelmesi lazım olan güne bunun hakkında not yazarlar. O gün geldimi o kağıdı sorarlar. Bu suretle mâ-dûnlar müthiş kontrol edildiği gibi, yapılacak işler de kafa yorulmadan kendi kendisini gösterir. Herhangi bir iş, not edilen günden birkaç gün sonraya taahhur zaruri olunca takvimin o gününe yazılır. Her gün yaprak açtıkça yeniden iş karşınıza çıkar.

Tarih

Yazılan bir kağıdın baş tarafına evvela tarihini yazarlar. Masaya gelen kağıdın evvela tarihine bakılır. Bu yazılmazsa, iş yapılmış değil, başlamamış addolunur. Müdürü kızdıran en büyük şey bu idi. "Datom!" diye bağırır. "Tarihi bilinmeyen işler, hadiseler kıymetlerini bazan kâmilen kaybederler." derdi.

---

memnun kalırım!" (dedi) [burada noksanlık vardır (Haz.)]. ...Sonra not etmeyenlere hakikaten ben de acımaya başladım." demişti.

Emir tekrarı meselesi Almanlarda o kadar yer tutmuş ki, Alman halkı dahi bunu mükemmel yapıyor. Mesela tramvaylarda "Falan yere bilet!" deyiniz! Biletçi "Falan yere!" diye tekrar ediyor. Bankalarda para bozdurunuz. Veren de miktarını söylüyor, alan da tekrar ediyor. Yüksek sesle söylemeden parayı veren bir arkadaşım, parayı alan memurun bu miktarı pek az olarak iddia ile para tesviye ettiğini anlattı. Nerede olursa olsun para gişeye kondumu, veren üzerine parmağım basar ve miktarını söyler, memur yüksek sesle tekrar etmeden parmağını kaldırmaz.

Almanlar birbirini sadece ismiyle çağırır; "Toveney!" gibi. Telefon muhâberesinde, arayan ismini verir: "Burada Toveney!" Çağırılan kimse çağıranı sesinden tanıdığını bildirmek için rütbesini veya ismini cevaben bağırır.

Görmek, işitmek, zannetmek

Bu hususlar seferiye nizamnamesinde yazılı olmasına rağmen, çok kimseler, buna riayet etmeyerek söz söylediklerinden sonunda mahcup kalırlardı. Bir gün sahil teftişinden avdette müdür bana dedi ki:

-Sizin memurlarınız yalancı imiş....

"Ne gibi bir vakaya şahit oldunuz?" dedim.

-Bir değil birkaç yerde hükümet reisine "Mahpushanede kaç kişi var?" dedim. Cevaben 60-70, 30-40 gibi müphem cevaplar aldım ve kendilerine 10 kişinin mahpus olup olmaması sizi alakadar etmiyor mu ki böyle farklı rakam söylüyorsunuz, kat'i adeti bilmiyor musunuz?" dedim. Bu sefer, söyledikleri iki rakamdan birini söylediler, halbuki mahpushaneye gittik, büsbütün başka adet çıktı! Kendilerine niçin yalan söylediklerini söyleyince, yalancı olmadıklarını bir de iddia ediyorlar. Halbuki, ayıp olmakla beraber "Bilmiyoruz!" deselerdi hiç olmazsa yalancı olmazlardı. Özür olarak da "Öyle zannettik!" diyorlar.[17]

17 Karabekir, bir başka yerde de bu hususta şunları yazmıştır: "Yalan faslı: Deniz sahillerini müdürüm Tovency teftiş etti. Sinop'ta mahpusları sormuş. Vali 25-30 demiş. Alman kızmış: "İkisi arasında beş adam var. Bunların kıymeti yok mu!" Vali 30 demiş. Müdür mahpushaneyi gezmiş. 60 bulmuş! Valiye "Sen bir yalancısın!" demiş! Bana "Bu ne iş! Bir millette memurlar ve valiler yalan söylerse nasıl o millet yaşar!" dedi".

Dedim:

-Her Alman gördüğünü, işittiğini, zannettiğini ayırarak söyler mi?

-Vazifedar olan kimseler buna çok dikkat ederler. Ve bilmediğini atmaz, sonunda fena vaziyete düşeceğini takdir eder. İş mühimse sorarak da bunu tekit ederek "Gördünüz mü, işittiniz mi?" diyerek tekit eder. Bu husus bir emri tekrar etmek kadar mühimdir. Zannetmekse büsbütün zayıf birşeydir. Böyle bir malumat verirken "Zannediyorum!" demek pek lazımdır.

Bakmak, tedkik etmek, bir hata aramak

Ekser insanlar dikkat sarfetmeden bakarlar; nasıl ki birşey kaldırmak için kuvvet sarfetmezler; bu gibiler o işi tedkik etmiyor demektir; tabii tedkiksiz, birşeyin teferruatı görülmez, netice de hakikatten başka birşey olur.

Başka birinin yaptığı bir işte hata bulmak için mühim bir kaide vardır: O da, "Bu işte mutlak bir hata vardır!" diye aramaktır. Mesela bir haritada yollar veya herhangi bir vaziyet tesbit olunmuş ve bize harita veya "Bu da bitti." diye geliyor. Bizim vazifemiz o müsveddeyi imzalamak değildir, haritaya sathî bakmak da doğru değildir. Yapan en itimada şayan biri de olsa mutlak hata ettiği farz olunmalı ve haritaya bakarken, "Hata vardır ve ben onu bulacağım!" demelidir. Hatta ilk tedkikte bulduklarından sonra bir kere daha aynı suretle hareket etmelidir. İş fevkalade mühimse bir üçüncü tedkik de lazımdır.

Memleketimizin yolları hakkında mesai de hareket şubesinden bize devr olunmuştu. Mükemmelen tertip olunmuş denilen haritaları bu suretle tedkikle mühim birkaç noksan buldum.

Diğer dairelerde iş takibi

Yollarımızı tetkik ederken, hükümetimiz tarafından bir Fransız kumpanyasına verilen imtiyazın sakâmetini gördüm. Bütün yollar ya sahilden dâhile veya hudutlardan dâhile olmak üzere verilmişti. Esaslı olarak da ne askerî ve ne de iktisadi bir yol yoktu. Bütün memlekete şâmil olmak üzere parça parça ve hâriçten dâhile doğru! Bunun fenalığını Balkan harbinde, Edirne'de görmüştük. Bulgar hududundan Meriç boyunca mükemmelen şose Edirne'ye kadar geliyor, kaleye yakın bir yere geldiği zaman harp başlıyor. Düşmanlarımız mükemmelen istifade ediyorlar, biz ise yağmurlu zamanlarda şoseden tekerlekli vesâit bile geçiremiyoruz!

İşte bu imtiyaz Balkan harbinden sonra dahi işe başlamış bulunuyor. Daha Balkan harbinde acı cezasını çektiğimizden bahisle, bu tehlikeli projenin yeniden tedkiki için itirazda bulundum. Mâ-fevklerimizce de tasvip olundu. Erkan-ı harbiye-i umumiye riyâsetinden Nâfia Nezâreti'ne soruldu. Usûlen yazdık. Müdür bey bu mühim kağıdın nasıl gideceğini sordu. Evrak vasıtasıyla muamelenin seyir tarzını söyledim. Dedi ki:

"Biz şubece kaydedeceğiz. Erkan-ı harbiye-i umumiye evrakına gidecek, farzedelim ki buradan seri gönderilsin. Nâfia Nezâreti evrakı bunu alacak. Şuradan

buradan geçecek, ait olduğu zatın eline varması ve onun harhangi bir ceva-bı -pek muhtemel ki bu cevap bizi tatmin etmeyeceğinden bir daha geri dönecek- yine aynı kanallardan bize gelecek! En seri bir hafta, ne dersin?" dedi. Halbuki Nâfia Nezâreti bize beş dakika mesafede.[18] Bir hafta sonra, ihtimal daha mühim işlerden, bugünkü yollar hakkında hararetli düşünmemiz tavsamıştır. Biz bu gibi mühim şeyleri elden göndeririz, hem de birinci derecede alakadar olan zat gider, o dairedeki yine birinci derece alakadar zatı bulur. Burada işte en ziyade alakadar sensin. Mahzuru sen gördün, hararetli müdâfii sensin, vazife de senin uhdende. Hemen daire otomobiline atla. Doğru Nâfia Nezâreti'ne! Fakat nâzırla işin yok; çünkü, işin sâbıka ve seyrini bilen ancak müsteşarıdır. Onu gör ve yollarla alakadar daire reisi kimse nezdine çağırmasını rica et. Ve üçünüz bir arada görüşün; erkan-ı harbiyenin kağıdını ver! Seni de tatmin edecek cevabı hemen orada yazdır, nâzıra da imzalatsınlar ve al gel! Yani hepsi azami bir saat içinde. Henüz dimağımızda yolların faaliyeti soğumadan iş görelim".

Derhal dediğini yaptım. Ve netice-i kat'iyye hakikaten o gün ve o saatte hallolundu. Bizzat yollarımız hakkında gâfilâne işler yapılmış olduğunu görerek hayretlere düştüm. Bu basit mahzuru Nâfia'mız göremediği gibi Balkan harbinden evvelki erkan-ı harbiye-i umumiyeden de sordukları zaman aynen tasdik etmiş! "Zavallı yollarımız!" dedim; çünkü, bu yeni

18 Nezâret şimdiki Dârülfünun (üniversite) binasında, Nâfia Nezâreti de Devlet Matbaası'nda.

erkan-ı harbiyede dahi döne döne bizim şubeye gelmişti. Halbuki bizim vazifemiz, hariç ordulara ait işlerle uğraşmaktı.

Her ne ise, bu yol meselesi dolayısıyla, mühim işlerin nasıl takip olunması lazım geldiği bilindikten sonra, pek basit görülen bir usulü bizzat yaparak çok memnun olmuştum. Aradan seneler geçtikten ve Harb-i Umumi ve İstiklal Harpleri gibi daha büyük tecrübeler gördükten sonra öyle hadiselere şahit oldum ki andıkça hala acırım. Mesela, Fransızlar Harb-i Umumi'den sonra 4 yaşından 35 yaşına kadar muhtelif yaştaki çocuklar ve gençler için terbiye-i bedeniye talimatnameleri yapmışlardı. Bunun tercümesi erkan-ı harb(iye)-i umumiyemiz vasıtasıyla tedkik için Maarif Vekâleti'ne gönderilmişti. Aradan bir ay geçtiği halde bir cevap gelmediğini gördüğümden, bizzat Maarif vekiline giderek sordum. Her halde tedkik bitmiştir, cevabı da belki hazırdır sanıyordum. Bakın iş nerede imiş? Vekil bey böyle bir eseri ve evrakı hatırlayamadı, alakadar müdürü çağırdı. O da düşündü, hatırlayamadı! Ve dediler:

-Bize böyle birşey gelmedi!

Dedim:

-Geldi ve söyleyim mi nerededir? Çağırınız evrak müdürü beyinizi!

dedim. Bizzat geldi ve "evrak ve eserin tercümesi" henüz evrakta kayıt muamelesi görmekte imiş. Artık bu işin düçar olduğu lâ-yüadd muamelenin tâciline hâcet yok... Bu hadise, benim Nâfia'da bir saatte aldığım netice gününden tam on sene sonra cereyan etmiştir. Eğer

usullere riayet olunmazsa on sene daha geçebilir.

İş takibi için iki şey mutlak lazımdır: Biri iş takvimi; diğeri, mühim işleri elden ehemmiyetine göre zatlara takip ettirmek.

Almanların pratikliği

Muhtelif orduların vaziyetlerini tesbit için oyma kalıp-lara lüzum gösterildi. Ve bunlar gelinceye kadar bekleniyordu; bu zaman zarfında bizim müdür sigara paketinin kapağını oyarak haritasına lazımını çiziverdi. Almanların hakikaten amelî (pratik) adamlar olduğunu işitirdim; fakat, şimdi her işte yakından görüyorum. Bunlar pek basittir, hele gördükten sonra çoklarımız bir dudak da kıvırırız; fakat, yapmaya gelince bilenlerimizden de yapan pek enderdir.

Bakın, pek basit bir hadiseyi erkan-ı harbiye son sınıftaki efendiler(in) dahi halledemediğini Golç da bir defa göstermiştir. Bir gün tatbikata çıkılır. Şehirden birkaç saat uzak bir köyde mola ederlerken Golç Paşa der ki: "Üzerime fenalık geliyor. Fena surette hastalandım. Beni mektebe götürün!" Tabii bir telaş başlar. Müfrezede doktor yok. Ne yapacaklar! Ata da binemiyor. (...) bir fayton getirmek olur. Derhal birkaç atlı koştururlar. Bunları görünce Golç ayağa kalkar ve gülerek der ki:

"Hamdolsun ki sahihten hasta değilim, yoksa araba gelinceye kadar gece bastıracak ve beni karanlık yollarda ve gece tesiriyle daha rahatsız edecektiniz. Şurada kaç tane köy arabası var. Bol saman ve ot da var, neden bir

araba hazırlatmak aklınıza gelmedi?.."

Ben söyleyim mi? Çünkü mesele pek basittir de ondan. Teferruatla yetişmemiş, her işin amelî ve seri vasıtasını bulmak ve yapmak ile yetişmemiş insanlar daima azametli işlerle meşgul olduğundan, yani ünsiyeti büyük işlerle olduğundan işler hiç yürümez.

Yırtılan kağıtlar

Mahrem iş görenlerin kağıt sepeti kullanmasını menettik. Yırtılacak lüzumsuz kağıtları herkes masasının bir gözüne kor, sonra ya bizzat kendisi yakar, yahut nöbetle her odadan bir efendi bunları toplar ve yakar. Bu da pek basit görülen birşeydir; fakat, sepete atılmamış mektup parçaları, şifre halli ve sâireyi çaldırmak için alakadar uğraşanlar vardır. Odacılardan bu gibi kağıtları satın alıyorlar. Ben böyle bir kuvve-i umumiye yakaladığım gibi, bazı yırtılmış evraktan istifade de ettik.

Mühim daire hizmetçileri

Müdür evvela hizmetçilerin maaşını sordu ve cüz'îliğini görünce "Pek fena!" dedi; "Böyle mühim yerlerde bu adamlara çok maaş lazımdır, aksi halde bunlar başka yerden zararımıza da maaş alabilirler." dedi. Vaz' u tavrından şüphelendiğimiz birini sivil polise takip ettirdim. Derhal semtimizden uzaklaştırılması lüzumu görüldü.

Her efendinin masası üzerinde, akşam paydosu olun-

ca ne beyaz ve ne de yazılı tek bir kağıt kalmayacaktır. Gözler de kilitli olacaktır. Sık sık muayene ile temine çalışmak lazım geldi. Çok defa beyaz kağıtların altında mühim şeylerin bırakıldığı görüldü. Müdür her akşam bu kontrolü yapmaklığı söylemişti. Müdürler daireden en sonra çıkmak âdetti. Bazı kere işler icap ettirirse, gece yarısına kadar da kalırdık; fakat efendiler giderdi. Bir gün müdürün, anahtarlarını çekmesinin üstünde unutmuş gördüm; aldım, ertesi günü usûlen hatasını söyledim, çok memnun oldu. Çok muhtemeldi ki beni kontrol için bırakmıştı. Bundan on sene sonra, değil anahtarı unutulmuş, hatta kilidi bile bulunmayan çekmelere mühim evrak koyanları gördüm.

Gevezelik tehlikesi

Vazife hakkında hariçte görüşmek Almanlarda âdet değildir. Hele sofralarda veya umumi yerlerde bunu kabalık da sayarlar. "Bilhassa sivil şifrecilerin kontrolü mühimdir." derdi. Hakikaten, birkaç kontrolde gördüm ki, pek mühim işler mahalle kahvelerinde hikaye ediliyor. İnsanların tabiatları muhtelif. Bazısına "Birader, senin de birşeyden haberin yok!" dedin mi bildiğini söylüyor. Bazısına da "Bunu senden başka kimse bilmez!" diyerek koltuk verirsen söylüyor. Mahrem işler, ehemmiyeti nisbetinde ağır bir yük gibi, her omuz taşıyamıyor. Mutlaka, itimat ettiği birisine, "Yalnız sana söylüyorum." diyerek ağırlığından kurtuluyor. Bu hususta güzel darb-ı mesellerimiz de vardır: "İkiyi aşan taşar; sırrını söyleme dostuna, dostunun dostu vardır, o da söyler dostuna (sonra saman doldururlar postuna)".

Mâ-dûnların kıymetini takdir etmek

Müdür Alman olmasına rağmen şube efendilerinin kabiliyet ve seciyeleri hakkında, kendilerini tedkik ederek az zamanda hakikate yakın malumat toplamıştı. Muntazam ve çok çalışmak, sabahları vaktinde gelmek ve işleri paydos zamanına kadar bitirmek mümkün olmadığı halde bitirmeden gitmemek. Aksi halde o efendi ciddi ve vazifesini bilir sayılmazdı.

Sabahleyin tam vaktinde işine gelmeyenleri hiçbir Alman mâ-fevk affetmezdi. Arasıra Bronzar bile böyle muayene yapardı ve doğruca müdüre gelir; "Şubeniz tamam mı?" der ve alacağı cevaba göre odalara giderek masaları bizzat tedkik ederdi; müdürün işi, yanlış malumat vermesi fena bir tavırla karşılanırdı.

Vazifedar insanların vaktinde yatıp vaktinde kalkmasına pek ehemmiyet veriyorlar. "Herhangi bir sebeple, mesela tiyatro ve sâir eğlence zımnında geç yatmak sabahleyin geç kalkmaya hak verdirmemelidir!" derler. Esas, sabahleyin vazifeye tam saatında gelmektir. Bazan tatbikat ve manevralara daha erkenden iştirak ederiz, akşama kadar devam dahi etse şube müdürleri behemehal daireye giderek ne var ne yok aramalıdır der ve böyle yapardık. Yorgunluk, düşünülecek bir mani değildi.

İşten bunalma

Böyle birşey yoktur. Bir kere benim masamda çok iş toplanmıştı, cidden sıkıldım. Karşımda bunu farketmiş;

"Binbaşım sıkılma! Sırasıyla hepsi biter! Sıkılmamak için biliyor musun ne demeli? 'Bunların hepsi benim işimdir ve ben bunların hepsini yaparım!'..." Bu basit düsturla hakikaten çok defa sıkıntımı defetmişimdir.

Bir vazife verildimi, sorulmayan teferruata dahi cevap hazırlamalı

Birine bir vazife verildi mi dikkatine göre bir derecede yapar gelir. O işe dair başka bir cihetten birşey sorulsa, tahkikat yapmadığı çok kere görülür. Almanlar buna çok dikkat ederler. Bir gün bir manevrada Liman Paşa bana dedi ki: "Şu sırtta bir batarya görüyorum, git sor bakalım nereye ateş ediyor?"

Bulunduğumuz yerden batarya üç kilometre kadar uzaktı.

Derhal ata bindim, dört nal oradan ayrıldım. Batarya(nın) yanına geldiğim zaman tabii bana sual sorulan zaman değildi, şu halde yalnız endaht için bile sorulacak, bir sual değil birkaç tane vardı. Ben bataryaya birçok sualler sordum ve not defterime yazdım: Mesela: Hangi bataryasınız? Ne emirler aldınız? Müfreze kumandanınızın yeri neresi? Düşman hakkında ne biliyorsunuz? (Müfredatıyla) Hangi hedeflere ne zaman, ne tarzda ve ne kadar ateş ettiniz? Düşmanın, görüldüğünden şu ana kadarki gördüğünüz hareketleri nelerdir ve siz bundan ne anladınız? Müfreze kumandanına yazdığınız raporlar nelerdir?

Velhasıl, yaptığı ve yapacağı şeyleri ve düşündükleri-

ni not ettim. Aynı zamanda noksanlarını da kendisine ikaz ile avdet ettim. Ve Liman Paşa'nın bulunduğu yere uzun dört nal ile geldim, notlarımı okudum. Bana soracak birşeyi kalmamıştı. Çok memnun oldu, vazifemi tam yaptığımı söyledi. Az sonra bir erkan-ı harp daha çağırdı ve ona da, uzaktan gelen bir yürüyüş kolunun nereden geldiğini öğrenmesini söyledi. Bu efendi gitti geldi ve kısaca ".....'den geliyorlar!" dedi. Liman sordu: "Hangi kıta imiş?" Cevaben, sormadığını söyledi. Liman levkalade kızdı, dedi: "Daha yalnız bir düzine sual sorabilirim! Sen bu kıtaya yalnız hangi kıta olduğunu mu sordun?" dedi. "Evet!" cevabını alınca, "Bakın, bu ordunun en büyük noksanı, birbirine hiç de benzemeyen cüzlerden mürekkep olmasıdır." dedi.

Hauptsache'ye ehemmiyet verirler ve ifadede bunu ihtar ederler ki teferruat arasında esas mesele karışıklığa gitmesin. *Birbirine benzemek* meselesi yalnız kıyafetçe değil, düşünce ve iş tarzında dahi. Bakkalköy mıntıkasında Liman bana ve diğer bir erkan-ı harbe verdiği vazife üzerine demişti ki: "Türk ordusunun en zayıf bir yeri de erkan-ı harbiyesinin birbirine benzememesidir".

Vazifede sürat

Yavaş hareketi hiç sevmezler, hatta bunu bir odacı bile yapsa bağırırlar. Odaya giren biri, masasına gelinceye kadar usûlen sallana sallana gelirdi. Almanları bu hal pek kızdırır; hem "Çabuk!" diye bağırırlar, hem de elleriyle işaret ederler. "Benim seni bekleyecek vaktim yok, ne sallanıyorsun? Hasta mısın?" derler.

Manevralarda, atlı olanlar mutlak dört nal gelmeli, yayalar da canlı canlı yürümeli. Büyük rütbelilere bile "Develer gibi yürümeyin!" diye bağırırlar.

Zamanda kat'îlik

Hususi hayatta bile bütün medeni cihanda bu hususa riayet olunur. Tabii askerler daha ziyade riayet eder. Almanlar, resmî hayatta olduğu gibi hususi hayatlarında dahi buna diğer milletlerden ziyade ehemmiyet veriyorlar. Mesela, Fransız halkı zamanda kat'îliği teyit için "heur militairc/asker saatı" diye zamanı kat'îleştirirler. Bir gün Bronzar Paşa şube müdür muavinlerini Moda'daki köşküne öğle yemeğine davet etmişti. Arkadaşlardan biri vapuru kaçırmış, biz yemeğe oturduktan sonra geldi. Mükemmel haşladıktan sonra, "Sofraya buyurun!" dedi!

Hesapta titizlik ve iktisat

Almanlar kadar hesaplarını bilen ve tasarrufa riayet eden millet yok gibidir. Hele hesabından on para eksik gelsin! İnce ince sorar, hesabı tamamlatır. Birkaç defa odacı hesabından on para noksan getirmişti, kıyameti kopardı. "Bu benim hesabımdır, senin kendiliğinden para almakta ne hakkın var? Hesap başka, bahşiş başkadır!" diye bağırdı çağırdı. Hesabı tamamladıktan sonra herife dört misli bahşiş verdi.

Birşey alacaklar mı, mutlak evvela Alman malı aranır. Öğle yemeği için cebinde "sandöviç" getirir. Mümkün

olan herşey Almanya'dan getirtilir, yoksa bir Alman'dan alınır, hiç değilse Alman malı alınır; mecburiyet görülünce başkalarına müracaat. Bizden hemen on misli para fazla aldıkları halde, mecbur olmadıkça tramvaya bile binmezler. Bir gün, benden evvel daireden çıkan müdürle Köprübaşı'nda rastlaştım. Hayret etti ve sordu: "Bize en kısa yol diye Mercan yokuşundan inen kestirmeyi göstermişlerdi. Siz hangi yoldan geldiniz ki bizden evvel buraya yetiştiniz?.."

Ben, "Bir arkadaşla beraber Beyoğlu'na çıkacaktık, gezmeye gidiyorduk, Bayezid kulesi yanından arabaya binmiştik." dedim. "Arkadaşımla beraber fayton ile geldik".

-O halde müsta'cel bir işiniz olacak. Sizi lafa tutarak işinizden alıkoydum, affedersiniz!

(dedi) ve uzaklaştı!

Temiz kıyafet ve tuvalet

Temizliğe dikkat her medeni insanın yaptığı şeydir. Alman zabitleri bu hususta daha titizdirler. Kendi memleketlerinde, daireye gelince ceketlerini değiştirir, iş ceketi giyerler. Sebebi, iş esnasında temizliğe tamamıyla dikkat edilemeyeceğinden, halkın temiz kıyafetleri arasına daha temiz çıkmaktır. Bizde buna o kadar ehemmiyet vermediler, fakat iş bittikten sonra el ve yüzlerini ve tırnaklarını yıkarlar, aynada tuvaletlerine, kıyafetlerine bir defa bakarlar; iş odaları camekanla bölünmüştür. Aralıkta bir lavabo ve bir ayna bulundururlar. Zabitler

tırnak va saçlarını pek uzatmaz, esasen iş adamlarında bu kıyafetler halk arasında dahi makbul birşey sayılmaz. Manevralarda [hatta harpte dahi] temizliğe çok riayet ediyorlar ve müctemi' (toplu) yemeklerde iş elbiselerini değiştirerek uzun pantolon giyiyorlar; bu, temiz olduğu kadar da sıhhîdir. İlk fırka kumandanlığını zamanında Harb-i Umumi başlangıcında karargâhım Şile civarında bulunuyordu. Müşir Golç Paşa sahilleri teftiş etti, akşam Şile'de birlikte yemek yedik.

Yemeğe temiz kıyafetle, yeni tıraş olmuş, düz pantolon giymiş, cephe kıyafetini tamamıyla değiştirmiş geldi, ben de aynı suretle gelmiştim. Diğer mâ-fevkleri manevra elbiseleriyle, çizmeli ve tıraşsız görünce yanıma gelerek sordu: "Siz Almanya'da bulundunuz mu?" [Harb-i Umumi'de beraber çalıştığımız müddetçe de gerek kendisini ve gerekse diğer Almanları ancak mecburi sıkışık vaziyetlerde çizme veya ketrili(?) gördüm].

Almanlar her gün tıraşa çok ehemmiyet verirler. Akşam davete gideceklerse bir daha tıraş olurlar. İki günde veya daha fâsılalı tıraş olan şube arkadaşlarına rastgelince "Hasta mısın? Bugün daha az sevimlisin! Her gün tıraş olsan seni daha çok severim..." gibi sözlerle alay ederler.

Mâ-fevka takrir vermek (fortrag)

Mâ-dûnlar, vazifeleri olan işleri oluru gibi mev'ûd vaktinde veyahut lüzum görüldüğü anda mâ-fevka malumat vermek hususuna pek dikkat ederler. Şube

müdürleri her gün erkan-ı harbiye-i umumiye birinci reis-i sânisi Bronzar'ın yanına fortraga giderlerdi. Icabında birşey sorulsa derhal cevap verebilmek üzere mücehhez bulunurlardı. Bunun için pek amelî (pratik) bir usul takip ediyorlardı:

Eser-i cedid[19] kağıtlarından elli yaprak kadar bir musannif içine yerleştiriliyor. Bir dosya gibi oluyor. Sonra şubede kaç çeşit iş varsa o kadar miktarda olmak üzere fasıllar ayırıyor. Fasılları kolay bulmak için o kadar miktarda kağıdın kenarında oyuklar kesiyor ve numara ile veyahut işin ne olduğunu, oyuklardan görülecek vechile en alttaki kağıda yazıyor. Kendi şubede çalışırken günün işleri hakkında veyahut daha isteyeceği şeyler hakkında masa veya kısım âmirleri veya ben malumat verdikçe, lüzum gördüğü şeyleri, tahsis ettiği kısımlara not alıyor. Bu usulü ben her vazifede yaptım, çok güzel birşey. Daima hem âmirin yanında mühim malumat bulunuyor, hem de mâ-dûnlar geçmiş şeyler hakkında tedkiksiz, yalan yanlış malumat vermekten korkuyorlar. İyi kontrol oluyor.

Mâ-fevka veya alakadara haber vermek (meldung)

Bir mâ-dûn (için), herhangi bir hadise veya şahsa ait iş için beheımehal mâ-fevka haber vermek lazımdır. Bir gün ikinci reis-i sâni Hafız Hakkı Bey Bronzar'a haber vermeden gitmiş ve mazeretine mebnî de gelmemiş.

19 Eser-i cedid: Eskiden, başında, Arap harfleri ve soğuk damga ile 'eser-i cedid' yazılı olduğundan bu adla anılan bir kağıt çeşidi. (Haz.)

Bronzar bizi topladı ve Hafız Hakkı Bey'i gıyabında alenî tekdir etti. Herhangi birşeyi mâ-fevkten saklamak büyük kabahattir. Bir zabit veya bir memur başka bir mevkiye izinli dahi gitse, derhal oranın en büyük âmirini bizzat ziyaretle kendini tanıtır ve ziyaret maksadını da söyler.

Teftiş veya hususi bir iş için ziyarete gelenler

Mâ-fevkler arasıra mâ-dûnların mesaisini teftiş için, bir iş bahanesiyle, beklenilmeyen bir zamanda mâ-dûnun odasına geliyorlar; fakat, oturacak fazla sandalye olmadığından, masa başında ayakta dururlar. Mâ-dûn işini bırakıp da mâ-fevk'a ayağa kalkmaz. Soracağını sorar, mâ-dûnun ne yaptığını görür, çekilir gider. Hususi bir ziyaretçi de gelse vaziyet aynıdır; oturacak yer dahi olsa. Gerçi hususi ziyaretlerde çok oturulmamak âdettir. İnsanı sıkacak ve işinden alıkoyacak kadar da oturmazlar. Fakat, iş adamlarının beş dakika sarfedecek zamanı dahi zarar olduğundan, sandalyesiz, misafirler daha azdırlar ve daha tez giderler. Hariçten gelecek zatlarla mutlak görüşmek lazımsa, masa başında değil odanın kuytu bir tarafında görüşülür.

Evrak kaydiyesi ve tebyiz

Pek mühim işler kat'iyyen evrakta kaydolunmaz.

Her masa kendi tebyiz ve kaydeder. Evraktan bir sıra numarası ister, zarflar elden kurye ile mi gidecek,

postaya mı verilecek, zarfı kapar gönderir. Evrakta hülasa hanesine "falan masanın" gibi bir işaret koyar.

Evrakta gelen ve giden için tutulan defter tevhîd olunarak, sağ sahife gelenlere, sol sahife gidenlere hasrolunmak suretiyle daha basit bir hale ifrağ olundu. Bu suretle, şubeye gelen bir kağıdın şubede mi kaldığı, yoksa başka bir makama mı gönderildiği derhal görünürdü. Bunun gibi, şubeden yazılan bir kağıt da geri geldi mi ve ne gibi muamelelere maruz kaldı anlaşılırdı.

*

* *

Almanlarla aramızda daha ilk ayda birtakım müşkilat başladı. Bunun bir kısmı Almanların sertliği, diğeri de vazifedeki müşkilattı. Bir gün Enver Paşa beni çağırttı. Nezâret'teki makamına gittim. Bu iki husus hakkında mütalaamı sordu. Dedi ki:

-Alman âmirlerinden arkadaşlarınızın bazıları şikayet ediyor, fazla sertlik ediyorlarmış. Halbuki ben hepsinden, hatta Liman Paşa'dan bile pek nâzikâne muamele görüyorum!

Dedim:

-Tabii size de sertlik yapacak değillerdir. Fakat, gördüğüm ve işittiğim vaziyetlere göre arkadaşlarımızın dedikleri doğrudur. Yalnız biraz da kendileri sebep olsa gerek. Çünkü, benim müdür, bana karşı yapmadığı gibi şubemde dahi kimse tahkir edilmiş değildir. Fakat, ben daha ilk günden en ufak adımına da müsait bulunmadım. Şubelerin kapısına, üstünde Almanca altta Türkçe

yazılar, damgalar gibi münasebetsizlerle mani olmak lazımdı. Bununla beraber fikrimce her iki tarafa da nasihat edilmeli: Almanlara ileri gitmemeleri, şikayet edenlere de pek yumuşak durmamaları...

Enver Paşa:

-İkinci mühim meseleyi ne yapacağız? Mesela, mühim bir malumat verecek bazı kimselerle temas lazım. Bunu bizzat sen idare et!

Ben:

-Esasen casusluk hakkında mühim bir layiha hazırladım. Bunun, Dâhiliye Vekâleti ile de görüşülerek tatbik edilmesi lazımdır. Fakat, Almanlarla bu hususta çatışmamak gayr-i kâbildir; çünkü, şubeye gelen her kağıdı muhakkak görmek için benden habersiz yaverine talimat verdiği gibi, bütün Almanlar bu hususta pek hassas davranıyorlar. Bunların üzerindeki şube müdürlüğü ünvanlarını kaldırmak, hiç değilse istihbarat şubesini bu şekle koymak mümkün değil mi? Bugünkü vaziyetimiz Türk erkan-ı harbiyesi değil Alman erkan-ı harbiye-i umumiye dairesi gibidir. Bir taraftan kaçan diğer taraftan ellerine geçiyor.

Enver:

-Bunun imkanı yok. Sen idare edersin!

*

* *

Almanlar hakikaten kendilerinden gizlenen şeyler olup olmadığını güzel bir kurnazlıkla kontrol ettiler.

Güya bir Alman casusu tahrîren bir malumat veriyor ve beni ele vermeyin demeye de rica ilave ediyor! Nihayet bu işi tabii haber alıyorlar ve mesele yapıyorlar. Bununla beraber benim şubeden gürültülü iş çıkarılmadı. Fakat, başka bir mesele Mart ortasında müthiş bir tarraka yaptı. Bunu tafsîlen yazacağım.

Miladi tarih kullanımı layihası

4 Şubat'ta ben bir layiha verdim. Bunda; Rumî tarihle Efrencî tarih bizi büyük müşkilata düşürdüğünden, Rumî tarih yerine Miladi tarih kullanılması lüzumunu izah ettim. Hakikaten bazı mühim yanlışlıklar oluyordu. Almanlar Miladi kullanıyor, biz Rumî! Mecburen ikisini birden yazsak diğer vekâletler bunu garip görüyordu. Ben layihamda bir noktayı daha teklif etmiştim. O da, iki tarih arasındaki gün farkının tasarrufu ile, müzâyakada bulunan bütçeye yardım edilmesi; fakat, maaş sahiplerine ağırlık olmaması için bunu(n) birkaç aya taksimi. Milad tabirinin hoş görülmemesi ihtimaline karşı "askerî sene" gibi bir tabirin muvafık olacağını da teklifimde yazmıştım. Bu teklifimin kabulüne cesaret olunamadı. [Bu husus Harb-i Umumi'de -o da kısmen- tatbik olunabildi].

*

* *

Şubat'ta Enver Paşa'nın bir sultanla evleneceği söyleniyordu. Ben evvela buna inanmıyordum. Çünkü, Manastır'da İttihad ve Terakki yeminlerinde "saraylara,

yaldızlı köşklere" ağır kelimelerle hıya(ne)t izafe edilmişti. İsmi kainatın ağzına geçmiş Enver'in böyle bir yemini daha çok geçmeden nasıl tevil edeceğini, hususiyle yemin verdiği kimseler karşısında nasıl yapacağını düşünüyordum.

İstikşaf seyahati

Bu aralık bana güzel bir vazife verildi. "Karadeniz'le Kırkkilise" arasındaki yolların istikşâfı yapılacak. Refâkatıma topoğraf şubesinden dört de zabit verildi. Müdür bey yol iktikşâfı için cidden güzel ve amelî bir usul söyledi. Bizim topoğraflar güzel harita yapıyorlarsa da bu tarz-ı istikşâfı bilmiyorlardı, öğrendiğimi öğrettim.

9 Şubat'ta yola çıktık. 27'de İstanbul'a döndük. Karış karış tabiriyle dolaştık. Muhtelif mıntıkalarda 19 günlük bir seyahat. Güzel defterlerle vazifemizde yaptığımız eserleri Liman Paşa'ya kadar Alman müdürleri gördüler ve beğendiler. Ben(im) bu hususta iki istifadem oldu: Biri güzel bir istikşâf yapmakta meleke kazandım; ikincisi, güzel ormanlarda uzunca ve yaya ve atlı seyahat. Yalnız, erkan-ı harbiye-i umumiye istihbarat şubesi müdürü demek olan benim bu işle alakamı ben de, bana emir verenler de anlayamadık.

Bu kısımdaki hududu ve sahil mıntıkalarını da dolaşmıştım. Balkan seferinden evvel hudut komiserliği vekâletinde de bulunduğumdan, bir hudut talimatnamesi kaleme almak vazifesi de uhdeme verildi ve yazdım.

Seyahatımda iki mühim münasebetsizlik görmüştüm.

Biri, vilayet yol yaptırırken askerlikçe ehemmiyeti var mı diye kaymakamlığa soruyor! Bunun güzergâhını tesbit için ne mühendisi var, ne de hiç olmazsa bir zabit. Kaza kaymakamı iş yapacak! Daha garibi yola Türbedere'den biraz işe başlanmış, fakat fazla bir meyle tesadüf edilince güzergâh değiştirilmeye karar verilmiş!..

Diğer biri de, muhacirînin hâl-i felaketi. Telefât müthiş. Geçtiğimiz köylerdeki tahkikattan tifüs olduğunu anladım. Zavallı halk ihtiyaçlar içerisinde mahvoluyorlar. Gece kaldığım bir köyde, meydanda kalmış iki kardeşi İstanbul'a aile himayesine aldım. İşte bu işler için acı bir rapor da verdim.

* * *

EDİRNE'NİN KALELİKTEN TECRİDİ VE LAYİHALARİM

Edirne'nin kalelikten tecridi fikri

Enver Paşa ben seyahatte iken mutantan düğün yapmış; bir sultanla evlenmişti. Kendilerini, mühim iki mesele için, rahatsız bulundukları Nişantaşı'ndaki sarayında 14 Mart'ta ziyaret ettim. Bunlardan biri, kaç gündür Alman müdürlerin, devamlı ve mühim mukarrerat için Bronzar nezdindeki ictimalarıdır. Bunun hakkında bize hiçbir şey söylemiyorlar; fakat, mühim birşeye karar vermek istediklerini anlıyordum. Bizim müdürün ne ile ziyade meşgul olduğuna dikkat ettim. Edirne kalesi hakkında olduğunu anladım. Kendisine dedim ki:

-Balkan harbinde ben Edirne'de bulundum. Edirne hakkında meşgul olduğunuzu görüyorum. İsterseniz malumatınızı ikmal edebilirim.

Müdür memnun oldu, fakat bana birşey söylemediği halde meşguliyetini farkettiğime de hayretle kızar gibi oldu. Muhaveremizden çıkardığım netice Edirne

kalesinin lüzumsuzluğu, Bulgarlarla artık dostluk gibi mühim meselelerdi. Bu iki mühim meseleyi, şu sualime verdiği cevaplardan anlamıştım. Benden lazımı kadar malumat aldıktan sonra, yine kaç gündür olduğu gibi toptan Bronzar'ın yanına fortraga gidiyordu. Dedim:

-Müdür Bey! Sakın Edirne'yi kalelikten tecrid etmeyiniz, sonra Bulgarların iştihasına terketmiş oluruz!

Cevap verdi:

"Kalenin lağvına gidileceğini nereden anladın? Bununla beraber, Bulgarları sizin kadar tanımıyorsam da artık birşey yapamazlar zannederim!" dedi.

Mühim meşgalenin ne olduğuna artık şüphem kalmamıştı. Kendisine dedim:

-Edirne'nin bende büyük hatıraları olduğundan çok severim. İnsan sevdiğine karşı fazla kıskanç olur!.

Gülüştük ve gitti.

İkinci mesele de, bugünlerde Bulgaristan'ın dâhilî vaziyeti idi: Rosokillerle liberaller müthiş mücadelelerde bulunuyordu. Liberallerin lideri Radoslavof bizimle dost (olma) fikrinde idi. Fakat Rosokillerin lideri Malinof ve taraftarları resmî nutuklarında pek aleyhimizde bulunuyorlar ve İstanbul muahedesini tanımayacaklarını, Türk dostluğuna ehemmiyet vermeyeceklerini haykırıyorlardı. Halen liberaller galiptir, fakat sukûtları bizim için daima düşünülmeye layık bir meseledir. Bundan başka, dünkü 13 Mart, Edirne'nin sukutu günü idi. Bulgarlar bu günü pek mutantan tes'îd ettiler. Siyasi adamlar ve ceneraller aleyhimize pek ileri gittiler: Bulgarlar Edirne'yi kendi-

lerine ait gibi sözler söylüyorlar. [Ceneral Vazof'un nutku hülasası: Edirne etrafında zabitan ve efrad arkadaşlarımızın ruhları yaşıyor ve hayatta bulunan Bulgarlardan, bize ait olan Edirne'nin tekrar zaptına intizâren kaleyi muhasarada bulunduruyor, her 13 Mart'ta ve her 13 sayısında bu mukaddes ruhlar Edirne'ye hücum ediyor]. Bundan başka Ortaköy'e iki alay daha gelerek üç alay oldu, "Hudut Midye-Enez olacak!" diye bağrışıyorlar. Birbirine zıt olan iki tarz-ı mesai ne kadar garip, Edirne hakkındaki münakaşaların Almanlarca yapılarak bizim haberdar edilmememiz o kadar acıdır. İşten henüz haberiniz yoksa vaziyet müthiştir. Hazırlanmış bir teklif karşısında bulunacaksınız.

Her ne olursa olsun mühim olan ve aslolan Edirne değildir, Türk erkan-ı harbiyesinin vaziyetidir. Bulgarların "Edirne!" diye bağırdığı bir günde Almanlar Edirne kalesinin lağvıyla uğraşıyorlar. Ortada Türk malıyla uğraşan iki ecnebi grup var, bu vaziyet âtîmizden beni büyük endişeye düşürdü. Mühim bir teklifte bulunacağım: Almanlardan lazımı kadar istifade ettik. Artık erkan-ı harbiyenizi Türk yapınız. Yoksa, nereye gittiğimizi yakında siz dahi bilemeyeceksiniz. *Benim gördüğüm, Almanlar bir harb-i umumiyi yakın görüyorlar, Edirne'yi Bulgar ittifakına karşı bir hediye hazırlıyorlar.*

Bulgarlar Almanlar tarafını iltizamla Dobruca ve Makedonya'ya mâlik olacaklarını tahayyül ediyorlar. Fakat, evvela şart olarak "Edirne"yi isteyeceklerini ve Almanların da bunu temin için hazırlıkta bulunduklarını

görüyorum.

Enver kıpkırmızı oldu ve sordu:

-Edirne kalesinin lağvım sana kim söyledi?

Ben:

-Meseleden haberdar olduğunuzu anlıyorum, bununla beraber vaziyetin ehemmiyeti aynıdır. Kalenin lağvı hakkında bana kimse birşey söylememiştir. Ben, müdürün mesaisinden bunu çıkardım.

Enver:

-Harb-i umumi sözü nereden çıktı? Edirne ile bunun münasebetini nereden buldun?

Ben:

-Cihan siyasetinin bir harb-i umumiye yaklaştığını görüyorum. İttifak-ı müselles-itilaf-ı müselles mesai ve söz mübarezeleri meydanda; Balkan harbi neticesi Balkan hükümetlerinin aldıkları şekiller de büyük devletlerin hoşuna gidecek bir vaziyette değil. Almanya'nın bize bütün varlığıyla sarılmasını ve nihayet daha iki buçuk ay içerisinde Türk erkan-ı harplerinin ıskat edilerek erkan-ı harbiye-i umumiyemize ve memleketimize taalluk eden kararlardan bizlerin haberdar edilmemesini düşünerek bu kararı veriyorum. Bir layiha da yazmak istiyorum.

Enver:

-Sen, Edirne hakkındaki düşüncelerin için bir layiha yaz; fakat, Almanların da okuyabileceğini teemmül ederek onlardan bahsetme. Harb-i umumi gibi şeyleri de

karıştırma, bunu kim görebilir? Layihayı da müdürünüz vasıtasıyla gönder.

Ben:

-Edirne'yi esas ittihaz ederek yarın bir layiha takdim ederim. Müdür Bey vasıtasıyla göndereceğime nazaran "Edirne kalesi" etrafından ayrılmamak mecburi olacak, ancak "Harb-i umumi" sözünü bir tarihî hatıra olmak üzere bir yerine münasebet aldırırım.

dedim ve veda ettim.

Layihamı yazdım, [Almanların anlaması için bir tarafına da Fransızca'sını ilave ettim] ve 15 Mart'ta müdür bey vasıtasıyla takdim ettim. Layiha aynen şudur: Aldığım talimatta, Almanlar vasıtasıyla elden ele geçeceğinden, yazmakta hayli müşkilat çektim ve "harb-i umumi" sözünü de münasip bir yere koydum.

Harb-i Umumi'den evvel
Bulgarların âmâli hakkındaki layihaın

Enver'i telaşa (düşürdü) ve (bana), müsteşar Kâmil ve erkan-ı harbiye reis-i sânisi Hafız Hakkı müvâcehesinde Edirne'nin kalelikten tecridini nereden öğrendiğimi sordu! Ne esef! Ben istihbarat şubesi müdürüyüm. Hissediyorum ki fena yapılacak. Zamanın mesul insanı bunu münakaşa değil, benim bu işi nasıl duyduğumu soruyor.

İstanbul

15 Mart sene 330

Efrencî 28 Mart sene 914

Bulgarların ani olarak Edirne'ye tecâvüz edebilmeleri ihtimalini düşünerek ber-vech-i âtî maruzatta bulunurdum:

Bulgarların hiç olmazsa Tunca-Meriç hattını hudut yapmak için münasip bir zamandan istifade edeceklerini, âtîdeki mülahazat neticesi mahtemel görüyorum.

Mülahazat

Balkan harbinin elîm akıbetinden Bulgarlar pek meyustur ve halk arasında tefrika vardır. Hükümet harpten evvelki gibi kuvvetli ve nüfuzlu değildir. Bu hükümet ve millet yakın bir âtîde kolaylıkla istihsali kâbil bir ganimet ister; *Makedonya, Dobruca, Edirne* dâiren-mâdâr kendilerinin nazar-ı tama'ındadır. Bugün Makedonya'ya el uzatmak büyük siyasi cereyanların muhassalasına tâbidir. Yani bir Sırp-Bulgar ittifakından sonra kâbildir ki, bu da şimdilik mutasavver değildir. Dobruca'ya ise hiç ihtimal görmüyorum. Çünkü, Bulgarlar Romanya ile harp edecek kuvvete mâlik değildirler. Mâlik olacak bir zahîr bulurlarsa, öbür taraftan Sırp, Yunan yine muvâzeneyi bozar. Şu halde, *Dobruca* ve *Makedonya* için bir harp icrası Bulgarlar için felaketli netice vereceğinden, buralardan ümit ancak *bir Harb-i Umumi'nin göstereceği müsait safahatta olabilir.*

Edirne'ye gelince: Bunda büyük müşkilat yoktur. Kendini muhît olan ufak devletler bundan bilakis memnun olurlar. Çünkü:

1. Kendi üzerlerine müteveccih ihtirastan bir müddet

kurtulurlar;

2. Böyle bir hal neticesinde Balkanlar'da Bulgarlar tamamıyla münferit ve zayıf kalır, yani Osmanlıların da artık ebedi düşmanı olurlar. Düvel-i muazzamanın nokta-i nazarına gelince: Bulgarların bu ganimeti karşısında her zaman olduğu gibi bî-taraf görüneceklerinden eminim. Arzettiğim mülahazatı mûcip olan zahirî esbâb:

1. Bulgar gazetelerinin arasıra beyanatı: "İslimye ve Yanbolu'nun Dedeağaç'la ittisâlini temin için Türkler Meriç'i hatt-ı hudut kabul etmeli!", "Midye-Tekfurdağ hattına kadar gümrükçe bir mıntıka-i bî-tarafî tesis olunmalı.";

2. Gelecek kabineyi taşkile namzet görünen Malinof taraftarânı alenen resmî nutuklarıyla, "ne İstanbul muahedenamesini tanıyacaklarını ve ne de Türkiye dostluğuna bir santim ehemmiyet vermeyeceklerini" söylüyorlar.

Efkar-ı umumiyenin bu tarzda kendi lehlerine celbine çalışılması şayan-ı dikkattir. Efkar-ı milliyenin cereyan-ı istikametini gösterir;

3. Edirne vilayetinden tardedilen Bulgarlar kâmilen hudut boylarındaki köylerde üstüste sıkışık ve müsellah olarak bekliyorlar. Kendilerine "Yakında eski yerlerinize gideceksiniz!" denilmiş;

4. Hudut karakolları nazar-ı dikkati celbedecek derecede kuvvetli bulunuyor;

5. 13 Mart'ta Sofya'daki nutuklar, bilhassa Krazof'unki.[20]

---

20 Elyevm Ortaköy'e iki alay daha geldiği (17 ve 19) ve oradaki kuvvetin elyevm üç alay bulunduğu ve o civardaki Bulgar askerlerinin ahalimize "Hudut Midye-Enez olacak." hissiyatını izhar ettikleri.

Hülasa

Bulgar milletinin dessaslığını geçen mütarekede görmüştük, daima da görmekliğimiz ihtimaline ve bir daha Osmanlı milletini Bulgarların iğfal edebilmesinin vahim akıbetini düşünüyorum.

Bulgarlar nasıl hareket edebilirler?

Bulgarların Edirne'yi umumi seferberlik yaparak işgal etmelerini az muhtemel görüyorum; çünkü, bütün Balkanlar'ın seferberliğini ve şüpheli vaziyetlerini mûcip olur. Fakat, civar fırkaların âtî harekatıyla ve çetelerle böyle bir harekete kıyam etmeleri ve derhal Balkan hükümetlerine ve düvel-i muazzamaya maksatlarını mübeyyin birer nota vermelerini ve bu hususta tıpkı hükümetimizin Edirne'yi istirdat ettiği zamanki vaziyetini taklit etmelerini muhtemel görürüm. Balkan ittifakının Trakya'ya yürümesini baîd görüyorum.

Tedâbîr lazımsa: Bulgarların serbestçe bir boşluğa yürümelerine mani olmaktır. Bunun için:

1. Edirne'nin ve Dimetoka'mn [Serköprü] yalnız Bulgarlarla bir harp zuhurunda sonuna kadar müdafası;

2. Kırkkilise-Karadeniz arasındaki dağlık ve ormanlık mıntıkada kuvvetli bir çete teşkilatı ve ihzaratı yapılması ve cebel topçulu müfreze tahsisi;

3. Hududa mücâvir ahalinin silahları azdır; eli silah tutanlar adedince silah verilmesi;

4. Askerî vilayet, kaza ve nahiye teşkilatı yapılması, yani hudut bölüğü kumandanı(nın) kaza kaymakamı,

takım zabiti(nin) nahiye müdür(ü) olması ve bu suretle bir harp zuhurunda umumi muhâceret yerine her tarafta askerce mukavemetin temini.

[Bu askerî kaza ve nahiyelerin tevsî'iyle umum hudutlardaki vilayetlerin askerî bir hale ifrâğını hazar ve sefer için bendeniz mühim görüyorum].

Erkan-ı harbiye
ikinci şube müdür muavini
binbaşı
Kâzım Karabekir

Müdür Toveney vasıtasıyla Enver Paşa'ya takdim ettim. 9 Nisan sene 330'da bana elden iade ettiler.

1914/28 Mart layihamın

esbâb-ı mucibesi

Rusların Karadeniz kolları ordularının seferber bulundurulması ve donanmalarının takviye kararı bizim taraftan da Karadeniz'le Kırklareli arasından şimale giden yolların istikşâfı, Edirne kalesinin feshi meselesi üzerine. Zaten 1914 netâmeli bir tarihti; Porstmot limanındaki resm-i geçide giden Alman donanması için Alman imparatorunun gösterdiği tarih idi.

Balkan harbi de Rusların Boğazlar'ı işgalleri için onların tesiriyle yapılmıştı. Teklif: Silahlı bî-taraflık idi. Kuvvetlerimizi Boğazlar civarından ayırmamak, Rus donanmasının serbest hareketine mani denizaltı ve drit-

not satın alarak Karadeniz boğazının müdafaa kudretini artırmaktı.[21]

Cafer Tayyar Paşa'dan

Kendisi 16'ncı kolordu erkan-ı harbiye reisidir. Kumandanı Hakkı Paşa. Vize'den ric'atta, yolda Alman ataşemiliteri Şetremiyel'e (Şetre Mil) rastgeliyor; bu, at üzerinde Vize'ye gitmekte, Cafer Tayyar Bey'e soruyor:

-Bu ne hal?

-Olur şeyler, şimdi geri gidiyoruz; aynı askerle bir gün ileri de gideriz. Fakat, ben size soruyorum ki, Almanlar bu Balkan harbine müsaade ettiklerinin cezasını gördükleri gün ben size soracağım: "Bu ne hal?" Çok yanlış iş gördünüz, bu gördüğünüz hal de o yanlışlıkların tabii bir neticesidir. Vize'ye artık gidemezsiniz, bizimle geri dönünüz!

---

21 Dikkat: Porstmut hadisesini *Cihan Harbine Nasıl Girdik*'e yazdım. (K.K)

Paşa, bir eserinde şöyle demektedir: "Kanaatime göre eğer biz Balkan savaşında yenseydik, daha o zaman Ruslar Boğazlara saldırıcaklar ve dünya savaşını başlatacaklardı. Bu savaşın ardından Türk ordusunu ıslah için gelen Alman askerî heyeti de az kalsın bu felakete sebep olacaktı. Daha bu yılın 15 Mart'ında (1914, Mart 28; Miladi takvimi kabul etmemiz gerektiği hakkındaki teklifim kabul edilmişti, Rumi takvim kullanıyorduk) bir layiha yazarak Harbiye Nâzırlığı'nı ve erkan-ı harbiye-i umumiye reisliğini üzerinde toplayan Enver Paşa'yı bir dünya savaşı konusunda uyarmak istemiştim. Bu layiham Enver Paşa'yı ve Almanları fena halde kızdırmıştı. Onların fikrince bu benim vehmimdi. Bu layihayı yazmamın sebebi ve sonucu *Türkiye'de Almanlar* adlı eserimde görülür". *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 27-28, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

"Muvafıktır." diyor ve o da dönüyor.

İstiklâl Harbi'nden on sene sonra, bir gün general Cafer Tayyar Kadıköyü'nden otobüse bindiği zaman Şetremiyel'e rastgeliyor. Bu da generaldir ve hizmetten çekilmiş, Suâdiye'de oturuyor. General Cafer Tayyar soruyor:

-Nasıl?! Vize dönüşündeki sözlerimi hatırlar mısınız? Sizi zamanında bulup da "Bu ne hal?" diye soramamıştım. Almanya'nın hatasını ve çektiği cezaya ne dersiniz?

Şetremiyel cevap veriyor:

-Ben o zaman Almanya'nın bu işe karıştığını zannetmiyordum; fakat sonra, imparatorun Balkan harbine müsaade eden imzasını hâvi bir kağıt okudum, Almanya(nın) hakikaten Balkan harbine müsaade etmekle pek fâhiş hata ettiğini kabul ediyorum.

*

* *

Anlaşılıyor ki Almanya ve Avusturya Sırp ve Karadağ kuvvetlerinin Osmanlı ordusu karşısında hırpalanacağını, Osmanlılar(ın) da sarsılacağından ve bu suretle Selanik yolunun daha serbest kalacağını ümit etmiş olacak!

*

* *

Felaket sebepleri

İleride toplanış, toplanmadan taarruza geçiş.

Balkan Harbinde Büyük Karargâh-ı Umumi'de,[22] emirlerden taarruz emirlerinin hülasası ve tarihleri.

Almanlarla ilgili layiham

İkinci ordu erkan-ı harbiye dairesi

Şube

Evrak odasının numarası: 12

Şubenin numarası: 1

Müsevvidinin imzası: İsmet

Tarih-i müsevvedi: 1 Kânun-i Sâni 326

Layiha

Nuvaye Veremya gazetesinin İstanbul muhabiri tarafından geçen sonbahar manevralarımıza ait yazılan makalenin suret-i mütercemesi mütalaa ve tedkik olundu. Makaledeki mütalât Osmanlı teşkilet ve terakkiyat-ı Osmâniye'sinin gayet ketûm olan Türk zabitanı vasıtasıyla öğrenilmesi(nin) be-gayet müşkil olduğu mukaddimesiyle başlayıp, hizmet-i askeriyemizde bulunan

22 Pertev (Demirhan), İstanbul, Askerî Matbaa, 1927, 4+124 s., Erkan-ı Harbiye-i Umumiye talim ve terbiye dairesi neşriyatından. (Özege, I/1631) (Haz.)

Alman zabitanından biri vasıtasıyla istihsal edilmiş olan malumat ve en-nihaye müşahedâta istinat etmektedir. Gerçi malumat-ı müstahsele daha ziyade ordumuzun hâiz olduğu cihât-ı müftehirayı ilan eylemek esasıyla, dâ'i-i mahzur olmak şöyle dursun, belki mûcib-i fevâid olacak mahiyettedir. Ancak, arzu edilen malumatın Osmanlılar vasıtasıyla istihsali mümkün olmayınca ecnebi zabitana müracaatla bir temin-i maksut şekli düşünülmesi(?) hâssaten Edirne mevki-i müstahkemi ve civarı garnizonları için şâyan-ı bahs ve tedkik bir mesele addedilmesi ber-vech-i âtî mütalaâta vesîle-i te'yîdiye olmuştur:

Avrupa'da mevki-i müstahkeme teşkilatı ve ihzarâtıyla beraber garnizonlarının vatan evladı olmayan alelıtlak ve hatta müttefik her ecnebi nazar ve malumattan ne kadar kavî bir taassupla setr ü ihfâ edildiği vâreste-i arz u izahtır Hatta bu gibi esrâr-ı askeriyenin, vazife ve alakadar olmayan evlad-ı vatan ve memurîn-i askeriyeden dahi ihfâsı kanun muktezâsıdır.

Hadd-i kemâle îsâline çalışılan mazbûtiyet-i muamelâtımızın bugünkü halinde ve mevzu-i bahs olan Edirne mevki-i müstahkeminde henüz inşaat ve ihzarat hitam bulmamış olduğu bir zamanda, yani her türlü tasavvurat ve inşaat-ı tahkîmiyemizin apaçık bulunduğu bir vakitte ise sâhib-i vukuf ve merak enzârdan ihfâsı bizim için en büyük bir mecburiyet hükmündedir.

Böyle iken Edirne mevki-i müstahkemi dâhil ve civarında bugün nümune alayları kumandanlıklarında ve talimgâh zabitanı meyânında Alman zabitanı bulunmakta olup teşkilat-ı cedîdede dahi mevkilerinde ibkâ olun-

dukları anlaşılmış ve bir kısım yenilerinin celbi tasavvuru dahi mesmû' bulunmuştur.

Novaye Veremya muhabiri tarafından ahîran gazetesine yazılıp bir sûret-i mütercemesi tebliğ olunan makalede, Osmanlı zabitanının ketûmluğu ile başlanılıp, bir Alman zabitinden alınan malumattan bahs edilmekte, belki an-kasdin vukubulan ve her halde daire-i ihtimalde gösterilen bu itirafat ve isnadât bizce her nokta-i nazardan kaviyy'ül-ihtimal şuûn mertebesinde görünmektedir. Lehü'l-hamd alelıtlak ordumuzun iç yüzü(nün) meydana çıkarılmasından mütehâşî değil ve zaten devletçe tasdik edilen (...)[23] Alman muallimlerinin kontratoya rapt ve kumandanlıkla tavzîf edilmesine iktifâya mecbur isek de mevki-i müstahkem mevzu-i bahs olunca onun içyüzü(nün) ayan olmasında cidden endişnâkız. Bizde hizmet-i talimiyeyi kabul edenlerin münhasiran hissiyât-ı hayırhâhâneye tebaiyyet ettiklerini kabul esasen bittabii makul olmayıp tevsi'-i maîşet meselesinde de kendilerince kontratoda şerâiti gösterdiği vechile kendilerince bilmukabele temin edilmişti. Bir kalenin içyüzü ise, vatan ve millet kaygusu hariç olunca bir adamı yeniden ihyâ edebilecek bir menbadır. Halbuki emsâl-i tarihiye ile beraber kavânîn-i askeriyedeki bazı imkanın şiddet-i mahsûsası vatan kaygusu olanları bile tamamen şüpheden âzâde kılamıyor.

Hüsn-i hizmet için yemin vermek bir zamân-ı namus ise de menfaat-i şahsiye için gidilmiş bir muhitte o menfaatin menâbi'-i fevkalede-i gayr-i meşrûasını kabule

23 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

mani olacak salâbet-i namuskârâneyi insanların birçoğunda mevcut zanneylemek, ziyade bir safvet ve her halde mugayir-i ihtiyat olur.

Muallim zabitanın birbuçuk seneden beri takip ettikleri hatt-ı hareket dahi tamamen âzâde-i şüphe add(ed)ilemiyor. Onların birçok tatbikat ve kadro seyahatleri mühim mıntıkalara tesadüf etmiştir. Ahvâl-i mümâsilede müdahale edilerek tahdîd-i tasavvurat edilmiş olduğu bile vâkidir ki, bu gibi müdahaleler herşeyden sarf-ı nazar bi'l-mecburiye celb-i dikkat ve inkisâr-ı şevk için vesîle olmuştur. Kaleye ait işâ'âtın merci-i âlîsince malum ve menâbi'-i intişârı elan meçhul bulunanları mevzu-i makâl edilmekten istiğnâ edildi.

Tahkimat-ı hâliye ve mutasavverenin ihzarâtında muallim zabitandan bir kısmının esasen tavzîf edilmiş olması esrarın bilcümle emsâlinden setrine lüzum bırakmamasını icap edemez. Vâkıfîn ne derece tahdit ediliyorsa zarar(ın) da o nisbette mahdut kalacağı tabiidir.

Mütalaât-ı ma'rûza neticesiyle biz Edirne mevki-i müstahkemi ile civar garnizonlarında ve Kırkkilise dahil ve civarında, yani Edirne'de ve dördüncü kolordunun 10 ve 11'inci ve 12'nci fırkaları ile Kırkkilise'de ve üçüncü kolordunun yedinci fırkası dahilinde gerek alay kumandanı ve gerek mektep muallim ve müdürü ve gerekse berâ-yı tahsil, velhasıl büyük ve küçük hiçbir rütbede ve alelıtlak hiçbir ecnebi zabit bulundurulmaması ve elyevm bulunanların teşkilat tensibiyle sâir mevâki'e nakl-i memuriyetleri elzem ve mübrem bulunduğu kanaat-ı kat'iyesindeyiz.

Tehlike-i farîza o kadar büyüktür ki yalnız başına tekmil bir memleket için sebeb-i felaket olmaya kifayeti müsellemimiz olmağla beyân-ı hâl ü mütalaayı vecîbe addeylediğimiz ma'rûzdur.

Kâzım Karabekir

İkinci ordu erkan-ı harbiye zabitanı tarafından imzalanmıştır. Erkan-ı harbiye reisi Mersinli Cemal Bey idi; Mahmud Beliğ Bey de ordu. İzzet Paşa müşterek imzalara kızmış, Cemal Bey'e "Yalnız siz imzalamalı idiniz!" demiş.[24]

---

24 "Arkadaşlarım genel bir savaş ihtimalini mümkün görmüyorlardı. Genel kanı şuydu: "Galip taraf bile o kadar hasara uğrar ki... Hiçbir taraf harb-i umumiye sebebiyet vermez!" (...) Ben bu endişemi üç ay önce Enver Paşa'ya, Harbiye Nezâreti müsteşarı Mahmud Kâmil ve erkan-ı harbiye-i umumiye ikinci reisi Hafız Hakkı Beyler karşısında söylemem ve işi Almanların haber almaları aleyhimde fırtınalar koparmıştı". Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 28-29, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul. 1995.

"[Müdür Toveney] "Harp çıkacağı hakkında belirtiler çoğalıyor, eğer görüşlerindeki isabet tahakkuk ederse senin için çok kıymetli bir hatıra olacak!" dedi. 23 (10) Temmuz Kanun-i Esasi'nin ilanı yıldönümü şerefine Levent çiftliğindeki geçit resmine atla gittim. Yol uzak ve nakliye vasıtaları da tedarik edilmediğinden halktan hemen kimse yoktu. Sultan Reşad belirlenen vakitten onbeş dakika sonra teşrif ettiler. Fakat, birinci safı bile gözden geçirmediler. Geçit resmi güzel oldu. Sonunda bazı sultan hanımlar da padişahın önünden geçtiler. Alman sefiri ve Alman askerî heyeti de burada toplanmıştı. Askerimizin intizamını gören Alman sefiri hükümet erkanımızı ve hâssaten Enver ve Cemal Paşaları tebrik ediyordu. Hepsi güler yüzlü ve sevinçliydiler. Bilhassa Enver Paşa'nın yüzünde büyük bir neşe görünüyordu. Birkaç gün evvelki sönüklükten eser kalmamıştı. Bir aralık Talat Bey pek beşûş bir çehre ile

Balkan harbinde Bulgarlar 5'te hududu geçtiler ve en kuvvetli mevzilerde Türk ordusunun taarruzunu beklediler ve mukabil taarruzla kolayca galip geldiler... Sanki Türk ordusunun taarruz edeceğini biliyorlardı.

Şu halde:

1. Bunu nereden ve nasıl öğrendiler?

2. Beş numaralı (...)[25] galebe 5 nasıl verildi?

3. Türk ordusunu taarruza sevkeden kimdi?

Bu iki sorgunun cevapları pek meraklı ve pek de ibretli hadiselerdir.

Savaş ilanı üzerine şubelerdeki değişiklikler ve itirazım

2 Ağustos 1914 günü Almanların savaş ilanı üzerine her tarafta hararetli görüşmeler yapılıyordu. Genel seferberliğimizin lanına karar verildiğini Alman müdürümden öğrendim. Az sonra, yani öğleden evvel 10.30'da genel seferberliğimizin ilan edildiği bize de tebliğ edildi. (...) Merkez karargâhı kurulduğu ve kuruluş biçimi hakkındaki muhtıra şubemize tebliğ olundu. Enver Paşa Harbiye

---

resmi yerinden arabasıyla geçerken başını çıkarıp etrafına bakan sultanını göstererek "Seni arıyor!" diye latife ettiğini işittim. Bu farklı neşenin hikmeti(nin) Almanya'dan gelen ittifak teklifi olduğunu sonradan öğrendim (...) Geçit resminden sonra benim Alman müdürüm pek beşûş çehreyle "Haydi arkadaşlar! Bir atlı koşu yapalım" dedi ve önümüze düşerek bize bir hayli manialar atlattı". *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 61, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

25 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

nâzırı ve başkumandan vekili olmuştu. İkinci başkan Alman Bronzart Paşa merkez karargâh kurmay başkanı, ikinci başkan yardımcısı Hafız Hakkı Bey, ikinci başkan; ikinci başkan yardımcılığına da Irak'tan Bahaeddin Bey getiriliyordu.

Dört şubeden oluşan genel kurmaydan üçüncü şube kaldırılarak; 1. Harekat; 2. İstihbarat; 3. Ulaştırma (şimendifer) olmak üzere üç şubeye indirilmişti. 3. şube şefi (Alman'ın müdür muavini) İsmet Bey henüz Avrupa'da tedaviden dönmemiş olduğundan birinci ordu karargâhına taşınmıştı. Harekat şubesinde Ali İhsan Bey, sevkiyat ve nakliyatta Refik Bey başlarında Alman müdürleri bulunmak üzere bırakılmışlardı. Benim şubemde Alman müdür alınmış, ben müdür olarak bırakılmıştım. Fakat, beraberimdeki bütün kurmay ve kurmay olmayan subaylar Harbiye Nezâreti'nin emrine alınmıştı. bana, gıyâben iki arkadaş verilmişti. (...)

Merkez karargâh kuruluyor; fakat, gözleri bağlanıyor, kulakları tıkatılıyordu. Bütün askerî ataşelerimize de ordularda tayin olundukları görevleri başına gelmeleri için emir verildiğini öğrenince bu oyunun nereden geldiğini anlamakta gecikmedim.

Kurmay başkanlığına Bronzart Paşa tayin olunmuştu. Harekat ve ulaştırma şubelerinin başındaki Almanlar vasıtasıyla bu işleri istediği gibi yapacaktı. Fakat, en önemli istihbarat meselesini, başında bir Alman dahi olsa, bizim elemanlarımızla idare etmek Almanların işine gelmiyordu. Bu işi de sefârethanelerdeki istihbarat şubesiyle görmeyi kendi işlerine elverişli görmüş olacaklardı. Büsbütün kaldırıldığı göze çarpmasın diye bizi de üç

kurmay subay olarak bırakmışlardı. İşin tuhafı, benim şubemdeki kurmayları alıyorlar da, şubemin işlerinde hiç bulunmamış olan Bükreş ve Atina'daki arkadaşları veriyorlardı. Demek artık bütün bilgileri Almanlar bize verecek ve yalan yanlış merkez karargâhı oynatacaklardı.

Muhtırayı alarak, ikinci reis-i sânilikten (ikinci başkan vekili) birinci reis-i sâniliğe geçen ve muhtırada imzası bulunan Hafız Hakkı Bey'e gittim. Mezkez karargâhın istihbarat şubesinin yen vazifesi hakkında talimat istedim! Amacım, Almanların bilerek tertipledikleri bu oyununa bizim üstlerimizin bilerek mi, bilmeyerek mi alet olduklarını anlamaktı. Tabii başkumandan vekili Enver Paşa'nın da kendi karargâhının aldığı şekli bilmesi lazımdı. Fakat, bu vazife daha ziyade Hafız Hakkı Bey'indi. Çünkü, ordumuzun menfaatini ve hukukunu birinci derecede o görecek ve koruyacak ve gerekiyorsa Alman reisin haberi olmadan Enver Paşa'yı uyaracaktı.

Hafız Hakkı Bey "Eski vazife yeni vazife diye birşey var mı? Tabii daha büyük gayretle devam edersiniz!" dedi.

"Peki!" dedim. Fakat, biz barış zamanı çalışmalarımızda üç odayı dolduracak kadar kalabalık iken, şimdi üç kişiye indirildik. Bütün Balkan devletleri dillerini, Rusça'yı, İngilizce'yi bilen arkadaşlarım emrimden alındı. Bu dillerle çıkan basını, merkez karargâha gönderilecek olan esirleri sorgulamak gibi vazifelerim için Hariciye Nezâreti'nden tercüman mı isteyeceğim? Sonra, birtakım yerlerle bağlarımız vardı. Bunların hepsi de kesilmiş oluyor. Acele olarak dil bilen bir arkadaşı bir yere gönderme imkanımız da artık kalmıyor. Şu halde,

seferberlikle birlikte merkez karargâhı gözlerini kapıyor ve kulaklarını tıkıyor demektir. Almanlar kendi mağlubiyetlerini veya içteki zayıf durumlarını ve hatta düşmanımız olması muhtemel bulunan yerler hakkında doğru bilinmesi gereken olayları bile istedikleri şekilde -halka yapacakları propaganda gibi- vermiş olacaklardır. Askerî ataşelerimizin şu ara önemli hizmetler göreceği tabii iken, bunların da memleket dahiline getirilmeleri aynı amaçla değil midir?"

Hafız Hakkı Bey sapsarı kesilerek:

-Çok fena, çok fena! Nasıl oldu da ben de imzamı attım ona! Sen emri şubene tebliğ ettin mi?"

-Hayır, etmedim! Tashihini ricaya geldim. Bu şekilde vazife görmek imkansız olduğu için yeni vazifeyi henüz üstlenmiş değilim. Sonra, bir mühim mesele daha var: Seferber Türk ordusunun başında Almay kurmay başkanının işi ne? Sulhte bile olmaması gereken başımıza geçirdiğimiz Alman idaresine 'Bizi ıslah edecekler, zaruridir!' denildi. Hala ıslah olmadık mı? Almay kurmay başkanı kendi merkez karargâhında aldığı emirleri ve kendi vatanının kurtuluşunu düşünür. Ordumuzu kıyasıya harcarlar, memleketimizi harap edip bırakırlar. Enver Paşa bunu sizinle olsun istişare mi yaptı?

Hafız Hakkı Bey'in çok üzüldüğü çehresinden ve asabiyetinden görülüyordu. "Kâzım!" dedi, "Ne söylersen haklısın! Fakat, reis meselesinde biliyorsun ki, ben ne zamandan beri aleyhtarım. Git istersen Enver Paşa'ya sen de söyle! Ben de şu şube işindeki hatayı tashihe uğraşayım!"

Muhtıra elimde Enver Paşa'ya başvurdum. Kararım, eğer şubem emr olunduğu şekilde bırakılmakta ısrar edilirse fikrimi resmî olarak yazıp Enver Paşa'ya vermek ve merkez karargâhtan affımı istemekti.

Hafız Hakkı'ya söylediklerimi aynen Enver Paşa'ya da anlattım. Şube meselesine o da hayret etti ve hemen istediğim şekilde tashih edilmesini bildirdi. Ben de, eski şubemin Bükreş ve Atina askerî ataşeleriyle takviye edilmesini uygun buldum. Kabul olundu. Buna sevindim.

Fakat, erkan-ı harbiye-i umumiye reisi meselesine itirazıma canı sıkıldı. Ben kendisine Avrupa'dan geldiğim günkü konuşmalarımızı hatırlattım. Dedim ki:

-Paşam! 'Erkan-ı harbiyemizi Almanlara teslim edişimizin başka bir manası var mı? Ben buna bakarak, aramızda bir ittifak olduğunu sanıyorum.' dediğim zaman zât-ı âlîniz 'Almanları ben mi bu vaziyete getirdim. Mahmud Şevket Paşa zamanında hükümet adına yapılmış bir sözleşmenin hükümlerini uyguluyoruz. Bizim istihbarat şubesi şefi Almanlarla ittifaknâme olduğunu zannederse başkaları ne zannetmez?' buyurmuştunuz. Acaba, şimdi bir Alman'ın erkan-ı harbiye reisliğine getirilerek, herşeyimizin büsbütün Almanların eline verildiğini görünce bunun bir ittifak sonucu olduğun mu kabul etmeliyiz?

"Böyle birşeyden sana kim bahsetti?" diyerek kaşlarını çattı.

-Bahseden, genel seferberlik emrinizle erkan-ı harbiye-i umumiye reisliğini bir Alman'a tevdi etmenizdir. Biz, Boğazların ani bir baskınına karşı uyanık bulunmak

zorundayız. Genel seferberlik emri verildiğine göre, bu masrafın karşılığı naradan bulunacaktır? Bununla beraber beni asıl endişeye düşüren erkan-ı harbiye reisinin Alman olmasıdır. Tabii diğer hususları ilgili makamlar düşünmüştür. Bizim vazifemiz de ordumuzun sevk ü idaresinde memleketimizin ve milletimizin menfaatlerini hakim kılabilmek için sizin birinci müşavirinizin de bir Türk olmasını istemektir. Ne kadar üstün zeka ve bilgiye sahip olursa olsun, bir yabancı hiçbir zaman size bir Türk kadar yâr olamaz düşüncesindeyim.

-Bu zaruri oldu. Fakat, ortada henüz harp yok. Ordumuzun seferberlik ve toplanmasını Bronzart hazırladı. Bunun uygulamasını da onun yapmasından daha tabii birşey olamaz. Fakat, senin düşüncelerin de doğrudur. İlerde bir harp halinde bu hususu düşünürüm.[26]

26 Dünya savaşına giriş arefesinde, basın yayın genel müdürü tarafından kendisine getirilen. Türkçe bir *Tavâli'u'l-Mülûk*'ta, Muhyiddin-i Arabi'nin Edirne Selimiye camii kütüphanesinde bulunan yazma bir eserinden, Romanya kralının o sene içinde öleceği ve 'savaşa girilirse Mısır'ın fethedileceği'ne dair bir tefe'ül yayımlanır; bunu Almanların yaptığını düşünen Kâzım Karabekir Enver Paşa'ya çıkarak şöyle der:"Propaganda, eğer teknik usullerle yapılmazsa bir nevi şarlatanlık olur ve fayda yerine zarar verir. Milletin akl-ı selîmi herhalde işin buralara kadar götürülmesine kadar nefret duysa gerektir. Moltke, 1839'da Nizip'te ordumuzun bozulmasını "Türk kumandanlarının müneccimlerin sözüyle hareket ettiklerine' bağlayarak alay ediyordu. Bizim Dâhiliye Nezâreti'nin 1914'te *Tevâli'u'l-Mülûk*'un ve Muhyiddin-i Arabi'nin irşadlarıyla Mısır'ın fethini kabul etmesi daha acı birşey olur. Bu oyunları şüphem yok ki Almanlar yapıyor. Fakat, yine şüphe etmem ki, sonradan en acı alayları da yine onlar yapacaklardır. Matbuat umum müdürünün bizzat bana getirdiği bu fal manzumesi yarın gazetelerde çıkarsa bugüne ve

Almanya seyahatim

Muhtelif yerlerde tedaviye çıkan üç zabitle birlikte 15 (28) Mayıs'ta İstanbul'dan vapurla Köstence'ye hareket etmiştik. Benim bu hususi mahiyetteki seyahatimin arkasında(ki gaye), mühim merkezlerdeki ataşemiliterlerimizin mesai tarzını teftişle istihbarat şubesinin yeni şekli dairesinde lazım gelen hususları anlatmaktı. Bu arada sefârethanelerin hallerini de görmüş, anlamış oluyordum. Diğer bir mesele de talebenin hâli ve Yunanlıların Hamburg'ta Volkan tezgahlarında yapılmakta olan Salamis zırhlısının hâl-i hâzırını ve ne zaman bitebileceğini tahkik etmekti. Bu hususu Berlin sefâreti, Hamburg konsolosu vasıtasıyla lazımı gibi tahkik edememişti.

Enver Paşa Anadolu sahili boyunca uzanan adaların Yunânîlerin ellerinde bulunmasını istemiyordu. Cemal Paşa'nın ise "Selanik'i bile alacağız!" diye bağırdığını işitmiştim. Şu halde, ısmarlanan Reşâdiye ve Sultan Osman dritnotları gelmeden önce Yunanlıların Salamis zırhlısı donanmalarına iltihak edebilecek midir?" diye merak vardı. İstanbul'da iken her gün adalardaki Yunan

---

tarihe karşı zât-ı sâmîleri de belki yine Almanlar tarafından -Nizip mağlubiyetine sebep olan Hafız Paşa gibi- acı alaylarla karşılaşırsınız. (...) Bizi ilgilendiren taraf şudur: Almanlar bile diyecekler ki: Osmanlı hükümetini ve halkını *Tevâli'u'l-Mülûk* ve Muhyiddin-i Arabî'nin kehânetleriyle savaşa sürüklediler ve Kafkasya'ya, Mısır'a saldırdık! Bu tür işlerle bizim matbuat umum müdürümüzün bile uğraştığını düşmanlarımız duyarsa, günümüz için de gelecek için de milletimiz hakkında ağır suçlamalara yol açmış oluruz". *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: II, s. 226-227, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995. (Haz.)

kuvvetleri hakkında malumat tedarik etmekliğim hakkında emirler aldığımdan bu işin adını "Adalar meselesi" koymuştum. Bu isim, erkan-ı harbiye reis-i sânisi[27] Bronzar Paşa'nın da hoşuna gitmişti. Henüz Balkan harbinden çıktığımız halde, Enver Paşa'nın yeni bir macera açmasından çok endişe ediyordum.

Yunanistan üzerinde haber alma vasıtalarımızı teksif ettim. Günü gününe malumat alıyorduk. Hatta Yunanlıların Sırplarla tedâfüî olarak imzaladıkları bir ittifaknâmenin kopyasını da elde ettik.

Bu haber Enver Paşa'nın hoşuna gitmedi. Fakat, o da Bulgarlarla anlaşmak cihetini tutuyordu. Ben, yaklaşan bir Harb-i Umumi'de bütün bu işlerin de büyük cihan meseleleri arasında hallolunacağı mütalaasıyla bu işlerden sarf-ı nazar etmesini rica etmiştim. Bana kızmıştı. Ve yine pek ehemmiyet verdiği Yunan donanmasına Salamis zırhlısı(nın) ne zaman iltihak edebileceği hususunda, bir de tarafımdan tedkiki vazifesini vermişti.

Salamis zırhlısının Yunan donanmasına ne zaman iltihak edebileceği, Hamburg konsolosumuz bunu bizzat görememiştir. Bu pek zor birşey olmadığı halde, tecrübesizlikten ileri geldiğini Enver Paşa'ya söyledim. "İşi bizzat yürütebilir misin?" dedi."Zannederim." dedim. "O halde bunu da bir vazife olarak üzerine al!" dedi.

Şüphe yok ki heyet-i ıslâhiyedeki Almanlar bunu en doğru haber alabilirlerdi. Fakat bu, hükümetin namusuna tevdi edilmiş kumpanyaların sırları imiş,

27 Güya asıl reis, aynı zamanda Harbiye nâzırı olan Enver Paşa idi Fakat hakikatte reislik vazifesini fiilen Bronzar Paşa ifa etmekte idı

harice sızmak mümkün değilmiş! Mesela Almanlar Edirne kalesini tahkim ettikleri halde, bunu, Alman olan Bulgar kralı bile Almanlardan öğrenemezmiş...

Buna inanmak saflık olurdu.[28]

İşte, dünyaca şöhreti olan at yarışlarını görmek vesilesiyle Berlin'den 8 (21) Haziran'da Hamburg'a gittim. At yarışlarını gördükten sonra, Volkan tezgahlarında yapılmakta olan Salamis zırhlısını da yakından görmek fırsatını buldum.

Şu Paris (Berlin olmalı) sefirimizin davetinde bütün hayalimde canlanan bu işlerin ibret alınacak yönünü şuraya kaydediyorum:

Türk konsolosluğu katibi Rum

Konsolosu ziyarete gittiğim gün pazardı. Kapısının posta kutusu yarığından içeri kartımı attım. Ertesi günü ziyaretimde, kartımı almamış gibi mülâkata başlayınca kartı sordum.

"Hayır almadım!" dedi.

-O halde çalındı demek! Kapalı bulunan odanızdaki posta kutunuzu kim açar?

-Konsolosluk katibi!

---

28 Edirne kalesinin Almanlar tarafından tahkîmi ve garnizonda Alman muallimler bulundurulmasının mahzurlarını, işe henüz başlandığı bir devirde, yani Balkan harbinden dört yıl önce erkan-ı harbiye-i umumiye riyasetine ordu erkan-ı harbiyesince müştereken bildirmiştik. Edirne kalesini daha iyi tahkim edebilecek kudretimiz vardı.

-Nerede bu adam?

-Nerede ise şimdi gelir. Bazan geç kalır.

Az sonra, katip denilen yaşlıca bir Rum içeri girdi! Artık konsolosa değil katibe sualler sordum.

-Nerelisin? Ne zamandan beri burada katipsin, dün posta kutusuna atılan mektupları kim aldı? Kartvizitim nerede?

Her sualime aldığım cevap birbirinden acı idi. (...)[29] Rum'dur, yirmi seneden fazladır Hamburg'ta konsolos katibidir. Kavala taraflarındandır. Her sabah posta kutusunu kendi açar, Almanca gazete ve mektupları tercüme eder, konsolosa verir! Çünkü, konsolos Almanca bilmiyor. Benim kartımı da görmediğini tuhaf bir şaşkınlıkla anlattı.

Konsolosla gezmeye çıktık. "Limanı gezmeye gidelim! Maksadım Salamis zırhlısı hakkında malumat almaktır. Şubemize esaslı birşey bildiremediniz!" dedim. Konsolosumuz korktu. "Validen izin almadan tezgahları gezemeyiz; casus diye yakalarlar!" dedi. "Peki bu zırhlı hakkında gönderdiğiniz malumatı nereden aldınız?" diye sordum. Gazetelerde görmüş!.. Gazeteleri de Kavalalı bir Rum(!) katibi tercüme etmiş! Konsolosu da yanıma aldım ve o yabancı memlekette kimseden izin almadan, Volkan tezgahlarında yapılmakta olan Salamis zırhlısını mükemmel seyrettik. Sonra da topları konmakta olan bir Alman zırhlısını yakından görerek Salamis zırhlısının bu hale gelmesi için lazım gelen malumatı pek kolay ve

29 Bir kelime okunamamıştır. (Haz.)

küçük bir masrafla öğrendim. Bu basit işin şimdiye kadar yapılmaması(nın) tecrübesizlikten başka birşey olmadığını konsolosumuza da göstermiş bulundum.

Bunu nasıl yaptığımı, Almanya'da gördüklerimle birlikte *Türkiye'de Almanlar* eserime bıraktım. Yalnız şu kadarını söyle(ye)yim ki Rum katip orada bir casustu ve benim kartımı çalıp hükümete haber vermişti.[30]

Münih'ten mektup

Münih'ten
25 Mayıs sene 330
Pazar

Sevgili ağabeyciğim;

Dünyanın en meşhur profesörü -asabi rahatsızlıklar için- burada, Münih'te imiş. İsmi Karapelin. Hulusi Bey'i buna muaycne ettirdim. Bir-iki hafta kadar kendi

30 Karabekir Paşa, Almanya seyahati ile ilgili başka eserlerinde de bilgi vermektedir:

"Yeni çalışma biçimi hakkında askerî ataşemizle görüşmek, öğrencilerin durumlarıyla ilgilenmek ve Hamburg'ta Yunanlıların yaptırmakta oldukları Salamis zırhlısının son durumunu görmek gibi bazı görevlerle önemli merkezleri dolaşmak için bir geziye çıkmıştım". *Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?*, cilt: I, s. 25, Emre Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 1995.

"Ben şu Avrupa seyahatimde Türk erkan-ı harbiye-i umumiyesinin istihbarat şubesi sıfatıyla devlet ve milletimiz için çok önemli bir meseleyi çözmüş bulunuyordum. Neler görmüştüm neler! Viyana sefâretinin muhbirleri, Avusturya erkan-ı harbiyesi istihbarat şubesinin ajanları, Berlin sefârethanesinin daktiloları Alman kızları, Hamburg konsolosumuzun katibi casus bir Yunanlı Rum'du". (s. 32)

Yine, seyahat intibaları için bkz. s. 30-47. (Haz.)

kliniğinde yatırılması lüzumunu söyledi. Tâ ki, hastalığı iyice teşhis etsin ve âtîde nasıl yemek, yaşamak ve iş tutmak lazım geldiğini bize bildirsin. Hulusi Bey de memnûnen muvâfakat etti. Dün kliniğe tevdi ettim. Ben de buradayım. Günde birkaç kere görüşüyorum. İsmet Bey de, daha bir doktor arkadaş da var. Profesörün ifadesine göre hastalık ameliyata lüzum göstermiyor. Şimdiden kat'i esbâbını da söyleyemiyor. Her halde bir-iki hafta sonra anlaşılacak.

Viyana'da üç gün kadar kalmıştık. Müzeleri, bahçeleri gezmiştik. Bu pek gürültülü olan hayat kendisini pek sıktı. Bir-iki kere Viyana'da rahatsız oldu. Lisan da bilmediği için, arasıra hiç Avrupa'yı beğenmediğini söyler durur. Ne ise, şimdi profesörün yanında memnun. Çünkü, doktor dedi ki: "Yeni tatbikine başladığımız bir ilaç bu nevi hastalıkları pek ziyade tahfif ediyor. Binaenaleyh, tamamıyla iyi olacağına söz veremezsem de nöbetleri pek hafifletirim." dedi.

Sekiz-on gün sonra klinikten çıkınca artık bu kalabalık ve gürültülü şehirlerde gezmeyi ne doktor doğru buluyor ve ne de kendi hoşlanıyor. Lisan bilmediği için sanatoryumda da bilmem nasıl olacak? Maahâza doktor lüzum gösterir ve kendi de razı olursa İsviçre'de güzel ve gürültüsüz bir yere götürmeyi düşünüyorum. Aksi halde kendi "Bursa iyi!" diyordu, sürat katarıyla iki günde İstanbul'a gönderirim. Yataklı vagon olduğundan rahat ve emin.

Bu halde, daha benim iznim bitmediği gibi, buralara gelmişken Berlin'e kadar gitmeye de mecbur kaldığımdan, ben iznim bitinceye kadar kalırım. Her halde hayır-

lısı Allah'tan. Eğer Bursa'ya gitmek lazım gelirse her halde Hilmi Bey de birlikte vâlide ile mi giderler nasıl olur? İhtimal Çamlıca tarafına geçmek de kâbil. Her halde havadar ve gürültüsüz yerlerde bulunması zarûr gibi.

Sevgili vâlidemin ellerinden öperiz. Muhtereme ailenize ihtiramât. Müfid Bey gelecek seneye hazırlansın. Zaten ben şu fikri aldım ki, Müfid Bey'in biraz büyüdükten sonra behemehal tahsili Avrupa'da olsun. Evvela İstanbul'da lisan mekteplerinde Almanca, Fransızca veya İngilizce öğrensin, sonra gelsin burada mühendislik tahsil etsin, yahut doktorluk veya isterse çiftçilik. Her halde buralarda okumalı. Gözlerinden öperim. Arif Bey'in de.

Şimdi Hulusi Bey'in yanına gidiyoruz; ona da mektubu imzalatayım.

İsmet Bey de arz-ı ihtiram ediyor ve vâlidemin ellerinden öpüyor. Çabuk cevap yazarsanız âtîdeki adrese yazın:

Kâzım Karabekir

Kâzim Karabekir Bey

Adresim:
Pension Lorsche
Schelling Strasse 37
München/Allemagne
(Pansiyon Lorşe
Şelling Ştrase
Münih/Almanya)

Sıhhatim iyidir. Cümlenizin ellerinden ve gözlerinden öper, arz-ı ihtiram ederim.

Yüzbaşı

Hulusi Karabekir

Almanya'da gördüklerim

Berlin'de hayvanat bahçesi sahipleri, ailece at gezmeleri.

Müdürün annesini ziyaret (Berlin tiyatrosu, *Kırk Günde Devr-i Âlem*, operalar Paris'inki de, biletler modeller(?) üzerinde, tiyatrolarda otomatik dürbün).

Viyana müzeleri, tarihî, ziraî malumat alamıyorduk.

Eski Viyana, eski müzik ve tiyatrosu.

Bir harbin ilkten sona kadar, mekteplerde masraf edilmeden; pavyonlar, elbiseler, muharebeler.

Münih ve Berlin müzeleri, hastahaneleri, abideleri (heykeller, sütunlar) (albümlerden de tafsilat), temizliği, intizamı.

Trenler çan çalmaz, saatıyla hareket eder.

Bir zabitimiz ailesine simit alırken tren hareket ediyor.

Berlin'de tatbikattan gelen asker bizim otomobil ile latife ediyordu.

Hamburg at yarışları, Elbe nehrinin kenarları.

Geyikler, temiz elbiseler.

Gemi tezgahları, limanı gezdiğim.

Tren yolculuğu.

Tafsilatıyla.

Başında silindir şapkalı, şık elbiseli adamlar trenden elinde bavuluyla inip gittikleri görülüyor.

Hamburg'ta gördüğüm izciler; trenimizi teşyî'a gelmişlerdi.

İNDEKS

1683-1699 muharebeleri, 26
1828-29 Rus harbi, 201,203
1829 seferi, 204
1842 tarihli kanun-i askerî, 231
1854 harbi, 48
1900 konvasyonu, 130
1900 mukavelenamesi, 130
1900 mukavelesi, 135, 136
1906 mukavelesi, 138, 140
1908 ihtilali, 126
1912 harbi, 278
1914 Cihan Harbi, 48, 324
31 Mart hadisesi, 237, 250, 266, 341, 344, 411
44-45 seferi, 213, 215
93 Harbi, 215

-A-
A. F. Cebesoy, 93
Abdullah es-Sagîr, 43
Abdülaziz, 246, 272
Abdülhamid, 28, 55, 57, 114, 119, 120, 124, 125, 130, 156, 159, 160, 161, 162, 167, 168, 172, 210, 244, 246, 247, 248, 272, 273, 276, 311, 312, 313, 314, 328, 353, 355, 391, 408
Abdülmecid, 243, 246, 272
Adalar, 76, 139, 370, 372, 406, 478
Adalar denizi, 139, 372
Adalar meselesi, 478
Adana, 122, 140, 188, 189
Adana Ziraat Mektebi, 188
Adler, 338, 339
Adriyatik, 114, 117, 320, 366
Adriyatik meselesi, 114
Afgan istiklali, 66, 239
Afganistan, 65, 239
Afrika, 32, 33, 52, 159, 345, 348, 352
Afrika meseleleri, 348
Afyon, 138, 139
Afyon Karahisar, 138, 139
Agadir, 342, 344, 345, 346, 360
Agadir hadisesi, 345
Agnes Jozefa Osman, 27
Ahilkelek, 228
Ahlat, 52
Ahmed Fevzi, 262
Ahmed Rasim, 34, 243
Ahmed Refik, 160
Ahmed Resmî Efendi, 270
Ahmed ve Mehmed Beyler, 211
Ahmed-i Sâlis, 269
Ahmet Emin Yalman, 343
Akdeniz, 44, 50, 56, 77, 79, 80, 84, 137, 138, 202, 224, 225, 248, 345, 346, 347, 360
Akdeniz meselesi, 77
Akdeniz ve Afrika meselesi, 346
Akka, 274
Akkerman mukavelesi, 218
Aksaray 189
Albert, 68, 242
Albert Sorel, 68, 242
al-Ceziras, 342
Alekstac, 389
Alemdar, 197
Ales, 133
Ali Haydar Emir, 250
Allemagne, 483
Alman askeri, 283
Alman askerî heyeti, 101, 278, 279, 281, 282, 283, 464, 470
Alman bahriyesi, 344
Alman cumhuriyeti, 322
Alman diplomasisi, 56, 128, 158

Alman emelleri, 84
Alman filosu, 309, 334, 362
Alman gazeteleri, 324, 350
Alman heyeti, 273, 415
Alman heyet-i askeriyesi, 271
Alman hükümeti, 134, 148, 345, 349
Alman idaresi, 84, 474
Alman imparatoru Vilhelm, 330
Alman kuvvetleri, 82, 389
Alman medeniyeti, 116
Alman memleketleri, 366
Alman milleti, 22, 26, 29, 95, 345, 348, 349, 351, 387
Alman muallimler, 198, 271, 399, 468, 479
Alman muhacir, 144, 168, 404, 414
Alman Müstemlekeler Cemiyeti, 346
Alman müstemlekesi, 84, 159, 280, 404
Alman nüfuzu, 97, 127, 128, 160, 347, 391
Alman ordusu, 39, 178, 280, 299, 387, 417
Alman prensleri, 306, 322
Alman projesi, 138, 139, 273
Alman sanayii, 350
Alman sefâreti, 417
Alman siyaseti, 149, 326
Alman tehlikesi, 48
Alman usulü, 214
Alman zabitleri, 280, 327, 445
Alman-Avusturya sistemi, 393
Almanca, 95, 101, 106, 109, 160, 209, 210, 244, 245, 403, 404, 430, 449, 480, 483
Almanlar, 28, 30, 39, 40, 43, 46, 55, 58, 61, 68, 75, 80, 81, 96, 115, 116, 117, 122, 123, 124, 126, 135, 140, 142, 145, 154, 155, 156, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 190, 236, 242, 252, 253, 330, 344, 347, 349, 350, 351, 352, 363, 369, 370, 385, 388, 391, 393, 401, 409, 411, 412, 415, 416, 421, 423, 426, 428, 429, 431, 433, 442, 444, 446, 450, 451, 457, 459, 464, 472, 473, 474, 476, 478, 479, 481
Almanların Edirne kalesini tahkimi, 479
Almanlarla ittifak, 71, 379, 406, 475
Alman-Türk münasebeti, 84
Almanya, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 34, 39, 41, 42, 43, 52, 55, 57, 58, 61, 68, 69, 71, 75, 76, 78, 81, 85, 86, 89, 94, 101, 114, 116, 119, 120, 128, 135, 137, 138, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 178, 181, 182, 189, 190, 236, 242, 248, 252, 253, 256, 264, 266, 273, 276, 278, 279, 286, 297, 304, 308, 309, 310, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 329, 330, 331, 333, 336, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 358, 359, 362, 363, 364, 366, 371, 373, 375, 377, 378, 379, 383, 384, 386, 392, 393, 399, 401, 404, 407, 415, 416, 417, 418, 422, 424, 427, 429, 445, 446, 458, 465, 470, 477, 481, 483, 484
Almanya devleti, 43
Almanya filosu, 362
Almanya hastahanesi, 417
Almanya hükümeti, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 166, 167, 169, 364, 404
Almanya ile Romanya beyninde aktedilen mukavele, 165
Almanya imparatoru II. Frederik, 39
Almanya sefâreti, 358, 392
Almanya siyaseti, 326
Almanya-Avusturya nüfuzu, 352
Alsas, 316
Alsas-Loren, 363, 364
Altun Ordu kabileleri, 226
Aly ailesi, 25
Amerika, 71, 81, 102, 148, 189, 321
Amiral Fon Tirpiç, 348

Amiral Gambel, 248, 250
Amiral Limpos, 325
Amiral Vilyams, 250
Anadolu, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 52, 63, 64, 81, 115, 117, 119, 129, 130, 137, 139, 140, 144, 145, 149, 151, 152, 154, 155, 158, 159, 161, 164, 166, 167, 168, 169, 183, 190, 218, 222, 225, 229, 237, 238, 244, 247, 270, 284, 285, 377, 391, 404, 477
Anadolu hareket ordusu, 222
Anadolu hududu, 218
Anadolu ordusu, 222, 244
Anapa kalesi, 219
Andre Mourois, 332
Andres, 22, 403, 413, 414
Ankara, 19, 91, 93, 94, 95, 136, 183, 184, 187, 188, 190, 268, 284, 428
Ankara Ziraat Mektebi, 187
Antalya, 137, 138, 139, 140, 189
Antalya-Burdur, 138, 139
Antalya-Dinar, 138
Antalya-Konya, 138
Antand Kordiyal, 69
Antivarı, 28
Anvers, 167
Arabistan, 31, 38, 47, 63, 81, 146, 201, 237
Arap devleti, 41
Arapça, 106, 172, 262
Araplar, 38, 65, 203, 239
Ardahan, 244
Arnavut gönüllüleri, 273
Arnavutluk, 61, 63, 68, 80, 85, 89, 129, 210, 236, 237, 242, 280
Arnavutluk ihtilalleri, 61, 68, 236, 242
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, 204
Asir, 284
Askerî Matbaa, 466
Asya, 38, 44, 52, 64, 101, 120, 149, 154, 199, 215, 216, 217, 238, 277, 383
Asya kolu, 101, 383
Asya sıtvarisi, 217
Asya vilayetleri, 120
Asyâî hükümetler, 361
Atâ Bey, 210
Atilla, 30, 31
Atilla'nın Türk ordusunu birçok Germen (Alman) askeriyle takviye edişi, 30
Atina, 219, 473, 475
Atlantik amirali, 69
Avar Türkleri, 31
Avarlar, 31
Avrupa, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 46, 47, 48, 51, 52, 55, 57, 58, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 76, 78, 81, 120, 137, 152, 156, 168, 171, 182, 184, 190, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 213, 215, 216, 220, 222, 227, 231, 234, 236, 240, 242, 251, 252, 261, 268, 272, 274, 280, 282, 283, 311, 331, 333, 335, 343, 344, 346, 347, 350, 361, 362, 369, 380, 392, 398, 406, 414, 467, 472, 475, 481, 482, 483
Avrupa devletleri, 37, 67, 240, 251, 361, 362, 369
Avrupa Türkiyesi, 222, 274
Avustralya, 77
Avusturya, 28, 30, 31, 34, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 61, 63, 68, 72, 76, 80, 101, 114, 116, 117, 131, 137, 140, 147, 153, 158, 165, 210, 215, 219, 228, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 242, 243, 270, 307, 316, 320, 338, 351, 352, 353, 365, 366, 372, 374, 375, 378, 379, 380, 465, 481
Avusturya devleti, 210
Avusturya hükümeti, 366
Avusturya itilafi, 316
Avusturya veräset harpleri, 43
Avusturya-Macaristan, 31, 41, 43, 77, 117, 140, 147, 252, 337, 369, 415, 427, 429
Ayasofya, 31, 196, 226
Ayastefanos, 185, 229

Ayastefanos sulhü, 229
Azak, 227
Azerbaycan, 82, 83, 229
Aziz, 195, 237, 243, 321
Aziz Bey, 237
Aziz Hüdâyî, 195
Aziz-Kahire, 63, 237
Azmi Efendi, 270

-B-
Bâbil, 168
Bahr-i Ahmer, 77
Bahr-i Hazar, 385
Bahr-i Muhît-i Hindî, 166
Bahr-i Sefîd, 63, 159, 166, 237
Bahriye Nezâreti, 250, 251, 420
Bakkalköy, 443
Bakü, 383, 384, 385
Balkan, 32, 45, 61, 62, 63, 72, 78, 80, 89, 116, 129, 135, 145, 147, 153, 177, 183, 195, 201, 215, 229, 236, 237, 250, 251, 266, 273, 316, 352, 353, 365, 369, 370, 372, 373, 374, 379, 397, 398, 409, 411, 415, 418, 421, 435, 436, 452, 455, 458, 460, 462, 463, 464, 465, 466, 471, 473, 478, 479
Balkan bloku, 374
Balkan devletleri, 116, 229, 353, 372, 373, 374, 379, 473
Balkan harbi, 63, 72, 78, 116, 129, 135, 153, 177, 195, 229, 237, 250, 251, 266, 273, 352, 369, 370, 397, 398, 409, 411, 415, 421, 435, 436, 455, 458, 460, 463, 464, 465, 471, 478, 479
Balkan hristiyan devletleri, 365
Balkan hükümetleri, 458, 462
Balkan komitesi, 61, 236
Balkan meselesi, 316, 374
Balkan seferi, 452
Balkan siyaseti, 61, 63, 89, 236
Balkan Türkiyesi, 61, 236
Balkanlar, 33, 37, 56, 61, 68, 84, 96, 116, 145, 217, 225, 229, 236, 242, 365, 389, 461, 462
Ballin vapuru, 305
Banco di Roma, 137
Barbaros, 39, 390, 391
Barbaros Hayreddin, 391
Baron de Tott, 213, 277
Baron Marshall Fon Biebcrstein, 128
Basra, 119, 123, 126, 128, 133, 166, 167, 169, 316
Basra körfezi, 123, 133, 166, 167, 169, 316
Batum, 20, 229, 384, 385
Bavyera, 398
Bay Muhlis, 190
Bayezid, 19, 33, 401, 402, 445
Bayezid kulesi, 401, 402, 445
Baytar Mektcb-i Âlîsi, 185
Bekir Sami Bey, 355
Belçika, 102, 121, 122, 207, 214, 246, 247, 346, 347, 379, 384
Belçika hükümeti, 246
Belgrad, 20, 23, 24, 227
Belgrad sulhü, 227
Berlin, 27, 28, 29, 60, 61, 67, 75, 76, 95, 121, 134, 144, 151, 154, 157, 165, 205, 229, 231, 235, 236, 241, 245, 270, 280, 298, 321, 324, 325, 337, 380, 386, 388, 389, 390, 391, 393, 411, 429, 477, 479, 481, 482, 484
Berlin kongresi, 60, 67, 76, 157, 229, 231, 235, 241
Berlin muahedesi, 76
Berlin sefâreti, 477
Berlin sosyalistler elinde, 321
Berlin sulh kongresi, 28
Berlin tiyatrosu, 484
Bernhard Heinrich Martin Karl Bülow, 319
Besarabya, 228, 229
Besson, 203
Beykoz, 189, 197
Beyrut, 132, 315, 360
Bikonsfild, 157
Bingazi, 354, 358
Birinci Bayezid, 20

Birinci Cihan Harbi, 64, 83, 104, 114, 148, 153, 238, 330, 379, 398, 406, 407, 470, 471, 477, 481
Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik?, 64, 148, 238, 330, 379, 398, 407, 470, 471, 477, 481
Birinci Fransuva, 269
Birinci Mahmud, 269
Bismark, 56, 57, 76, 115, 305, 308, 310, 311, 314, 316, 317, 318, 319, 322, 346, 348, 349, 350
Bizans, 30, 31, 37, 42, 226
Bizans devleti, 226
Bizans ordusu, 37
Bizans prensesi Sofya (Sophia), 226
Bizde Casusluk, 195
Boer, 335, 350
Boer cenералleri, 350
Boers harbi, 318
Bolu, 92
Bonapart, 45
Boneval, 213
Bonn, 181
Bonne Üniversitesi, 181
Bosna, 210, 212, 245, 366, 372
Bosna-Hersek, 61, 68, 72, 76, 80, 116, 117, 231, 236, 242, 319, 372
Bosna-Hersek askeri, 231
Botrih, 400, 403
Bozgun, 411
Brandenburg, 280, 321
Breslav, 324
Brest Litovsk muahedesi, 77, 229
Brest Litovsk sulhü, 229
Britanya, 31, 125
Britanya hükümeti, 125
Briyalmon, 246, 247
Bronzar, 399, 400, 402, 420, 427, 441, 444, 447, 448, 455, 456, 478
Bulgar askerleri, 461
Bulgar gazeteleri, 461
Bulgar ihtilal komiteleri, 411
Bulgar milleti, 462
Bulgar sefiri Tocheff, 373
Bulgaristan, 20, 37, 64, 202, 228, 238, 372, 373, 376, 385, 456
Bulgariye, 229
Bulgarlar, 37, 61, 229, 235, 275, 370, 375, 456, 457, 460, 461, 462, 471
Bulgarların Ege denizine kadar Rus vesâyetinde bir hükümet kurma isteği, 229
Bulgarlara esir düşme, 421
Bulgarlarla sulh, 415
Bulgurlu, 122
Burdur, 137, 138
Burdur gölü, 138
Burgaz, 217
Bursa, 164, 170, 186, 187, 189, 245, 482, 483
Bursa Mektebi, 187
Bursa Ziraat Ameliyyat Mektebi, 186
Bursa Ziraat Mektebi, 189
Bülow, 319, 341
Bülow kabinesi, 319
Büyük Britanya, 31, 102
Büyük devletler, 61, 236, 353
Büyük Frederich, 25, 27
Büyük Frederik, 26, 41, 46, 47, 55, 269, 270, 271
Büyük Harp, 80, 81, 342
Büyük Millet Meclisi, 89, 91, 92
Büyük Moltke, 79
Büyük Muharebe, 371
Büyük Petro, 44, 66, 226, 227, 240
Büyükdere, 185, 196, 221

-C, Ç-

C.H. Becker, 171
Cafer Tayyar, 398, 464, 465
Carniole, 366
Cassel, 278
Cavid Bey, 133, 134, 252, 369, 370, 390
Cebeci, 183, 268
Cebeci hastanesi, 183
Cebel-i Lübnan, 161
Cemal Bey, 84, 104, 105, 398, 406, 417, 419, 470, 477
Ceneral Vazof, 457

Cenevre, 77, 347
Cengiz soyu, 40
Cenubî Afganistan, 65, 239
Cenubî Asya, 52
Cerman nüfuzu, 122
Cermanlar, 61, 68, 236, 242
Cermen, 153
Cesaree (Kayseri), 140
Cezayir, 132, 202, 343
Cezmi Türk, 185
Chouvalov, 309
Christlieb, 24
Cihan Harbi, 31, 33, 72, 76, 78, 101, 104, 148, 154, 231, 251, 338, 370, 464
Cihan Harbi mütarekesi, 33
Cihan Harbi'nden Neleri Bilmiyoruz (Almanca), 101
Cihangir Palas, 187
Cilicie, 140
Cimnastik mektebi, 258
Cinci Hoca, 170
Cumhuriyet, 97, 338
Cumhuriyet ilan, 338
Çanakkale, 42, 77, 80, 166, 215, 216, 281, 282, 311, 314, 324, 394, 416, 418
Çanakkale muharebeleri, 394
Çar Nikola, 328
Çariçe, 270
Çatalca, 411
Çekirge, 187
Çekoslovakya, 78
Çengelköy, 267
Çerkes, 213, 275
Çerkes ve Kürt süvarileri, 275
Çin, 77, 199
Çoruh, 92

-D-
Dâhiliye Nezâreti, 355, 408, 476
Dâhiliye Vekâleti, 408, 450
Dalmaçya, 365
Danimarka, 316
Dantzig, 86, 312
Dârülfünun, 436
Dayka, 171, 173, 174, 177, 181, 182
Del Monte, 28
Denizli, 139
Derince, 312
Dersaadet, 165, 286, 292, 314
Deutche Bank, 121
Deutsch-Levantinische Boumiwoll Gesellschaft Delagaba, 141
Devlet-i Aliyye, 49, 50, 51, 219, 247
Devlet-i Osmâniye, 358
Dicle, 124, 125, 126, 146, 151, 168
Dinar, 138, 139
Dinyeper, 227, 228
Diresdner Bank, 164
Divrik, 130
Diyarbekir, 119, 127, 136, 189
Dobruca, 217, 225, 229, 231, 457, 460
Doktor Argiros, 263
Doktor Tilo, 203
Dolmabahçe, 263, 312, 314, 353, 354, 355, 357, 360
Don nehri, 383
Doorn, 331, 337
Doyçe Bank, 121, 123, 140, 164
Doyçe Levan Lini, 166
Dr. R. Saydam, 91, 93
Drina nehri, 220
Duma, 328
Dunierg, 378
Düvel-i muazzama, 461

-E-
Ebert, 322
Ed. Drialuit, 198
Edip Servet Tör, 93
Edirne, 189, 197, 217, 225, 228, 275, 277, 284, 390, 397, 408, 409, 411, 412, 413, 420, 421, 435, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 467, 469, 476, 479
Edirne kalesi, 408, 411, 412, 413, 455, 457, 458, 459, 463, 479
Edirne kalesinin feshi, 463
Edirne sulhü, 228

Edirne Ziraat Mektebi, 189
Edova hezîmeti, 360
Edvard amca, 334
Edward Grey, 128
Eflak, 218
Ege, 84
Ekrem, 105
Elbe, 151, 306, 484
Elbe nehri, 151, 306, 484
el-Cezire, 115, 164, 168, 342, 344, 360
Emil Ludvig, 297, 311
Endülüs, 41, 43
Endülüs Arap devleti, 43
Engelhard, 200
Enver Bey, 65, 84, 117, 142, 151, 153, 154, 237, 238, 239, 272, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 383, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 412, 413, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 426, 427, 428, 449, 450, 451, 452, 455, 458, 459, 463, 464, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478
Epir, 372
Eppendorf, 181
Erenköy, 189, 267, 364
Ergani, 134, 189
Erich Moeller, 28
Erivan, 82, 220, 385
Erivan eyaleti, 220
Ermenak, 139
Ermeni, 52, 57, 160, 161, 185, 229, 253
Ermeniler, 65, 130, 238
Ermenistan, 64, 129, 132, 136, 137, 228, 229, 238, 385
Erzincan, 130, 131, 189, 277, 292
Erzurum, 119, 130, 136, 225, 228, 234, 277, 284, 411
Erzurum kalesi, 225
Eser-i cedid, 447
Eski Viyana, 484
Estonya, 383
Estonya, Livanya, 383
Etarya cemiyeti, 218
Eulenburg, 302
Eyüp, 277
Eyüpsultan, 267

-F-
Faal ordu, 271
Falkenhayn, 84
Farsça, 262
Faruk Özerengin, 52
Fas, 47, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 351
Fas meselesi, 346, 351
Fatih Sultan Mehmed, 33, 170
Fatma, 26
Faures, 308
Feldman, 403
Felemenk, 50, 322, 329, 386
Fiilî ordu, 271
Filibe, 61, 235
Filistin, 32, 38, 39, 84, 115, 160, 161, 164, 315, 381, 383, 384, 415
Filistin cephesi, 84
Finlandiya, 71
Finlandiya körfezi, 71
Fitzner, 141
Fon der Golç, 58, 59, 75, 161, 214, 246, 247, 248, 265, 277, 278
Fon Falkenhayn, 84
Fon Kres, 384, 400, 413
Fon Papen, 89
Fon Toveney, 399, 402, 413
Frank, 123
Frankfurt, 316
Frankfurt muahedesi, 316
Fransa, 34, 46, 49, 51, 52, 55, 56, 65, 69, 71, 72, 76, 78, 102, 116, 119, 120, 128, 130, 133, 134, 135, 137, 156, 159, 162, 163, 203, 212, 214, 218, 219, 228, 231, 232, 233, 239, 246, 248, 264, 265, 270, 281, 301, 307, 308, 316, 320, 322, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 351, 363, 364, 370, 377, 384, 388, 407
Fransa Bahriye Nezâreti, 248

Fransa hükümeti, 133, 363, 364
Frederik, 39, 46, 47, 269, 270, 271, 306
Frederik Vilhelm, 269
Führer, 315

-G-
Galatasaray, 180
Galiçya, 49, 80, 148
Garbî Anadolu, 104, 284
Garbî Avrupa devletleri, 345
Garbî Morava, 389
Garbî Prusya, 27
Garbî Trakya, 371, 372, 379
Garp, 31, 52, 78, 199, 227, 353, 380
Garp devletleri, 199
Garp Trablusu, 353
Gazi (Mustafa Kemal), 190, 191, 214, 381
Gelibolu, 80, 394, 415
Genç Türkler, 65, 199, 238, 325
Genel Harp, 80
General H. Emir Erkilet, 79
General Leanti, 375
General Liman, 278
Georg Wilhelm Aly, 24
George Blondelle, 346
George Rudolf Miethke, 26
Germanya, 30, 31
Germenler, 30, 31
Giers, 372, 374, 375, 376, 378
Gilles Roy, 55, 59, 311
Girit, 49, 61, 202, 203, 235, 311, 339
Giritli Ahmed Rasim (Resmî) Efendi, 47
Giyom, 69, 72, 311, 312, 313, 327, 329
Gladstone, 57
Goben, 405, 406
Golç, 119, 173, 245, 265, 266, 351, 397, 409, 415, 431, 438, 446
Goldap, 27
Got, 30, 31, 349
Gotlar, 30
Graf, 25
Graf Rutowski, 25
Grey, 379
Guillaum, 315
Guillaume, 59, 280, 305, 310, 315, 316, 317, 319
Guillaume I., 315
Guilleume II, 298
Gülhane, 171, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 196, 214, 232, 233, 264
Gülhane bahçesi, 196
Gülhane hastanesi ve tatbikat mektebi, 182
Gülhane müessesesi, 173, 174, 177, 178
Gülhane tarihçesi, 185
Gümrü, 82
Gürcistan, 20, 228, 229, 383, 384
Gürcüler, 229

-H-
H. Bayur, 93
H.C. Çambel, 92
Haber, 297
Hâbil Adam, 59, 234
Habsburg, 41, 42, 337, 338, 339
Habsburglar, 307
Halep, 81, 84, 147, 284
Haliç, 248, 402
Halid Akmansü, 189
Hamburg, 149, 166, 181, 344, 477, 478, 479, 480, 481, 484, 485
Hamburg konsolosu, 477, 478, 481
Hamburg vapuru, 344
Hamdi Bey, 184
Hamdi Hoca, 184
Hamdi Suad, 174, 183, 184
Hamid, 52, 214, 243, 244, 313
Hamid devrinde Alman heyet-i talimiye-i askeriyesinin celbi, 214
Hamidiye süvarisi, 273
Hannover, 23, 24, 25, 26
Harb-i Umumi, 52, 65, 101, 178, 187, 215, 239, 252, 380, 393, 398, 402, 415, 421, 437, 446, 451, 459, 460,

478
Harbiye Mektebi, 172, 264, 266, 418
Harbiye Nezâreti, 258, 272, 279, 282, 359, 400, 401, 416, 417, 419, 470, 472
Hareket Ordusu, 265, 266, 411
Hâriciye encümeni, 89
Hâriciye Nezareti, 339
Harput, 130, 136, 409
Hasan Amca, 149
Hayfa, 132, 134, 164, 315
Hayreddin Bey, 211
Hazine-i Hassa, 124
Hazret-i Muhammed, 31, 33
Heinrich August Moselmann, 24
Helle, 28
Heyet-ı Vükelâ, 356, 357
Hicaz, 63, 129, 132, 237, 274, 277
Hilâfet, 59, 66, 234, 240
Hilmi Bey, 483
Hindenburg, 321, 337, 386, 387, 388
Hindistan, 38, 44, 47, 61, 68, 77, 126, 146, 148, 168, 236, 242, 280, 303, 352
Hindistan yolu, 44
Hint yolu, 159
Histoire Politique de l Europe Contemporaine, 365
Hitler, 89, 95, 321
Hobart, 245, 251
Hobbe, 273
Hollanda, 321, 322, 337
Hollanda hududu, 337
Hulusi Bey, 481, 482, 483
Hulusi Karabekir, 484
Humbarahane, 180, 261
Humus, 360
Hun Türkleri, 29, 30, 31
Hunlar, 30, 31
Hükümet-i Osmâniye, 162, 164, 202
Hükümet-i Osmâniye'nin yeni bir istikrazda bulunmak için Paris kabinesinin muâvenetini talep etmesi, 162
Hürriyet Cemiyeti, 237
Hüseyin Avni, 213, 214, 271
Hüsrev, 183, 195, 202, 203, 210, 211

-I, İ-
I. Guillaume, 317
II. Giyom, 318, 320, 322
II. Guillaume, 316
II. Mahmud, 243, 261
II. Nikola, 318
II. Vilhelm, 322
II. Wilhelm, 319
III. Mustafa, 270, 277
III. Osman, 270
III. Selim, 205, 271, 277
Irak, 52, 81, 84, 124, 126, 166, 169, 232, 352, 381, 431, 472
Irak ticareti, 169
Irak ve Arabistan milisleri, 232
Islahat heyeti, 324
Islav ımnastik cemiyetlerinin (Sokols), 366
Islav memleketleri, 42
Islav milletler, 41
Islavlar, 33, 116
İlk Türk-Alman münasebeti, 55
İmparator Fransuva Josef, 117
İtilaf devletleri, 407

-J-
Janya, 28
Japonya, 69, 71, 78
Jena, 23
Johann Michael, 23
Jonkiyer, 141, 271
Jozef Osman, 27
Jön Türkler, 120

-K-
Kafkas, 80, 130, 135, 136, 231, 259, 372, 411
Kafkas cephesi, 411
Kafkas cerîdesi, 259
Kafkas, Filistin ve Irak cepheleri, 80
Katkaslar, 228
Kafkasya, 43, 130, 142, 228, 427, 476
Kafkasya ordusu, 130

Kahire, 146, 164
Kalküta, 146
Kambon, 379
Kamerilla, 303, 319
Kamerun, 348
Kan, 267, 271
Kan bedeli, 271
Kaprivi, 305, 309
Karadeniz, 30, 38, 44, 45, 51, 56, 77, 84, 130, 132, 134, 135, 218, 221, 224, 225, 227, 228, 231, 244, 248, 365, 386, 392, 411, 452, 463, 464
Karadeniz Rus tersaneleri, 77
Karahisar, 136
Kars, 83, 136, 225, 229, 244, 385
Kars cephesi, 136
Kars kalesi, 225
Kars ve Besarabya Ruslara, 229
Kastamonu, 134, 189
Katerina, 44
Katolik, 24, 31, 366
Kavala, 280, 480
Kayseri, 189
Kayzer Vilhelm, 156, 157, 159, 337
Kâzım Karabekir'in dünya savaşı tahmini, 407, 411
Kemal Turan, 148, 171, 415, 416, 427, 429
Kenan Tevfik, 174
Kesseldrof, 25
Khor-Abdallah, 124
Kiel, 182, 305
Kilikya, 140, 141
Klüp Doryan, 63, 237
Kolossal, 278
Kont Bismark, 315
Kont Herbert de Bismark, 312
Kont Mirbach, 306
Kont Schlieffen, 301
Konya, 39, 92, 119, 122, 136, 139, 140, 189, 245
Konya muharebesi, 39
Koridor, 86
Kosova, 277
Kostantin, 139
Kozana, 277
Köhler, 273
Kölemenler, 201
Köller, 306
Königsberg, 23
Könisberg, 243
Köstence, 165, 477
Kraliçe Viktorya, 333, 362
Krazof, 461
Kres, 413, 414
Kuban arazisi, 228
Kudüs, 35, 38, 40, 132, 156, 161, 164, 315, 335, 383
Kudüs ziyaretleri, 40
Kulcli, 172, 267, 268
Kumbarahane, 276, 277
Kur'ân, 200
Kurfürst Friedrich Wilhelm, 391
Kuveyt, 123, 133
Küçük Kaynarca sulhu, 227
Kürdistan, 63, 210, 211, 231, 237
Kürdistan milis askeri, 231

-L-

Lahey mahkemesi, 328
Laros, 316
Latin, 33, 172, 412
Latin harfleri, 412
Latince, 430
Laybach, 365
Laynah, 366
Leh, 49, 50, 381
Leh cumhuriyeti, 49
Lehistan, 49, 270
Lehliler, 43
Leipzig, 151, 428
Lenden, 302
Leontieff, 371, 372, 375
Levâzimat mektebi, 258
Liman von Sanders, 84, 215, 251, 259, 278, 281, 283, 324, 325, 399, 401, 402, 403, 414, 417, 421, 427, 442, 443, 449, 452
Limpas, 250, 251
Liste Civil, 124

Liynch evi, 125, 127
Londra, 25, 61, 66, 121, 163, 219, 236, 239, 249, 252, 262, 348, 350, 352, 356, 358, 369, 376, 379
Londra muahedesi, 219
Loren, 316
Lucien Romier, 67, 241
Ludendorf, 329, 380, 381, 383, 386, 388, 389
Lynch, 125
Lynch Brothers evi, 125

-M-
M. Bertram (gümrük idaresinde), 58
M. Göker, 92
M. Ökmen, 94
M. Ponsot, 378
Maarif Vekâleti, 437
Macar, 19, 207, 251
Macaristan, 23, 24, 31, 40, 42, 44, 101, 116, 148, 366, 380
Maçin(?), 204
Maçka, 205, 214, 262, 263, 264, 268
Made in Germany, 56, 153
Magdeburg, 28
Mahmud, 119, 149, 151, 152, 154, 180, 197, 198, 204, 210, 213, 215, 243, 245, 246, 251, 252, 277, 283, 358, 359, 369, 370, 407, 413, 415, 416, 417, 419, 427, 470, 475
Mahmud Kamil Bey, 413, 419, 427, 470
Mahmud Muhtar, 245
Makedonya, 61, 68, 80, 124, 129, 235, 236, 242, 275, 353, 372, 380, 387, 457, 460
Makedonya cephesi, 387
Makedonya kontrolü, 61, 235
Makedonya meseleleri, 275
Maks, 388
Malazgirt, 37
Malinof, 456, 461
Malta, 165, 251
Maltepe, 267
Mançiko, 78
Mançuri, 69
Manisa, 93
Mansura askeri, 212, 225
Mansura ordusu, 201, 204, 207
Mansura ordusunun kuruluşu, 201
Mardin, 123
Marie Elisabeth Hentzel, 26
Marmara, 247, 401
Marmaris, 139
Marn zaferi, 302
Marsilya, 166
Maskat, 166, 167
Matbaa-i Askeriye, 321
Matbaa-i Ebuzziya, 314
Mavani, 262
Max de Bade, 321, 322
Mazhar Osman, 174
Mazlum Boysan, 185
Mecid, 214
Meclis-i Âlî, 198
Meclis-i Milli, 386
Meclis-i Vükelâ, 353, 354, 356, 357, 358
Meç, 30, 263
Mehmed, 23, 25, 28, 198, 202, 203, 207, 211, 214, 232, 233, 412
Mehmed Ali, 28, 202, 203, 207, 232, 233
Mehmed Nâfiz, 198
Mehmed von Königstern, 25
Mekteb-i Âlî, 185, 187
Mekteb-i Harbiye, 213, 214, 258, 285, 290
Mekteb-i Osmânî, 265
Memâlik-i Osmâniye, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 200, 256
Memleket ordusu, 271, 273
Memleket ordusu yahut müstahfiz, 271
Memleketeyn, 218
Merdina askeri, 231
Meriç, 145, 229, 390, 435, 461
Merkez-i umumi, 359

Mersin, 135, 139, 140, 141
Mersinli Cemal Bey, 470
Mesajer gazetesi, 138
Mescid-i Aksa, 40
Mesih, 32
Mezopotamya, 119, 149, 152, 428
Midye, 247
Midye-Enez, 457, 461
Miladi tarih, 451
Millet kütübhanesi, 68, 242
Milli Mücadele, 268
Milliyet, 246
Misolonki, 219
Misrata, 360
Mister Churchill, 324
Mitferleyn, 228
Mitoviçe, 389
Moda, 444
Mohammenal, 129
Moldav, 228
Moldavya, 228
Moltke, 55, 79, 198, 207, 213, 243, 273, 297, 300, 476
Mondros mütarekesi, 393
Mora, 202, 203, 218, 219
Mora meselesi, 218
Morava, 389
Moselmann, 24
Moskof, 49, 50, 51, 269
Moskova, 72, 226
Mösyö Dusernızı, 203
Muhlis Erkmen, 94
Mukaddes makamlar (leux Saint), 55
Murad, 211, 246
Mustafa Bey, 177
Mustafa Kemal, 84
Mustafa Kemâl, 315
Musul, 124, 127, 136, 169, 277
Musul, Kürdistan, Adana ticareti, 169
Müdafaa-i Milliye Vekâleti, 178
Müfid Bey, 483
Mühendishane, 205, 208, 261
Mühendishane harbiyesi, 208
Mülkiye, 172
Mülkiye Baytar Mektebi, 172
Mülkiye idadileri, 172
München, 483
Münih, 149, 398, 481, 483, 484
Münih ve Berlin müzeleri, 484
Müstahfiz, 273
Mütarekede, 267

-N-

N. Poro, 92
Naci Eldeniz, 93
Nâdir, 244
Nâfia, 419, 435, 436, 437
Nâfia Nezâreti, 419, 435, 436
Napoli, 347
Napolyon, 44, 45, 49, 202, 207, 209, 218, 398, 405, 426
Napolyon Bonapart, 44, 45
Navarin, 203, 219, 221, 224
Necib Melhame, 361
Nemse, 49, 50, 51, 211
Nemse devleti, 49
Nemse ordusu, 211
Nezâret, 436, 449
Nezip, 204
Nicky, 308
Nikola, 243, 372
Nilüfer deresi, 186
Ninova, 168
Nizâmiye, 231, 271, 273, 274
Nizâmiye ordusu, 273
Nizip, 476
Novaye Veremya, 279, 468
Nuri Bey, 385

-O, Ö-

Odesa, 165, 390
Ofen, 23, 24, 25
Oltu, 411
Oman idaresi, 125
Orhan Abdi, 174
Oriyant Bank, 164
Orman Mekteb-i Âlîsi, 186
Orta Anadolu, 45
Orta Asya, 31, 38, 148, 381
Orta Avrupa, 149
Ortaköy, 457, 461

Ortodoks, 226, 366
Osman Gazi, 41
Otto, 29
Ömer Lütfi, 210, 211
Ömer Lütfi Bey, 211
Özege, 68, 76, 120, 191, 198, 214, 242, 250, 321, 346, 412, 466

-P-
Palanga, 389
Panther harp gemisi, 346
Paris, 30, 71, 121, 122, 123, 133, 134, 205, 228, 232, 233, 248, 252, 262, 265, 272, 308, 355, 356, 369, 376, 378, 406, 479, 484
Paris gazeteleri, 406
Paris muahedesi, 228, 232, 233
Paris sefâreti, 248, 355, 378
Pasifik, 69, 77, 78
Pasifik amirali, 69
Pater Joseph, 24
Pension Lorsche, 483
Pertev (Demirhan), 466
Peterhof, 373
Petersburg, 352
Pire, 166
Piyade endaht mektebi, 258
Plessen, 302, 305
Polavski biraderler, 211
Polonya, 25, 131
Pomeranya, 157, 348
Portekiz, 102
Portsmuth, 71, 362, 463, 464
Portsmuth hadisesi, 464
Portsmuth muahedesi, 78
Poti, 228
Potsdam, 29, 280
Prens Bismark, 157
Prens Guillaume, 57, 310
Prens Hanri, 362
Prens Hanri dö Prus, 312, 362
Prens Radziwil, 273
Profesör Vayt, 59, 234
Prusya, 23, 26, 27, 34, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 58, 59, 66, 68, 79, 162, 171, 181, 209, 212, 213, 215, 220, 232, 233, 240, 242, 243, 269, 270, 271, 285, 298, 307, 315, 319, 349
Prusya anâneleri, 298
Prusya darülfünun-akademi profesörlerinden Rider, 171
Prusya devleti, 43, 48, 49, 51, 209
Prusya ittifaknamesi, 34, 49
Prusya kraliyeti, 162
Prusya Maarif Nezâreti, 181
Prusya münecimleri, 47
Prusya ordusu, 59, 271
Prut sulhü, 227
Puvankare, 130

-R-
R. Karadeniz, 94
R. Saydam, 91
Radoslavof, 456
Rahmi Bey, 245
Ramazan, 46
Râmi, 224
Ranke, 162
Rasputin, 328
Redif, 205, 231, 273, 278
Redif ordusu, 273
Redif yahut ihtiyat ordusu, 278
Refik Bey, 403, 472
Reichstag, 304, 305
Rekzin, 270
Restow, 273
Rider, 171, 173, 174, 177
Rieder, 181, 182
Riyak, 132
Rize, 189
Rodos, 137
Roguse, 365
Roma, 30, 31, 32, 33, 55, 139, 354, 356
Roma devleti, 31
Roma hakimiyeti ve tahakkümü, 33
Roma sefâreti, 354

Roma sefiri Nâbi Bey, 356
Romanoflar, 227
Romanya, 80, 102, 153, 165, 229, 231, 270, 380, 384, 385, 418, 460, 476
Romen radyosu, 339
Rostoch üniversitesi, 141
Rudolf de Habsburg, 41
Ruickler, 227
Rumca, 430
Rumeli, 63, 64, 210, 225, 229, 237, 238, 247, 251, 283
Rumlar, 37
Rus milleti, 44, 71, 328
Rus ordusu, 49, 197, 211, 222, 224, 226, 279, 380, 381
Rus-Avusturya rekabeti, 318
Ruslar, 37, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 64, 65, 69, 71, 72, 76, 77, 78, 117, 119, 122, 154, 200, 217, 218, 219, 220, 229, 231, 238, 239, 251, 269, 270, 280, 337, 383, 392, 393, 464
Rus-Türk taarruzu, 381
Rusya, 40, 42, 44, 45, 46, 49, 52, 56, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 76, 78, 79, 102, 119, 120, 122, 128, 130, 131, 135, 136, 137, 148, 151, 154, 156, 157, 167, 199, 203, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 248, 261, 269, 270, 271, 275, 279, 281, 282, 303, 307, 308, 309, 310, 318, 320, 322, 328, 329, 351, 352, 353, 364, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 384, 386, 391, 392, 393, 417
Rusya'nın tebessüm siyaseti, 56
Rusya hükümeti, 131, 218
Rusya Türkleri, 64, 238
Rusya ve Almanya hükümetleri, 246
Ruzvelt, 71

-S-
Sabri Toprak, 190
Sachs, 22, 25, 26
Sadova, 316
Sa'dullah Bey, 211
Saf, 204
Said, 120, 281, 356, 358, 359, 370, 379
Saksonlar, 30
Saksonya, 29, 104
Salahaddîn-i Eyyûbî, 160, 161, 315
Sami Bey, 355
Samsun, 130, 189
Sarayburnu, 172, 196
Sardou, 310
Sardunya, 45
Saxe, 322
Sazanof, 373, 377
Scheidement, 322
Schelling, 483
Schelling Strasse, 483
Schlieffen, 301, 302
Schneider evi, 134
Schneider ve Cie Creusot evi, 134
Sedan, 306
Sedan zaferi, 306
Selanik, 61, 63, 68, 114, 117, 158, 164, 166, 187, 236, 237, 242, 248, 275, 277, 359, 411, 465, 477
Selanik Ziraat Mektebi, 187
Selçuk, 34, 35, 37
Selçuk Türk ordusu, 37
Selim-i Sâlis, 213
Selle, 27
Sen Sir, 214
Serez, 355
Serköprü, 462
Seyhan, 93
Sibirya, 19, 44, 329
Sigismund, 19
Silezya, 29
Silifke, 139
Silistre, 214
Sinop, 189, 433
Sipa, 384, 386, 388
Sir Edvar Grey, 128
Sirkeci, 327, 417
Sisam, 248

Sivas, 130, 189
Sivastopol, 45
Slav devleti, 338
Slav mektebi, 210
Slav Ömer, 211
Slavlar, 22
Sofya, 376, 461
Son Posta, 79, 330, 371, 379
Sovyet hükümeti, 371, 384
Sovyet Rusya, 229
Sovyet Rusya Besarabya, 229
Sovyetler, 77, 227, 229, 231
Spa, 321
Statüko, 61, 235
Strazburg, 30
Stuttgart, 300
Suâdiye, 465
Sultan Aziz, 195, 313
Sultan Hamid, 120, 124, 174, 283, 312, 313
Sultan Mahmud, 45, 79, 125, 195, 198, 200, 205, 224, 261, 262
Sultan Mecid, 210, 211
Sultan Mustafa, 46
Sultan Osman dritnotu, 406
Sultan Selim, 208
Sultanahmed, 185
Suriye, 32, 33, 38, 41, 45, 48, 63, 81, 84, 115, 129, 130, 132, 134, 135, 146, 147, 160, 164, 166, 203, 207, 211, 237, 284, 315, 352, 380, 381
Suriye Trablusu, 135
Süleyman Bey, 203, 211
Süleyman Numan, 174
Süleymaniye, 401, 402
Süleymaniye camii, 401
Sünnetköprüsü, 267
Süvari ve binicilik mektebi, 258
Syndicat, 121, 122

-T-
Tahran, 124
Talat, 398, 408, 419, 470
Talat Bey, 408, 419, 470
Tâli'-i harp!, 364
Talimci denilen muallim zabitler, 220
Tan, 19, 195, 261, 328, 329, 341, 343, 353, 390
Tanca, 341, 343, 344
Tanin, 133, 198, 283, 411
Tanzimat, 59, 211, 234, 282
Tanzimat oyunu, 59, 234
Târîh-i Atâ, 210
Tarsus, 189
Tasvîr-i Efkâr, 282
Tatar ve Kazaklar, 204
Tauger, 318
Tayyarecilik ve balonculuk mektebi, 258
Tebriz, 388
Tenedos, 165
Teodorik, 31
Tercüman 1001 Temel Eser dizisi, 412
Tesalya, 217, 225
Tevâli'u'l-Mülûk, 476
Ticaret ve Nâfıa Nezâreti, 361
Tiflis, 384, 385
Timurlenk, 33
Tocheff, 373
Tokat, 92
Topçu Mühendis Mekteb-i Harbiyesi, 285
Topçu ve Mühendis Mektebi, 293
Tophane, 172, 204, 272
Tophane-i Âmire hastanesi, 263
Topyekün Harb, 380
Toros, 122, 123
Tot Beyzade, 213
Toveney, 351, 405, 406, 414, 422, 423, 425, 430, 433, 463, 470
Trablus, 132, 134, 273, 274, 355, 360
Trablusgarp, 137, 215, 237, 353, 354, 355, 358, 359, 360
Trablusgarp muharebeleri, 137, 237, 353
Trabzon, 28, 134, 189
Trakya, 383, 462
Trans Tuna, 129
Transval, 335, 350

Trialisme, 366
Tulon, 406
Tuna, 30, 37, 48, 96, 204, 217, 222, 225, 228, 231, 389, 390
Tuna boyu, 204
Tuna geçitleri, 222
Tuna mevkileri, 217
Tunus, 41, 76, 132, 202, 361
Turan, 117
Turgut Reis, 390, 391
Türk Cumhuriyeti, 381
Türk devleti, 41, 42
Türk felsefesi, 60, 67, 235, 241
Türk hükümeti, 130, 372, 428
Türk ilmi, 60, 67, 235, 241
Türk maarifi, 183
Türk milleti, 30, 95, 96, 372
Türk ordusu, 30, 49, 58, 79, 82, 136, 203, 214, 215, 219, 225, 243, 265, 278, 280, 372, 381, 392, 443, 464, 471, 474
Türk ordusunu Prusya sisteminde tensîk, 58
Türk vergisi, 20
Türk zabitleri, 27, 116, 279, 392
Türk, Arap, Acem, 38
Türk-Alman Cemiyeti, 171
Türk-Alman harpleri, 42
Türk-Alman münasebetleri, 30, 33, 45, 48, 79, 80, 84, 89
Türk-Avrupa harpleri, 39
Türkçe, 95, 106, 145, 180, 184, 210, 244, 245, 269, 321, 339, 403, 404, 415, 427, 430, 449, 476
Türkiya, 60, 61, 62, 63, 115, 235, 236, 237, 383
Türkiye, 22, 26, 28, 29, 44, 48, 49, 55, 56, 57, 58, 59, 66, 67, 68, 79, 80, 87, 89, 91, 93, 94, 97, 101, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 142, 144, 145, 148, 152, 153, 154, 155, 170, 174, 178, 181, 182, 183, 190, 210, 211, 227, 228, 229, 232, 234, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 251, 269, 271, 274, 276, 278, 279, 280, 282, 283, 311, 315, 324, 326, 338, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 384, 391, 392, 393, 406, 415, 416, 428, 429, 461, 464, 481
Türkiye Cumhuriyeti, 89, 91, 93, 94, 338
Türkiye hükümeti, 130, 392
Türkiye Türklerindir, 127
Türkiye ve Tanzimat, 232
Türkiye-Rusya Seferi, 218
Türkler, 19, 20, 22, 31, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 61, 68, 77, 80, 81, 84, 95, 117, 137, 147, 152, 190, 200, 201, 218, 226, 236, 242, 248, 270, 278, 282, 283, 325, 330, 383, 393, 403, 416, 429, 461
Türklerin kâmilen müslüman oluşu, 35
Türklerin istiklal harbi, 77
Türklerle ticaret muahedesi, 270
Türklük, 59, 66, 67, 234, 240, 241
Türk-Rus harbi, 80, 226, 277
Türk-Yunan harbi, 275

-U, Ü-
Ulah Boyar ailesi, 212
Umumi Harp, 327
Un Livre Noir (*Bir Kara Kitap*), 48
Üçlü ittifak, 114, 351, 375
Üçüncü Mustafa, 48
Üçüncü Selim, 51
Üçüncü Sultan Mustafa, 46, 47
Üçüncü Wilhelm, 339
Üsküdar, 28, 204, 261, 264

-V, W-
V Georges, 321
V Murad, 411
Vahideddin, 246, 326
Vakit, 282, 376
Valahay/Walachei, 228
Valderse, 310
Van, 52, 134, 277, 284

Varmes, 245
Varna, 217, 228
Vaterloo, 310
Vatikan, 65, 239
Vehhâbîler, 201
Vehib Bey, 394, 418, 419
Venedikliler, 43, 49
Venezuella, 164
Vidin, 201
Viktorya, 314, 315
Viladivostok, 78
Vilhelm, 52, 114, 115, 156, 157, 158, 160, 161, 164, 269, 297, 313, 314, 315, 316, 321, 324, 325, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 343, 344, 350, 352, 362
Vilhelm II, 313, 316, 350
Vilhelmitiyen, 317
Vilson, 329, 339, 388, 389, 390
Viting, 174, 177, 178, 182
Viyana, 23, 41, 42, 43, 44, 61, 63, 140, 154, 205, 236, 262, 319, 338, 411, 414, 481, 482, 484
Viyana harbiyesi, 262
Viyana hükümeti, 338
Viyana müzeleri, 484
Vize, 464, 465
Vizigotlar, 30
Von der Freiherr Colmar Goltz, 58, 79, 273
Von Papen, 84
Von Wangenheim ailesi, 25
W. Bompard, 131
Walachi, 227
Wangenheim, 25
Wedekindler, 25
Weimar, 24, 321
Weissenburg, 24, 391
Westphalie, 317
Westphalie ve Rhenanie maden amelesinin grevi, 317
Wilhelm, 29, 297, 339

-Y-
Yafa, 115, 132, 134, 164, 315
Yahudilik, 381
Yanbolu, 461
Yanya, 202, 277
Yaver general Plessen, 302
Yavuz, 65, 239, 406
Yedi Sene harbi, 270
Yemen, 234, 274, 277, 284, 355, 418
Yenipazar, 280
Yohannes Yorgoçki, 269
Yozgat, 189
Yugoslavya, 85
Yunan, 61, 102, 116, 139, 199, 215, 235, 272, 460, 477, 478
Yunan harbi, 61, 235
Yunan ihtilali, 199
Yunan ordusu, 116, 272
Yunanistan, 228, 245, 272, 370, 372, 376, 418, 478
Yunanistan'ın bağımsızlığı, 228
Yunan-Ortodoks kilisesi, 226
Yusuf Ziya, 68, 242
Yücel, 93
Yüksek ziraat enstitüleri, 189
Yüz Sene muharebesi, 34

-Z-
Zabitan Mektebi, 268
Zarol, 365
Zâviye, 360
Zengibar, 348
Zengizor, 385
Zeytinburnu hastahanesi, 267
Ziraat alimleri meclisi, 192
Ziraat Mektebi, 187, 188, 189
Ziraat Mekteb-i Âlîleri, 190
Ziraat üniversitesi, 190
Ziraat Vekâleti, 190
Ziya Bey, 356
Ziya Nuri, 174
Zvoleski, 378

TARİH BOYUNCA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Kâzım Karabekir

Kökü çok eskilere dayanan Türk-Alman ilişkileri -günümüze dek uzanan boyutuyla- tarihimizin en ilginç safhalarından birini teşkil etmektedir. Osmanlı'nın son döneminde yaptıkları kader birliği ve Osmanlı devletinin yıkılışında oynadıkları rol, bu ilişkiyi, ilgincin ötesine taşıyarak önemli kılmakt[illegible]
Konu, askerî okullarda -daha [illegible]lman irfanıyla yetişip Osmanlı o[illegible]eşitli kademelerinde Alman subayla[illegible]an, son dönem Türk askerî sîmâla[illegible]nın en tanınmışlarından Kâzım Karabekir Paşa'nın da ilgisini çekmiş ve bunun sonucu olarak da bu kitap ortaya çıkmıştır.

İnternetten sipariş için
www.kitapyurdu.com

ISBN 975-8496-32-8